
Biblioteka
POSEBNA IZDANJA

Izdavači
ZAVOD ZA UDŽBENIKE, Beograd
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU, Beograd

Recenzenti
Prof. dr LJUBODRAG DIMIĆ
Prof. dr MOMČILO PAVLOVIĆ

Urednik
MAJA LALEVIĆ

Odgovorni urednik
Prof. dr UROŠ ŠUVAKOVIĆ

Glavni urednici
DRAGOLJUB KOJČIĆ
Prof. dr MOMČILO PAVLOVIĆ

Za izdavače
DRAGOLJUB KOJČIĆ, direktor Zavoda za udžbenike
Prof. dr MOMČILO PAVLOVIĆ, direktor Instituta za savremenu istoriju

Knjiga je deo projekta *Srpsko društvo u jugoslovenskoj državi u 20. veku: između demokratije i diktature* (177016), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

ISBN 978-86-7403-198-8

Dr Dragan Bogetić

**JUGOSLOVENSKO-AMERIČKI ODNOSI
U VREME BIPOLARNOG DETANTA
1972–1975**

Beograd 2015

SADRŽAJ

UVOD	7
------------	---

I

POGORŠANJE JUGOSLOVENSKO-AMERIČKIH ODNOSA TOKOM PRVE FAZE BIPOLARNOG DETANTA (1972–1973)

POLITIČKA KRIZA U JUGOSLAVIJI I AMERIČKE PROCENE NJENE BUDUĆNOSTI POSLE TITA 1972. i 1973.	17
SUDAR NIKSONOVOG KONCEPTA „VIJETNAMIZACIJE” I TITOVE POLITIKE NESVRSTAVANJA	30
SPOR OKO PANAME	53
DRŽAVNI UDAR U ČILEU	62
ARAPSKO-IZRAELSKI RAT	69
SOVJETSKA POLITIKA PREMA JUGOSLAVIJI TOKOM PRVE FAZE BIPOLARNOG DETANTA	82

II

JUGOSLOVENSKE STREPNJE I NEDOUMICE OKO AMERIČKE

POLITIKE NA MEDITERANU TOKOM 1974. GODINE	99
MANEVRI U SEVERNOM JADRANU	113
DRŽAVNI UDAR NA KIPRU	130
KRIZA NA BLISKOM ISTOKU	151

III

JUGOSLOVENSKO-AMERIČKE NESUGLASICE OKO KONCEPTA NOVOG MEĐUNARODNOG EKONOMSKOG PORETKA .....

PRVE JUGOSLOVENSKE INICIJATIVE ZA ORGANIZOVAN NASTUP ZEMALJA U RAZVOJU I ZA KORIGOVANJE AKTUELNOG SISTEMA MEĐUNARODNIH EKONOMSKIH ODNOSA. PREDISTORIJA KONFRONTACIJE SEVER–JUG	167
POLITIČKE IMPLIKACIJE NAFTNOG EMBARGA I UČETVOROSTRUČENJA CENE NAFTE	169
ŠESTO SPECIJALNO ZASEĐANJE GENERALNE SKUPŠTINE UN I KONCEPT NOVOG MEĐUNARODNOG EKONOMSKOG PORETKA	175
NOVE PRETNJE I PRITISCI – DVADESET DEVETO REDOVNO ZASEĐANJE GENERALNE SKUPŠTINE UN	183
REDOVNO ZASEĐANJE GENERALNE SKUPŠTINE UN	192

IV

POBOLJŠANJE JUGOSLOVENSKO-AMERIČKIH ODNOSA TOKOM 1975. GODINE. SARADNJA UZ SPORENJE – LEGALIZACIJA NESAGLASNOSTI	209
PERIOD UOČI JUGOSLOVENSKO-AMERIČKOG SAMITA	216
Saglasnosti i nesaglasnosti	217
Poseta premijera Džemala Bijedića SAD – „nova era bilateralne ekonomske saradnje”	222
Novi podsticaji za unapređenje političke saradnje	231
Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji – od bilateralnog ka multilateralnom detantu	235
POSETA PREDSEDNIKA DŽERALDA FORDA JUGOSLAVIJI AVGUSTA 1975.	238
NOVA STRATEGIJA SJEDINJENIH DRŽAVA PREMA KONCEPTU NOVOG MEĐUNARODNOG EKONOMSKOG PORETKA	257
EPILOG KRIZE NA BLISKOM ISTOKU	269
REGISTAR LIČNIH IMENA	277
IZVORI I LITERATURA	279
SKRAĆENICE	285
BELEŠKA O AUTORU	287

UVOD

Poseta američkog predsjednika Ričarda Niksona (Richard Nixon) Kini, krajem februara 1972. godine, a potom njegova poseta Moskvi, krajem maja iste godine, otvorili su jednu novu eru u odnosima Istok–Zapad i označili početak jednog novog razdoblja u historiji međunarodnih odnosa, često karakterisanog kao razdoblje bipolarnog detanta i okončanja Hladnog rata. Sama činjenica da je po prvi put posle završetka Drugog svetskog rata jedan američki predsjednik posetio Kinu i po prvi put posetio SSSR, upotpunjuje jednu potpuno izmenjenu sliku sveta. Tu sliku dodatno je obogatio i čitav niz drugih događaja i sporazuma suprotstavljenih strana, koji su, takođe, bili nezamislivi pre 1972. godine i koji su nesumnjivo predstavljali važne indikatore odlučnosti velikih sila da konačno pristupe eliminisanju brojnih izvora kriznih žarišta u svetu i sa terena konfrontacije pređu na teren kooperacije i obostrano korisne saradnje. U tom kontekstu od posebnog značaja je bilo ublažavanje tenzija u odnosima SAD i Kine oko Tajvana i Vijetnama, posle prijema NR Kine u Ujedinjene nacije. S obzirom na opasnu konfrontaciju Zapada i Istoka u Evropi oko rešavanja „nemačkog pitanja”, krupan korak predstavljao je Sporazum četiri velike sile o Zapadnom Berlinu, 3. juna 1972, i Ugovor o osnovama odnosa SR Nemačke i DR Nemačke, 21. decembra 1972. godine. Ova dva sporazuma olakšala su postizanje saglasnosti dve supersile o održavanju Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji i o održavanju Konferencije o obostranom smanjenju oružja i naoružanja u Centralnoj Evropi.

Iako su brojne političke inicijative Jugoslavije u Ujedinjenim nacijama i u široj sferi međunarodnih odnosa bile pokretane upravo u cilju obezbeđivanja uslova za prevladavanje oštre konfrontacije dveju supersila, razdoblje uobličavanja politike ograničenog, bipolarnog detanta SAD i SSSR, početkom 70-ih godina prošlog veka, nije ni u kom slučaju bilo i razdoblje približavanja spoljnopolitičkih stavova Beograda i Vašingtona oko ključnih problema u svetu. Novi prilaz supersila rešavanju svetskih problema i novi izazovi u međunarodnoj zajednici, ma koliko to zvučalo paradoksalno, zapravo su ugrožavali dotadašnju relativno stabilnu međunarodnu poziciju Jugoslavije i njenu

nesvrstanu politiku. U novoj realnosti Jugoslavija nije više mogla izvlačiti ogromne političke i ekonomske benefite iz svoje uloge posrednika između SAD i SSSR, a Pokret nesvrstanosti nije više bio u prilici da se nametne kao ključni akter u gašenju požara izazvanog sudarom dvaju blokova na prostorima trećih država. U Beogradu se procenjivalo da će bipolarni detant imati izrazito negativno dejstvo i na buduću ekonomsku saradnju Jugoslavije i SAD. Naime, strahovalo se da u novonastaloj situaciji Amerikanci neće više biti tako galantni u davanju ekonomskih koncesija Jugoslaviji i tako kooperativni po pitanju jugoslovenskih finansijskih zahteva. SAD su ranije bile izuzetno predusretljive u ovom pogledu prema Jugoslaviji, jer je jugoslovensko-američka saradnja trebalo da služi kao uzor za ekonomsku saradnju sa drugim socijalističkim državama i podstrek tim državama za vođenje samostalnije politike. Uspostavljanjem tešnje saradnje SAD sa istočnoevropskim zemljama – umanjivao se interes SAD za ovakvom strategijom.

Bipolarni detant SAD i SSSR svodio se na svojevrsni monopol dve sile u međunarodnim odnosima u rešavanju osnovnih međunarodnih pitanja sa pozicija sile, međusobno priznatih i uvažениh interesa, uticajnih sfera, ravnoteže nuklearnog naoružanja i dogovaranja, što se sve zajedno približavalo Kisindžerovom (Kissinger) idealu međunarodnog poretka koji počiva na ravnoteži i konsenzusu sile i legitimiteta najmoćnijih. Takav sistem ravnoteže snaga u svetu bio je u direktnoj koliziji sa konceptom nesvrstavanja, ali i u koliziji sa jugoslovenskim nastojanjima da u rešavanju ključnih međunarodnih problema učestvuju sve države ravnopravno. Zvaničnici iz Beograda su strahovali od mogućeg dogovora između SAD i SSSR na račun Jugoslavije, koji bi išao u prilog sovjetskim hegemonističkim aspiracijama prema Jugoslaviji.¹

Jugoslovenska sumnjičavost i podozrenje prema aktuelnom spoljopolitičkom kursu SAD nisu bili bez osnova. Doduše, prilaz SAD nesvrstanom svetu, a samim tim i politici Jugoslavije, tokom prve

---

¹ Robert D. Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine*, Beograd 2011; Dušan Nikoliš, *SAD. Strategija dominacije*, Beograd 1985; Dragan Bogetić, *Američke analize budućnosti Jugoslavije posle Tita s početka 70-tih godina*, „Tokovi istorije”, br. 1/2012, Beograd 2012, str. 159–174; Josip Moćnik, *United States-Yugoslav relations, 1961–80: The Twilight of Tito's era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy*, Bowling Green, Ohio 2008; Ivo Visković, *Odnosi Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država*, „Jugoslovenski pregled”, Godina XXXII, 1. 1988, str. 23–45

polovine 70-ih godina, karakterisalo je ispoljavanje velike doze aktivizma, dinamičnosti i angažovanosti u odnosu na ovu politiku, posebno na delovanje Pokreta nesvrstanosti u Ujedinjenim nacijama i u drugim međunarodnim organizacijama. Ali, istovremeno, taj prilaz karakterisala je i velika doza netolerancije i represivnosti. Okosnicu američke međunarodne strategije činila je teza o „svrstanosti nesvrstanih” i njihovom uključivanju u „treći blok”, koji je svoju političku i ekonomsku oštricu uperio protiv razvijenih zapadnih zemalja. Stoga su američki zvaničnici sredinom 70-ih godina opravdavali politiku direktne, čak militantne konfrontacije sa nesvrstanima, otvoreno pribegavajući politički sile, pritiska i ucene, pokušavajući na sve načine da marginalizuju, oslabe i politički diskredituju Pokret nesvrstanosti.² U tom duhu su iz Beograda upućivane oštre kritike na račun „američkog imperijalizma” kao generatora državnih udara i destabilizacije političkih režima u pojedinim nesvrstanim zemljama ili zemljama koje su u svojstvu posmatrača učestvovala na samitima nesvrstanih (državni udar u Čileu – 11. septembra 1973. i na Kipru – 15. jula 1974. godine; sukob oko suvereniteta na Panamskom kanalu – 70-ih godina).

U ovo vreme sve jasnije se oblikuju obrisi spoljnih i unutrašnjih determinanti političkih procesa koji će presudno uticati na dezintegraciju jugoslovenske federacije i njen kasniji raspad. Doduše, to je ujedno bilo vreme kada su konačno završena stalna spoljnopolitička lutanja Jugoslavije i njeno neprekidno traganje za optimalnom međunarodnom strategijom. Naime, nastupilo je razdoblje kada će klatno jugoslovenske nesvrstane politike konačno zauzeti svoj ravnotežni položaj i u njemu se praktično zadržati sve do raspada jugoslovenske države početkom 90-ih godina. Ovakav obrt u oblikovanju jugoslovenske spoljne politike uslovlila su dva važna istorijska događaja: vojna intervencija pet zemalja Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj, avgusta 1968, i konsenzus nesvrstanih zemalja na Samitu u Lusaki oko formiranja Pokreta nesvrstanosti, septembra 1970. godine. Ta dva događaja zasvodila su, i hronološki i funkcionalno, mukotrpan proces oblikovanja jugoslovenske spoljnopolitičke doktrine i strategije. Opasnost da se čehoslovački scenario ponovi na beogradskim ulicama mogla je na najbolji mogući

---

² R. Vukadinović, *Američka vanjska politika i nesvrstavanje*, „Međunarodna politika”, br. 594, 1975; Dušan Nikoliš, n. d, H. Kissinger, *A Just Consensus, A Stable Order, A Durable Peace*, An Address made before the 28th Session of United Nations General Assembly, September 24, 1973, „Department of State Bulletin”, October 15, 1973, p. 470.

način biti otklonjena upravo formiranjem međunarodne asocijacije vanblokovskih država. Osnivanjem Pokreta nesvrstanosti Jugoslavija se konačno mogla osloboditi nezahvalne uloge igrača na tankoj liniji između Istoka i Zapada, gde samo jedan pogrešan korak znači totalni debakl i gubljenje tla pod nogama. Delujući u okviru široke asocijacije vanblokovskih država, Jugoslavija se mogla osloniti na daleko solidniju podlogu i stvoriti uslove za trijumfalan povratak u Evropu, doduše zaobilaznim putem, preko Azije i Afrike.

Posle Konferencije u Lusaki nastupa period koji je često nazivan „zlatno doba” nesvrstanosti. Takav naziv se čini opravdanim, s obzirom da tada dolazi do naglog grananja institucionalnih mehanizama saradnje njegovih članica i njihovog sve učestalijeg i sve ofanzivnijeg zajedničkog nastupa u sferi međunarodnih odnosa. Sve to omogućilo je Jugoslaviji da sada uplovi u mirnije međunarodne vode i bez nekih većih spoljnopolitičkih turbulencija sprovodi proklamovanu međunarodnu strategiju. Posle skupa u Lusaki dolazi do prve posete jednog američkog predsednika Jugoslaviji. Razgovori između Tita i Niksona početkom oktobra 1970. u velikoj meri su bili refleksija ojačane uloge Jugoslavije u svetu nesvrstanih (Tito je posle Niksonove posete često govorio: „Niksona je Lusaka dovela u Jugoslaviju!”). Tokom uzvratne Titove posete Sjedinjenim Američkim Državama, krajem oktobra i početkom novembra 1971, usvojen je dokument koji je predstavljao dugoročnu platformu budućih odnosa Jugoslavije i SAD. Takav dokument SAD nisu nikad do tada sačinile ni sa jednom državom. Pošto su u njemu precizno formulisana načela budućih odnosa SAD i Jugoslavije, po uzoru na „Beogradsku deklaraciju”, koju su 1955. potpisali Hruščov i Tito, ovaj dokument je kasnije najčešće pominjan kao – „Vašingtonska deklaracija”.

Neposredno uoči Titove posete SAD, aprila 1971, dolazi do posete Leonida Brežnjeva Beogradu. To je bila prva poseta lidera sovjetskih komunista Jugoslaviji posle eskalacije jugoslovensko-sovjetskog sukoba povodom vojne intervencije u Čehoslovačkoj. Iako Titu nije bilo sasvim prijatno da sluša oštre primedbe svog sagovornika na račun jugoslovenske politike, koje su u određenim momentima kombinovane sa otvorenim grdnjom i treskanjem šakom o sto, ovaj susret je u Beogradu ocenjen kao veoma važna komponenta u sprovođenju novog, izbalansiranog kursa Jugoslavije prema supersilama. Ubuduće će se strogo voditi računa o tome da frekvencija susreta jugoslovenskih zvaničnika sa čelnim ljudima Zapada bude striktno uravnotežena sa

frekvencijom susreta sa zvaničnicima Istoka. U tom sklopu, pak, sastancima sa liderima nesvrstanih zemalja trebalo je obezbediti apsolutnu prevagu i u smislu njihove učestalosti i u smislu ranga njihovih aktera.

Pa, ipak, dijametralno suprotna strateška opredeljenja Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država prema ključnim akterima zaoštavanja i oštre polarizacije u međunarodnim odnosima, predstavljala su važnu determinantu i ozbiljno ograničenje u jugoslovensko-američkoj saradnji tokom celog hladnoratovskog razdoblja, pa i razdoblja bipolarnog detanta.

U tom smislu, veliku dozu revolta američkih političara izazvalo je to što je tokom 1972. i 1973. godine Jugoslavija bila jedna od nesvrstanih zemalja koja je nesumnjivo prednjačila u svojoj bezrezervnoj podršci emancipatorskim težnjama pojedinih država u Latinskoj Americi i njihovim nastojanjima da kroz nacionalizaciju strane imovine povrate svoja prirodna bogatstva i odbrane svoj teritorijalni integritet. S obzirom da su ovakva nastojanja u pomenutom periodu posebno dolazila do izražaja u Panami i Čileu, prve iskre zaoštavanja u jugoslovensko-američkim odnosima javljaju se upravo u vreme kada se u tim državama pokreće pitanje nacionalnog suvereniteta nad prirodnim resursima.

U Vašingtonu su posebno negativno ocenjene jugoslovenske inicijative u Savetu bezbednosti UN (tokom 1972. i 1973. godine, u vreme kada je ona bila nestalna članica tog tela) za donošenje odluka i rezolucija u korist zahteva Paname da se Amerikanci povuku iz te zemlje i priznaju njen suverenitet nad Panamskim kanalom i zonom oko kanala. Američki zvaničnici – koji su u ovo vreme i inače bili opsednuti strahom od nekontrolisanog širenja virusa marksizma na prostoru Latinske Amerike (taj prostor su tretirali isključivo kao svoju interesnu sferu) – Jugoslaviju su percepirali kao zemlju sklonu zauzimanju krajnje radikalnih stavova, direktno uperenih protiv „vitalnih interesa SAD”. Generalno posmatrano, u zapadnim političkim krugovima se sve češće mogao čuti stav da jugoslovenska kampanja protiv razvijenih zemalja ima negativniji efekat na politiku tih država prema Zapadu nego kampanja sovjetskih zvaničnika.³ „Imunizacija prostora” u američkom susedstvu od „marksističko-lenjinističke infekcije” dodatno je

---

³ The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 371, CY 103 145/4, 160 840.

bila otežavana antiameričkom retorikom jugoslovenskih učesnika na skupovima nesvrstanih. U takvoj situaciji sve više se razmatrala potreba redefinisanja politike Stejt departmenta prema Jugoslaviji.

S obzirom na evidentan kasniji napredak u američko-panamskim pregovorima oko rešavanja pitanja Panamskog kanala, Jugoslavija nije više poklanjala neku veću pažnju tom sporu. Ali, ubrzo se aktuelizovalo novo izvorište jugoslovensko-američkih nesuglasica, takođe uzrokovano nastojanjima latinoameričkih političara da povrate suverenitet nad sopstvenim nacionalnim resursima i prirodnim bogatstvima. Ovaj put radilo se o merama nacionalizacije uperenih protiv stranih (uglavnom američkih) kompanija, koje je pokrenuo čileanski predsednik Salvador Aljende. Te mere naišle su na oštar otpor razvlašćenih moćnika u Čileu, finansijski i politički podržavanih od strane američke vlade. Otpor Aljendeovih protivnika rezultirao je na kraju državnim udarom u Čileu 11. septembra 1973. i nasilnim uklanjanjem s vlasti Titovog saveznika iz Pokreta nesvrstanih, Salvadora Aljendea. To je naišlo na oštru osudu jugoslovenskih zvaničnika i okarakterisano je kao „akt imperijalizma” i „grubo mešanje u unutrašnje stvari drugih zemalja”.

Jugoslovensko-američke nesuglasice oko državnog udara u Čileu nisu se još ni stišale kada se otvorilo novo krizno žarište u svetu, koje će dodatno iskomplikovati odnose Beograda i Vašingtona. Naime, 6. oktobra 1973. počeo je novi, četvrti po redu, Arapsko-izraelski rat. Bezrezervna podrška Jugoslavije arapskim saveznicima iz Pokreta nesvrstanih, kombinovana sa oštrim napadima na izraelske zvaničnike, ali i sa često neobjektivnom i neodmerenom osudom celokupne američke bliskoistočne politike – izazivala je bujicu nezadovoljstva u Vašingtonu i aktuelizovala stalno prisutnu dilemu u američkim političkim krugovima o svrsishodnosti daljeg forsiranja tesne saradnje sa Beogradom.

Tokom naredne godine odigravaju se dva važna događaja u Mediteranu, koja će zajedno sa burnim previranjima na Bliskom istoku podstaći i zasvoditi, i inače prisutna, jugoslovenska strahovanja od dalje američke penetracije na Mediteranu i Balkanu, koja bi potencijalno mogla ugroziti bezbednost i suverenitet Jugoslavije. Naime, tokom proleća i leta 1974. godine, u relativno kratkom vremenskom rasponu, Sjedinjene Države su učestvovala u političkim i vojnim zbivanjima, koja su u neku ruku oslabila međunarodnu poziciju Jugoslavije i koja su se kosila sa globalnim prioritetima koje je Jugoslavija kao nesvrstana zemlja uporno zagovarala. Krajem marta, u vreme kada

ponovo dolazi do dramatične eskalacije tršćanske krize i oštre jugoslovensko-italijanske konfrontacije oko nekadašnje Zone B, američka Šesta flota zajedno sa italijanskim oružanim snagama uključuje se u manevre u severnom Jadranu, nadomak Trsta. Takav potez Sjedinjenih Država u Beogradu je tumačen kao namerna provokacija i američka podrška italijanskim teritorijalnim pretenzijama prema Jugoslaviji. Sledeći korak u sklopu američkih nastojanja da se potpuno ovlada Mediteranom, jugoslovenske vlasti su videle u američkoj podršci organizovanju državnog udara na Kipru od strane grčkih generala i nasilnom svrgavanju sa vlasti Titovog bliskog saradnika iz Pokreta nesvrstanosti, arhiepiskopa Makariosa, 15. jula 1974. godine. Da je taj puč uspeo, Makariosa bi očigledno snašla slična sudbina kao i Aljendea, a Kipar bi, poput Čilea, napustio Pokret nesvrstanosti. Jugoslovensko rukovodstvo je strahovalo od mogućih namera Sjedinjenih Država da posle svog ovladavanja Mediteranom nastave svoj prodor ka Balkanu i Evropi pokušavajući da destabilizuju režime u Albaniji, Bugarskoj i Jugoslaviji, kao što su to već učinile pomažući konzervativne krugove u Grčkoj i kroz sličnu politiku na Kipru.

Negativan trend jugoslovensko-američkih odnosa tokom prve polovine 70-ih godina posebno je podstaknut evidentnom inkompatibilnošću stavova zvaničnog Vašingtona i vlastodržaca iz Beograda oko uzroka i otklanjanja razornog dejstva svetske ekonomske krize, koja dostiže svoju najvišu tačku upravo u ovo vreme. Naime, pored i dalje prisutne konfrontacije Istok–Zapad, početkom 70-ih godina u prvi plan izbija konfrontacija Sever–Jug, koja u nekim svojim segmentima postaje najopasniji izvor zategnutosti u međunarodnim odnosima. Insistiranje nesvrstanih zemalja na ravnomernijoj raspodeli svetskog bogatstva i ublažavanju sve većeg jaza koji je delio bogati Sever od siromašnog Juga, naišlo je na izuzetno negativan prijem kod industrijski razvijenih zemalja. Pošto je Jugoslavija bila jedna od zemalja koje su posebno energično zagovarale ovu ideju, zvaničnici u Vašingtonu su sa sve većom dozom podozrivosti preispitali njenu nesvrstanu politiku. U Stejt departmentu je stav Jugoslavije – da je postojeći sistem međunarodnih ekonomskih odnosa skrojen po meri najbogatijih kapitalističkih zemalja i da zato reprodukuje odnose dominacije i eksploatacije imanentne samom biću kapitalizma – tumačen kao tipičan ideologizirani pogled komunističkih doktrinara, koji ne mogu u potpunosti da se oslobode i distanciraju od sovjetske propagande. Pri tome, da bi Jugoslavija očuvala svoju lidersku poziciju u Pokretu

nesvrstanosti, primorana je da se uklapa u opštu strategiju afroazijskih zemalja i da zauzima krajnje radikalne stavove.

Faktor koji je takođe izuzetno negativno uticao na jugoslovensko-američke odnose tokom ovog perioda vezan je za sve agresivnije delovanje antijugoslovenske emigracije u SAD i relativno pasivno reagovanje američke vlade u vezi sa preduzimanjem adekvatnih mera za suzbijanje takvih subverzivnih aktivnosti. Naime, maja 1975. napadnut je u Njujorku generalni konzul SFRJ; 21. juna 1975. pred zgradom Jugoslovenske stalne misije pri UN eksplodirale su bombe, a 29. decembra 1975. podmetnut je razorni eksploziv pred kućom jugoslovenskog konzula u Čikagu.

Pa, ipak, povremena zaoštavanja u odnosima između Beograda i Vašingtona uglavnom nisu bila uzrokovana direktnim krupnim međusobnim sporovima, nego različitom percepcijom izvorišta kriznih žarišta u svetu i jugoslovenskim optužbama da su upravo SAD generator svih tih kriza. Tito i njegovi saradnici optuživali su SAD da stoje iza državnih udara u Čileu i Kipru, da podržavaju teritorijalne aspiracije Italije u severnom Jadranu, da ohrabruju Izrael u njegovoj nepopustljivosti po pitanju rešavanja krize na Bliskom istoku, da su stožer militantnog otpora realizaciji odredbi rezolucije Ujedinjenih nacija o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka i da, poput Sovjetskog Saveza, pokušavaju da se nametnu kao jedini akteri i subjekti donošenja ključnih odluka u sferi međunarodnih odnosa, potiskujući ostale države, pa i one koje su tu bile direktno involvirane, u drugi plan.

Zvaničnici iz Vašingtona, naravno, nisu imali razumevanja za ovakvu jugoslovensku politiku. Ali, u izvesnoj meri su bili spremni da je tolerišu ukoliko bi ona bila oslobođena radikalizma karakterističnog za jedan deo nesvrstanih arapskih zemalja, koje su bile najveći kritičari američke politike u vreme arapsko-izraelskog rata i naftnog embarga. S obzirom da su i Amerikanci i Jugosloveni tokom prve polovine 70-ih godina pozitivno ocenjivali aktuelno stanje u bilateralnim odnosima i permanentno iskazivali svoju zainteresovanost za dalje unapređenje saradnje dve države – svi značajniji razgovori između visokih funkcionera Jugoslavije i SAD bili su u znaku obostranih nastojanja da se iznađe prihvatljiva platforma budućih odnosa. U tu platformu bila bi ugrađena izvesna rešenja koja bi doprinela tome da evidentne razlike u stavovima dve strane oko ključnih međunarodnih problema ne budu više izvor nesuglasica i političkih konflikata. To se svodilo na potrebu

da se Amerikanci pomire sa time da će jugoslovensko rukovodstvo i dalje osuđivati blokovsku politiku sile i propagirati rešenja inicirana na samitima nesvrstanih, a da Tito i njegovi sledbenici, sa svoje strane, vode računa o retorici i blokovskoj izbalansiranosti svojih javnih nastupa, odnosno da biraju reči kada se izjašnjavaju o pitanjima koja su zadirala u američke „vitalne interese”.

Ono što je moralo trajno razdvajati dve zemlje i sa čime se američka vlada morala suočiti, bila je ideologija kojom se rukovodila Jugoslavija i činjenica da je zbog nje Jugoslaviji morao biti bliži Sovjetski Savez. Ono što je, pak, trajno upućivalo dve strane na saradnju, bila je odlučnost Jugoslavije da po svaku cenu sačuva svoju punu nacionalnu nezavisnost i interes Tita da zadrži svoju samostalnost u odlučivanju u odnosu na vlastodršce iz Kremlja. Taj imperativ rezultirao je apsurdnom situacijom da su SAD povremeno bile bliže Jugoslaviji nego njeni ideološki saveznici. Isto tako, imajući u vidu izuzetan geostrateški značaj Jugoslavije, te pridajući ogromnu važnost očuvanju njene nezavisnosti u odnosu na SSSR, Amerikanci su u određenim momentima znali da favorizuju Jugoslaviju u odnosu na svoje saveznike u NATO-u ili da čak ignorišu negativnu reakciju sopstvenog javnog mnjenja zbog snažne podrške komunističkom režimu u Beogradu.

Tu pomalo apsurdnu situaciju, s obzirom na preovlađujuću logiku funkcionisanja hladnoratovski ustrojene međunarodne zajednice, kasnije je objasnio bivši američki ambasador u Jugoslaviji i tvorac američke „politike kontejnmenta”, Džordž Kenan (George Kennan) u svojoj knjizi „Oblak opasnosti. Tekuće realnosti američke spoljne politike”. U posebnom delu posvećenom Jugoslaviji ukazao je na tu neuobičajenu isprepletenost u interesima Jugoslavije i SAD za unapređenjem međusobne saradnje i postojanje nekakve posebne vrste uzajamne bliskosti koja prkosi blokovskim šemama: „Iako je tačno i da Tito nije – ili bolje rečeno samo je delom – prijatelj Moskve, isto tako je tačno da je on samo delom naš. Kao ideolog on je bliži Moskvi. Kao nacionalista, zabrinut za zaštitu sopstvene političke nezavisnosti i nezavisnosti svojih naroda, on je možda bliži nama. Njegove reči imaju tendenciju da naginju Istoku, njegove akcije Zapadu. U bilateralnim odnosima on se odnosi prema nama po pravilu korektno i na način kome niko ne može prigovoriti. U forumu svetske politike on se povezuje, entuzijastički i nekritično, sa našim najgorim neprijateljima u trećem svetu... Način života jugoslovenskih naroda ima vrlo malo sličnosti sa životom njihovih sovjetskih kolega – u stvari bliži je životu

nekih zapadnih naroda nego naroda Sovjetskog Saveza... SAD treba posebno da imaju u vidu da u biću jugoslovenskog stanovništva imaju jedan od najmanje antiamerički raspoloženih naroda, u stvari narod koji je u svom odnosu prema našoj zemlji jedan od dirljivo najprijateljskijih i najljubaznijih od svih naroda sveta. Ovo je jedno blago koje ne treba olako da zloupotrebimo”.⁴

Autor

---

⁴ George F. Kennan, *The Cloud of Danger: Current Realities of American Foreign Policy*, London 1978

I

POGORŠANJE JUGOSLOVENSKO-AMERIČKIH ODNOSA TOKOM PRVE FAZE BIPOLARNOG DETANTA (1972–1973)

POLITIČKA KRIZA U JUGOSLAVIJI I AMERIČKE PROCENE NJENE BUDUĆNOSTI POSLE TITA 1972. i 1973.

U jednom od brojnih izveštaja američkih zvaničnika posvećenim burnim unutarpolitičkim zbivanjima u Jugoslaviji, sačinjenom jula 1973, u odeljku „Jugoslavija posle Tita” izneta je konstatacija „da je Jugoslavija podeljena zemlja, suočena sa krupnim problemima, koji će se po svemu sudeći uvećati kad ostareli i bolesni Tito napusti političku scenu”. Uz iscrpnu dijagnozu svih tegoba sa kojima se jugoslovenski lider suočavao u svojoj 81. godini života („kardiovaskularna arterioskleroza”, „visok krvni pritisak”, „srčani problemi”, „otežano disanje”), autor ovog izveštaja upozorava da se „Titovi zdravstveni problemi” ne mogu tretirati isključivo „kao problemi sa kojim se suočava Jugoslavija, nego kao problemi koji se tiču svih velikih sila, a posebno Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza”. Kao ključni argument u prilog ovakvoj konstataciji navodi se „da niko ne može znati kako će ova specifična balkanska država (Jugoslavija – D. B.) izgledati kada jednom nestane ujedinjujuća Titova sila, niti može predvideti konkretne okolnosti, koje bi mogle gurnuti ili povući Sovjete da se direktno umešaju”.¹

Gledano iz današnje perspektive, čini se razumljivim to što u izveštajima američkih zvaničnika o situaciji u Jugoslaviji često figuriše deo o raznovrsnim modalitetima eventualnih unutarpolitičkih turbulencija i spoljnopolitičkih implikacija posle smrti neprikosnovenog jugoslovenskog lidera Josipa Broza. S obzirom da je Jugoslavija bila jednopartijska država u kojoj je sve značajnije odluke donosio Tito, u Vašingtonu, ali i u ostalim centrima svetske politike, postavljalo se

---

¹ Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 61

pitanje da li je moguć opstanak jugoslovenske federacije bez njenog autoritarnog lidera.² Takve spekulacije bile su prisutne na Zapadu još tokom 50-ih godina, kad god bi se u štampi pojavile vesti o Titovim zdravstvenim teškoćama ili najavi njegovog odlaska na odmor u neku od rezidencija.³

Ovakve spekulacije ozbiljno su zabrinjavale Tita i njegove sledbenike, jer su mogle ohrabrivati vlastodršce iz Moskve da primene čehoslovački scenario na Jugoslaviju. Naime, to je bilo vreme kada se Jugoslavija suočavala sa ozbiljnom unutrašnjom krizom, generisanom u velikoj meri nerešenim nacionalnim pitanjem. Epilog nemoći partijskih i državnih struktura da iznađu izlaz iz teške situacije bila je smena rukovodećih hrvatskih komunista, krajem 1971, i srpskih, sredinom 1972. godine.

Titov obračun sa srpskim i hrvatskim komunistima ozbiljno je destabilizovao jugoslovensku međunarodnu poziciju i otvorio čitav niz pitanja koja su se ticala budućnosti jugoslovenske federacije. Tome su posebno doprinele Titove izjave o neophodnosti jačanja demokratskog centralizma u Savezu komunista, odnosno jačanja partijske discipline i potrebi centralizovanog upravljanja u Partiji (obnavljanju odgovornosti rukovodstva Saveza komunista republika i pokrajina prema rukovodstvu Saveza komunista Jugoslavije).⁴

---

² *Yugoslavia After Tito*, „From 'National Communism' to National Collapse”, US Intelligence Community. Estimate Products on Yugoslavia. 1948–1990”; Ljubiša S. Adamović, Džon R. Lempi, Rasel O. Priket, *Američko-jugoslovenski ekonomski odnosi posle drugog svetskog rata*, Beograd 1990; Dušan Nikoliš, *SAD. Strategija dominacije*, Beograd 1985; Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, Beograd 2012; A. P. Dobson, S. Marsh, *US Foreign Policy Since 1945*, London 2000; Joseph Moćnik, *United States-Yugoslav relations, 1961–80: The Twilight of Tito's era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy*, Bowling Green, Ohio 2008; Zvonimir Despot, *Tito. Tajne vladara. Najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza*, Zagreb 2009.

³ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad*, Beograd 2000.

⁴ Tokom posete američkih senatora Jugoslaviji, novembra 1972, Titu je postavljeno pitanje: da li je centralizacija u SKJ stvarno neophodna. On je objasnio da je to jedini način da se sačuva jedinstvo u Partiji i u zemlji, da „komunisti ne smeju biti nacionalisti” i da je normalno da kada rukovodstva svih republika donesu neke odluke, da se te iste odluke posle toga sprovede u svim republikama. Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DA MSP RS), 1972, str. pov, f-2, 69. *Poseta grupe senatora SAD*; Isto, 80. *Zabeleška. Predsednik Republike Josip Broz Tito primio je na Brionima grupu američkih senatora koju je predvodio senator Stuart Symington*

U velikom delu zapadnih medija ovakav obrt tumačen je kao vraćanje autokratskim oblicima vladavine, tipičnim za istočnoevropske države, što je povezivano sa Titovom namerom da se vrati u blok prosovjetskih država i suprotstavi se svojim liberalnim i nacionalistički nastrojenim oponentima uz pomoć Sovjetskog Saveza. Posle višegodišnjeg perioda, Jugoslavija je na zasedanjima NATO-a ponovo označavana kao „siva jadranska zona” u kojoj slabe pozicije Zapada i „slabe njene odbrambene sposobnosti u slučaju napada SSSR”. Sve više se ispoljava zabrinutost da posle uklanjanja „liberala” i „reformatora” postoje realni izgledi „da se situacija u zemlji istrgne kontroli rukovodstva i uzme prosovjetski tok”.⁵

Jedan od vrlo uticajnih američkih senatora, koji se inače u Kongresu energično zalagao za političku i ekonomsku podršku Jugoslaviji, Džordž Kenan (George Kennan) – sve više je javno iskazivao određene rezerve u pogledu aktuelnih zbivanja u Jugoslaviji. „Porast unutarpolitičkog stezanja” u Jugoslaviji objašnjavao je činjenicom da su na vlasti „vrlo stari ljudi, verovatno najstarija vladajuća grupa u svetu. Ovi ljudi osećaju da im situacija izmiče iz ruku, da ne raspolazu dovoljnom ideološkom kontrolom nad omladinom. U cilju sprovođenja linije, kako je oni vide, prinuđeni su da ograničavaju slobodno izražavanje i pisanje. To je karakteristika starih i u suštini konzervativnih režima, koji su više zainteresovani da sačuvaju postojeće stanje od daljih revolucionarnih kretanja. Posledica je da kod naroda gube emocionalnu privlačnost... jer ne shvataju da ljudi nisu zainteresovani da slušaju ono što je govoreno pre 40 ili 50 godina”.⁶

U Sjedinjenim Državama se polazilo od stava da je privredno konsolidovanje Jugoslavije i unutrašnje smirivanje koje bi se postiglo još za života predsednika Tita, najsigurniji put da se Sovjeti ponovo osujete u svojim aspiracijama prema Jugoslaviji. Zvanični predstavnici SAD i američka štampa uglavnom su ukazivali na značaj nezavisne,

---

⁵ Arhiv Jugoslavije (AJ), Fond 803, Predsedništvo SFRJ, k.611. *Informacije o reagovanju u inostranstvu na unutrašnju situaciju i međunarodni položaj Jugoslavije*; DA MSP RS, 1972, str. pov, f-1, 20. *Reagovanje u svetu na događaje u SFRJ*; Isto, 31. *Pregled važnijih reagovanja u inostranstvu vezi s unutrašnjom situacijom i međunarodnim položajem Jugoslavije*; Isto, 1973, f-1, 7. *Pregled reagovanja u inostranstvu o unutrašnjoj situaciji i međunarodnom položaju Jugoslavije*; „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu”, 1972, Beograd 1973, str. 49

⁶ AJ, Kabinet Predsednika Republike (AJ, KPR), I-3-a/107–205. *Podsetnik o odnosima SFRJ-SAD*

stabilne i nesvrstane Jugoslavije za stabilnost Balkana i područja Mediterana, procenjujući „da je Jugoslavija bitan deo evropske ravnoteže” i da zbog toga treba pokazati razumevanje za njene privredne teškoće i pružiti joj maksimalnu ekonomsku podršku. Sve to treba uraditi dok je Tito još živ, jer će posle njega nastati velika praznina u jugoslovenskom političkom životu, koju će Sovjeti po svemu sudeći pokušati da iskoriste za realizaciju svojih velikodržavnih aspiracija prema Jugoslaviji. Smatrali su „da SSSR još uvek vidi Jugoslaviju kao sastavni deo socijalističkog sveta”, da „vraćanje Jugoslavije Lageru ostaje dugoročni sovjetski cilj i da SSSR može pokušati da ga ostvari aktivnijim nastupom prema Jugoslaviji posle odlaska predsednika Tita”. Na Zapadu je dodatnu zabrinutost zbog mogućnosti revidiranja aktuelnih jugoslovenskih spoljnopolitičkih prioriteta i otvaranja Beograda prema Moskvi, podsticala procena da je Jugoslavija navodno izgubila veru u nesvrstanu politiku pošto su njene dve najmoćnije saveznice iz pokreta nesvrstanih, Egipat i Indija, sklopile vojne ugovore sa SSSR. Tako nešto su smatrali „lošim po interese Zapada”, ali i po interese same Jugoslavije.⁷

Da je američka podozrivost u vezi s eventualnim jugoslovenskim približavanjem bloku prosovjetskih država bila činjenički neutemeljena i da su u Jugoslaviji prevladavala sasvim suprotna nastojanja, ukazivale su brojne poruke jugoslovenskih političara upućene Vašingtonu u kojima se ispoljava bojazan da Amerikanci, u sklopu politike detanta sa Sovjetima, nameravaju da postignu nagodbu sa njima na štetu Jugoslavije. Koliko su Tito i njegovi saradnici strahovali od sovjetske intervencije, proizašle iz nove faze odnosa Istok–Zapad, moglo se videti i iz razgovora koji su na ovu temu, u najvećoj tajnosti, vođeni tokom 1972. i 1973. godine između jugoslovenskih zvaničnika i novog američkog ambasadora Malkolma Tuna (Malcolm Toon).

Tu je posebno indikativan razgovor američkog ambasadora sa Stanetom Dolancom, sekretarom Izvršnog komiteta CK SKJ, koga su Amerikanci sve češće pominjali kao Titovog naslednika.⁸ O prvom susretu

---

⁷ DA MSP RS, 1972, str. pov, f-1, 31. *Pregled važnijih reagovanja u inostranstvu u vezi s unutrašnjom situacijom i međunarodnim položajem Jugoslavije*

⁸ Amerikanci su smatrali da Tito posebno ceni Dolanca, jer on uživa veliki ugled, i u Partiji i u vojnim krugovima, a pruža bezrezervnu podršku snagama koje se bore protiv dezintegracije Jugoslavije. Posebno pozitivna Dolančeva referenca u tom sklopu je bila što „iako je Slovenac, nije etnički neprihvatljiv ostalim nacijama”. (FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 61)

sa Dolancom, Tun je izveštavao svoju vladu u telegramu od 20. maja 1972. Tokom tog razgovora, uz konstataciju „da su Sjedinjene Države samo osudile napad na Čehoslovačku i nisu ništa drugo učinile u vezi s tim”, Dolanc je otvoreno postavio pitanje američkom ambasadoru šta bi Sjedinjene Američke Države učinile ukoliko bi SSSR napao neku državu koja nije članica Varšavskog pakta. Tun je odgovorio „da bi na tu vrstu reakcije uticao čitav niz faktora (pored ostaloga: koja je konkretno država napadnuta, pod kakvim okolnostima je izvršena invazija, da li je narod te zemlje odlučan da se brani, kakav je stav američke javnosti i Kongresa) i da zbog svega toga nije moguće dati konkretan odgovor na ovako složeno pitanje”. Dolanc je izrazio svoje nerazumevanje ovakvog odgovora i naglo prešao na drugu temu.⁹

Komentarišući ovakav nastup Dolanca i opštu situaciju u Jugoslaviji, Tun je ukazao na „vrlo snažne centrifugalne sile u toj zemlji” i strah jugoslovenskog rukovodstva da će SSSR iskoristiti tu okolnost kao povod za intervenciju i političko uplitanje. Američki ambasador je naveo da su se na sličan način i sa sličnim pitanjem kao i Dolanc, Amerikancima obraćali i drugi jugoslovenski zvaničnici i diplomate (u januaru 1972. ministar inostranih poslova Mirko Tepavac, a početkom februara zamenik ministra inostranih poslova Jakša Petrić i član spoljnopolitičkog odbora Savezne skupštine Bogdan Osolnik).¹⁰

Tito je tada imao 81 godinu i očekivalo se da će uskoro napustiti političku scenu, što je samo po sebi otvaralo mnoga sudbonosna pitanja. Jedna od glavnih dilema u Vašingtonu ticala se epiloga unutrašnjih političkih previranja u Jugoslaviji, odnosno pitanja: da li uopšte postoji neka ličnost ili snaga koja će posle Titove smrti moći da spase Jugoslaviju od dalje dezintegracije i raspada. Smatralo se da je jedina snaga koja će tokom eskalacije krize u Jugoslaviji moći da zaštiti njen teritorijalni integritet i jedinstvo – jugoslovenska armija, koja je sačuvala unutrašnju disciplinu i koheziju i koja ima bliske veze sa državnim bezbednosnim službama. Ovakvo rezonovanje bilo je dominantno u američkim političkim krugovima početkom 1970-ih godina. U tom smislu, karakterističan je stav iz ranije pomenutog elaborata o raspletu jugoslovenske drame posle Titove smrti u kome se napominje: „Jugoslovenska narodna armija je važna brana nacionalnom kolapsu. U Jugoslaviji se

---

⁹ FRUS, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, doc. 236. *Telegram From the Embassy in Yugoslavia to the Department of State*, Belgrade, April 20, 1972

¹⁰ Isto

načelno smatra da bi, u slučaju da konflikt zapreti da preraste u građanski rat ili da uvuče zemlju u anarhiju, vojska mogla da preuzme barem privremenu kontrolu. Armija je za sada, a mogla bi ostati i u budućnosti, jedina opštenacionalna snaga koja efektivno funkcioniše na domaćoj sceni. Iako ima i sopstvenih problema, čini se da je armija u celosti lojalna Titu, njegovom sistemu i konceptu nacionalnog integriteta. Ona je to demonstrirala više puta; poslednji put tokom hrvatske krize 1971. Posle Titove smrti lojalnost vojske će verovatno promovisati snažnu i koherentnu Jugoslaviju.”¹¹

Što se pak tiče straha jugoslovenskih političara od mogućnosti da Amerikanci prepuste Jugoslaviju Sovjetskom Savezu, Tun je smatrao da bi po tom pitanju iz Vašingtona trebalo eksplicitnije dati na znanje Beogradu da takva opcija ne postoji i da će SAD i ubuduće podržavati jugoslovensku nezavisnost i njenu politiku nesvrstavanja.¹²

Procena američke Centralne obaveštajne agencije (CIA), u izveštaju od 5. jula 1973, bila je „da čak i bez Tita postoje dobre šanse za opstanak jugoslovenske federacije i njenog hibridnog, nesovjetskog oblika socijalizma. U toku su upečatljivi naponi da se reguliše pitanje nasleđivanja Tita, da se Stane Dolanc nametne kao potencijalni naslednik i da se jugoslovenska komunistička partija iz faze opadanja transformiše u efikasnu nacionalnu snagu... Vodeći partijski lideri, verovatno funkcionišući pod Dolancom kao sekretarom Izvršnog biroa (praktično Politbiroa), u početku bi preferirali da se suoče sa izazovima posttitovskog perioda. Vodeći savezni funkcioneri bez sumnje bi osećali isto; oni ne bi bili u položaju da uruše vlast. Glavni republički lideri, od kojih niko za sad ne predstavlja militantne interese nacija, takođe bi učestvovali u saveznim telima. To bi barem za izvesno vreme obuzdalo one među njima koji bi bili skloni forsiranju republičke linije. Nezadovoljni članovi partije – na primer oni koji su smenjeni u hrvatskom nacionalnom buđenju i oni koji zahtevaju demokratizaciju državnog života – verovatno ne bi bili sposobni da se nametnu kao jedinstvena opoziciona snaga dosta vremena posle Titovog odlaska, ako bi se to ikad i ostvarilo”.¹³

¹¹ *Yugoslavia After Tito* - „From 'National Communism' to National Collapse, US Intelligence Community. Estimate Products on Yugoslavia. 1948–1990”

¹² FRUS, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, doc. 236. *Telegram From the Embassy in Yugoslavia to the Department of State*, Belgrade, April 20, 1972

¹³ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 61

Zaključeno je „da direktna sovjetska intervencija u Jugoslaviji posle Tita nije verovatna. Moskvi nedostaje značajna podrška u jugoslovenskom društvu, svesna je da bi jaki pritisci na Beograd verovatno samo gurnuli zemlju još više ka Zapadu i ne smatra obnovu sovjetske dominacije nad Jugoslavijom svojim vitalnim interesom. Čak i u slučaju ozbiljnih nemira u Jugoslaviji – sve dok opstaje politika detanta sa Zapadom – Moskva bi se više trudila da izoluje taj problem, nego da se direktno u njega umeša. Naposletku, cene i rizici sovjetske vojne intervencije protiv Jugoslavije bili bi visoki, a ulozi nesamerljivi”.¹⁴

Pa, ipak, u istom izveštaju je napomenuto „da se ove ocene ne mogu izneti bez rezervi, jer se mogućnosti previranja posle Tita i opasnosti od posledične sovjetske intervencije ne mogu zanemariti... Da li će jugoslovenski eksperiment preživeti bez njega – da li jugoslovenska država može preživeti kao jedinstven entitet bez njegovog vođstva – postaje realno pitanje”. U slučaju da ipak dođe do dezintegracije Jugoslavije, u analitičkim odeljenjima CIA skiciran je sledeći scenario: „Pojedine ili sve republike bi se otopile. Neke bi se (na primer Hrvatska) okrenule Zapadu za pomoć, a druge bi ostale nesvrstane. Ostaci savezne vlasti i većina visokih vojnih rukovodilaca nastojali bi da povrate federaciju, ako treba i silom, uz podršku pojedinih republičkih vlada (na primer Srbije). Pretio bi građanski rat, a prozapadne republike bi apelovale za pomoć SAD i NATO-a, dok bi Srbija možda zatražila direktnu sovjetsku pomoć. Reakcije Moskve na takvu situaciju bile bi pomešane i postale bi predmet ozbiljne debate.”¹⁵

Eventualna sovjetska intervencija u Jugoslaviji ocenjena je kao akt koji bi ozbiljno poremetio stabilnost Evrope i sveta i u tom smislu ona za većinu zapadnoevropskih zemalja „ne bi bila ono što je sovjetska intervencija predstavljala u Čehoslovačkoj: nesrećan ali suštinski defanzivan pokret Moskve da zaštiti svoje interese u okviru bloka. Naprotiv, bila bi to nepotrebna i provokativna ofanziva na teritoriju van bloka, preduzeta više da bi se proširila sovjetska moć, a ne da bi se očuvala”. Pošto zapadnoevropske zemlje ne bi mogle efikasno da odgovore na

---

¹⁴ Isto

¹⁵ U izveštaju se ukazuje na to da bi sovjetsko rukovodstvo najverovatnije donelo odluku da interveniše u Jugoslaviji ukoliko bi: „a) sovjetska politika detanta već bila napuštena; b) ukoliko Zapad ne bi izgledao spreman da odgovori silom; c) ukoliko bi izgledalo da bi neki poremećaj u Jugoslaviji mogao dovesti do nereda u drugim istočnoevropskim zemljama”. (FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 61)

sovjetsku pretnju bez punog učešća SAD – konkretan nastup ove sile bi istovremeno predstavljao „test privrženosti SAD evropskoj bezbednosti”. Ukoliko bi se tu sve zapadne sile postavile jedinstveno i energično istakle da svoj vitalni interes vide u očuvanju nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Jugoslavije, „Sovjeti bi verovatno zaključili da bi rizik bio prevelik u odnosu na bilo kakve efekte koje mogu da ostvare u Jugoslaviji”.¹⁶

U Vašingtonu su procenjivali da će tokom posttitovske ere glavni garant daljeg očuvanja teritorijalne celovitosti i unutrašnje kohezije Jugoslavije biti – njena armija. Doduše, tu stabilizirajuću i pozitivnu ulogu jugoslovenska armija uspešno, zajedno sa Titom, ostvaruje i u sadašnjem periodu (u uslovima oštrog međunacionalnog sukobljavanja), ali će ona biti posebno naglašena posle Titove smrti.¹⁷ S obzirom da će od ostvarenog nivoa vojne saradnje SAD i Jugoslavije zavisiti i budući odnosi ovih država tokom posttitovske ere, pred Stejt departmentom je bio zadatak da preduzme odgovarajuće korake kako bi se nezadovoljavajuće stanje u toj sferi poboljšalo. „Američka armija je imala veliki uticaj i direktne kontakte sa jugoslovenskom vojskom od 1951. do 1957, tokom perioda Programa američke vojne pomoći. Međutim, uporedo sa prekidom kontinuiteta našeg Programa vojne pomoći Jugoslaviji, uticaj i kontakti su prekinuti. Od tada naši direktni kontakti sa jugoslovenskom armijom su minimalni. Posle invazije u Čehoslovačkoj, jugoslovenski zvaničnici i vojni funkcioneri ponovo su počeli da se obraćaju Zapadu za pomoć... Od vitalnog je značaja sada, kada se približavamo kraju Titove ere, da povratimo njihovo poverenje i razvijemo posebne veze i kanale koji bi koristili nacionalnim interesima SAD. Tito je možda daleko od toga da dozvoli potpuni razvoj ovih odnosa, ali tokom posttitovskog razdoblja će za ovako nešto biti prekasno.”¹⁸

U duhu ovakvih preporuka početkom 1970-ih Amerikanci traže način kako da makar delimično preuzmu od Sovjetskog Saveza ulogu

---

¹⁶ Isto

¹⁷ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 59. *Memorandum From the Chairman of the National Security Council Under Secretaries Committee (Rush) to President Nixon*, Washington, May 18, 1973; Isto, doc 62. *Airgram A-385 From the Embassy in Yugoslavia to the Department of State*; Isto, doc 67. *Memorandum of Conversation*, Washington, February 15, 1974

¹⁸ Isto, doc 60. *Interdepartment Policy Paper Prepared by the Departments of State and Defense*, Washington, undated.

snabdevača Jugoslavije sofisticiranom vojnom opremom. Organizuju se sve učestalije razmene poseta vojnih funkcionera Jugoslavije i SAD i postepeno se stvaraju normativni uslovi za intenziviranje bilateralne vojne saradnje. Prva vojna delegacija Jugoslavije posetila je SAD septembra 1971. Nju je predvodio general Veljko Kadijević. Potom je usledila poseta generala Ivana Dolničara Sjedinjenim Državama, maja 1972, i poseta Jugoslaviji američke delegacije, predvođene zamenikom Štaba za vojne operacije generalom E. Robertsom, novembra 1972. Tokom ovih razgovora Jugosloveni su tražili od vlade SAD da im pomogne da izgrade sopstvenu vojnu industriju i obezbede uslove za osamostaljivanje od svog dotadašnjeg ključnog vojnostrateškog partnera – Sovjetskog Saveza.¹⁹

Takvi zahtevi činili su se američkim pregovaračima megalomanski i inkompatibilni sa vojnostrateškim interesima SAD. Ono na šta je američka vlada bila spremna, to su bile isporuke vojnog materijala i sofisticirane tehnologije, koja bi se servisirala u zapadnim radionicama. Pa, ipak, nekakav kompromis (bliži američkom stanovištu) je postignut. U tom smislu, pošto su ovi razgovori doprineli postizanju načelnog sporazuma o budućim modalitetima jugoslovensko-američke vojne saradnje i raspoloživim vrstama vojnog materijala neophodnog za jačanje borbene gotovosti jugoslovenske armije, vojna pitanja sve češće se nameću kao važne teme diplomatskih kontakata predstavnika dveju država.²⁰

Međutim, iako su američki zvaničnici u jugoslovenskoj armiji videli važan kohezioni faktor „koji unosi stabilnost u nestabilnu situaciju” – nisu bili skloni precenjivanju njene uloge u otklanjanju unutrašnjih pretnji opstanku jugoslovenske federacije. „Jugoslovenska vojska nije politički monolitna, tako da bi politički demarš ili udar skoro sigurno produbio njenu unutrašnju podelu. Svaka dalja ekspanzija političke uloge vojske otuđila bi Hrvate, Slovence, Albance i ostale nestrbe. Iako je režim pokušao da umanjí istorijsku srpsku dominaciju u oficirskom koru, nestrbi i dalje gledaju na vojsku kao predominantno srpsku instituciju sa centralističkim usmerenjem, koja preti njihovim nacionalnim interesima i identitetima. Mada bi vojna intervencija privremeno

---

¹⁹ Isto, doc 58. *Memorandum From the Acting Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs (Eagleburger) to Secretary of Defense Richardson*, Washington, March 10, 1973

²⁰ Isto; *The Yugoslav Armed Forces*, „From 'National Communism' to National Collapse”, US Intelligence Community. Estimate Products on Yugoslavia. 1948–1990”

stabilizovala kriznu situaciju, dugoročne mogućnosti bi i dalje bile: potencijalna nestabilnost i nemiri uz koje ne treba isključiti ni opciju građanskog rata.”²¹

Informišući svoju vladu o „modifikacijama spoljne politike i taktike SAD” tokom „postvijetnamskog perioda”²², jugoslovenski ambasador u Vašingtonu Toma Granfil posvetio je značajan prostor u svom izveštaju, sačinjenom 12. septembra 1973, upravo dilemama američkih zvaničnika u vezi s pitanjem „šta će biti posle Tita”, „da li će SSSR pokušati da lovi u mutnom” i „koliko su uticajni elementi u Partiji koji su za vezivanje za SSSR”. U tom izveštaju je data opširna elaboracija aktuelnih determinanti i prioriteta kojim se rukovodi Stejt department u novim međunarodnim uslovima proizašlim iz bipolarnog detanta i poraza američke politike u Vijetnamu. U tim novim uslovima SAD više nisu ispoljavale spremnost za slanjem svojih kopnenih trupa u pojedine delove sveta ma koliko da se radi o zonama za koje su doskora tvrdile da su od vitalnog interesa za njih. Takva strategije se sprovodila i po cenu eventualnog dezangažovanja i popuštanja. Doduše, SAD se i dalje nisu u potpunosti odricale upotrebe vojne sile u razrešavanju kriza u svetu, ali umesto kopnenih snaga sada su davale prednost munjevitoj intervenciji flote i avijacije. S obzirom na značajan pad prestiža predsednika Niksona u SAD posle neuspeha u Vijetnamu i serije skandala generisane upravo iz Bele kuće, znatno su sužene njegove kompetencije da angažuje bilo gde vojne snage bez saglasnosti Kongresa. U takvoj situaciji i u sklopu nastojanja da se ničim ne ugrozi bipolarni detant, Nikson i njegovi saradnici strahovali su od bilo kakvih radikalnih unutrašnjih previranja u zemljama koje su potpadale pod „zonu interesa” ideološkog rivala i od eventualne eskalacije međunarodnih kriza. Stoga, SAD nisu više bile u većoj meri spremne da ozbiljnije podrže „pozitivnu evoluciju” u zemljama istočnog lagera i liberalizaciju njihovih političkih režima.²³ To bi im samo

²¹ The Nacional Archives and Records Administration. Office of Strategic Services. (Momčilo Pavlović, *Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948–1983. Šanse Jugoslavije posle Tita*, Beograd 2009, str. 267–268)

²² Izraz „postvijetnamski period” koristile su jugoslovenske vlasti za razdoblje koje je neposredno usledilo posle okončanja Vijetnamskog rata i potpisivanja Sporazuma o miru, 24. januara 1973.

²³ Nova spoljnopolitička doktrina SAD polazila je od toga da bipolarni detant sam po sebi pozitivno utiče na demokratizaciju odnosa unutar istočnog bloka i podstiče unutrašnje promene u istočnoevropskim zemljama. Smatralo se da takav pozitivan trend SSSR više ne može zaustaviti.

donelo nevolje u odnosima sa Sovjetima i narušilo osnovne premise krhkog bipolarnog detanta: uvažavanje zone interesa i afirmaciju ravnoteže sile.²⁴

U sklopu ovakve nove strategije SAD, Niksonu ni u kom slučaju nije odgovarala destabilizacija unutrašnjeg sistema u Jugoslaviji. Ekonomska kriza i međunacionalne trzavice u Jugoslaviji izazvale su u Vašingtonu ozbiljnu zabrinutost i podsticale spekulacije da bi Sovjeti mogli to da iskoriste „da love u mutnom” (odnosno da primene na Jugoslaviju Brežnjevljevu doktrinu o ograničenom suverenitetu pod izgovorom da je u toj zemlji socijalizam u opasnosti). Stoga su Amerikanci, po Granfilu, morali ozbiljno da razmotre konkretne modalitete svoje politike iznalazeći prave odgovore na dva osnovna pitanja. Prvo se ticalo dileme kako da SAD deluju da bi sprečile ovakav neželjeni obrt i obezbedile da Sovjeti poštuju suverenitet i integritet Jugoslavije. Drugo pitanje je bilo vezano za konkretne mere koje bi SAD preduzele u slučaju da SSSR, ipak, iskoristi destabilizaciju Jugoslavije i vojno interveniše u njoj.²⁵

Što se tiče preventivnih mera, po Granfilu, u Stejt departmentu nije bilo nikakvih dilema oko potrebe za što učestalijim davanjem zvaničnih izjava kojima se podržava jugoslovenska nezavisnost i nesvrstanost te davanjem eksplicitnih obećanja podrške spoljnopolitičkom kursu Jugoslavije.²⁶

Međutim, kada je reč o mogućoj sovjetskoj vojnoj intervenciji u Jugoslaviji, niko od diplomata u SAD nije mogao tačno predvideti američku reakciju. Granfil je ukazivao na to da je Ričard Džonson (Richard Johnson), pomoćnik državnog sekretara SAD, u više navrata upozoravao da bi američka pomoć u slučaju sovjetske intervencije zavisila od držanja Jugoslavije i od toga u kojoj meri bi ta intervencija ugrozila južno krilo NATO-a. Džonson je smatrao da dok je Jugoslavija stabilna, Sovjetski Savez neće intervenisati, jer je kao i SAD zainteresovan za detant i ima drugih problema. Što se, pak, formalne strane tiče, Džonson je podsetio da su te obaveze „čiste – SAD nema ugovornih obaveza prema Jugoslaviji, koja nije članica NATO-a”. Smatrao je da „ni Jugoslavija ne želi drugačije stanje”. U svakom slučaju, po Granfilu, SAD se

---

²⁴ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-96, 437 907. *Odnosi SAD - Jugoslavija*, 12. septembar 1973.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

ne bi direktno vojno angažovale, već bi svoju pomoć pružile u vidu političke podrške, protesta i materijalne pomoći uključujući i naoružanje. Pa, ipak, Amerikancima više odgovara da preventivno deluju i spreče pomenuti scenario. Stoga su spremni da pruže adekvatnu političku, ekonomsku i finansijsku pomoć Jugoslaviji kako bi se sprečila destabilizacija Titovog režima.²⁷

Iako je Vlada SAD još početkom 1970-ih godina predvidela raspad Jugoslavije (uglavnom zbog nerešenog nacionalnog pitanja)²⁸, prva studija u kojoj se ozbiljno i detaljno razmatra ova opcija u Vašingtonu dovršena je tek decembra 1976. S obzirom na to da u ovo vreme decentralizacija sistema u Jugoslaviji sve više poprima formu dezintegracije, očigledno nije bilo nikakvih dilema oko formulacije naslova – „Jugoslavija: napetosti na vrhu”. Posebno mesto, po običaju, posvećeno je Titovom zdravlju i mentalnom stanju: „Dok je Tito bio dobrog zdravlja, nije bilo sumnje ko je vrhovni autoritet u Jugoslaviji. Psihičko i fizičko propadanje poslednjih godina i delimično prenošenje vlasti na niže nivoe, doveli su do toga, da se taj autoritet donekle rasplinuo. Utisak je da se odluke često donose zavisno od trenutka, da su često kontradiktorne i uveliko oblikovane sukobima pojedinačnih interesa.”²⁹

U Vašingtonu su procenjivali da „uprkos relativnom miru, kada je reč o nacionalnom pitanju, od tzv. hrvatske krize, percepcije i strasti koje su potpalile ove nacionalne izlive nisu nestale”. Činilo im se očiglednim „da će Titovim odlaskom režim izgubiti najveći deo zaštite koji je uživao kao rezultat njegove nedodirljive reputacije i etničke nepristrasnosti”. Naime, niko od njegovih mogućih naslednika nije imao takvu reputaciju. Sve ovo navodilo je na zaključak „da nijedan stepen zapadne politike ne može zaustaviti Titove naslednike od upuštanja u samouništavajuću borbu za nasleđe ili zaustaviti jugoslovenske konstitutivne narode od građanskog rata, ako oni tako hoće. Međutim, vešto tempirana i pažljivo osmišljena i orkestrirana zapadna podrška mogla bi doprineti konsolidaciji i preživljavanju potencijalno održivog posttitovskog rukovodstva i time očuvati stabilan regionalan, kontinentalan i

---

²⁷ Isto.

²⁸ *Yugoslavia: An Intelligence Appraisal, 27 July 1971*, „From 'National Communism' to National Collapse”, US Intelligence Community. Estimate Products on Yugoslavia. 1948–1990”

²⁹ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 83. *Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency's Office of Current Intelligence*, Washington, December 10, 1976

globalan odnos snaga".³⁰ Prvi deo zaključka su kasnija zbivanja uglavnom verifikovala. Drugi deo, pak, na sreću jednog dela jugoslovenske populacije, a na nesreću drugog – pokazao se kao nerealna politička fikcija, uslovljena nepoznavanjem pravog stanja stvari.

---

³⁰ The Nacional Archives and Records Administration. Office of Strategic Services. (Momčilo Pavlović, n. d, str. 265 i 270)

SUDAR NIKSONOVOG KONCEPTA „VIJETNAMIZACIJE” I TITOVE POLITIKE NESVRSTAVANJA

Tokom 1972. godine, u svojim javnim nastupima zvaničnici iz Jugoslavije i iz SAD pozitivno su se izjašnjavali u vezi s aktuelnim stanjem jugoslovensko-američke saradnje i izražavali svoju odlučnost da preduzmu nove korake u cilju daljeg unapređenja te saradnje. Jugoslovensko rukovodstvo podržavalo je nastojanja Sjedinjenih Američkih Država da poboljšaju svoje odnose sa Kinom i SSSR.³¹ Deklarativnu spremnost SAD da svoje odnose sa Jugoslavijom i dalje zasnivaju na načelima Vašingtonskog kominikea, koji su krajem oktobra 1971. usvojili Tito i Nikson, politički krugovi u Jugoslaviji su ocenjivali kao međunarodnu strategiju koja ide u prilog jugoslovenskim težnjama za univerzalnom primenom načela miroljubive koegzistencije u sferi međunarodnih odnosa i doprinosi potiskivanju ideoloških izvorišta konfrontacije u svetu. U tom kontekstu, u Beogradu je na posebno pozitivan prijem naišla Niksonova odluka (21. marta 1972) da vlada SAD, preko svoje institucije, Korporacije za privatne investicije u prekomorskim zemljama (Overseas Private Investment Corporation – OPIC), garantuje privatne investicije u Jugoslaviji.³² U prilog ovoj

---

³¹ U svom pismu Niksonu, 30. juna 1972, Tito je ta nastojanja ocenio kao „izvanredno značajne događaje”, koji „ne samo što smanjuju opasnosti izbijanja rata i međusobne konfrontacije, već mogu i pozitivno utjecati na dalje napore u pravcu učvršćenja mira i bezbjednosti u svetu”. (AJ, KPR, I-1/1116. *Poruka predsednika J. B. Tita predsedniku SAD Ričardu Niksonu, 30 jun 1972*)

³² Ova državna agencija SAD počela je sa radom 1971. godine. OPIC je trebao da podsticajno deluje na američke privatne investitore da ulažu svoj kapital u privredne projekte u zemljama u razvoju. U tom cilju američkim investitorima je omogućeno da se osiguraju kod OPIC-a protiv rizika eksproprijacije, rata, revolucije i građanskih nemira. Odsustvo državnih garancija po ovom pitanju i neadekvatna zakonska normativa bili su razlog za oklevanje privatnih investitora da ulažu svoj kapital u Jugoslaviju. S obzirom da su u Jugoslaviji 1971. doneti zakonski i ustavni amandmani kojima se precizno regulišu prava stranih investitora, stvoreni su normativni okviri za investiranje stranog kapitala u socijalističku privredu. Početkom 1972. godine retenciona kvota je još više povećana, pa je 53% ili više zarade u stranoj valuti moglo da se koristi za transfer dobiti. U takvoj situaciji intervencija američke administracije u korist jugoslovenskih privrednika imala je posebnu težinu i u jugoslovenskim političkim krugovima ocenjena je kao „važan politički momenat u bilateralnim odnosima, koji ima širi politički značaj”. (DA MSP RS, 1972, str. pov, f-1, 24. *Saradnja SFRJ–SAD*)

novoj formi jugoslovensko-američke saradnje išle su i veoma povoljne izjave visokih predstavnika OPIC-a, u kojima se jugoslovenski privrednici tretiraju kao ozbiljni i solidni poslovni partneri.³³

Sličan je smisao imala inicijativa Stejt departmenta, početkom 1972. godine, da se u Kongresu pokrene pravna procedura kako bi Jugoslavija ubuduće bila izuzeta od restriktivnih implikacija primene „Findlijevog amandmana“, koji isključuje mogućnost pružanja američkih kreditnih olakšica svim zemljama čiji brodovi prevoze robu u luke Kube ili Severnog Vijetnama.³⁴ Pre donošenja ovog amandmana, tokom 60-ih godina, Jugoslavija je uvozila poljoprivredne proizvode na osnovu Zakona o poljoprivrednim viškovima PL-480 („Public Law 480“), što joj je omogućavalo plaćanje na osnovu izuzetno povoljnog dugoročnog američkog kredita (kredita na 20 godina) sa kamatom 2%, sa grejs periodom 2–3 godine.³⁵ Pošto je tu beneficiju, koju SAD daju državama koje smatraju svojim saveznicima, Jugoslavija izgubila zbog trgovinske saradnje sa Kubom i Severnim Vijetnamom – Jugoslavija je svoj dug od preko 150 miliona dolara (za kupovinu pšenice, kukuruza i jestivog ulja) trebala da izmiri u roku od tri godine, što je ozbiljno komplikovalo njena nastojanja za uravnoteženjem platnog bilansa.³⁶ S obzirom da bi Jugoslavija tokom fiskalne 1972/1973. godine bila prinuđena da uveze oko 1,5 miliona tona pšenice i pola miliona tona kukuruza, a te artikle je mogla nabaviti jedino u SAD (SSSR i ostale istočnoevropske države su takođe bile deficitarne u tim proizvodima) – postupak koji je pokrenuo Stejt department u Kongresu u korist odobravanja kreditnih olakšica na osnovu Zakona o poljoprivrednim viškovima,

---

³³ FRUS, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Mediterranean, 1969–1972, Eastern Europe, Austria and Finland, doc 26. *Response to NSSM 163 Prepared by the Ad Hoc Group on Economic Policies Toward Eastern Europe*1 Washington, February 1, 1973; Ivo Visković, *Odnosi Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država*, „Jugoslovenski pregled“, Godina XXXII, 1. 1988, str. 23–45; Ljubiša S. Adamović, Džon R. Lempi, Rasel O. Priket, *Američko-jugoslovenski ekonomski odnosi posle drugog svetskog rata*, Beograd 1990

³⁴ FRUS, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, doc. 235. *Memorandum From Robert Hormats of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger)*, Washington, February 14, 1972

³⁵ DA MSP RS, 1963, str. pov., f-1, 11. *Politika Sjedinjenih Država i jugoslovensko-američki bilateralni odnosi. Poljoprivredni viškovi*

³⁶ AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Informacija o uvozu poljoprivrednih proizvoda iz SAD na kredit*

predstavljao je snažnu podršku naporima jugoslovenskog rukovodstva da konsoliduju stanje u jugoslovenskoj privredi.

Niksonov Godišnji izveštaj o spoljnoj politici SAD, podnet Kongresu 10. februara 1972, takođe je naišao na odobravanje u jugoslovenskim političkim krugovima i jugoslovenskoj štampi. Deo tog izveštaja bio je posvećen Jugoslaviji i u njemu je Nikson vrlo pozitivno ocenio jugoslovensku nesvrstanu politiku i aktuelno stanje jugoslovensko-američkih odnosa. „Naši odnosi sa nesvrstanom Jugoslavijom su faktor mira i stabilnosti u Evropi, na Mediteranu i na Bliskom istoku.” Napomenuo je da se ti odnosi „zasnivaju na uzajamnom poštovanju, nezavisnosti i suverenoj jednakosti” i da on i Tito „dele uverenje da to treba da bude osnova za odnose među svim zemljama bez obzira na razlike ili sličnosti u društvenim, ekonomskim ili političkim sistemima”. Pošto je naglasio da je on bio prvi američki predsednik koji je posetio Jugoslaviju, kao i da je Tito uzvratio tu posetu prošle godine, Nikson je citirao stav iz Zajedničkog saopštenja, koje su u Vašingtonu potpisala dva predsednika: „Čvrsti mir i istinska bezbednost su nedeljivi i mogu jednako biti postignuti samo u Evropi kao celini, a ne samo u njenom jednom ili drugom delu.” (Time je trebalo otkloniti jugoslovenske sumnje da bi eventualna nagodba SAD i SSSR oko mira u Centralnoj Evropi i rešavanja nemačkog pitanja, mogla istovremeno rezultirati nagodbom dve supersile kojom bi se dale određene ruke Sovjetima oko regulisanja turbulentne situacije u Jugoslaviji.) Govoreći o daljoj perspektivi jugoslovensko-američkih odnosa, Nikson je izneo svoj optimizam u tom pogledu: „Mi smo rešili da nastavimo razmenu mišljenja na visokom nivou i da proširimo polje naših ekonomskih odnosa.”³⁷

Samo mesec dana posle Niksonovog referisanja Kongresu, svoj izveštaj o spoljnoj politici SAD je istom ovom najvišem zakonodavnom telu SAD podneo i američki državni sekretar Vilijem Rodžers (William Rogers). Zapaženo je da je u njegovom izveštaju Jugoslavija dobila mnogo više prostora nego prethodne godine. Poglavlje o Evropi započeto je velikom fotografijom na celoj strani na kojoj se Tito sa Niksonom pozdravlja ispred Bele kuće. Rodžers je u svom izveštaju uglavnom ponovio iste stavove o bilateralnoj saradnji i jugoslovenskoj politici

---

³⁷ DA MSP RS, 1972, PA, SAD, f-104, 45 430. *Informacija o delovima Niksonovog spoljnopolitičkog izveštaja koji se odnose na Jugoslaviju; Niksonov izveštaj Kongresu o američkoj spoljnoj politici i najvažnijim događajima na međunarodnoj sceni („Borba”, 10. februar 1972)*

nesvrstanosti koje je izneo Nikson. Ali, posebnu pažnju u njegovom izveštaju privlači deo o unutrašnjem razvoju Jugoslavije i o regulisanju položaja republika i pokrajina u jugoslovenskoj federaciji posle prividnog stišavanja nacionalnih i političkih tenzija u Jugoslaviji i posle smene dela rukovodstva Saveza komunista Hrvatske i Srbije. Rodžersove opservacije na ovu temu bile su u direktnoj koliziji sa preovladavajućim izveštavanjem američke štampe o etatizaciji i boljševizaciji jugoslovenskog društva, praćenim narastajućom represijom državnog vrha. Rodžer je izneo stav da je Jugoslavija 1971. godine promenila Ustav (mислеći na amandmanske promene) „da bi obezbedila veća prava republika i pokrajina”. U tom smislu, po njemu, federalni sistem koji je proistekao iz ovakve reforme pruža okvir za usklađivanje nacionalnih i regionalnih interesa i za dalji proces unutrašnje liberalizacije i ekonomske modernizacije društva. „Jugoslavija razvija jedinstvenu kombinaciju centralnog i regionalnog upravljanja i ekonomski sistem koji istovremeno vodi računa o zakonima tržišta i socijalnim ciljevima.” Ukazao je na to da Jugoslavija preduzima ozbiljne korake za liberalizaciju režima stranih investicija i da SAD treba da preduzmu energičnije mere kako bi se obezbedile državne garancije američkim investitorima u pogledu investiranja kapitala u jugoslovensku privredu. Zapazio je da se američki izvoz u Jugoslaviju tokom 1971. uvećao za 15% u odnosu na prethodnu godinu, tj. dostigao vrednost 190 miliona dolara, dok je jugoslovenski izvoz u SAD porastao samo za 3% i iznosio oko 92 miliona dolara.³⁸ Tu disproporciju objasnio je činjenicom da je u navedenom periodu došlo do naglog skoka izvoza poljoprivrednih proizvoda iz SAD u Jugoslaviju. S obzirom da SAD zauzimaju 5. mesto u ukupnoj jugoslovenskoj trgovinskoj razmeni sa inostranstvom, smatrao je da je jako dobro što je predsednik Nikson inicirao određene mere za dalje unapređenje jugoslovensko-američke trgovinske saradnje.³⁹

Međutim, već u proleće 1972. godine slede događaji koji će privremeno zaustaviti ovakav pozitivan trend jugoslovensko-američkih

---

³⁸ Imajući u vidu jugoslovenske zvanične podatke, međutim, ispostavlja se da je jugoslovenski izvoz tokom 1971. godine dostigao 109 miliona dolara, a uvoz iz SAD – 197 miliona dolara. Odstupanje u Rodžersovom izveštaju može se objasniti činjenicom da je upravo u to vreme zbog štrajka obalskih radnika u SAD isporuka robe u oba smera zakasnila i da to nije u datom momentu evidentirano. („Statistički godišnjak. 1972”, Beograd 1972, str. 211; AJ, PR, I-5-b/104–19. *Informacija o uvozu poljoprivrednih proizvoda iz SAD na kredit*)

³⁹ „Borba”, 9. mart 1972.

odnosa i nakratko dovesti do određenih nesuglasica u tim odnosima. Naime, marta 1972. dolazi do velike ofanzive severnovijetnamske armije protiv Južnog Vijetnama. U strahovitom naletu severnovijetnamski vojnici su, opremljeni tenkovima i borbenim vozilima, osvojili veliki deo teritorije koji je do tada kontrolisao Sajgon i po prvi put su uspeli da osvoje i glavni grad jedne provincije u Južnom Vijetnamu (Kuangtri).

Kontraofanziva južnovijetnamske vojske nije bila mogućna bez snažne podrške SAD. Pošto su američke trupe, zbog snažnog pritiska domaće i strane javnosti, uglavnom već napustile Južni Vijetnam⁴⁰, Nikson izdaje naredbu vazduhoplovnim i pomorskim snagama SAD da preduzmu snažno bombardovanje teritorije Severnog Vijetnama. Po prvi put meta bombardovanja postaje glavni grad Severnog Vijetnama – Hanoi i najveća severnovijetnamska luka – Hajfong.

Jugoslovenska vlada je 10. maja 1972. uputila oštar protest Sjedinjenim Američkim Državama zbog bombardovanja Vijetnama. Takva politika osuđena je kao agresivna strategija koja vodi „proširenju rata i razaranju u ovom regionu i neposredno ugrožava mir i međunarodnu bezbednost, a može da dovede do novog svetskog konflikta”. Stoga „vlada SAD preuzima na sebe ogromnu odgovornost”. Istovremeno je s jugoslovenske strane iskazana „puna podrška vijetnamskom narodu i njegovoj herojskoj borbi za slobodu i nezavisnost”, koja predstavlja „neodvojivi deo borbe i nastojanja svih miroljubivih snaga da se ostvari mir u svetu na bazi prava svakog naroda da bude slobodan i odlučuje o svojoj sudbini. Jugoslavija je čvrsto ubeđena da nikakva vojna sila ne može pobediti jedan narod koji je rešen da istraje u borbi za slobodu i nezavisnost i da niko nema pravo da rešava sudbinu nekog naroda

---

⁴⁰ Povlačenje američkih kopnenih trupa (koje je Nikson označavao neadekvatnim nazivom – „vijetnamizacija”), započelo je sredinom 1969. godine. Takav zaočret u američkoj spoljnoj politici Nikson je najavio predsedniku Južnog Vijetnama, Ngujen Tijeju, maja 1969, tokom razgovora na ostrvu Midvej. Objasnio mu je da američke trupe, koje u Vijetnamu broje preko pola miliona vojnika, moraju da se povuku, a da se sami vojnici sajgonskog režima moraju aktivnije angažovati u ratu. Sa ostrva Midvej Nikson se avionom prebacio u američku bazu na zapadnom Pacifiku, ostrvo Guam, gde je zvanično proklamovao novu spoljnopolitičku doktrinu SAD – „Guamsku doktrinu”. Ona se svodila na ograničavanje neposrednog učešća američkih vojnih jedinica u lokalnim ratovima na prostoru Azije i Afrike i potrebu energičnijeg uključivanja vojnika njihovih saveznika sa tog prostora u konkretne sukobe. U tom smislu, „male države” bi vodile gerilske i konvencionalne ratove, a Amerika bi obezbeđivala oružje, savetnike i novac. (Robert Šulcinger, n. d., str. 279–280)

umesto njega samog. Zato je jedini put za rešavanje ovog problema potpuno i neodložno povlačenje američkih trupa i vojnih efektiv iz čitave Indokine”.⁴¹

U ranije pomenutom Titovom pismu Niksonu, sačinjenom 30. juna 1972, jugoslovenski predsednik je izrazio svoju zabrinutost zbog situacije u Vijetnamu i „izložio svoje mišljenje” (napominjući, pri tome, da je to ujedno i „mišljenje velikog broja državnika” sa kojima je kontaktirao) – „da je neophodno obustaviti bombardovanje i dalja razaranja i obnoviti pregovore zainteresovanih strana u Parizu”. Odbacujući američku argumentaciju o razlozima koji su uticali na SAD da se opredele za vazdušne napade u Vijetnamu, Tito je upozorio Niksona da se međunarodni sporovi ne mogu rešavati upotrebom sile i da „razvoj na terenu Vijetnama poslednjih mjeseci potvrđuje da zaista nema alternative traženje političkog rješenja”.⁴²

U senci zbivanja u Vijetnamu protekla je i poseta američkog državnog sekretara Vilijema Rodžersa Jugoslaviji početkom jula 1972. Toj poseti neposredno su prethodili Titovi razgovori na Brionima sa indijskim predsednikom Girijem, a posle nje su usledili razgovori sa kambodžanskim liderom Norodom Sihanukom. Samim tim, američki državni sekretar zatekao se u Jugoslaviji upravo u momentu kada je Tito sa svojim važnim saveznicima iz Pokreta nesvrstanosti usaglašavao buduću zajedničku strategiju u vezi sa vijetnamskom i bliskoistočnom krizom.⁴³ To se, naravno, moralo odraziti i na sadržaj razgovora koje je Rodžers vodio u Beogradu sa premijerom Džemalom Bijedićem i ministrom inostranih poslova Mirkom Tepavcem te razgovora koje je na kraju vodio sa Titom na Brionima.⁴⁴

Na svečanoj večeri, priređenoj 7. jula 1972. u čast visokog gosta iz SAD, Mirko Tepavac je u svojoj zdravici s velikim uvažavanjem govorio o poseti predsednika Niksona Kini i SSSR, ocenjujući te posete kao „značajan podstrek popuštanju zategnutosti u svetu i jačanju međunarodne saradnje”. Ali, istovremeno je ukazao i na „sumnju da se ovoga puta možda radi samo o novoj ravnoteži sila, a ne o novim

---

⁴¹ *Saopštenje Saveznog izvršnog veća („Borba”, 9. mart 1972)*

⁴² AJ, KPR, I-1/1116. *Poruka predsednika J. B. Tita predsedniku SAD Ričardu Niksonu, 30. jun 1972.*

⁴³ AJ, KPR, I-3-a/38–61. *Poseta predsednika Indije Varahagiri Venkata Girija Jugoslaviji, 5–10. jul 1972; Poseta predsednika Kambodže Norodoma Sihanuka Jugoslaviji, 14–19. jul 1972.*

⁴⁴ DA MSP RS, 1972, PA, SAD, f-106, 423 331. *Poseta Rodžersa*

izgledima za mir". Da bi se ta sumnja otklonila, po Tepavcu, neophodno je rešavanje „najzapaljivijih i gorućih pitanja savremenog sveta". Tu je pre svega mislio na Vijetnam i Bliski istok. Insistirao je na tome „da se u Vijetnamu ratovanje zameni pregovaranjem i da se nađu rešenja koja će se bazirati na poštovanju legitimnih prava Vijetnama da sam odlučuje u svojoj sudbini". Što se, pak, krize na Bliskom istoku tiče, jugoslovenski diplomata je još jednom ponovio stav da se ona treba rešavati „primenom Rezolucije 242 Saveta bezbednosti, čiji je smisao da se onemogućiti otimanje tuđih teritorija i onemogućiti legalizacija prava jačega". Iako je prethodno pozitivno ocenio Niksonove razgovore u Peking i Moskvi, Tepavac je izrazio bojazan da ti razgovori velikih sila neće imati neki veći domašaj ako se u njih ne uključe i ostale države, pa i one koje same po sebi u ekonomskom i vojnom pogledu ne igraju neku značajniju ulogu u međunarodnim odnosima. „Ne očekujemo da samo veliki i jaki uredi svet. Toliko veliki i jaki oni ipak nisu. Velikima će biti utoliko lakše, ukoliko prihvate ravnopravnu saradnju čitave međunarodne zajednice ne samo u pitanjima koja interesuju čitav svet, nego čak i u pitanjima koja interesuju njih međusobno. Nema danas skoro nijednog pitanja bilateralnih odnosa između velikih sila, koje ne bi imalo uticaja na ceo svet. Jer, nema pouzdanog mira između velikih, bez garancija mira za male. Nema trajnog prosperiteta za bogate, bez ubrzanog razvoja siromašnih.”⁴⁵

Rodžersov odgovor na zdravicu jugoslovenskog ministra inostranih poslova odisao je daleko većom dozom srdačnosti prema domaćinu nego što je s jugoslovenske strane iskazana prema njemu. Govor je započeo napomenom „da je već odavno želeo da dođe u Jugoslaviju" i da „Amerikanci koji dolaze ovamo uopšte ne mogu, a da ne zavole ovu zemlju". Objasnio je da razlozi za to „nisu samo neobična lepota i živi kontrasti njenog pejzaža, nisu samo naša saradnja iz vremena rata i posle njega, već i činjenica da nas vežu spone prijateljstva, činjenica da Amerikanci prosto vole Jugoslovene. Ove spone izdižu sve naše odnose – zvanične i nezvanične na vladinom i na ljudskom nivou". Rodžers je dao laskavu ocenu o tim odnosima, navodeći da su oni postali „uzor saradnje između država s različitim sistemima". Što se, pak, tiče jugoslovenskog stava da „bipolarni detant" mora da se proširi na celu međunarodnu zajednicu, a ne da se svede na pregovore dveju

---

⁴⁵ *Zdravica saveznog sekretara za inostrane poslove Mirka Tepavca u čast američkog državnog sekretara.* („Borba", 8. jul 1972)

supersila – Rodžers je ukazao na postojanje pune komplementarnosti jugoslovenskih i američkih gledišta po tom pitanju: „Mi se slažemo u tome da će bolji odnosi između svih zemalja – velikih i malih, slabih i moćnih – doprineti stvari mira. To je suština inicijativa koje je predsednik Nikson preduzeo u Sovjetskom Savezu i Narodnoj Republici Kini. To je takođe i važan aspekt politike nesvrstavanja predsednika Tita.”⁴⁶

Tokom razgovora koje je Tito vodio sa Rodžersom u svojoj rezidenciji na Brionima, 9. jula, reafirmisana su načela Zajedničkog komünikea, koji su potpisali Tito i Nikson 1971. godine.⁴⁷ S obzirom da je u tom dokumentu precizirano da razlike u stavovima Jugoslavije i SAD u vezi s ključnim međunarodnim problemima ne smeju biti prepreka njihovoj bilateralnoj saradnji, jugoslovenski zvaničnici su u razgovorima sa američkim diplomatama stalno insistirali na poštovanju tog dokumenta (često nazivanog Vašingtonska deklaracija), kao što su u razgovorima sa sovjetskim političarima uporno insistirali na poštovanju načela Beogradske deklaracije iz 1955. Reafirmacija načela „Vašingtonske deklaracije” bila je važna za Jugoslaviju, jer su SAD najavljivale zaoštavanje svoje politike prema Jugoslaviji zbog sklonosti jugoslovenskih političara da otvoreno kritikuju i osuđuju američku politiku i da u njoj vide glavno izvoriste većine kriza koje potresaju savremeni svet. Rodžers se potrudio da uveri Tita da po ovom pitanju nema nikakvog odstupanja u stavovima dve strane. Već na početku razgovora istakao je da su principi bilateralne saradnje koje su formulisala dva predsednika čvrst temelj prijateljskih i stabilnih odnosa Jugoslavije i SAD.⁴⁸

S obzirom na jugoslovenska strahovanja da je Nikson u Moskvi eventualno sklopio sa Brežnjevom aranžman na štetu Jugoslavije,

---

⁴⁶ *Zdravica američkog državnog sekretara Vilijema Rodžersa.* („Borba”, 8. jul 1972)

⁴⁷ DA MSP RS, 1972, str. pov, f-2, 92. *Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike sa državnim sekretarom za inostrane poslove SAD Vilijemom Rodžersom, 9. jula 1972. na Brionima*

⁴⁸ FRUS, doc 238. Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 25, 1972; AJ, PR, I -3-a/107-201. *Zabeleška o razgovoru, 9. jul 1972. na Brionima*; MSP RS, 1972, PA, SAD, f-106, 423 331. *Izveštaj o zvaničnoj poseti Jugoslaviji državnog sekretara SAD V. Rodžersa*

U kominikeu o razgovorima koje je vodio Rodžers sa jugoslovenskim zvaničnicima napomenuto je da Zajednička izjava Tita i Niksona od 30. septembra 1971. godine „predstavlja dugoročnu osnovu na kojoj se zasniva saradnja dve zemlje”. („Borba”, 10. jul 1972)

Rodžers je detaljno informisao Tita o svim finesama američko-sovjetskih razgovora i u nekoliko navrata naglasio da Amerikanci podržavaju jugoslovensku nezavisnost i nesvrstanost i da ni u jednom momentu nisu takav svoj kurs napustili u Moskvi, odnosno da nije bilo ničeg što bi se negativno odnosilo na treće zemlje. Rodžers je skrenuo pažnju svom domaćinu da ga je „predsednik Nikson zamolio da dođe u Jugoslaviju da ubedi predsednika Tita da nismo napravili nikakve sporazume sa SSSR-om iza leđa naših prijatelja”. U tom smislu Rodžers je istakao „da su SAD posebno nastojale da se u formulacijama njihovih dokumenata sa SSSR ne dozvole stavovi koji bi mogli štetiti trećim zemljama ili biti tako tumačeni, odnosno što bi davalo specijalna prava SSSR u bilo kom regionu... SSSR-u je takođe stavljeno do znanja da detant, kao i pomenuti principi nezavisnosti, suvereniteta i nemešanja, treba da se odnose na sve zemlje u Evropi i da taj stav SAD neće menjati”. Rodžers je naglasio da, inače, „nikakvih privatnih (tajnih) razgovora o Jugoslaviji nije bilo”.⁴⁹ Tito je sa zadovoljstvom prihvatio ovo objašnjenje i rekao da su mu „Sovjeti rekli istu stvar”. Istakao je da ga je Brežnjev obavestio da se dogovorio sa Niksonom o organizovanju i održavanju Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji. Rodžers je to potvrdio i zainteresovao se da li je Brežnjev nešto rekao u vezi sa sovjetskim angažovanjem da Istočna Nemačka učestvuje na konferenciji. Tito je istakao da Brežnjev insistira na tome da obe Nemačke budu predstavljene na konferenciji i da Jugosloveni imaju identičan stav, što se čini logičnim, tim pre, s obzirom na sve intenzivniji dijalog dve nemačke države. Smatrao je da „većina Evropljana želi obe Nemačke da prisustvuju” Konferenciji.⁵⁰

Tito i Rodžers nisu puno prostora ostavili razmatranju dvaju glavnih žarišta svetske krize: Vijetnamu i Bliskom istoku. Zadovoljili su se iznošenjem već poznatih zvaničnih stavova svojih vlada. Tito je, doduše, u jednom momentu, ipak, skrenuo pažnju svom sagovorniku „da bi SAD trebale da izvrše veći pritisak na Izrael da bude fleksibilniji” i zaključio: „Ključ je u vašim rukama.” Rodžersova jedina reakcija na to bila je: „To stalno slušamo.” Potom je predao Titu pismo predsednika

⁴⁹ DA MSP RS, 1972, PA, SAD, f-106, 423 331. *Izveštaj o zvaničnoj poseti Jugoslaviji državnog sekretara SAD V. Rodžersa*

⁵⁰ FRUS, doc 238. Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 25, 1972; AJ, PR, I -3-a/107-201. *Zabeleška o razgovoru Tito-Rodžers, 9. jul 1972; DA MSP RS, 1972, PA, SAD, f-106, 423 331. Izveštaj o zvaničnoj poseti Jugoslaviji državnog sekretara SAD V. Rodžersa*

Niksona i naglasio „da predsednik Nikson nema ni prema jednom političaru toliko respekta, kao prema Titu” i ponovio da je tokom razgovora sa Brežnjevom američki predsednik „u potpunosti vodio računa o jugoslovenskoj politici i insistirao na tome da se izbegne bilo šta što bi štetilo interesima Jugoslavije”. Stoga se potrudio da to bude precizirano i u pismenoj formi, što je i učinjeno u okviru formulacija o „suverenoj jednakosti svih država” Deklaracije o osnovnim principima, usvojene u Moskvi. Tito je rekao da je to zaista bilo od pomoći i da su se tokom njegove posete Moskvi Sovjeti pozitivno izjašnjavali oko pitanja „suvereniteta Jugoslavije” te da „nije bilo zahteva za bazama u Jugoslaviji” (na čemu su oni uporno insistirali tokom ranijih susreta sa Jugoslovenima).⁵¹

Generalno posmatrano, Rodžersova poseta Jugoslaviji sasvim sigurno je doprinela premošćavanju određene doze sumnjičavosti, koja je bila prisutna i u Beogradu i u Vašingtonu, oko toga da li je suprotna strana uopšte zainteresovana za očuvanje dostignutog nivoa saradnje prisutnog tokom prethodnih godina. Otvoren dijalog i direktan kontakt i ovaj put su se pokazali kao najbolji način za otklanjanje brojnih nedoumica.

Međutim, rešavanje jednih problema – kada su u pitanju jugoslovensko-američki odnosi – gotovo je uvek išlo uporedo sa otvaranjem novih. To je i ovaj put bio slučaj. Naime, još u vreme posete državnog sekretara Rodžersa Jugoslaviji (tokom koje je, inače, razmatrano pitanje antijugoslovenske aktivnosti hrvatskih nacionalističkih organizacija na američkom prostoru⁵²) dolazi do intenziviranja subverzivne delatnosti jugoslovenske političke emigracije u zapadnim zemljama, a posebno u SAD. Te delatnosti su se postepeno širile i na prostor Jugoslavije. Kulminaciju je predstavljalo ilegalno ubacivanje oružane grupe od 19 članova u Jugoslaviju radi vršenja diverzija, ubistava i podsticanja lokalnog stanovništva na otpor aktuelnim vlastima. Ta grupa se pretežno regrutovala i obučavala u Australiji, a u Jugoslaviju je ubačena iz Austrije 20. juna 1972. Ali, s obzirom da su iste takve grupe delovale i u SAD, zvaničnici iz Beograda su smatrali da je u sklopu mera za suzbijanje delovanja ovako opasnih militantnih grupa jako važno obezbediti

---

⁵¹ FRUS, doc 238. Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 25, 1972

⁵² DA MSP RS, 1972, PA, SAD, f-106, 426 509. *Beleška o razgovorima sa državnim sekretarom SAD V. Rodžersom, 8. jula 1972. godine, o problemu aktivnosti neprijateljske emigracije u zapadnim zemljama, posebno u SAD*

podršku najuticajnije zapadne sile – Sjedinjenih Država. Stoga je jugoslovenska vlada, 22. avgusta 1972, dostavila vladi SAD promemoriju o subverzivnom delovanju jugoslovenske emigracije u SAD, u kojoj je upozorila da na američkoj teritoriji deluju subverzivne nacionalističke organizacije koje „organizuju demonstracije pred jugoslovenskim konzularnim predstavništvima i druge skupove na kojima se poziva na rušenje SFRJ, pale se jugoslovenske zastave, vređa predsednik države... Nastavlja se politička propaganda, kampanja protiv SFRJ kroz emigrantsku štampu i 'Radio-časove', sa ciljem pritiska na naše iseljenike i emigraciju, koja podstrekava terorizam i stvara atmosferu nasilja. Uz ranija emigrantska glasila poznata po svojoj liniji, stvaraju se nova, koja otvoreno pozivaju na ubistva jugoslovenskih rukovodilaca, daju instrukcije o organizovanju diverzantskih akcija i dr... Prikupljanje novčanih sredstava za terorističke i druge subverzivne aktivnosti od strane ekstremne emigracije, bilo je više puta predmet intervencije jugoslovenske kod američke strane... Pod parolom 'bez dolara nema pušaka' u SAD i Kanadi obrazovan je 'Fond za oslobođenje Hrvatske' koji se populariše preko štampe, 'Radio-časova' i dr". Pri tome, ukazano je da „nemamo bližih informacija, sem obećanja, da će se to sprečiti, da je prestalo sakupljanje novca u terorističke svrhe, da je takva aktivnost pod kontrolom američkih vlasti, odnosno da se onemogućava”.⁵³

U odsustvu državnog sekretara Rodžersa, ambasador Toma Granfil je ovu promemoriju uručio njegovom pomoćniku Ričardu Džonsonu, koji je izjavio da će „s najvećom pažnjom proučiti podatke koji su izneti u jugoslovenskoj promemoriji i da će odgovarajući organi SAD preispitati aktivnost pojedinaca i organizacija na teritoriji SAD, koja je u suprotnosti sa pojedinim američkim zakonima i propisima”. Džonson je, istovremeno, napomenuo da je problem u tome što postojeći zakoni i propisi u SAD ne sprečavaju propagandnu delatnost i da je trgovina oružjem slobodna. Obavestio je Granfila da će zatražiti od Ministarstva za pravosuđe da razmotri da li postoje zakonske mogućnosti za sudski postupak u slučajevima koje je Jugoslavija navela u svojoj promemoriji.⁵⁴

---

⁵³ DA MSP RS, 1972, PA, SAD, f-106, 431 154. *Promemorija*

⁵⁴ Isto; DA MSP RS, 1972, str. pov, f-2, 58. *Mere Saveznog sekretarijata za inostrane poslove protiv delovanja neprijateljske emigracije i reagovanje stranih vlada; „Borba”, 23. avgust 1972.*

Tri dana kasnije, pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove Miloš Lalović uručio je američkom ambasadoru Tunu kopiju pomenute promemorije i zatražio da vlada SAD preduzme energične i adekvatne mere u cilju sprečavanja antijugoslovenskih aktivnosti ekstremne političke emigracije u SAD. Napomenuo je da, iako su tu učinjeni neki koraci, „i dalje se na teritoriji SAD vrši neprijateljska propaganda protiv Jugoslavije, sakupljaju novčana sredstva za terorističku aktivnost, protiv nje, upućuju pozivi za borbu protiv njenog integriteta”. Lalović je upozorio Tuna da jugoslovenska vlada smatra „da se takva aktivnost ne bi smela dozvoliti na teritoriji zemlje čija je vlada u raznim prilikama izrazila svoj interes za prijateljske odnose, integritet i nezavisnost Jugoslavije, o čemu su predsednik Nikson, sekretar Rodžers i drugi funkcioneri SAD javno govorili”. Radi očuvanja dobrih odnosa Jugoslavije i SAD, ali i zbog „afirmacije principa nemešanja u unutrašnje stvari drugih zemalja” i „podrške jugoslovenskom stavu i odlučnosti da se suprotstavi dezintegraciji i slabljenju Jugoslavije, takva jugoslovenska politika je prihvaćena od naših prijatelja, a ona daje svoj doprinos miru u svetu i posebno stabilnosti u ovom njegovom delu. Stoga bi preduzimanje mera i javne osude neprijateljskih akata protiv Jugoslavije imalo odjeka i kod prijatelja SAD i predstavljalo doprinos miru i paralisanju sve širih pojava terorizma u svetu uopšte”.⁵⁵

Tun je u vezi s tim dao obećavajuću izjavu i nagovestio akciju SAD „u duhu obostrano izražene želje i interesa za dalji razvoj dobrih odnosa između SAD i Jugoslavije”. Što se tiče „sakupljanja novčanih sredstava za terorističku delatnost”, vlada SAD će to „s velikom pažnjom razmotriti”, jer je to kažnjivo u SAD i „ako se to dokaže, preduzeće odgovarajuće mere”. Takođe, „ako se ustanovi da u SAD postoje terorističke organizacije koje deluju protiv Jugoslavije, veruje da će se naći način da se one onemoguće. Međutim, propagandnu aktivnost i upotrebu ružnih reči, demonstracije i slično – biće teško sprečavati, jer to nije u suprotnosti sa zakonskim propisima”.⁵⁶

Manifestacija spremnosti SAD da se suprotstave subverzivnoj delatnosti ekstremne jugoslovenske političke emigracije došla je do izražaja, par nedelja kasnije, povodom otmice aviona u Švedskoj od strane ekstremnih hrvatskih nacionalista i njihovog uspešnog pokušaja

---

⁵⁵ DA MSP RS, 1972, SAD, f-106, 426 509. *Zabeleška o razgovoru pomoćnika saveznog sekretara za inostrane poslove M. Lalovića sa ambasadorom SAD u Jugoslaviji M. Tunom, 25. avgusta 1972. godine*

⁵⁶ Isto; „Borba”, 26. avgust 1972.

da iznude oslobađanje ubica ambasadora Rolovića kao uslov za oslobađanje zarobljenih putnika aviona.⁵⁷ Predstavnik američkog Stejt departmenta Čarls Braj je na konferenciji za štampu, 18. septembra 1972, osudio potez hrvatskih ekstremista i, ukazujući na opravdanost revolta zvaničnog Beograda povodom tog čina, naglasio: „Mi smo u više navrata podržali politički integritet Jugoslavije.”⁵⁸ Budući da američko zakonodavstvo nije predviđalo konkretna ograničenja slobode demonstriranja opozicionih grupacija pred stranim diplomatskim predstavništvima – 19. septembra 1972. američki Kongres odobrava predlog zakona o zaštiti inostranih službenika, kojim se precizno reguliše ova problematika (koliko blizu mogu prići demonstranti ambasadama i konzulatima; šta im je tom prilikom dozvoljeno, a šta ne; gde je granica između mirnog protesta i ugrožavanja javnog reda i mira).⁵⁹

Igrom tragičnih okolnosti, upravo u ovo vreme pažnju svetske javnosti privukao je jedan događaj, koji je sam po sebi pokazao koliko je opasno držati se pasivno i ne preduzimati adekvatne preventivne mere povodom subverzivne delatnosti pojedinih ekstremističkih organizacija. Naime, u vreme protesta jugoslovenskih vlasti zbog sve učestalijih nasilnih postupaka hrvatskih ekstremista u SAD, Evropi, Australiji i drugim delovima sveta, osam palestinskih terorista, članova grupe „Crni septembar”, 5. i 6. septembra 1972. napravili su na Olimpijadi u Minhenu pravi masakr, pobivši izraelske sportiste koje su držali kao taoce. Minhenski masakr i burna reakcija svetske javnosti aktuelizovali su potrebu preispitivanja zakonskih okvira koji su delimično bili uzrok neadekvatne i nespretno akcije nemačke policije protiv palestinskih terorista. Pokazalo se da je bez preventivnog delovanja protiv radikalnih organizacija koje zagovaraju nasilje teško sprečiti krvoproliće i tragične incidente. Ali, istovremeno se postavljalo pitanje

---

⁵⁷ Pripadnici ekstremnih hrvatskih nacionalističkih grupa u Švedskoj, 15. septembra 1972, oteli su švedski avion na liniji Stokholm–Geteburg sa 86 putnika i 4 člana posete, prinudili pilote da slete na aerodrom u Malmeu i zatražili od švedskih vlasti da iz zatvora u Stokholmu posebnim avionom dovezu Miroslava Barešića i Anđelka Brajkovića – ubice ambasadora Rolovića i petoricu njihovih saradnika. U protivnom, zapretili su da će avion zajedno sa putnicima biti uništen. Šveđani su im izašli u susret i otmičari su zajedno sa oslobođenim zatvorenicima sleteli na aerodrom u Madridu, gde su se predali španskim vlastima i zatražili azil. („Borba”, 26. avgust 1972; DA MSP RS, 1972, str. pov, f-2, 41. „Bilten Državnog sekretarijata za inostrane poslove”, br. 4)

⁵⁸ „Borba”, 19. septembar 1972.

⁵⁹ „Borba”, 19. septembar 1972.

kako obezbediti adekvatnu zakonsku regulativu koja će jasno razgraničiti da li su aktivnosti pojedinih grupa i organizacija determinisane isključivo nenasilnom borbom za realizaciju određenih političkih ciljeva i interesa (što je smatrano legitimnim ciljem bez koga nema demokratije i zaštite ljudskih sloboda) ili se radi o organizacijama koje su sklone da putem nasilja nametnu svom okruženju svoje zahteve i ciljeve – gde je granica između radikalne borbe za slobodu i terorizma; političkog organizovanja i političkog nasilja. Ta tema je imala centralno mesto tokom razgovora jugoslovenskog ministra inostranih poslova Mirka Tepavca i američkog državnog sekretara Vilijema Rodžersa u Njujorku, u vreme Minhenskog masakra. Dvojica šefova diplomatije su se u sedištu svetske organizacije zatekli povodom XXVII redovnog zasedanja Generalne skupštine. Tepavac se pohvalno izrazio o Rodžersovoj oceni terorizma izrečenoj tokom zasedanja Generalne skupštine. S tim u vezi podvukao je da Jugoslavija traži „primenu tih istih merila na ponašanje ekstremnog, terorističkog dela jugoslovenske emigracije”. Podsetio je Rodžersa da se teroristička aktivnost emigracije u SAD nastavlja. Iako SAD i ostale zapadne zemlje u kojima u poslednje vreme dolazi do eskalacije nasilnog delovanja ekstremne jugoslovenske političke emigracije, formalno osuđuju takve poduhvate – „neometana aktivnost terorista govori da ima snaga i krugova u SAD koji žele dezintegraciju Jugoslavije, te, pošto teroristička aktivnost emigracije dolazi sa Zapada, kod jugoslovenske javnosti je teško sprečiti utisak da Zapad ne stoji iza nje”. Rodžers je rekao da u Americi „razumeju” revolt Jugoslavije i istakao da „oni ne vole grupe koje rade protiv njihovih prijatelja”. Ali, istovremeno se pozvao i na slobodu govora u SAD i potrebu da se izlože „solidni dokazi” da bi se zabranila neka politička aktivnost. Objasnio je da treba, na primer, dokazati da jugoslovenska politička emigracija poziva na nasilje i primenjuje nasilje, što bi odmah bilo na pravi način sankcionisano. Obavestio je Tepavca da se oko radikalnog nastupa jugoslovenske političke emigracije najviše angažovao FBI, dok će se kasnije na osnovu izveštaja ove službe proceniti da li ima mesta za sudsko gonjenje. Ali i samo aktiviranje FBI će, po mišljenju Rodžersa, sigurno u velikoj meri dekuražirati ekstremiste.⁶⁰

---

⁶⁰ DA MSP RS, 1972, PA, SAD, f-106, 437 168. *Iz razgovora saveznog sekretara za inostrane poslove Mirka Tepavca u Njujorku sa sekretarom inostranih poslova SAD Vilijemom Rodžersom*

Ipak, nedugo posle ovog razgovora, 21. oktobra 1972, došlo je do novog emigrantskog ispada pred Generalnim konzulatom u Njujorku, pa čak i do napada na generalnog konzula Milana Bulajića. Prema procenama Bulajića, pred zgradom Konzulata okupilo se oko 137 demonstranata (američka policija je procenjivala da ih je bilo oko 200), koji su pozivali na razbijanje Jugoslavije – uzvikivali su parole „smrt Jugoslaviji”, spaljivali jugoslovenske zastave, nosili mrtvački sanduk obavljen u crno na kome je pisalo „Jugoslavija”. Jugoslovenski konzul je u svom dopisu Ministarstvu inostranih poslova SFRJ ukazivao i na to da su demonstranti vređali jugoslovenskog šefa države i uzvikivali: „Tito – ubica”, „Tito – razbojnik”. „Nosili su nekoliko transparenta sa Titovom glavom sa maršalskom kapom na psećem telu.” Ukazano je i na „terorističke ispade” demonstranata koji su bili u direktnoj koliziji sa prvobitnom procenom njujorških vlasti da se radi o „mirnim demonstracijama”. Naime, jedan od demonstranata je uspeo da prodre u sam ulaz zgrade i napadne generalnog konzula Bulajića, „koji je mirno posmatrao i fotografisao demonstrante”. Zahvaljujući intervenciji policije, napadač je zaustavljen, što nije bio slučaj sa napadačem koji je gotovo istovremeno uspeo da nanese lakše povrede članu osoblja Konzulata. Ni u jednom slučaju „policija nije preduzela mere identifikacije napadača”, što je u Konzulatu ostavljalo utisak da ne namerava da išta naknadno učini oko sankcionisanja ovakve grube povrede integriteta jugoslovenskog konzularnog predstavnništva i njegovih službenika.⁶¹

U vezi s ovim incidentima, ambasador Toma Granfil je pomoćniku američkog državnog sekretara, Dejvisu, uložio demarš jugoslovenske vlade u kome se zahteva preduzimanje odlučnih mera prema izgređnicima i njihovo kažnjavanje. Iako je čak tri puta izrazio „duboko žaljenje” i spremnost da se u duhu novog zakona učine krupni koraci na suzbijanju delovanja ekstremističkih grupa, Dejvis je napomenuo da mu je „takođe žao” i zbog toga „što je možda suviše uzbudjenja uneto u pisanje jugoslovenske štampe”. Iz takvog pisanja se može izvesti zaključak „da je neko od zvaničnika u SAD podupirao ili omogućavao demonstracije i izgrede”. Granfilu se to činilo sasvim logičnim. Napomenuo je „da je takav utisak lako moguć već zbog toga što su ustaše poprilično zloupotrebile postojeću policijsku proceduru.

⁶¹ DA MSP RS, 1972, str. pov, f-2, 43. *Telegram Konzulata SFRJ u Njujorku Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 23. oktobar 1972. godine. Demonstracije hrvatske ekstremne emigracije pred generalnim konzulatom SFRJ u Njujorku i zgradom OUN, 21/22. oktobra 1972.*

Naime, kada su tražili i dobili dozvolu za 'mirne demonstracije', ustaše su preko svojih radio-stanica u Njujorku, pozivajući na demonstracije, ujedno i agitovali i naglašavali da su demonstracije 'od vlasti odobrene', što je stvaralo atmosferu zvanične podrške".⁶²

U momentu kada je problem sankcionisanja delatnosti ekstremne političke emigracije u SAD sve ozbiljnije opterećivao jugoslovensko-američke odnose, odigrava se jedan važan događaj koji je doprineo kratkotrajnom otopljanju tih odnosa. Radilo se o poseti grupe američkih senatora Jugoslaviji, krajem novembra 1972. Ta poseta je upriličena u duhu obostrano izražene spremnosti zvaničnika iz Jugoslavije i SAD da se kroz što češće bilateralne kontakte otklanjaju nesuglasice koje su opterećivale odnose dveju država. S obzirom da se poseta američkih senatora odvijala u vreme kada su se Sjedinjene Države suočavale sa burnim unutrašnjim političkim previranjima u pravcu jačanja uloge Kongresa u vođenju spoljne politike – razgovor sa uticajnim senatorima potencijalno je bio dobra prilika za Tita i jugoslovenske političare da obezbede veće razumevanje i veću podršku aktuelnom jugoslovenskom političkom kursu u SAD.

Naravno, nezaobilazna tema u razgovorima bila je delatnost jugoslovenske ekstremne emigracije u SAD. Američki senatori su pozitivno reagovali na zahtev Jugoslavije da se u SAD preduzmu konkretne i oštre mere protiv subverzivne delatnosti tih političkih grupa i organizacija. Svi senatori su bili jedinstveni u stavu „da nasilju emigranata nema mesta u američkom društvu”, „da će pružiti zaštitu jugoslovenskim diplomatsko-konzularnim predstavništvima”, uz ogradu da im na tom planu federalni sistem stvara neke probleme (svaka federalna jedinica ima svoje zakonodavstvo i svoje organe krivičnog gonjenja).⁶³

Ono što je Jugoslovenima bilo naročito bitno jeste da se tokom posete senatora razjasne neke nedoumice o aktuelnim zbivanjima u Jugoslaviji koje su poslednjih godina bile predmet ozbiljne kritike u Kongresu, a zbog kojih je kongresna debata povremeno poprimala formu antijugoslovenske kampanje, praćene teškim optužbama na račun Tita i najvišeg rukovodstva Jugoslavije. Te optužbe uglavnom su se ticale pojačane političke represije u Jugoslaviji posle obračuna sa

---

⁶² DA MSP RS, 1972, PA, SAD, f-106, 438 440. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 27. oktobar 1972. godine*

⁶³ DA MSP RS, 1972, str. pov, f-2, 69. *Poseta grupe senatora SAD; Isto, 80. Zabeleška. Predsednik Republike Josip Broz Tito primio je na Brionima grupu američkih senatora koju je predvodio senator Stuart Symington*

hrvatskim „prolećarima” i srpskim „liberalima”, eskalacije nacionalnih animoziteta, „partijske diktature” podstaknute njenom centralizacijom, špekulacija o raspadu Jugoslavije posle Titove smrti i eventualne mogućnosti uključivanja Jugoslavije u socijalistički lager. Stoga je Tito, tokom svog razgovora sa američkim senatorima, 24. novembra, na Brionima, pokušao da svako od ovih spornih pitanja pojedinačno razjasni i demistifikuje, iznoseći aktuelnu jugoslovensku verziju u tom kontekstu.⁶⁴

Centralno mesto u sklopu Titovog nastupa imalo je, kako je i on sam rekao, „najškakljivije pitanje – nacionalno”. Naglasio je da je to pitanje rešeno usvajanjem ustavnih amandmana i proširivanjem kompetencija republika i autonomnih pokrajina u jugoslovenskoj federaciji. Nova normativna praksa omogućava republikama da funkcionišu kao samostalne federalne jedinice u kojima njihovi narodi bez ikakvih saveznih ograničenja ostvaruju svoja puna nacionalna prava i interese. Na pitanje senatora zašto se onda u Savezu komunista sprovodi sasvim suprotan kurs – „da li je centralizacija bila potrebna”, Tito je odgovorio potvrdno, pozivajući se na imperativ očuvanja elementarne kohezije u aparatu državnog odlučivanja. „Kada se rukovodstva iz svih republika sastanu i donesu odluke, onda se te odluke moraju sprovesti. Ja komuniste smatram vojnicima u razvitku društva... Naša zemlja ima pet nacija i više nacionalnosti. Ko je u tim uslovima sposoban da obezbedi koheziju? Višepartijski sistem to ne bi omogućio. Naš zadatak je da očuvamo koheziju tako dobrovoljno stvorene tvorevine i da obezbedimo jedinstvo u jugoslovenskim razmerama. Komunisti ne smeju biti nacionalisti. Oni moraju biti za jedinstvenu Jugoslaviju.”⁶⁵

Pošto su njegovi sagovornici očigledno imali primedbe u vezi s aktuelnim suzbijanjem liberalizma u Jugoslaviji i obračunom sa svim njegovim protagonistima⁶⁶, Tito je znatnu pažnju posvetio i ovom problemu. Pomalo rezignirano objasnio je da je, bez obzira na određene pozitivne tekovine, sistem društvenog samoupravljanja nosio sa sobom i neke deformacije. „U demokratiji smo u nekim stvarima išli suviše

---

⁶⁴ Isto

⁶⁵ Isto

⁶⁶ Neposredno uoči dolaska američkih senatora u Jugoslaviju, 12. novembra, smenjen je sa funkcije ministra inostranih poslova Mirko Tepavac, političar čiji su stavovi bili vrlo bliski stavovima nedavno smenjenog, liberalno nastrojenog, Marka Nikežića. (Ranko Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije 1943–1991*, Beograd 1995)

daleko. Nismo bili budni i ispustili smo stvari iz ruku, tako da nam se kod jednog dela inteligencije javio nacionalizam i separatizam sa zahtevima za dezintegraciju, za sopstvenu vojsku republika, trgovinu ili predstavništva u OUN itd., što je glupost. Mi nećemo dozvoliti dezintegraciju, već ćemo ići na jačanje naše jedinstvene države na bazi pune ravnopravnosti svih nacija i nacionalnosti. Inače, u celini imamo veoma dobru inteligenciju. Morali smo zbog svega toga smeniti neke ljude. I vi ste u SAD, nekad kroz sve ovo prolazili... Prema tome, ne može biti govora o nekakvom rascepu Jugoslavije." Skrenuo je pažnju svojim sagovornicima da veliku dozu revolta u jugoslovenskim političkim krugovima izazivaju optužbe u SAD o jačanju totalitarizma u Jugoslaviji, povratku Jugoslavije u socijalistički lager te špekulacije o dezintegraciji Jugoslavije posle Titove smrti: „U ovoj našoj situaciji, mi smo veoma ljuti zbog svega što se o nama piše na Zapadu, što istina, donekle manje važi za štampu SAD. Piše se, naprimer, da se vraćamo na staljinizam. To je glupost. Nikada se nismo vraćali i nećemo vraćati nazad... Ima i svakakvih špekulacija. Kaže se: 'Dok je Tito živ, Jugoslavija će biti skupa', a postavljaju pitanje šta će biti posle mene. Zar vam ja izgledam kao da ću morati brzo da idem? (opšte odobravanje) Ljudi mi broje godine, a ja na godine uopšte ne gledam." Svestan da senatore ipak interesuje pitanje njegovog naslednika, Tito je napomenuo: „Naslednik nije jedan, već širi krug ljudi. Narod neće dozvoliti da dođe do podele. Ja ni do sada ne bih mogao ovo postići da nisam imao saradnike oko sebe.”⁶⁷

Posebnu pažnju Tito je posvetio dilemi: da li postoji opasnost od primene „Brežnjevljeve doktrine” na Jugoslaviju, odnosno, da li Sovjeti vrše pritisak na Jugoslaviju da se uključi u socijalistički lager. Tito je takvu mogućnost odbacio potcrtavajući da su zvaničnici iz Kremlja shvatili da je Jugoslaviju nemoguće naterati da odustane od svoje nezavisne i nesvrstane politike. Ukazao je na to da je takav sovjetski prilaz posebno došao do izražaja tokom njegove nedavne posete SSSR-u. „Nikad me nisu primili na ovakav način kao ovoga puta. Imao sam vrlo otvoren dijalog sa Brežnjevom u četiri oka. Oni nas prihvataju takve kakvi jesmo, na ravnopravnoj osnovi, onako kako treba da budu odnosi dve nezavisne države. Nikakva doktrina ne važi za nas. Oni znaju da

---

⁶⁷ DA MSP RS, 1972, str. pov, f-2, 69. *Poseta grupe senatora SAD; Isto, 80. Zabeleška. Predsednik Republike Josip Broz Tito primio je na Brionima grupu američkih senatora koju je predvodio senator Stuart Symington*

Jugoslavija nije kao neke druge zemlje, da njena politika nije samo moja politika, već svih jugoslovenskih naroda koji su mnogo propatili u stalnoj borbi za svoju nezavisnost. Oni su sami došli do ubeđenja da nije dobro da se kače sa nama, jer znaju da je to ista Jugoslavija koja se nosila sa najvećim fašističkim silama, da je čitav naš narod spreman da se brani i ne samo spreman, već vrši i pripreme za to, bez obzira sa koje strane dolazila opasnost. Imamo ne samo armiju, već i tri miliona ljudi u teritorijalnoj odbrani, koji stalno vežbaju i koji su naoružani. Čitav narod je organizovan za odbranu. S takvim narodom je vrlo teško izaći na kraj." Ove poslednje napomene su imale naročito veliku težinu u Titovim nastojanjima da izbori respekt dveju supersila prema Jugoslaviji, ukazujući im na njenu odlučnost i sposobnost da brani svoju nezavisnost. U Beogradu su procenjivali da će politika Vašingtona i Moskve prema Jugoslaviji u velikoj meri zavisiti od njene čvrstine i sposobnosti da se odupre pritiscima spolja. Sudeći po reakciji senatora, činilo se da su razgovori na Brionima postigli efekat koji su jugoslovenske vlasti priželjkivale. S obzirom da je do tada Kongres ispoljavao krupne rezerve u vezi s Niksonovim kooperativnim nastupom prema Jugoslaviji, ovo se pokazalo kao dobra prilika da se tu nešto bar donekle poboljša. Na to je upućivalo i obećanje kongresmena „da će podržati politiku administracije koju ona sada vodi prema Jugoslaviji". U tom smislu, u izveštaju jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova koji je sačinjen povodom razgovora na Brionima ocenjeno je da su ti razgovori bili „korisni" i da su bili „dobra prilika da se kongresmeni bolje upoznaju sa nekim stvarima koje zbog neznanja kritikuju".⁶⁸

Međutim, iako su američki senatori pokazali visok stepen razumevanja za aktuelnu politiku Jugoslavije i obećali podršku oko suzbijanja delatnosti ekstremne političke emigracije u SAD – incidentne situacije pred diplomatskim predstavništvima, koje su pre njihovog dolaska u Jugoslaviju ozbiljno opterećivale odnose Beograda i Vašingtona, zasvodile su i sam kraj 1972. godine. Neuspeli pregovori između ministara inostranih poslova SAD i DR Vijetnama, Kisindžera i Le Duk Toa, oko iznalaženja kompromisnog rešenja vijetnamske krize kao i ponovno američko bombardovanje Severnog Vijetnama bili su povod za svojevrsan obrt u pogledu ugrožavanja redovnih aktivnosti konzularnih službi. Sada su se stvari obrnule i umesto jugoslovenskih diplomatskih predstavništava u Sjedinjenim Državama – meta nemilih scena

---

⁶⁸ Isto

postala su američka konzularna predstavništva u Jugoslaviji. Naime, 26. decembra 1972, u ponoć, zbog ogromnih civilnih žrtava u Vijetnamu izazvanih brutalnim dejstvom američke avijacije, dolazi do ozbiljnih incidenata pred američkim konzulatom u Zagrebu. Zgrada američkog konzulata osvanula je sva prefarbana crvenom bojom. Po njoj su bile ispisane oštre i uvredljive protestne parole protiv SAD i predsednika Niksona. Natpisi na samim ulaznim vratima Konzulata, staklenim izlozima i duž zidova osuđivali su „američki teror i uništavanje stanovništva DR Vijetnama”. Slične poruke i protesti upućivani su sa brojnih masovnih okupljanja u većini jugoslovenskih gradova.⁶⁹

Repriziranje nemilih scena ispred jugoslovenskih diplomatskih predstavništava u SAD na zagrebačkim ulicama – u američkim političkim krugovima je ocenjeno kao akt koji je svesno isforsiran i organizovan od strane jugoslovenske vlade. U demaršu Stejt departmenta, uručenom otpravniku poslova u jugoslovenskoj ambasadi u Vašingtonu povodom incidenata u Zagrebu, izraženo je „zaprepašćenje” što su „visoke jugoslovenske zvanične ličnosti pozvale narod na demonstracije” i ukazano na povezanost tih demonstracija sa demonstracijama jugoslovenske emigracije u Njujorku i Vašingtonu, odnosno na to da su demonstracije u Zagrebu zapravo organizovane kao „kaznena mera” zbog protesta u Njujorku. U tom smislu uočeni su različiti aršini kojima se jugoslovenski zvaničnici rukovode kada su u pitanju nemile scene pred diplomatskim i konzularnim predstavništvima u SAD i u Jugoslaviji. Iz toga je proizašlo i upozorenje: „Ne bi se smelo dopustiti da jedna strana sebi dozvoljava ono što kod druge insistira da je nedopustivo.” Prilikom uručivanja demarša američke vlade, zamenik državnog sekretara SAD, Džonson, zatražio je da jugoslovenski zvanični organi preduzmu „bolju zaštitu” američkih predstavništava (napomenuo je da je policajac koji je obično dežurao pred Konzulatom bio odsutan u vreme incidenata) i skrenuo pažnju da „takvih problema nemaju u drugim zemljama”. Pošto je nekoliko puta podvukao odgovornost jugoslovenske vlade za incidentnu situaciju, istakao je „da takve stvari ne donose nikakve koristi, ne mogu ničim doprineti razrešavanju rata u Vijetnamu, ali zato mogu poremetiti povoljan razvoj bilateralnih odnosa”.⁷⁰

---

⁶⁹ AJ, KPR, I-5-b/104–19. Beleška jugoslovenske ambasade u Vašingtonu o demaršu Stejt departmenta zbog stava Jugoslavije u vezi sa situacijom u Vijetnamu; „Borba”, 28. decembar 1972.

⁷⁰ AJ, KPR, I-5-b/104–19. Beleška jugoslovenske ambasade u Vašingtonu o demaršu Stejt departmenta zbog stava Jugoslavije u vezi sa situacijom u Vijetnamu

Kulminaciju javnih protesta širom Jugoslavije povodom američkog bombardovanja Vijetnama predstavljao je Titov govor u Titogradu tokom susreta sa aktivom CK SK Crne Gore, 29. decembra 1972. Osvrćući se na svoje prošlogodišnje razgovore sa predsednikom Niksonom u Vašingtonu, pojasnio je da je još tada skrenuo pažnju svom sagovorniku „da im ne valja kurs da se problem Vijetnama rješava vojnim putem, da se silom hoće pokoriti vijetnamski narod”. Umesto toga „treba izaći u susret volji većine naroda u Vijetnamu, ukloniti onoga Tijeja, napraviti prelaznu demokratsku vladu”. Pa, ipak, „tu nisam naišao na razumijevanje”. U duhu uobičajene ocene u domaćoj štampi i javnosti o „najkrvavijem Božiću” i „najkrvavijoj Novoj godini” u Vijetnamu u aranžmanu Amerikanaca – Tito je s ogorčenjem konstatovao: „Dok se ljudi širom čitavog svijeta, i djeca, i odrasli, uoči 1973. godine, osjećaju radosni i veseli, idu da kupuju za doček – u Vijetnamu je narod umjesto radosnog dočeka Nove godine, izložen najstrašnijem bombardovanju, tepesima najžešćih bombi, ubijanju hiljada i hiljada ljudi, masakru.” Pošto je politiku SAD okvalifikovao kao „izazov čitavom čovječanstvu” i „izazov svim humanim shvatanjima”, postavio je pitanje: „Šta se uopšte može očekivati ako zavlada takva politika sile, koja može sve da ruši, da vrši genocid nad čitavim nacijama, čitavim zemljama. Vjerovatno da bi bilo još takvih čiji bi apetiti porasli, ako bi vidjeli da se može tako postupati i baciti jedan narod na koljena. To je ono što nas najviše zabrinjava.” Ignorišući upozorenja SAD da Jugoslavija uporno podstiče ostale nesvrstane zemlje na akcije koje su direktno uperene protiv vitalnih američkih interesa i da takva politika neminovno vodi pogoršanju jugoslovensko-američkih odnosa, Tito je osudio mlaku reakciju nesvrstanih zemalja povodom američkog bombardovanja Vijetnama, otvoreno izražavajući svoje lično razočaranje – „nisan zadovoljan reagovanjem nesvrstanih zemalja”, a potom pozvao svoje saveznike da se zajednički energično suprotstave nasilju koje se vrši nad vijetnamskim narodom: „Mi nesvrstani moramo voditi računa da se osvajanje tuđih teritorija i rat, ma gdje to bilo, itekako tiču nas. Jer, to se i nama može sutra dogoditi.”⁷¹

Evidentna kolizija u spoljnopolitičkim prioritetima Beograda i Vašingtona početkom 70-ih godina otežavala je, inače, zaista iskrena nastojanja zvaničnika obeju država za uspostavljanjem što šire sfere političke i ekonomske saradnje. Neposredno posle incidenata pred

---

⁷¹ „Borba”, 30. decembar 1972.

američkim konzulatom u Zagrebu, u jugoslovenskim diplomatskim krugovima je s puno pažnje iščekivan epilog jednog događaja, koji sam po sebi nije bio od neke veće političke važnosti, ali koji je potencijalno mogao predstavljati značajan indikator aktuelnog stanja jugoslovensko-američkih odnosa. Radilo se o privatnoj poseti Niksonove ćerke i njenog supruga Jugoslaviji, planirane mnogo ranije nego što je usledilo ponovno zaoštavanje u odnosima dve države povodom bombardovanja Vijetnama. Prilikom uručivanja pomenutog demarša američke vlade, Džonson se kratko osvrnuo na pisanje „Njujork tajmsa” da će zbog demonstracija u Zagrebu biti „minimizaran” program posete Niksonove ćerke Triše (Tricia) i njenog muža Edvarda Kokska (Edward Cox) Jugoslaviji. Ta poseta je, zaista, posle nemilih scena pred američkim konzulatom, prvo odložena, a potom ipak upriličena. Ali, na insistiranje gostiju iz SAD, toj poseti dat je minimum publiciteta i ona je lišena bilo kakvih protokolarnih obeležja. Iako je i ranije bilo predviđeno da poseta ima striktno privatni karakter (bolje upoznavanje sa istorijskim i kulturnim spomenicima Evrope), bračni par je o mogućnosti susreta sa Titom najavio „da bi bili srećni kad bi ih primio”. Takva mogućnost je u novonastaloj situaciji otpala, jer je Tito upravo u vreme posete Niksonove kćerke boravio u Titogradu, istupajući oštro protiv aktuelne politike SAD u Vijetnamu. Da bi se bar donekle ublažio gorak ukus antiameričke kampanje koji se osećao na svakom koraku u Beogradu, u jugoslovenskom ministarstvu inostranih poslova je izražena spremnost da neka od „pogodnih ličnosti” (Rodoljub Čolaković, Gustav Vlahov ili Krsto Crvenkovski) primi bračni par Koks i priredi im večeru. Smatrano je „da bi bilo umesno” Koksovima ponuditi da budu gosti jugoslovenske vlade i u tom smislu im obezbediti adekvatan smeštaj i prevoz, kao i pripremiti poseban program njihovog boravka i razgledanja kulturnih i umetničkih spomenika u Beogradu u organizaciji Protokola Ministarstva inostranih poslova.⁷²

Pa, ipak, poslednji dani 1972. godine bili su uglavnom ispunjeni jugoslovensko-američkim nesuglasticama zbog svojevrstne kampanje koju je vodilo jugoslovensko rukovodstvo protiv SAD zbog američke ratobornosti i nepopustljivosti u sklopu nastojanja za rešavanjem vijetnamske krize. Ma koliko da su jugoslovenske optužbe na račun SAD bile zaista činjenički utemeljene, upravo zahvaljujući američkoj diplomatiji,

---

⁷² AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Beleška u vezi sa dolaskom u Beograd Niksonove kćeri i zeta*

odnosno Kisindžeru, 24. januara 1973, potpisan je Sporazum o miru u Vijetnamu. Krajem iste godine, zbog doprinosa okončanju rata u Vijetnamu, upravo je Kisindžeru (i Le Duk Tou) dodeljena Nobelova nagrada za mir. Titu, koji je tada takođe nominovan za Nobelovu nagradu, ovo visoko priznanje je izmaklo.⁷³

---

⁷³„Borba” je, 17. oktobra 1973, objavila vest o dobitnicima nagrade i da nagrada nije dodeljena Josipu Brozu Titu. Nisu date nikakve informacije o Titovoj kandidaturi, samo je napomenuto da je „dodeljivanje nagrade ovoj dvojici pregovarača na Pariskim pregovorima o vijetnamskom problemu, primljeno u Oslu sa iznenađenjem, jer njihova imena nisu bila spominjana”.

Milan Terzić, *Tito i Nobelova nagrada za mir*, „Pobjeda”, 2. jun 2006.

SPOR OKO PANAME

Iako su jugoslovensko-američke nesuglasice oko rata u Vijetnamu bile uglavnom potisnute u drugi plan, pošto je to pitanje generalno (ali ne i do kraja) rešeno potpisivanjem Mirovnog sporazuma u Parizu – ubrzo su se aktuelizovala nova žarišta sukoba u svetu, koja su uzrokovala ozbiljno zaoštavanje u odnosima Beograda i Vašingtona. Dijametralno suprotna strateška opredeljenja Jugoslavije i SAD prema izvorištima i ključnim akterima tih kriznih žarišta i različita percepcija puteva prevazilaženja takvog stanja u međunarodnoj zajednici, postepeno su anulirali dotad pozitivan trend jugoslovensko-američke saradnje, zasnovan na impresivnom efektu razgovora koje su vodili Tito i Nikson 1970. i 1971. u Beogradu i Vašingtonu. Problem je bio u tome što su Tito i njegovi saradnici, pokušavajući da izbore lidersku poziciju u Pokretu nesvrstanosti, isuviše oštro istupali protiv nesumnjivo prenaplašene sklonosti američke administracije da učestvuje u podsticanju i organizovanju državnih prevrata u zemljama koje su smatrali svojom interesnom zonom (Čile, Kipar, Panama) i pomaže svoje saveznike (Grčka, Izrael) u agresivnim akcijama koje su vodile ozbiljnoj destabilizaciji međunarodnih odnosa. Pogoršanju jugoslovensko-američkih odnosa dodatno je doprinela i jugoslovenska sve energičnija podrška zahtevima nesvrstanih zemalja za ravnomerniju raspodelu svetskog bogatstva i ublažavanje sve većeg jaza koji je delio bogati Sever od siromašnog Juga. Angažovanje tih zemalja na radikalnoj transformaciji postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa uvođenjem naftnog embarga, ozbiljno je uzdrimalo neprikosnovenu poziciju industrijski razvijenih zemalja na svetskom tržištu i izazvalo vidne poremećaje u funkcionisanju privreda tih zemalja. Nastupilo je razdoblje ozbiljne recesije svetske privrede, koja je povremeno poprimala oblik energetske, a povremeno svetske ekonomske i monetarne krize.

Pošto je Jugoslavija bila jedna od najeksponiranijih nesvrstanih zemalja u osudi američkog „imperijalizma“, u političkim krugovima u Vašingtonu je procenjavano da ona time nesumnjivo ide naruku sve otvorenijim inicijativama da se Pokret nesvrstanosti „preusmeri“ i postane „privezak“ prosovjetskog bloka. Doduše, tokom direktnih kontakata sa jugoslovenskim zvaničnicima, iz Stejt departmenta su permanentno upućivane pohvale na račun jugoslovenske politike nesvrstanosti i odlučnosti Jugoslavije da ostane van blokova. Ali, pri tome je uporno

ukazivano i na probleme koji mogu nastati zbog toga što Jugoslavija zauzima isuviše „radikalne stavove” u vezi sa američkom spoljnom politikom i ne ispoljava dovoljno razumevanja prema „vitalnim interesima SAD”.⁷⁴ Protestujući zbog jugoslovenske politike vezane za Panamu, američki ambasador Tun obrazložio je Milošu Miniću stav svoje vlade: „Sjedinjene Američke Države kada god vam je bilo teško i kada su vitalni interesi Jugoslavije bili u pitanju, pokazivale su veliko razumevanje i činile su to što su mogle da vam pomognu. Panamski kanal je od vitalnog značaja za SAD, a jugoslovenska vlada nije pokazala nikakvo razumevanje.”⁷⁵

Pa, ipak, Jugoslavija nije odustajala. Koristila je svaku priliku da izbori što širu podršku međunarodne javnosti u korist zahteva Paname da se Amerikanci povuku iz te zemlje i priznaju njen suverenitet nad Panamskim kanalom i zonom oko kanala.⁷⁶

Energična podrška nesvrstanih zemalja Panami u sporu sa SAD dolazila je do izražaja tokom održavanja svih važnijih skupova tih zemalja. Na Konferenciji ministara inostranih poslova nesvrstanih zemalja u Džordžtaunu, u Gvajani, avgusta 1972. godine, u sklopu posebne deklaracije, naglašena je podrška učesnika skupa „naporima naroda i vlade Paname da konsoliduje svoj teritorijalni integritet” i naporima koje narodi Latinske Amerike ulažu „kako bi povratili svoja prirodna bogatstva, ponovo potvrdili svoj suverenitet i odbranili interese svojih

---

⁷⁴ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 64. *Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, October 10, 1973*; AJ, KPR, I-5-b/104–19; AJ, KPR, I-5-c/18

⁷⁵ AJ, 803, Predsedništvo SFRJ, k. 9.

⁷⁶ Panama i SAD su 1903. godine zaključile ugovor o izgradnji i eksploataciji Panamskog kanala. Taj kanal je posle okončanja njegove izgradnje, avgusta 1914. godine, s obzirom da je predstavljao najkraći put koji je povezivao Atlantski i Tihi okean, zajedno sa Sueckim kanalom, postao najznačajnija pomorska saobraćajnica. Na osnovu ugovora, SAD su dobile na trajno korišćenje i zaposedanje zone kanala koja obuhvata širinu od 10 milja (po 5 milja sa svake strane) i morski pojas od 3 milje. Nad tom zonom SAD su imale suverenitet i imale su pravo da drže svoju policiju, vojne trupe i upravu. Panama je tokom 1972. godine intenzivirala pregovore sa SAD o povraćaju nadležnosti nad Panamskim kanalom. S obzirom na krajnju nekooperativnost SAD po tom pitanju, vlada Paname je pitanje povraćaja svog suvereniteta nad tom teritorijom internacionalizovala i istovremeno zatražila podršku nesvrstanih zemalja. To je bio i jedan od razloga što je, uz otvoreno negodovanje SAD, kasnije pristupila Pokretu nesvrstanosti. (AJ, KPR, I-3-a/92–5. *Informacija o Panami*; „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 503–504 „Radnički i nacionalno oslobodilački pokreti”, Beograd 1968, str. 814–815).

zemalja". U tom duhu, u Deklaraciji je iznet stav „da je potpuna i istinska nezavisnost Latinske Amerike bitan element procesa emancipacije zemalja u razvoju i jačanju međunarodnog mira i bezbednosti”.⁷⁷

Jedna od najznačajnijih inicijativa nesvrstanih zemalja u cilju internacionalizacije spora SAD i Paname bio je njihov predlog rezolucije u Savetu bezbednosti UN, marta 1973, u kome se insistira na eliminisanju kolonijalnog statusa Panamskog kanala i na njegovom potpunom integrisanju u državni prostor Paname. Predlog rezolucije su podržale sve članice Saveta bezbednosti osim Velike Britanije, koja se uzdržala od glasanja, i Sjedinjenih Američkih Država, koje su uložile veto i tako sprečile njeno usvajanje. Iako su na taj način SAD osujetile pokušaj promene aktuelnog statusa Panamskog kanala, Panama je ojačala svoj međunarodni položaj i uspjela da dobije široku međunarodnu podršku, što će biti od velikog značaja tokom kasnijeg dijaloga i konfrontacije sa američkom administracijom.⁷⁸ Nesvrstane zemlje su od tog momenta postale snažan oslonac Panami u njenim nastojanjima da povрати suverenitet nad delom svoje teritorije.

Nastup Jugoslavije na sednici Saveta bezbednosti UN bio je povod za oštru intervenciju američkog ambasadora Malkolma Tuna kod jugoslovenskog ministra inostranih poslova Miloša Minića, 5. aprila 1973. Razgovor koji su tom prilikom vodila dvojica diplomata najbolje je i najpreciznije ukazivao na ogromni jaz u spoljnopolitičkim konceptima Jugoslavije i SAD – jaz koji je bio prirodan za odnose između jedne supersile i jedne relativno uticajne nesvrstane zemlje. Taj jaz, sam po sebi, neumoljivo je generisao aktuelne i buduće bilateralne konflikte, posebno kada je u pitanju jugoslovenska podrška zemljama sa prostora Latinske Amerike, koji su Amerikanci smatrali zonom svojih vitalnih interesa.

Kada je reč o jugoslovenskoj podršci Panami, čini se da je ovaj razgovor između Minića i Tuna bio prilika da Amerikanci vrlo konkretno i

---

⁷⁷ *Deklaracija iz Džordžtauna*. „Skupovi nesvrstanih zemalja”, Beograd 1974, str. 164

⁷⁸ AJ, KPR, I-3-a/92–5. *Podsetnik o Panami i jugoslovensko-panamskim odnosima*, „Hronika međunarodnih događaja. 1977”, Beograd 1978, 4713A.

Jugoslavija je od januara 1972. do januara 1974. godine bila nestalna članica Saveta bezbednosti UN. Pored nje, u tom telu je bilo zastupljeno još 7 nesvrstanih zemalja: Gvineja, Indija, Indonezija, Kenija, Sudan, Peru i Panama (R. Jackson, *The Role of the Non-aligned States in the UN Security Council - A Western Perspective*, „The Non-Aligned World”, New Delhi, 1983, p. 467)

otvoreno izlože sve ono što su u tom sklopu zamerali Jugoslovenima. Prva zamerka od koje je počeo Tun ticala se mesta održavanja sednice Saveta bezbednosti UN. Izrazio je svoje žaljenje što je jugoslovenski predstavnik u OUN Lazar Mojsov „ignorirao američku molbu” i podržao predlog da se sednica Saveta bezbednosti o Panami održi u Panami (a ne, kao što je do tada bilo uobičajeno, u sedištu UN u Njujorku). Takav obrt „izazvao je snažne emocije” na sednici Saveta bezbednosti i otežao rešavanje problema. Potom je Tun zamerio Mojsovu što se zalagao za što šire prisustvo latinoameričkih država u sklopu rešavanja pitanja Panamskog kanala i da te zemlje budu predstavljene na „što višem nivou”. S jugoslovenske strane – po Tunu – „nije bilo pokušaja da se doprinese donošenju rezolucije koja bi pomogla rešavanju problema. Naprotiv, išlo se na rezoluciju protiv koje su SAD bile primorane da upotrebe veto”. Tun je ukazao na to da je Amerikance posebno iritiralo to što je Mojsov u svom govoru, 21. marta, pozvao Panamu da „kako se moglo razumeti, reši problem nasilnim putem”. Suprotno nastojanjima SAD da se pitanje Panamskog kanala razreši bilateralnim pregovorima dve države, Mojsov je pozvao Panamu da internacionalizuje to pitanje i iznese ga pred Generalnu skupštinu UN, gde nesvrstane zemlje imaju ubedljivu većinu i gde SAD ne bi mogle da spreče usvajanje adekvatne rezolucije.⁷⁹

Ako se iz navedenog američkog „spiska žalbi” na račun politike koju je vodila Jugoslavija u vezi s razrešenjem američko-panamskog spora može sistematski elaborirati stav SAD o tome kako bi Jugoslavija trebala da se ponaša oko tog spora, onda se na osnovu Minićeve reakcije na sve ove primedbe može jasno sagledati jugoslovenski stav po tom pitanju. On je, kako je to Minić obrazložio, „poznat i nije se menjao”, proizašao iz doslednog jugoslovenskog zalaganja za poštovanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i pune ravnopravnosti svih država. Za te principe Jugoslavija se zalagala i 1967 – u vreme kada je Izrael okupirao arapske teritorije, i 1968 – u vreme sovjetske agresije u Čehoslovačkoj. Stoga „ništa ne bi bilo pogrešnije nego tumačiti postavljanje naše misije pri OUN kao izraz neke loše volje prema SAD, jer u pitanju je doslednost principa naše spoljne politike”. Podsetio je svog sagovornika da „dosadašnji dugi pregovori nisu dali rezultate i stoga je Panama

⁷⁹ DA MSP RS, 1973, str. pov, f-1, 49. *Zabeleška o razgovoru potpredsednika SIV i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića sa ambasadorom SAD M. Toonom, na dan 5. aprila 1973. godine*

i postavila pitanje suvereniteta nad zonom Kanala, gde SAD imaju velike interese... Smatramo da je Panama u pravu i u tom smislu istupamo". Što se tiče mesta zasedanja Saveta bezbednosti „pozdravili smo novu praksu koja je uvedena prošle godine – održavanjem sednice u Adis Abebi. Njena korisnost je tada potvrđena i ovo je doprinos stvaranju povoljnije atmosfere za rešavanje problema. Zato smo to podržali. Verujemo da će i vlada SAD uvideti korisnost ovakve prakse". Što se tiče primedbe SAD da je Jugoslavija zloupotrebila svoj uticaj u nesvrstanom svetu i zalagala se za što šire učešće latinoameričkih država u sklopu rešavanja zahteva Paname, Minić je potvrdio da njegova vlada zaista smatra da bi to bilo korisno. Ali, podvukao je da u vezi s tim „nismo vršili nikakvu agitaciju" u UN i da Jugoslavija polazi od stava „da je stvar svake zemlje da sama odlučuje šta će činiti i kako će se postavljati".⁸⁰

Trudeći se da bude konstruktivan i da doprinese prevazilaženju jugoslovensko-američkih nesuglasica oko Paname, Minić je insistirao na tome da razlike u pogledima dve zemlje na pojedine međunarodne probleme ne budu prepreka unapređenju bilateralne saradnje. Ocenio je da je slučaj Paname sada aktuelan, ali da ne treba zaboraviti da je problem Vijetnama bio teži, a sada, kada je potpisan Sporazum o miru, Jugoslavija je pozdravila sve aktere, pa i SAD. To bi bio slučaj i sa pitanjem Panamskog kanala. Ako bi SAD krenule putem rešavanja tog pitanja na bazi pune ravnopravnosti, to bi naišlo na bezrezervnu podršku Jugoslavije. Dakle, prihvatljivo rešenje, po Miniću, bili bi „intenzivni pregovori" SAD i Paname uz ravnopravno uvažavanje interesa obe strane. Naglasio je da je sadašnji status Kanala ostatak jednog prevaziđenog i već prošlog doba kolonijalizma, a da danas sve države, i velike i male, insistiraju na poštovanju svog suvereniteta, integriteta i ravnopravnog položaja u međunarodnoj zajednici. Svako ko se tome suprotstavlja „neminovno će zapasti u teškoće, kolonijalizam je na umoru i SAD su u svojoj istoriji odigrale veliku ulogu u njegovoj likvidaciji, pa ne bi trebalo da se opiru likvidaciji njegovih poslednjih ostataka". Za svaki slučaj, pošto je Tun stalno kritikovao nastup Lazara Mojsova u OUN, a ne Jugoslavije, Minić je napomenuo „da Mojsov radi po instrukcijama svoje vlade" i da „mi ocenjujemo rad naše misije dobrim".⁸¹

Posle iscrpnog Minićevog obrazloženja jugoslovenskog stava prema rešavanju spora sa Panamom, Tun je izrazio svoje zadovoljstvo

---

⁸⁰ Isto

⁸¹ Isto

što Jugoslavija insistira da se taj problem razreši kroz direktne pregovore SAD i Paname i da se izbegne njegovo iznošenje pred Generalnu skupštinu UN. Objasnio je da Amerikanci ne smatraju „da je ponašanje Jugoslavije bilo uslovljeno lošom voljom, jer to nije tačno”, već da ponašanje Jugoslavije „nije pomoglo”. Njegova vlada očekuje da Jugoslavija ispolji razumevanje za ovakva pitanja koja su od posebnog interesa za SAD, kao što su SAD u prethodnom periodu ispoljile razumevanje za interese i zahteve Jugoslavije. Minić je na to odvratio da Jugoslavija ceni razumevanje SAD za jugoslovenske interese i da upravo zato sada otvoreno razgovaramo o svemu onome što stoji na putu dobrih odnosa dve države.⁸²

Iako se posle razgovora između Minića i Tuna činilo da su se stavovi dve strane donekle približili i da Jugoslavija generalno podržava nastojanja SAD da direktnim pregovorima sa Panamom razreše spor, ubrzo se pokazalo da jugoslovensko rukovodstvo nije zadovoljno načinom na koji su SAD pristupile tim pregovorima. To nezadovoljstvo je u vrlo eksplicitnoj formi izraženo tokom Samita u Alžiru, septembra 1973.⁸³ Tom prilikom Tito je optužio SAD i velike sile zbog „grubog miješanja u unutrašnje poslove drugih” i zbog korišćenja „najdrastičnijih sredstava da se pojedini narodi prisile da prihvate rješenja, oblike života ili unutrašnjeg uređenja suprotne njihovim željama i interesima. Tako se zadržavaju stara i stvaraju nova žarišta sukoba”.⁸⁴

Par nedelja posle Alžirskog samita, u posetu Jugoslaviji je došao predsednik vlade Paname, general Omar Torihos. Tito ga je primio u svojoj letnjoj rezidenciji na Brionima, 24. septembra. Razgovor je vođen desetak dana posle državnog udara u Čileu i nasilne smene sa vlasti Titovog prijatelja iz Pokreta nesvrstanosti Salvadora Aljendea. Torihos je najavio prekid diplomatskih odnosa sa Čileom. Smatrao je da je Aljende pogrešio jer nije posvetio dovoljno pažnje naoružavanju svojih trupa, da je „umesto puške, pod pazuhom nosio ustav”. Tito se osvrnuo na pitanje pomoći oslobodilačkim pokretima i pri tom skrenuo

---

⁸² Isto

⁸³ Na Konferenciji šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja u Alžiru Panama je prisustvovala u svojstvu posmatrača. To je bio prvi korak ka ostvarenju punopravnog članstva u Pokretu, statusu koji je Panama imala već na narednom samitu. (AJ, KPR, I-3-a/92-5)

⁸⁴ *Četvrta konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja, Alžir, 5-10. septembar 1973. Govor predsednika SFRJ Josipa Broza Tita na generalnoj debati.* „Skupovi nesvrstanih zemalja”, Beograd 1974, str. 195-196, 234-235

pažnju svom sagovorniku da je Jugoslavija slala obimnu pomoć u oružju alžirskom Frontu za nacionalno oslobođenje i da su Francuzi čak u jednom momentu zaplenili jugoslovenski brod koji je trebao da isporuči oružje alžirskim borbicima. Torihos je pohvalio doslednost Jugoslavije u podršci vanblokovskim zemljama i toplo se zahvalio na velikoj pomoći koju su jugoslovenski predstavnici pružili Panami tokom zasedanja Saveta bezbednosti UN marta 1973.⁸⁵

Poseta lidera Paname Jugoslaviji u američkim političkim krugovima nije naišla na pozitivan prijem. Jugoslaviju su u to vreme tretirali kao jednu od „najradikalnijih” nesvrstanih zemalja. Takva politika Jugoslavije direktno se sudarala sa američkom strategijom „imunizacije prostora” u neposrednom susedstvu (na latinoameričkom prostoru). Zbog oštih optužbi iz Beograda u SAD se sve više razmatrala potreba redefinisanja politike Stejt departmenta prema Jugoslaviji. Takav zaokret nagovestio je pomoćnik američkog državnog sekretara Volter Stosel (Walter Stoessel) tokom razgovora sa jugoslovenskim ambasadorom u SAD Tomom Granfilom, 10. oktobra 1973. Upozorio je jugoslovenskog ambasadora „da je pitanje Panamskog kanala od posebnog interesa za SAD” i da njegova vlada „očekuje da Jugoslavija to shvati”. Napomenuo je „da SAD cene svoje odnose sa Jugoslavijom i podržavaju jugoslovensku nesvrstanost”, ali i da „se SAD nadaju, posebno u oblastima u kojima postoji očigledan američki interes, da će Jugosloveni razmotriti taj interes i pažljivo odmeriti svoje reči i akcije”.⁸⁶

U razgovoru sa jugoslovenskim ministrom inostranih poslova Milošem Minićem, 15. aprila 1974, tokom zasedanja Generalne skupštine UN, Kisindžer je ukazao na određenu promenu u jugoslovenskoj politici prema Sjedinjenim Državama. Tu promenu je sagledao u sklopu negativne jugoslovenske percepcije američke politike prema Panami i vojnih manevara NATO-a u severnom Jadranu. S obzirom da je oštar nastup Jugoslavije po pitanju američkih pozicija u Panami prouzrokovao ozbiljne teškoće američkoj administraciji, ona je bila primorana da uputi jugoslovenskoj vladi demarš. Kisindžer je, međutim, zapazio da je poslednjih nekoliko meseci američka politika bila manje predmet

---

⁸⁵ AJ, KPR, I-3-a/92-5. *Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa vrhovnim liderom i šefom Republike Paname, generalom Omarom Torihosom, Brioni, 24. septembar 1973.*

⁸⁶ FRUS, 1969-1976, Volume E-15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976, Yugoslavia, doc 64. *Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, October 10, 1973*

kritike Jugoslavije. Potvrdio je „da će osnovni principi jugoslovensko-američkih odnosa i dalje ostati oni koji su postavljeni tokom sastanaka predsednika Niksona i Tita u Beogradu i Vašingtonu”. Za svaki slučaj, čak dva puta je ponovio „da vidi jugoslovensku nesvrstanost, kao pozitivan doprinos svetskom miru”.⁸⁷

Inače, jugoslovensko interesovanje za Panamu u to vreme je sve više opadalo, a ova latinoamerička država se praktično više uopšte nije pominjala u govorima jugoslovenskih zvaničnika. Takav zaokret delimično se može objasniti povećanom kooperativnošću američkih zvaničnika prema zahtevima Paname, uslovljenom interesom Sjedinjenih Država da izbegnu konfrontaciju sa ostalim zemljama Latinske Amerike, koje su mahom podržavale zahteve Paname.⁸⁸ Stoga su, neposredno uoči konferencije latinoameričkih država u Meksiku, februara 1974. između SAD i Paname usaglašeni „osnovni principi” kojima će se dve strane rukovoditi u pregovorima o zaključenju novog ugovora o zoni Panamskog kanala. „Deklaracija o načelima”, kako se skraćeno nazivao sporazum SAD i Paname, sadržala je osam tačaka koje su trebale da budu polazište u naporima dve vlade da se iznađe rešenje koje bi istovremeno obezbeđivalo i „panamski suverenitet” i „američke vitalne interese” u zoni Kanala.⁸⁹ Time je ovo krizno žarište u znatnoj meri pacifikovano te je prestalo da bude predmet interesovanja nesvrstanih zemalja.

---

⁸⁷ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 68. *Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, April 17, 1974. US-Yugoslav bilateral Relations*; DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 418 133. *Zabeleška o razgovoru potpredsednika SIV i saveznog sekretara za inostrane poslove, M. Minića sa državnim sekretarom za inostrane poslove SAD, H. Kisindžerom, 15. aprila 1974. u Njujorku*

⁸⁸ Da je protivljenje SAD uspostavljanju panamskog suvereniteta nad zonom Panamskog kanala predstavljalo kamen spoticanja u odnosima SAD sa latinoameričkim državama, pokazalo se tokom konferencije ovih država u Bogoti, novembra 1973. godine. Tom prilikom zemlje učesnice su usvojile dokument u kome su konkretno precizirani principi na kojima će one ubuduće voditi pregovore sa SAD. Intencija je bila na uspostavljanju ravnopravnijih odnosa između SAD i zemalja Latinske Amerike. Na konferenciji ministara inostranih poslova 24 latinoameričke zemlje, u Meksiku, od 20. do 23. februara 1974, bilo je predviđeno da se, uz prisustvo državnog sekretara SAD Kisindžera, usvoji platforma „novog dijaloga” između dve Amerike, što je najavljavano kao početak „nove ere” u njihovim odnosima. (Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 265–267)

⁸⁹ DA MSP RS, 1975, str. pov, f-2, 139. *Izgleđi za rešenje Panamskog problema*

Doduše, opadanje jugoslovenskog interesovanja za Panamu bilo je uslovljeno i nekim drugim razlozima. Naime, još u vreme kada su činjeni prvi koraci u saniranju američko-panamskih nesuglasica, javljaju se mnogo opasniji izvori nestabilnosti i političkih turbulencija u svetu, koji su bitno uticali na redefinisavanje aktuelnih jugoslovenskih spoljnopolitičkih prioriteta.

DRŽAVNI UDAR U ČILEU

Drugo izvorište jugoslovensko-američkih nesuglasica, povezano sa nastojanjima latinoameričkih političara da povrate suverenitet nad sopstvenim nacionalnim resursima i prirodnim bogatstvima, aktuelizovalo se početkom 70-ih godina u Čileu. Ovaj put radilo se o merama nacionalizacije koje je pokrenuo čileanski predsednik Salvador Aljende. On je tokom 1971. i 1972. godine nacionalizovao rudnike bakra koji su bili u vlasništvu Amerikanaca i izvršio eksproprijaciju telefonskog sistema koji je posedovala Međunarodna telefonska i telegrafska kompanija (ITT), američka korporacija. Pored toga, Aljende je nacionalizovao i banke, zatim rudnike uglja, čelika i šalitre, oduzeo zemlju većini veleposednika i počeo da sprovodi potpunu privrednu reformu. Američka vlada je pružala bogatu finansijsku i političku podršku udruženim Aljendeovim protivnicima iz redova razvlašćenih i nekada bogatih zemljoposjednika i razvlašćenih monopola koji su i dalje kontrolisali deo čileanske armije. U naelektrisanjoj situaciji čileanska levica je tražila od Aljendea da naoruža stanovništvo, ali je on to odbio plašeći se građanskog rata. Kada je 11. septembra 1973. godine izvršen državni prevrat u Čileu, SAD su se otvoreno stavile na stranu pobunjenika i odmah priznale novi režim. Na pitanje o moralnosti svrgavanja jedne legalno izabrane demokratske vlade, Kisindžer je odgovorio da ne vidi nikakvo „pravo da ljudi glasaju za komuniste”, pošto oni, kad jednom dođu na vlast, nikada nisu spremni da je ispuste iz ruku.⁹⁰

Nesuglasice Beograda i Vašingtona oko jugoslovenskog koncepta radikalne transformacije postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa posebno su dobile na intenzitetu posle održavanja Alžirskog samita nesvrstanih zemalja, septembra 1973. godine, na kome je pokrenuta inicijativa za održavanje posebnog zasedanja Generalne skupštine UN posvećenog isključivo problemima ekonomskog razvoja i premošćavanja sve većeg jaza koji je delio bogati Sever od siromašnog Juga.⁹¹

S obzirom da je Čile učestvovao na Alžirskom samitu u punopravnom svojstvu i na tom skupu imao punu podršku ostalih nesvrstanih

---

⁹⁰ Robert D. Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine*, Beograd 2011, str. 294–295; AJ, KPR, I-5-b/20–4

⁹¹ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1973”

zemalja u svojim nastojanjima da se odupre pritiscima moćnih finansijskih korporacija iz SAD⁹², koje su predstavljale ozbiljnu pretnju po očuvanje nacionalne nezavisnosti ove latinoameričke države – u Jugoslaviji je s ogorčenjem primljena vest da je, takoreći odmah po okončanju samita nesvrstanih, 11. septembra 1973, izvršen državni udar u Čileu, likvidiran čileanski predsednik Salvador Aljende i uspostavljena vlast proamerički nastrojene vojne hunte. Pokret nesvrstanosti je samim tim izgubio jednu svoju važnu članicu, a protagonisti politike sile su obezvređili i doveli do besmisla poruke i odluke prethodno održane Alžirske konferencije. S obzirom na svoju lidersku poziciju u Pokretu nesvrstanosti, Jugoslavija je vojni prevrat u Čileu doživljavala kao brutalan izazov upućen nesvrstanim i svojevrsno potcenjivanje i ignorisanje akcije nesvrstanih zemalja.⁹³

U svom telegramu upućenom Aljendeovoj udovici dva dana posle državnog udara u Čileu, Tito je, izražavajući joj saučešće zbog tragične smrti njenog muža, istakao da je Aljende stradao „u dosljednoj borbi protiv snaga unutrašnje reakcije podsticane i podržavane od međunarodnog imperijalizma”. Izbegavajući da direktno optuže SAD da su umešane u prevrat u Čileu, jugoslovenski zvaničnici su za to delo optuživali „imperijalističke snage” i „međunarodni imperijalizam”.⁹⁴ U tom duhu je sačinjeno i Saopštenje Izvršnog biroa Predsedništva SKJ od 13. septembra, u kome jugoslovenski komunisti „izražavaju svoju duboku ogorčenost, energično protestuju i najoštrije osuđuju ovo zločinačko delo mračnih reakcionarnih snaga, imperijalističkih i neokolonijalističkih snaga. Neofašistička i imperijalistička zavera predstavlja udarac ne samo za Čile i njegov narod. Predsednik Aljende je još jedna žrtva imperijalizma i njegova smrt predstavlja veliki gubitak za Čile i za svet”. Ukazujući posredno na šire političke implikacije „stranih intervencija i mešanja” u unutrašnje poslove država Latinske Amerike,

---

⁹² Tito je u svom govoru u Alžiru posebnu pažnju posvetio iskušenjima sa kojima se suočavaju zemlje Latinske Amerike nastojeći da sačuvaju svoju političku i ekonomsku nezavisnost suprotstavljajući se stranim pritiscima. „Zbivanja u Čileu pružaju nam, u poslednje vrijeme, eklatantan primjer takvih pritisaka. Narodu koji je demokratskim putem odlučio o karakteru svoje vlade, pokušava se silom nametnuti drugo rješenje.” (*Govor predsednika SFRJ, Josipa Broza Tita u generalnoj debati*, „Skupovi nesvrstanih zemalja”, Beograd 1974, str. 238)

⁹³ AJ, KPR, I-5-b/20-4; Robert D. Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine*, Beograd 2011.

⁹⁴ *Titovo saučešće Aljendeovoj supruzi* („Borba”, 13. septembar 1973)

autori Saopštenja su upozorili: „Imperijalizam teži da zaustavi progres i nezavistan razvoj na čitavom latino-američkom kontinentu, kao i borbu njegovih naroda i zemalja za slobodu, nezavisnost, ravnopravnost i istinski suverenitet.”⁹⁵

Već narednog dana, 14. septembra, posle objavljivanja Saopštenja Predsedništva SKJ, Tito je na mitingu u Osijeku još eksplicitnije osudio nasilnu promenu vlasti u Čileu. Direktno je povezoao prevrat u Čileu sa Samitom nesvrstanih zemalja u Alžiru, ocenjujući ubistvo Aljendea kao „odgovor imperijalizma na našu konferenciju”. Podsetio je okupljene da su nesvrstani „već drugog ili trećeg dana nakon našeg skupa izgubili jednog od najvernijih članova nesvrstanosti – izgubili smo Čile” i to upravo „blagodareći pomoći međunarodne reakcije i imperijalizma”.⁹⁶ Izrazio je bojazan da bi slična sudbina mogla zadesiti i nesvrstanu Jugoslaviju u slučaju da ona ne ostane „čvrsta, snažna i jedinstvena”. Oštrim tonom je ukazao okupljenim građanima, upućujući zapravo prekor zvaničnicima u Vašingtonu, da su sve učestalije spekulacije na Zapadu o raspadu Jugoslavije usled naraslih unutrašnjih nacionalnih animoziteta.⁹⁷ „Moramo biti načisto da ima još onih koji misle o biti ili ne biti Jugoslavije i pokušavaju da se miješaju u naše unutrašnje stvari. Imperijalizam i nama isto tako neće dati mira. On će kroz razne pore nastojati da ubacuje svoje agenture kako bi razbio naše jedinstvo.”⁹⁸

U Vašingtonu su jugoslovenske optužbe u vezi sa Čileom izazvale buru nezadovoljstva.

Pomoćnik američkog državnog sekretara Volter Stosel (Walter Stoessel), zatražio je 9. oktobra hitan sastanak sa jugoslovenskim ambasadorom u Vašingtonu Tomom Granfilom „da razmotre niz nedavnih događaja koji bacaju senku na američko-jugoslovenske odnose”. Ukazao je Granfilu na „zabrinutost SAD zbog nedavnih jugoslovenskih brojnih izjava i postupaka koji ne pokazuju dovoljno obzira prema

---

⁹⁵ Saopštenje Izvršnog biroa SKJ povodom državnog udara u Čileu („Borba”, 13. septembar 1973)

⁹⁶ „Borba”, 15. septembar 1973.

⁹⁷ To je bilo vreme kada su se u američkim političkim krugovima uveliko razmatrale političke implikacije radikalnog obrta koji bi mogao nastupiti u razjedinjenoj Jugoslaviji u slučaju Titove smrti. FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 61. *National Intelligence Estimate 15–73, Washington, July 5, 1973*)

⁹⁸ „Borba”, 15. septembar 1973.

američkim interesima i osetljivosti". Tu je posebno istakao jugoslovenske „provokacije u vezi s američkom odgovornosti za čileanski puč”.⁹⁹

Granfil je zahvalio Stoselu na iskrenosti, koju je okarakterisao „kao neophodan sastojak za međusobno razumevanje”. Napomenuo je „da su razlike između SAD i Jugoslavije neizbežne i da većina od prisutnih razlika nisu nove”. Što se tiče Čilea, skrenuo je pažnju Stoselu da su „Jugosloveni bili prilično šokirani ubijanjem Aljendea i nastavljajanjem ubistva u Čileu”. Ali, u zvaničnim izjavama Jugosloveni nigde ne pominju konkretnu „ulogu SAD u Čileu”, već ulogu „nekih američkih korporacija, koje su uključene u događaje u Čileu od samog početka”. „Ako jugoslovenski zvaničnici govore o američkom učešću, to ne znači učešće američke vlade. Umesto toga, oni misle na određene elemente u američkom društvu koji su uticali na događaje u Čileu. Jugoslovenska osećanja u vezi sa Čileom i Aljendeom nisu bila protiv SAD.” Stoselu se ovo objašnjenje nije činilo nimalo uverljivo. Energično je podvukao „da Sjedinjene Američke Države imaju sasvim drugačiji utisak” u vezi s tim pitanjem. Pa, ipak, napominjući da „SAD cene svoje odnose sa Jugoslavijom i podržavaju jugoslovensku nesvrstanost”, izrazio je nadu „da će u oblastima u kojima postoji očigledan američki interes Jugosloveni razmotriti taj interes i pažljivo odmeriti svoje reči i akcije”.¹⁰⁰

Izveštavajući o zbivanjima u Čileu, američka štampa je povremeno komentarisala i „antiameričku kampanju Beograda” po tom pitanju. „Njujork Tajms” je 19. septembra objavio kraću informaciju o Titovom govoru u Osijeku, ističući da je Tito u „srditom govoru” aludirao na Sjedinjene Američke Države da su „podsticale najamničke generale” da „zbace i ubiju” Aljendea i da „slična opasnost od neprijateljske intrige pretili Jugoslaviji i drugim malim nesvrstanim zemljama”. U izveštaju se zatim dodaje da, za razliku od Tita, TANJUG eksplicitno „optužuje SAD da su stvorile ekonomski kaos” u Čileu.¹⁰¹

Budući da ni SSSR ni ostale istočnoevropske države nisu optuživale SAD za bilo kakav upliv u državnom prevratu u Čileu, američko nezadovoljstvo aktuelnim spoljnopolitičkim kursom Jugoslavije bilo je utoliko veće. Naime, iako je SSSR prekinuo diplomatske odnose sa Čileom, rukovodeći se svojim interesom za daljim forsiranjem procesa

---

⁹⁹ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 64. *Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, October 10, 1973*

¹⁰⁰ Isto

¹⁰¹ AJ, KPR, I-5-c/17. „Njujork Tajms”, Vašington br. 1099

bipolarnog detanta, izbegavao je da se izjasni o široj međunarodnoj pozadini puča u Čileu. Takvu politiku sledile su i ostale članice lagersa.¹⁰² Upravo stoga, na Zapadu je preovladavao stav da jugoslovenska kampanja protiv razvijenih zemalja unutar Pokreta nesvrstanosti i u Ujedinjenim nacijama ima negativniji efekat na politiku vanblokovskih država prema Zapadu nego kampanja sovjetskih zvaničnika.¹⁰³

Zbog jugoslovenskih optužbi da je zvanični Vašington umešan u nasilni prevrat u Čileu, američki državni sekretar Kisindžer odbio je da se sastane sa jugoslovenskim ministrom inostranih poslova Milošem Minićem. Tokom već pomenutog razgovora Stosela i Granfila (sredinom oktobra 1973), s američke strane je taj potez objašnjen „nepovoljnom atmosferom i tajmingom” i činjenicom da je Minić „loše zastupao ili je ignorisao američku poziciju”.¹⁰⁴

Smatrajući potrebnim da pojasni Stoselov demarš Granfilu i Kisindžerov gest prema Miniću, američki ambasador Malkom Tun je u razgovoru sa pomoćnikom jugoslovenskog ministra inostranih poslova Jakšom Petrićem, 19. oktobra 1973, napomenuo „da se izjava gospodina Minića u Generalnoj skupštini, posmatrana u širem smislu, tumači i bila je tako tumačena u mnogim krugovima kao optužba da Amerikanci snose glavnu odgovornost za obaranje Aljendea”. Istovremeno, skrenuo je pažnju Petriću da je jako važno da Jugosloveni „shvate da njihovi postupci i izjave, posebno u vezi sa oblastima od vitalnog interesa za SAD, bitno utiču na naše stavove i otežavaju inicijative naših političara”. Zbog toga su se, po Tunu, Amerikanci osetili primoranim „da naglase Jugoslovenima značaj izbegavanja akcija koje se smatraju uvredljivim i insinucijama koje su potpuno bez osnova”. Pa, i pored toga, i činjenice „da, nažalost, gospodin Kisindžer nije bio u stanju da vidi gospodina Minića”, cilj SAD „i dalje ostaje da se održi neposredan i otvoren dijalog o spolj-nopolitičkim pitanjima koji je karakterisao naše odnose u prošlosti”.¹⁰⁵

¹⁰² AJ, PR, I-5-b/20–4. *Pismo saveznog sekretara za inostrane poslove Miloša Minića svim diplomatsko-konzularnim predstavništvima u vezi s događajima u Čileu i ocene međunarodnih aspekata*, 23. septembar 1973; Isto. *Prekid odnosa SSSR-Čile*.

¹⁰³ The National Archives, FO 371, CY 103 145/4, 160 840.

¹⁰⁴ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 64. *Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, October 10, 1973*

¹⁰⁵ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 66. *Memorandum of Conversation, Belgrade, October 19, 1973, 9–9:45 a. m.*

Srazmerno tome koliko su Amerikanci optuživali jugoslovenske zvaničnike zbog oštih i navodno neutemeljenih izjava vezanih za agresivnu politiku SAD, Tito i njegovi saradnici su im uzvraćali optužbama u kojima im je skretana pažnja na neprihvatljiv način ophođenja prema jednoj suverenoj i nesvrstanoj državi. U tom stilu Petrić je odredovao na primedbe ambasadora Tuna, upozoravajući ga da su u Beogradu „zapazili” neke izjave Amerikanaca „koje nas veoma iznenađuju i zabrinjavaju. Neke formulacije Stosela u razgovoru sa Granfilom, a koje je i sam ambasador upravo ponovio, ne možemo shvatiti drugačije nego kao pokušaj pritiska na Jugoslaviju i to na planu njenih spoljno-političkih stavova i opredeljenja koja nisu ni u kakvoj vezi sa našim bilateralnim odnosima. Žalimo zbog toga jer smo svesni da takvo vezivanje ne može ni u kom slučaju poslužiti ciljevima uzajamnog boljeg razumevanja... A poznato je da je i u prošlosti Jugoslavija uvek odlučno odbijala sve pritiske na njena, kako međunarodna, tako i unutrašnja opredeljenja”.

To što je Minić u Ujedinjenim nacijama pomenuo „reakcionarne snage”, po Petriću, „nisu morali protumačiti kao direktnu optužbu uperenu protiv SAD”, a kada je reč o „izvesnoj kritičnosti” jugoslovenskih zvaničnika prema američkoj spoljnoj politici, ona je „normalna posledica poznatih razlika i nikako se ne može interpretirati kao anti-amerikanizam”.

Objašnjenje koje je izložio Stosel tokom pomenutog sastanka sa Granfilom, da se Kisindžer nije mogao susresti sa Minićem jer okolnosti za takav susret nisu bile najpogodnije, takođe se Petriću činilo krajnje neprihvatljivim. Po njemu, upravo su te okolnosti i aktuelno stanje u jugoslovensko-američkim odnosima prosto nametali ovaj razgovor. Ponovio je da je zbog toga jugoslovensko rukovodstvo bilo „iznenađeno” i „začudoeno” Kisindžerovim postupkom, koji se može protumačiti samo kao „izraz pritiska – korišćenje jednog sredstva za koje smo mislili da je u međunarodnim odnosima odavno zastarelo”. Koliko je sve to besmisleno, Petrić je objasnio činjenicom da je Minić, istovremeno, u sedištu UN imao čitav niz sastanaka sa predstavnicima država sa kojima odnosi Jugoslavije takođe nisu bili lišeni određenih problema i spornih situacija.

Tun je insistirao na tome da američke primedbe ne predstavljaju nikakav oblik pritiska na Jugoslaviju, već samo želju da se „kroz otvorenu diskusiju razjasne neke senke u našim odnosima”. Potvrdio je „da su SAD zainteresovane za dugoročne dobre međusobne odnose”.

Što se njega lično tiče, istakao je „da žali što je otkazan susret Kisindžera i Minića i da se to nije smelo dogoditi”.¹⁰⁶

Kada je godinu dana kasnije, 17. septembra 1974, američki predsednik Ford na konferenciji za štampu i sam otvoreno potvrdio da je CIA imala važnu ulogu u organizovanju državnog udara u Čileu uz komentar „da je to bilo u najboljem interesu naroda Čilea i sigurno u američkom interesu”¹⁰⁷ – niko se u Vašingtonu više nije osvrtao na nesuglasice sa Jugoslavijom koje su proizašle upravo zbog identičnih Titovih tvrdnji po ovom pitanju. Očigledno se logika velikih sila nije preterano rukovodila time da li su te sile odgovorne za izbijanje nekih kriznih žarišta u svetu ili ne, nego time kako će se prema njima druge države postaviti u tom momentu – oni koji ih ne podržavaju ne mogu se smatrati poželjnim partnerima.

---

¹⁰⁶ DA MSP RS, 1973, str. pov, f-2, 148. *Zabeleška o razgovoru zamenika saveznog sekretara J. Petrića sa ambasadorom SAD M. Toon-om, 19. oktobra 1973. godine*

¹⁰⁷ DA MSP RS, 1973, PA, SAD, f-124, 445 570. *Izjava predsednika Forda u vezi delatnosti i zadataka Centralne obaveštajne agencije*

ARAPSKO-IZRAELSKI RAT

Samit nesvrstanih u Alžiru septembra 1973. godine, na kome su se sve zemlje članice Pokreta nesvrstanosti obavezale na bezrezervnu podršku arapskim zemljama čije je teritorije okupirao Izrael posle junskog rata 1967. godine, i novi arapsko-izraelski rat 1973. godine, doveli su do kulminacije jugoslovensko-američkih nesuglasica proizašlih iz različitog viđenja ključnih premisa očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti u svetu. U Vašingtonu su još pre izbijanja arapsko-izraelskog rata s velikim nezadovoljstvom primane oštre jugoslovenske izjave povodom američke politike na Bliskom istoku, Kipru, u Panami i Čileu i Titove osude upućene predsedniku Ričardu Niksonu zbog nespremnosti američke vlade da podrži zahteve nesvrstanih zemalja vezane za restrukturisanje aktuelnog međunarodnog ekonomskog sistema.¹⁰⁸

Novi, četvrti po redu, arapsko-izraelski rat, za razliku od prethodnih ratova, započeli su Egipat i Sirija, računajući na značajne vojno-taktičke prednosti koje sa sobom nosi „faktor iznenađenja”. Naime, rat su započeli 6. oktobra 1973, na najsvetiji praznik jevrejske godine – Jom Kipur, zbog čega je taj rat kasnije često i nazivan Jom-Kipurski rat. Udružene egipatske i sirijske oružane snage izvršile su invaziju na Sinajsko poluostrvo i na Golansku visoravan, područja koja je Izrael okupirao posle Šestodnevnog rata, juna 1967. godine. U prvih desetak dana arapske snage su potisnule Izrael na oba fronta. Egipatske trupe su prešle Suecki kanal i primorale na predaju na stotine iznenađenih izraelskih vojnika. Na severu je sirijska armija predstavljala još ozbiljniju pretnju jevrejskoj državi, probijajući liniju izraelske odbrane na Golanskoj visoravni, čime je izraelsku teritoriju takoreći podelila na dva dela. Izraelu je po prvi put u ratu sa svojim susedima pretio totalni vojni debakl. U takvoj situaciji, na kratko, američki zvaničnici su se kolebali kako da odgovore na uspaničeni zahtev izraelske premijerke Golde Meir za hitnu i vrlo obimnu vojnu pomoć SAD. Unutar američkih političkih krugova po prvi put nije postojalo potpuno jedinstvo oko

---

¹⁰⁸ Dušan Nikoliš, *SAD. Strategija dominacije*, Beograd 1985; Olivera i Dragan Bogetić, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, Beograd 1981; Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976; Ivo Visković, *Odnosi Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država*, „Jugoslovenski pregled”, Godina XXXII, 1. 1988, str. 23–45

optimalne strategije na Bliskom istoku. Postavljalo se pitanje da li postupiti u skladu sa procenom većine američkih saveznika iz NATO-a, „da Izraelce treba malo spustiti na zemlju”, s obzirom na njihovo višegodišnje odlučno odbijanje da pristupe pregovorima kojima bi se razrešila bliskoistočna kriza. Upravo zbog izraelske nepopustljivosti i nepoštovanja rezolucija i odluka Saveta bezbednosti UN u kojima se insistira da Izrael napusti sve teritorije koje je okupirao u ratu 1967, došlo se u situaciju da je jedino rešenje – poraz Izraela u ratu sa arapskim zemljama čiju je teritoriju okupirao. Međutim, pod pritiskom jevrejskih grupa u Stejt departmentu i Kongresu i dela javnog mnjenja, Amerikanci su i ovaj put izašli u susret izraelskoj vladi. Američki predsednik Nikson je 21. oktobra naredio da se uspostavi vazdušni most kako bi snabdeo Izrael oružjem i vojnom opremom. U relativno kratkom roku Izraelu je isporučeno preko 33 tone najmodernijeg američkog naoružanja. Preko američkih satelita Izraelcima su dostavljani snimci na kojima su se jasno videle „rupe” u odbrani protivnika. Na Sinaju su se tajno iskrkali američki „dobrovoljci”, potpomognuti američkom avijacijom. Sve to bilo je presudno za veliki preokret u ratu. Sirijske oružane snage vraćene su nazad iza prvobitne linije razgraničenja na Golanskoj visoravni, a pošto su izraelske trupe ponovo prešle Suecki kanal, opkoljena je udarna Treća egipatska armija.¹⁰⁹ Pošto su se Amerikanci direktno angažovali u ovom sukobu, Sovjeti su zapretili da će direktno vojno intervenisati na strani Egipta. U SAD je proglašeno stanje najviše ratne pripravnosti oružanih snaga. Tako dolazi do međunarodne krize koja je u mnogo čemu podsećala na onu kubansku iz 1962. godine.¹¹⁰ Pa, ipak, kriza je privremeno razrešena 22. oktobra 1973. usvajanjem Rezolucije 338 Saveta bezbednosti UN, koja je insistirala na momentalnom prekidu vatre i na primeni ranije usvojene Rezolucije 242.¹¹¹ Granice su ponovo vraćene na početnu poziciju.

¹⁰⁹ Robert D. Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine*, Beograd 2011; Anvar el Sadat, *U potrazi za identitetom. Autobiografija*, Zagreb 1979; Josip Moćnik, *United States-Yugoslav relations, 1961–80: The Twilight of Tito's era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy*, Bowling Green, Ohio 2008; *Četvrti arapsko-izraelski rat oktobar 1973*, Beograd 1974. (Interno izdanje Generalštaba JNA)

¹¹⁰ Robert D. Šulcinger, n. d, str. 296; Bora Jevtić, *Međunarodna uloga nesvrstanosti*, Beograd 1976, str. 273–278

¹¹¹ Rezoluciju 242, po okončanju trećeg arapsko-izraelskog rata (od 6. do 10. juna 1967), usvojio je Savet bezbednosti UN – 22. novembra 1967. U njoj se zahteva hitno povlačenje izraelskih snaga sa okupiranih teritorija, obustava ratnog stanja i

Okončanje rata rezultiralo je „pat pozicijom” između Arapa i Izraela koja je sama po sebi nametala Ameriku kao obostrano prihvatljivog posrednika. Državni sekretar Kisindžer se prihvatio te uloge, koristeći je kao izgovor da istisne Sovjetski Savez sa Bliskog istoka. Egipatski predsednik Anvar el Sadat podržavao je takav obrt, što se videlo još jula 1972, kada je uskratio gostoprimstvo za 15.000 sovjetskih vojnih savetnika.¹¹² Nastupilo je vreme kada ni Izraelci ni Egipćani nisu želeli mešanje Sovjetskog Saveza. Umesto toga, Kisindžer je otpočeo proces „šatl diplomatije”, putujući stalno od Kaira do Jerusalima i nazad kako bi postigao obostrano prihvatljiv sporazum. Sporazum sa Sirijcima je teže bilo postići, jer su oni bili bliži Sovjetima i mrzeli su Izraelce mnogo više nego Egipćani.¹¹³

S obzirom da je Jugoslavija od početka rata na Bliskom istoku pružala punu podršku arapskim zemljama (svojim saveznicima iz Pokreta nesvrstanosti), često kritikujući celokupnu američku bliskoistočnu politiku – u Vašingtonu dolazi do vrlo burne reakcije i opadanja interesa za daljom saradnjom sa zvaničnicima iz Beograda. Kisindžer je zamerao Jugoslaviji što „nema razumevanja za američke vitalne interese” i što „ne nalazi ni jednu lepu reč za ono što su SAD pozitivno učinile u Vijetnamu i na Bliskom istoku”. Na zasedanju Generalne skupštine UN izneo je konstataciju „da je nesvrstavanje zapravo svrstavanje u novi blok, koji bezobzirno kritikuje SAD mnogo više nego što SAD kritikuju SSSR i Kina”. Tu istu primedbu je u više navrata izneo i jugoslovenskom ambasadoru Tomi Granfilu. To je ujedno bio i jedan od razloga što je Kisindžer odbio da se susretne sa Milošom Minićem u Njujorku.¹¹⁴

Stvari su se dodatno iskomplikovale zbog toga što je Jugoslavija predstavljala važnu stanicu na vazдушnom mostu, koji je uspostavio SSSR prema bliskoistočnom ratištu kako bi pomogao Egipćanima i Sirijcima u ratnim operacijama protiv Izraela. Taj potez je u Vašingtonu tumačen kao jugoslovensko odustajanje od ključnog načela nesvrstane politike da se na sopstvenoj teritoriji ne mogu nalaziti baze jednog od suprotstavljenih blokova. Jugoslovenski ambasador u SAD

---

priznanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti svih država ovog područja.

¹¹² Anvar el Sadat, n. d, str. 242

¹¹³ Robert D. Šulcinger, n. d, str. 295–298; AJ, PR, I-2/55. *Sovjetski Savez i rat na Bliskom istoku; Neki elementi međunarodne situacije u vezi sa krizom na Bliskom istoku*

¹¹⁴ AJ, KPR, I-3-a/107–211. *Informacija o odnosima Jugoslavija – SAD*

Toma Granfil informisao je svoju vladu o američkom pritisku na NATO zemlje da traže od Jugoslavije „da ne dozvoli prelet sovjetskim avionima, a posebno da ne pruži aerodromske usluge za vazdušni most SSSR-a”. U tom kontekstu je tumačeno i pisanje „Njujork tajmsa” o zahtevu iz Vašingtona, posle uspostavljanja vazdušnog mosta, upućenom NATO zemljama „da ohlade svoje trgovinske i političke odnose sa sovjetskim blokom i Jugoslavijom”.¹¹⁵

Inače, osnovna razlika u stavovima Jugoslavije i SAD oko razrešenja bliskoistočne krize proizilazila je iz različitog poimanja konkretnih mera koje bi trebalo preuzeti u tom pravcu i mogućih sankcija prema Izraelu zbog njegovog ignorantskog odnosa prema odlukama i rezolucijama Ujedinjenih nacija u kojima se insistira na povlačenju izraelske vojske sa okupiranih arapskih teritorija. Jugosloveni su glavni uzrok zastoja u rešavanju bliskoistočne krize videli u nespremnosti SAD da iskoriste svoj uticaj na Izrael i izvrše pritisak na izraelsko rukovodstvo da odustane od svog maksimalističkog programa u odnosu na arapske susede i otpočne zvanične pregovore sa Arapima o celovitom rešenju svih spornih pitanja. Umesto toga, Amerikanci su se odlučili za direktnu vojnu podršku Izraelu u momentu kada je on doživeo prve velike poraze u ratu sa Arapima i kada bi bio primoran da konačno učini neophodne korake u pravcu trajnog rešavanja bliskoistočne krize. SAD su svojim direktnim vojnim angažovanjem, po mišljenju jugoslovenskih političara, omogućile veliki obrt u arapsko-izraelskom ratu u korist Izraelaca, koji su zahvaljujući tome sada nastavili sa politikom ignorisanja odluka i rezolucija Saveta bezbednosti UN i sa ignorisanjem inicijativa za pregovore. U tom smislu, umesto da pomažu žrtvama agresije, Sjedinjene Američke Države zapravo pomažu agresore.¹¹⁶

Istog dana kada je počeo arapsko-izraelski rat, 6. oktobra, američki ambasador Tun je tokom razgovora sa Jakšom Petrićem pokušao da pojasni stavove svoje vlade u vezi s tim sukobom i bliskoistočnom krizom. Po njegovim rečima „SAD se u odnosu na Bliski istok nalaze u jedinstvenoj i delikatnoj poziciji... Mogu da utiču na Izrael i taj uticaj već koriste. Međutim, veliku poteškoću u tom pogledu predstavlja

---

¹¹⁵ AJ, KPR, I-5-b/104-19. *Informacija povodom američkog zahteva članicama NATO-a da „ohlade” odnose sa SFRJ zbog stava prema bliskoistočnoj krizi*

¹¹⁶ FRUS, 1969-1976, Volume E-15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976, Yugoslavia, doc 66; AJ, PR, I-5-b/104-19.

američko javno mnjenje, čiji određeni krugovi vrše vrlo jak pritisak na administraciju". Stoga bi „za dalje korake na putu traženja rešenja, bilo od koristi takvo držanje Jugoslavije i nesvrstanih zemalja koje bi imalo obzira prema navedenim teškoćama SAD i koje bi, takođe, u smislu razumevanja tih teškoća, delovalo kod arapskih zemalja". Petrić je skrenuo pažnju svom sagovorniku „da su arapski lideri jasno pokazali realističnu i miroljubivu koncepciju rešenja", ali da su upravo oni krajnje nezadovoljni politikom SAD, jer bi aktuelna „situacija na frontu bila drugačija da SAD u poslednjem trenutku nisu intervenisale i pružile Izraelu obimnu pomoć u najsavremenijem naoružanju, pa i 'dobrovoljce'". U tom pogledu je „odgovornost SAD, kao velike sile koja ima odnose sa obe zaraćene strane, ogromna".¹¹⁷

Ambasador Tun nije prihvatio jugoslovensku argumentaciju. Objasnio je da je jedini cilj njegove vlade „iznalaženje formule za čvrsti prekid vatre i pregovore dve zaraćene strane". Tome u prilog ide činjenica što „Izrael nije više tako uveren u svoju nepobedivost, a Arapi se više ne osećaju poniženim". Politički krugovi u SAD nisu zadovoljni držanjem nesvrstanih zemalja. U Vašingtonu su, po rečima Tuna, „prisutne kritičke ocene držanja Jugoslavije, posebno kada je reč o javnim izjavama funkcionera i pisanju štampe o američkoj politici". Petrić nije negirao postojanje evidentnih razlika u pogledu prilaza SAD i Jugoslavije rešavanju bliskoistočne krize, ali je smatrao da to ne bi nikako smelo biti razlog za pogoršanje bilateralnih odnosa i za proteste zvaničnog Vašingtona tim povodom. Oštro je upozorio svog sagovornika „da je Jugoslavija uvek bila veoma osetljiva na svaku manifestaciju pritiska na njenu unutrašnju i spoljnu politiku, a da nažalost, neke izjave sa američke strane u poslednje vreme nismo mogli a da ne shvatimo upravo tako. Bilo je, osim toga, i više pojedinačnih događaja koji su delovali u istom smislu: SAD su se oštro suprotstavile učešću naših jedinica u mirovnim snagama UN, a neke američke privredne organizacije prete da će otkazati trgovinske ugovore ukoliko Jugoslavija ne izmeni svoje držanje u odnosu na Bliski istok".¹¹⁸

Na samom kraju razgovora, Petrić se pobrinuo da se otkloni jedna dilema, u vezi s nastupom jugoslovenskih oružanih snaga, koja je bila aktuelna u vreme eskalacije arapsko-izraelskog rata. Ona je posebno

---

¹¹⁷ AJ, PR, I-5-b/104-19. Iz zabeleške o razgovoru Jakše Petrića sa ambasadorom Toon-om

¹¹⁸ Isto

dobila na značaju u momentu aktiviranja vazdušnog mosta preko jugoslovenske teritorije za snabdevanje arapskih zemalja sovjetskim oružjem i intenziviranja opasnosti od neposrednog vojnog sukoba SAD i SSSR, kada su američke nuklearne snage stavljene u stanje najviše ratne pripravnosti. U tom momentu je i Jugoslavija proglasila stanje ratne pripravnosti svojih oružanih snaga. Unutar zapadne vojne alijanse ovakav potez ocenjen je kao „izrazito antiamerički” i, s obzirom da se Jugoslavija stavila na stranu SSSR-a, da „nema sumnje protiv koga neprijatelja je SFRJ zavela pripravno stanje”. Međutim, izveštavajući o stanju pripravnosti u Jugoslaviji, američka štampa je implicirala „da je to preduzeto kao mera bezbednosti za slučaj povećanih zahteva SSSR, koji bi za Jugoslaviju bili neprihvatljivi”. Očigledno nezadovoljan nastupom ambasadora Tuna, Petrić je pojasnio da je Jugoslavija „preduzela sopstvene mere zaštite” zbog „stavljanja u pripravnost američkih nuklearnih baza, za što nismo mogli naći opravdanje”.¹¹⁹

Sklonost jugoslovenskih zvaničnika i diplomata da naglašavaju ugroženost Jugoslavije od mogućeg proširenja dejstva zapadne alijanse sa Bliskog istoka na područje Jadrana i jugoslovenske teritorije – u Vašingtonu je tretirana kao svojevrsna „antiamerička kampanja i propaganda”, sinhronizovana sa politikom koju je vodila zvanična Moskva. Zbog takvog nastupa jugoslovenskog rukovodstva pomoćnik američkog državnog sekretara Volter Stosel je 9. oktobra uputio oštar demarš američke vlade jugoslovenskom ambasadoru Tomi Granfilu.¹²⁰

Američki ambasador Tun je ponovo zatražio prijem kod Jakše Petrića i otvoreno optužio jugoslovensku vladu da pomaže Sovjetskom Savezu u snabdevanju arapskih zemalja naoružanjem u momentu kada SAD čine sve „da se smiri situacija koja predstavlja opasnost po svetski mir” i „da se zaustave sukobi i postave temelji za platformu pravednog aranžmana za sve zainteresovane strane”. Skrenuo je pažnju Petriću „da je Sovjetski Savez ne samo što je odbio da sarađuje sa nama u ograničavanju snabdevanja oružja u toj oblasti, nego je uspostavio masivni vazdušni most koji je do sada premašio 400 letova i nekih 8 hiljada tona vojne opreme”. U tom kontekstu, Tun je iskazao svom sagovorniku američko razočaranje ne samo sovjetskim ponašanjem

¹¹⁹ AJ, PR, I-5-b/104–19. *Iz zabeleške o razgovoru Jakše Petrića sa ambasadorom Toon-om*

¹²⁰ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 64. *Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, October 10, 1973*

nego i „žurbom sa kojom je Jugoslavija olakšala taj masivni vazdušni most i time omogućila Sovjetskom Savezu pogodnost neograničenog preleta, a prema nekim izveštajima i druge pogodnosti. Jednom rečju, ne mislimo da su jugoslovensko ponašanje – kao i jugoslovenske izjave – bile od pomoći smirivanju situacije na Bliskom istoku”.¹²¹

Petrić je izrazio svoju zabrinutost zbog toga što američka vlada očigledno uslovljava očuvanje zadovoljavajućeg nivoa jugoslovensko-američke saradnje – sadržinom i kursom jugoslovenske nesvrstane politike. „Jugoslovenska politika i njene akcije određene su i sprovode se u skladu sa jugoslovenskim nacionalnim interesima, koji se, istina, u nekim slučajevima ne poklapaju sa američkim nacionalnim interesima.” Ali, „Jugoslavije je uvek smatrala da političke razlike između dve zemlje postoje i da će nastaviti da postoje; da je postojala zajednička rešenost da se otvoreno diskutuje o njima, ali je bila obostrana praksa da se ne dozvoli da te razlike utiču na razvoj naših bilateralnih odnosa. Takve odnose treba posmatrati u skladu sa kriterijumima utvrđenim u zajedničkoj deklaraciji koju su potpisala naša dva predsednika u Vašingtonu u jesen 1971”. Petrić je rekao da su on i njegove kolege bili „zapanjeni” optužbama da je Jugoslavija dodelila baze Sovjetskom Savezu. „Sjedinjene Države treba da znaju da Jugoslavija pod Titom nikada nije davala pravo na bazu ni jednoj stranoj sili i nikada to neće učiniti.” Na Tunovu upadicu da mu je drago zbog ove garancije, ali da ga interesuje da li se ta garancija odnosi i na pravo Sovjeta da sleću na jugoslovenske aerodrome i koriste se uslugama tih aerodroma – Petrić nije hteo da odgovori. Umesto toga upozorio je američkog ambasadora da je Jugoslavija ozbiljno zabrinuta zbog toga što su Sjedinjene Države direktno angažovale svoju vojnu avijaciju u arapsko-izraelskom ratu. Jedan od američkih aviona oborili su Sirijci. Takva politika ozbiljno komplikuje i inače tešku situaciju i može dovesti do širenja i zaoštavanja sukoba. „Ako jedna strana koristi strane državljane u borbama, druga strana će morati da uradi to isto.” Petrić je tu nagovestio mogućnost da se u rat direktno uključi ne samo Sovjetski Savez nego i neke članice Pokreta nesvrstaniosti u duhu odluka Alžirske konferencije.¹²²

Shvatajući da se ovde radi o vrlo ozbiljnom pitanju, Tun je pokušao da relativizuje američko direktno angažovanje u sukobu na

---

¹²¹ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 66.

¹²² Isto; AJ, PR, I-5-b/104–19

Bliskom istoku. Tu je bio poprilično neubedljiv. Tvrдио je „da niko od američkog zvaničnog osoblja nije uključen u borbe na Bliskom istoku”, ali „da je sasvim mogućno da neki američki državljani služe kao dobrovoljci u izraelskim oružanim snagama”. Izrazio je nadu da „Jugoslavija nema nameru da pošalje svoje dobrovoljce na Bliski istok, jer bi takva akcija samo mogla pogoršati i inače opasnu situaciju”. Petrić ga je umirio potvrđivši da Jugoslavija nema takvu nameru, ali ga je istovremeno upozorio da nije nemogućno da će se neke članice Pokreta nesvrstanosti opredeliti upravo za takvu akciju. Smatrao je da će u tom slučaju krivicu snositi zvaničnici iz Vašingtona, jer su oni učinili opasan presedan svojim direktnim vojnim angažovanjem. Petrić je odbacio Tunovu tvrdnju „da nema američkog zvaničnog učešća u sukobu” i ukazao mu na činjenicu da su Amerikanci skloni takvom ponašanju i u drugim delovima sveta, pa i na prostoru Jugoslavije, gde sebi dozvoljavaju pravo da ulaze mimo bilo kakvih dozvola svojim borbenim avionima u jugoslovenski vazdušni prostor. Tada je obavestio Tuna da je američki izviđački avion „F-6”, leteći celim putem ispod „boinga 747” (koji je koristio kao štiti), ušao u jugoslovenski vazdušni prostor provocirajući jugoslovenske oružane snage da reaguju. „Jugoslovenska protivavionska artiljerija pratila je ove avione celim putem ali nije reagovala jer bi to bilo isuviše opasno u toj situaciji.”¹²³

Kako je Jugoslavija tokom 1972. i 1973. godine bila nestalna članica Saveta bezbednosti UN zajedno sa još sedam nesvrstanih zemalja (Indijom, Indonezijom, Gvinejom, Kenijom, Sudanom, Panamom i Peruom), ona je to koristila kao dobru priliku za snažan pritisak na velike sile da se obezbedi što šira osnova za pregovore o rešavanju bliskoistočne krize i uključe se svi zainteresovani međunarodni faktori pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija. U tom smislu, Jugoslavija je podržala Rezoluciju 338 Saveta bezbednosti, 22. oktobra 1973, čiju osnovu je činio Sporazum SSSR i SAD, koji su ove dve supersile postale tokom pregovora u Moskvi, dan ranije, 21. oktobra. Tom rezolucijom strane u sukobu su pozvane da u roku od 12 sati prekinu sve ratne operacije i ostanu na položajima koje momentalno zauzimaju; da potom odmah počnu da primenjuju odredbe ranije usvojene Rezolucije 242 i da uporedo sa prekidom vatre počnu pregovore pod odgovarajućim nadzorom, s ciljem uspostavljanja trajnog i pravednog mira na

¹²³ Isto

Bliskom istoku.¹²⁴ U duhu jugoslovenskih nastojanja da se eliminiše monopol velikih sila u rešavanju bliskoistočne krize bio je i nacrt nove rezolucije, koji je 25. oktobra podnelo osam nesvrstanih zemalja stalnih članica Saveta bezbednosti. Ta inicijativa je pokrenuta jer su izraelske oružane snage, ignorišući Rezoluciju 338, nastavile vojne operacije na zapadnoj obali Sueckog kanala, a predlog Egipta da SAD i SSSR pošalju svoje vojne snage u oblast sukoba i tako razdvoje zaraćene strane – nije prihvaćen.¹²⁵

U Rezoluciji osam nesvrstanih zemalja (koja je jednoglasno usvojena u Savetu bezbednosti), bilo je predviđeno formiranje mirovnih snaga Ujedinjenih nacija u kojima neće učestvovati pet stalnih članica Saveta bezbednosti. Odmah posle usvajanja te rezolucije mirovne snage UN, koje su činili predstavnici armija triju neutralnih evropskih zemalja: Finske, Švedske i Austrije, krenule su sa Kipra na Bliski istok.¹²⁶

Pošto je procenio da situacija na Bliskom istoku i dalje izmiče kontroli i predstavlja ozbiljnu prepreku na putu unapređenja jugoslovensko-američke saradnje, Josip Broz je osetio potrebu da se i sam lično obrati predsedniku SAD Ričardu Niksonu. U svom pismu, sačinjenom 1. novembra 1973. godine, Tito je istakao da je svestan činjenice da „Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države – u pogledu karaktera krize, odgovornosti strana u sukobu i nekih njenih drugih aspekata – imaju različita mišljenja i ponašanje”, ali da to do sada „nije smetalo da razmjenjujemo mišljenja u duhu uzajamnog poštovanja i želje da se nađe trajno rješenje krize na Bliskom istoku”. Rukovođen ovim stavom, jugoslovenski predsednik je izložio svoj stav o merama koje treba preduzeti kako bi se otklonile razorne posledice arapsko-izraelskog rata.

Pojednostavljeno posmatrano, to „pravično i trajno rješenje” se, po Titu, moglo obezbediti samo ukoliko bi bilo bazirano na univerzalnoj i širokoj osnovi, a ne na nekakvim privremenim i parcijalnim dogovorima. Dakle, do tog rešenja se moralo doći „angažovanjem i doprinosom svih međunarodnih faktora” (a ne samo SAD); „miroljubivim inicijativama koje vode računa o legitimnim interesima i pravima svih zainteresovanih zemalja i naroda tog područja” (a ne separatnim

---

¹²⁴ Tekst Rezolucije 338 objavljen je u „Borbi”, 23. oktobra 1973.

¹²⁵ AJ, PR, I-2/55. Sovjetski Savez i rat na Bliskom istoku

¹²⁶ „Borba”, 26. oktobar 1973.

sporazumom Izraela sa Egiptom) i „povlačenjem Izraela sa svih okupiranih arapskih teritorija”.¹²⁷

Tito je glavni uzrok zastoja u rešavanju bliskoistočne krize video upravo u slabosti američke politike etapnog rešavanja te krize kroz strategiju „korak po korak”. Naime, pošto je „prvi korak” trebao predstavljati sporazum između Egipta i Izraela, Tito je delio mišljenje lidera ostalih arapskih zemalja da je to zapravo put koji bi vodio egiptskom napuštanju zajedničkog fronta ugroženih arapskih zemalja, slabljenju jedinstva Arapa i jačanju pozicije Izraela prema njima. U takvoj situaciji postavljalo se pitanje da li bi Izrael posle potpisivanja separatnog ugovora sa Egiptom bio uopšte zainteresovan da potpiše slične ugovore sa Sirijom i Jordanom i dozvoli Palestincima da ostvare svoje pravo na formiranje sopstvene države. S druge strane, Tito nika-ko nije odobravao nastojanja zvaničnika iz Vašingtona da se SAD nametne kao jedini posrednik u pregovorima između Arapa i Izraelaca. S obzirom da su SAD otvoreno pružale bezrezervnu podršku Izraelu, teško da bi se na taj način moglo izdejstvovati neko dugoročno i obos-trano prihvatljivo rešenje na Bliskom istoku. Tim pre što su politički krugovi u SAD stavljali u istu ravan odgovornost Izraela i odgovornost arapskih zemalja za krizu na Bliskom istoku. Stoga je Tito u svom pismu skrenuo pažnju Niksonu da je „zabrinjavajuća situacija prouzroko-vana politikom Izraela, koji uporno nastoji silom da zadrži okupirane teritorije susjednih arapskih zemalja i negira legitimna nacionalna prava arapskom narodu Palestine”. Suprotstavljajući se američkim nastojanjima „da se izjednači agresor i žrtva agresije”, Tito je skrenuo pažnju Niksonu da su „arapske zemlje stalno pokazivale maksimum dobre volje i osjećanje odgovornosti za iznalaženje miroljubivog rješe-nja, na osnovu odluka Organizacije ujedinjenih nacija”, a da je „Izrael nastavio sa izigravanjem sprovođenja odluka OUN i poslije usvajanja Rezolucije Savjeta bezbjednosti o prekidu vatre i okupirao nove terito-rije”. Polazeći od principa „nedopustivosti prisvajanja tuđih teritorija ratom”, na kome se zasniva čitav niz rezolucija, deklaracija i odluka OUN, Tito je u svom pismu izrazio nadu „da će u ovom pravcu Sjedi-njene Američke Države djelovati u skladu sa svojim obavezama i odgo-vornostima”. Pri tome, nezadovoljan sklonošću SAD da se nametnu kao jedini posrednik između Arapa i Izraelaca i da se mogući mirovni

---

¹²⁷ AJ, KPR, I-1/1119. *Poruka predsednika Republike Josipa Broza Tita predse-dniku SAD Ričardu Niksonu, 1. novembar 1973. godine*

sporazum svede na dogovor Egipta i Izraela, Tito je za svaki slučaj još jednom napomenuo da se mora iznaći „cjelovito rješenje krize na Bliskom istoku” i da su u tom pogledu Ujedinjene nacije „nezamjenljivi faktor”.¹²⁸

S obzirom da su Sjedinjene Države sve više odstupale od principa usvojenih tokom Titove zvanične posete SAD 1971, kojima su se obe strane obavezale da neće dozvoliti da različiti stavovi prema važnim međunarodnim pitanjima budu prepreka daljem unapređenju bilateralne saradnje, Tito je svoje pismo završio ističući svoju „spremnost i želju za daljim unapređenjem odnosa i saradnje između Jugoslavije i SAD, na obostranu korist naših zemalja i naroda, na osnovama i u duhu načela naše zajedničke izjave od 31. oktobra 1971. u Vašingtonu”.¹²⁹

U svom, relativno kratkom, odgovoru na Titovo pismo, sačinjenom 10. novembra 1973. godine, Nikson je istakao da je pažljivo proučio Titovo gledište o izvoristima i modalitetima razrešenja bliskoistočne krize. Smatrao je Tita za državnika koji je vrlo kompetentan i upućen u sve finese arapsko-izraelskog sukoba: „Zahvaljujući bliskim ličnim odnosima koje ste tokom više godina održavali sa liderima nekoliko važnih zemalja na Bliskom istoku i velikoj pažnji koju ste posvetili razvoju događaja u toj oblasti, Vaša ocena tamošnje situacije je uvek bila interesantna.” Složio se sa Titom da se „jugoslovensko i američko gledište o poreklu i prirodi sadašnje krize na Bliskom istoku veoma razlikuju”.¹³⁰

Upravo u svetlosti tih razlika Nikson je smatrao korisnim da još jednom objasni ciljeve kojima se rukovode Sjedinjene Američke Države u svojoj bliskoistočnoj politici. Ti ciljevi su se svodili na „prestanak neprijateljstva i stvaranje uslova koji bi doveli do napretka, kroz pregovore, ka pravičnom i trajnom miru. SAD su išle za tim ciljevima u Ujedinjenim nacijama i u diplomatskim konsultacijama sa zaraćenim stranama, sa stalnim članovima Saveta bezbednosti i sa drugim zainteresovanim vladama. Tokom poslednjih dana mi smo preduzeli znatne napore da konsolidujemo prekid vatre kako bi se omogućilo zaraćenim stranama da pređu na stalniju fazu pregovora”. Rezultat intenzivnih

---

¹²⁸ Isto

¹²⁹ Isto

¹³⁰ AJ, KPR, I-1/1119. *Poruka predsednika SAD Ričarda Niksona predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 10. novembar 1973. godine*

američkih aktivnosti na diplomatskom planu bilo je potpisivanje Sporazuma Egipta i Izraela u šest tačaka o prekidu vatre i razmeni svih ratnih zarobljenika.

Po Niksonu, ovaj sporazum predstavlja „veliki korak napred u uspostavljanju pogodnih uslova za pregovore između zainteresovanih strana u skladu sa Rezolucijom Saveta bezbednosti br. 338”. Nikson je smatrao da će za dalji napredak u razrešenju bliskoistočne krize „biti potrebno da sve zainteresovane strane (Sirija, Jordan, Palestinci – D. B.) budu voljne da nađu rešenja za teška pitanja koja ih razdvajaju”. Stoga je pismo završio izražavajući nadu „da ćete se Vi i Vaša vlada pridružiti američkoj vladi i drugima zainteresovanim vladama u podsticanju zainteresovanih strana da pristupe pregovorima u duhu dobre volje i popuštanja i da se uzdrže od akcija koje ne bi doprinele pogodnoj atmosferi za pregovore”.¹³¹

Američki ambasador Tun – koji je 11. novembra 1973. Titu uručio ovo Niksonovo pismo – zamolio je jugoslovenskog predsednika da posebno obrati pažnju na poslednji pasus i da iskoristi svoj uticaj na arapske lidere kako bi ih ubedio da podrže Sporazum Egipta i Izraela i na kooperativniji način se pridruže naporima za dugoročno rešavanje bliskoistočne krize.

Tito je obećao Tunu da će Jugoslavija preduzeti odgovarajuće akcije u tom pravcu i da će on lično u tu svrhu iskoristiti svoje stalne kontakte sa šefovima arapskih zemalja, sa alžirskim predsednikom Huari Bumedijenom, koji predsedava Koordinacionim birooom Pokreta nesvrstanosti, kao i predstojeći susret u Kijevu sa sovjetskim predsednikom Leonidom Brežnjevom.

Za Sporazum Egipta i Izraela Tito je rekao da „nije mnogo, ali ipak nešto predstavlja” i „da od njega neće biti nikakvih rezultata, ako se pre svega ne sprovede u život odredba koja zahteva povlačenje izraelskih snaga na liniju obustave vatre od 22. oktobra”. Smatrao je da „ako bude bilo moguće da se tvrdoglavost Izraela savlada, slomi, onda će verovatno biti više realno nadati se napretku, biće to sigurno moguće”. Napomenuo je „da je problem Bliskog istoka stvar mira u celom svetu, da je to vrlo opasno, možda najopasnije žarište. Ono je blizu Evrope i nije potrebno objašnjavati kuda bi to u slučaju novih komplikacija moglo da vodi”. Stoga bi rešavanje tog problema bilo korisno „ne

---

¹³¹ Isto

samo za Izrael i Arape, već za evropsku bezbednost i šire, za interese detanta koji bi mogao biti čvršći, stabilniji”.¹³²

Tun se složio sa ovom Titovom konstatacijom i pokušao da uveri Tita „da će Sjedinjene Države kako se stvar bude kretala napred i dalje još više 'pritiskati' Izrael”, ali da će takva politika „možda izazvati nepovoljna reaganja kod dela američke javnosti, naročito kod onih koji će više osetiti zimu, tj. arapski bojkot naftom”. Tito je izneo sasvim suprotno mišljenje. Smatrao je jako dobrim potezom to što su arapske zemlje uvele embargo nafte zemljama koje podržavaju Izrael u ratu i na taj način izazvale ozbiljnu energetska i ekonomsku krizu u SAD i zapadnoj Evropi. Pri tome je imao u vidu upravo deo američke javnosti koji je podržavao izraelske teritorijalne aspiracije na Bliskom istoku. „Kada taj deo američke javnosti oseti da mu je hladno” – rekao je Tito – „on će više biti zainteresovan da se otklone uzroci koji su naveli Arape da pribegnu bojkotu... Zna, dok se ljudi malo ne opeku, onda drugačije gledaju na stvari, a kad se opeku onda duvaju i na hladno.” Na Tunovo pitanje „da li je bilo pametno od Arapa što su tako energično pribegli represalijama za naftom”, Tito je opet ponovio potvrđan odgovor: „Arapske zemlje se nalaze u teškoj situaciji. Dugogodišnje stanje – ni rat, ni mir – za njih je bilo nepodnošljivo, teško. Bojkot sa naftom bilo je krajnje sredstvo kome su one morale pribеći, drugog izbora nisu imale.”¹³³

---

¹³² AJ, KPR; I-3-a/107–210. Zabeleška o razgovoru predsednika Republike Josipa Broza Tita sa ambasadorom SAD Malkolmom Tunom, 11. novembra 1973.

¹³³ Isto

SOVJETSKA POLITIKA PREMA JUGOSLAVIJI TOKOM PRVE FAZE BIPOLARNOG DETANTA

Saradnja Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom uvek je za Tita i njegove saradnike predstavljala jedan od ključnih spoljnopolitičkih prioriteta, kako sa stanovišta realizacije elementarnih premisa načela ekvidistance na kome se zasnivala jugoslovenska politika nesvrstanosti, tako i sa stanovišta borbe za afirmaciju i priznanje sopstvenog modela socijalizma unutar međunarodnog radničkog pokreta. U sličnim političkim i ideološkim koordinatama mogao se sagledati i interes vlastodržaca iz Kremlja za unapređenje saradnje sa režimom u Beogradu. Odnosi sa Jugoslavijom su za SSSR i KPSS uvek imali širi međunarodni značaj, kako sa stanovišta njihove politike u međunarodnim odnosima, tako i sa stanovišta politike u međunarodnom komunističkom pokretu. Obe strane su se pri tome rukovodile uzajamno nespojivim i neostvarljivim krajnjim ciljevima. Jugoslavija je želela punu saradnju sa SSSR-om, lišenu bilo kakvog oblika sovjetskog pritiska u pogledu uključivanja Jugoslavije u socijalistički lager. Za Brežnjeva i njegove sledbenike, pak, upravo je pridruživanje Jugoslavije familiji prosvjetskih, socijalističkih država predstavljalo ključni preduslov za iskrenu i čvrstu saradnju dve države. Pošto ni jedni ni drugi nisu bili spremni da odstupe od svojih polazišta, prišlo se iznalaženju privremenih kompromisa, pri čemu su i Tito i Brežnjevi, svako sa svoje strane, verovali da vreme radi za njih i da će određene unutrašnje i spoljne okolnosti u bližoj ili daljoj budućnosti omogućiti pobeđu njihove opcije.

Koncipiranjem nove spoljnopolitičke strategije Sovjetskog Saveza na XXIV kongresu KPSS 1971. godine, zvaničnici iz Moskve su bitno revidirali svoje stavove prema Jugoslaviji i njenoj međunarodnoj poziciji. Sa promenom globalne spoljnopolitičke strategije Sovjetskog Saveza menjali su se i pogledi na politiku i Pokret nesvrstanosti, odražavajući postepeno realne odnose u međunarodnoj zajednici. Iako je u ovom procesu bilo povremenih uspona i padova, razvoj sovjetskih stavova je u globalu išao uzlaznom linijom: od ranijeg perioda ignorisanja nesvrstanosti, preko faze u kojoj se nesvrstanost priznaje kao snaga mira (doduše, samo kao „rezerva” socijalističkih snaga), do perioda početkom 70-ih godina kada se nesvrstanost ocenjuje kao značajan prilog miru i samostalan i aktivan faktor međunarodnih odnosa. To je

bilo vreme kada se u zvaničnim dokumentima sovjetske partije i vlade bezrezervno prihvata stanovište da se Pokret nesvrstanosti nametnuo kao važan činilac savremenih međunarodnih odnosa, da je njegovo postojanje u interesu mira i ravnopravnih odnosa između svih zemalja, te da bi bilo neophodno da ojača svoju ulogu u svetskoj politici. Akcije Pokreta nesvrstanosti su bile pozitivno vrednovane, a on sam po sebi je ocenjen kao „uočljiv faktor međunarodnog života i važna karika borbe protiv imperijalizma”, te da stoga „ima progresivan karakter”. Prema sovjetskim gledištima, ključ jačanja uloge nesvrstanih je u vernosti izvornim principima i zbijanju redova na toj osnovi.¹³⁴

Međutim, izvorni principi nesvrstavanja i smisao te politike su se u SSSR-u svodili samo na borbu protiv imperijalizma i kolonijalizma, protiv rata i agresije, tako da je sama suština nesvrstanosti i dalje bila svesno zaobilažena. Menjajući stavove prema nesvrstanosti, Sovjetski Savez se postepeno prilagođavao novoj stvarnosti u međunarodnim odnosima, ali uvek nastojeći da nesvrstanost uklopi u okvire svoje globalne međunarodne strategije. Dodatni stimulans za intenzivniji pristup SSSR-a nesvrstanima proizilazio je iz povećanog interesovanja i jačeg „ideološko-političkog pritiska” Kine i SAD na sam pokret nesvrstanih. Naime, od sredine 70-ih godina Kina zauzima mnogo aktivniji stav prema nesvrstanim zemljama, težeći da ih privuče na svoju stranu i pretvori u svoju „rezervu”, da ih suprotstavi Sovjetskom Savezu ili da im nametne svoju doktrinu o neophodnosti borbe protiv razornog dejstva „dva imperijalizma” (američkog i sovjetskog). U isto vreme, i SAD su pojačale ideološko-političko delovanje na Pokret nesvrstanih, nastojeći da mu oslabe antiimperijalističku oštricu, odvoje ga od „prirodnih saveznika” (bloka prosovjetskih država) i razjedine pokret u celini.¹³⁵

Ovakve namere glavnih sovjetskih suparnika, koji su u vanblokovskim zemljama tražili nova uporišta, znatno su pojačali interesovanje Sovjetskog Saveza za nesvrstavanje.

I na kraju, približavanje i poklapanje interesa i ciljeva Sovjetskog Saveza i nesvrstanih zemalja u mnogim značajnim pitanjima na međunarodnom planu takođe su bili jedan od važnih uzroka radikalnog zaočkretka u odnosu na Pokret nesvrstanosti. U borbi protiv kolonijalizma i

---

¹³⁴ Dragan Bogetić, *Evolucija sovjetskih gledišta prema politici nesvrstanosti. Razlike u jugoslovenskom i sovjetskom poimanju načela miroljubive koegzistencije*, „Istorija XX veka”, br. 2, Beograd 2012, str.131–145

¹³⁵ Isto

neokolonijalizma u Ujedinjenim nacijama, kao i u borbi za mir i međunarodnu saradnju na osnovama miroljubive koegzistencije, našli su se na istim pozicijama i Sovjetski Savez i nesvrstane zemlje, što je dovelo do približavanja njihovih stavova, a u isto vreme i pothranjivalo iluziju o identitetu interesa i ciljeva, odnosno o prirodnom savezništvu socijalističkih i nesvrstanih zemalja. Sovjetski političari bili su jednodušni u oceni da bez postojanja svetskog sistema socijalizma nikada ne bi bilo moguće voditi politiku nesvrstanosti, niti bi bilo moguće formiranje Pokreta nesvrstanosti. Stoga su osnovni preduslov opstanka ovakve politike i realizacije njenih prioriteta i ciljeva, videli isključivo u tesnom vezivanju nesvrstanih zemalja za socijalistički lager i SSSR.

U duhu nove spoljnopolitičke platforme SSSR, usvojene na XXIV kongresu KPSS, i u duhu „Programa za mir” može se pratiti nastup sovjetskih zvaničnika tokom Titove zvanične posete Sovjetskom Savezu, od 5. do 10. juna 1972. Tom prilikom sa sovjetske strane istaknuta je bezrezervna podrška jugoslovenskoj politici nesvrstanosti i Titovim mirovnim inicijativama pokrenutim u cilju razrešavanja nagomilanih svetskih problema. Pored toga, istaknuta je i bliskost ili identičnost stavova SSSR i Jugoslavije prema svim ključnim međunarodnim problemima i najopasnijim žarištima svetske krize. Praktično sva važnija sporna pitanja koja su stajala na putu unapređenja bilateralnih odnosa bila su, tokom razgovora između Tita i Brežnjeva, ili razrešena ili potisnuta u drugi plan i relativizovana. Stalno je istican napredak u saradnji dve zemlje i potreba da se ta saradnja još više proširi u svim sferama političkih, ekonomskih i kulturnih odnosa. U Zajedničkom kominikeu istaknuta je „životvornost principa” Beogradske deklaracije iz 1955. godine, Zajedničke izjave Tita i Hruščova date u Moskvi 1956. i Izjave Tita i Brežnjeva, usvojene u Beogradu septembra 1971. godine, kao osnove na kojoj se zasnivaju i na kojoj će se i ubuduće graditi odnosi dve zemlje. U tom duhu je napomenuto da „sovjetska strana podržava antiimperijalističku usmerenost politike nesvrstanih zemalja i, u vezi s tim, pozitivno ocenjuje njenu ulogu u učvršćenju mira i međunarodne saradnje, u borbi naroda protiv kolonijalizma i neokolonijalizma, za nezavisnost i društveni progres”. Tito je pozvao Brežnjeva, Podgornog i Kosigina da „učine zvaničnu i prijateljsku posetu SFRJ”, što je „prihvaćeno sa zadovoljstvom”. U znak poštovanja, Titu je na svečan način u Kremlju uručeno najviše sovjetsko

odlikovanje – Orden Lenjina, a potom upriličena još jedna počast – dodela maršalske sablje.¹³⁶

Rezultat vidnog poboljšanja jugoslovensko-sovjetskih odnosa bili su izuzetno povoljni i izuzetno obimni sovjetski investicioni krediti Jugoslaviji. Naime, SSSR je odobrio dugoročni robni kredit Jugoslaviji u iznosu od 540 miliona dolara (najveći pojedinačni kredit koji je Jugoslavija u to vreme dobila iz inostranstva) za finansiranje izgradnje i rekonstrukcije 38 privrednih objekata u Jugoslaviji sa rokom otplate od 10 do 12 godina i kamatom od 2%. Ovaj kredit trebao je da bude stavljen na raspolaganje Jugoslaviji već od 1973. godine. Osim toga, SSSR je u načelu prihvatio da finansira izgradnju i rekonstrukciju još 11 privrednih objekata u Jugoslaviji u ukupnom iznosu od 450 miliona dolara, čije je korišćenje trebalo da počne tokom 1976. godine.¹³⁷

Iako je kooperativan nastup zvaničnika iz Moskve nailazio na izuzetno pozitivan prijem jugoslovenskog rukovodstva, on se, istovremeno, u Beogradu i dalje tumačio kao „iznuđeni strateški kurs”, uslovljen realnošću bipolarnog detanta i „novim sovjetskim taktičkim pristupom Jugoslaviji” koji bi trebao da obezbedi postepeno jugoslovensko uključivanje u prosovjetski blok. U duhu ovakve jugoslovenske procene, nametao se zaključak da Sovjeti „vide svoju istorijsku šansu” u razornom efektu aktuelne ekonomske i međunacionalne krize u Jugoslaviji, koja će kad-tad dovesti do potpune destabilizacije države i prinuditi jugoslovensko rukovodstvo da zatraži pomoć od Moskve. „Osnovni strateški cilj SSSR prema Jugoslaviji ostao je neizmenjen – dugoročna orijentacija na privlačenje Jugoslavije i SKJ u 'lager'. Međutim, izmenile su se međunarodne okolnosti i uslovi, te se otuda i taktika SSSR i KPSS prema nama menja i prilagođava tim novim, promenjenim uslovima. Bitan činilac u našim odnosima je unutrašnja stabilnost našeg društva i dosledna orijentacija na dalji razvoj samoupravljanja, kao i nesvrstana spoljna politika kao dugoročna orijentacija na međunarodnom planu... Karakteristično je da u kriznim situacijama kod nas, SSSR povećava pritiske na Jugoslaviju... Ovakva sovjetska politika je sračunata i na pripremanje sovjetskih pozicija za tzv. posttitovski period.”¹³⁸

---

¹³⁶ AJ, KPR, I-2/53. *Materijal o poseti J. B. Tita SSSR, jun 1972; „Borba”, 11. jun 1972. Zajedničko saopštenje o jugoslovensko-sovjetskim razgovorima*

¹³⁷ AJ, KPR; I-5-b/99–26. *Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu*

¹³⁸ Isto

U obimnom elaboratu jugoslovenskog Ministarstva inostranih poslova u kome je detaljno analizirana sovjetska strategija prema jugoslovenskoj politici nesvrstavanja, ocenjeno je da „sovjetska strana nastoji da valorizuje, kako celinu unapređenja naših odnosa, tako i međunarodnu situaciju, da bi obezbedila odgovarajuća 'pomeranja' Jugoslavije ka koordiniranoj aktivnosti 'socijalističke zajednice', vodeći pri tom računa da ova nastojanja ne poprime dimenzije direktnijeg pritiska i postanu kontraproduktivna”. U tom smislu uočena je veća sovjetska „fleksibilnost” prema jugoslovenskoj nesvrstanosti i uvažavanje specifičnosti jugoslovenske međunarodne pozicije. Naravno, takva pozicija ne čini se zvaničnicima iz Moskve primerena spoljnopolitičkom nastupu jedne socijalističke države, ali sve to više ne predstavlja razlog za zaoštavanje odnosa sa njenim rukovodstvom. Konačno su stvoreni uslovi za otvorenu i tolerantnu atmosferu i za iznošenje razlika u gledištima bez uobičajenog pogoršanja bilateralnih odnosa tim povodom. „Moglo bi se, možda, konstatovati da se u praksi obrazovala izvesna 'legitimnost' uzajamne nesaglasnosti u ovom pogledu, odnosno da su se 'legalizovali', kako sovjetska inicijativnost (na širokom frontu) u ovom smislu, tako i naša odbijanja, odnosno, neprihvatanja ovih inicijativa, jer bi to značilo postepeno 'eroziju' naše nesvrstane pozicije... Realno je očekivati da će se ova 'dvojnost' nastaviti, odnosno, nije realno očekivati da će sovjetska strana načelno odustati od svojih nastojanja.”¹³⁹

Ova „dvojnost” došla je do izražaja i tokom posete Jugoslaviji predsednika Ministarskog saveta SSSR Alekseja Nikolajeviča Kosigina, od 24. do 30. septembra 1973.¹⁴⁰

U razgovorima jugoslovenske i sovjetske delegacije vrlo je pozitivno ocenjeno aktuelno stanje bilateralnih odnosa i realizacija ranije koncipiranih prioriteta saradnje. Uočena su brojna pitanja iz međunarodnih odnosa u kojima se stavovi dve strane u potpunosti poklapaju. Tokom razgovora sa jugoslovenskim zvaničnicima, sovjetski premijer je pokušao da obezbedi što kooperativniji prilaz svojih domaćina „Programu mira”, usvojenom na XXIV kongresu KPSS, tretirajući taj program kao široku političku platformu na kojoj bi trebalo da se zasniva spoljnopolitičko delovanje svih socijalističkih zemalja i svih miroljubivih

¹³⁹ AJ, KPR; I-5-b/99-26. *O nekim pitanjima sovjetskog gledanja na sadašnju politiku SKJ i odnosa prema ovoj politici*

¹⁴⁰ DA MSP RS, 1973, str. pov, f-2, 164. *Poseta predsednika vlade SSSR-a Kosigina Jugoslaviji*

snaga u svetu. U tom smislu, Kosigin je obavestio Tita da se u Moskvi razmatra mogućnost da se tokom narednih godina održi jedan konsultativni sastanak evropskih komunističkih partija, kako bi one zauzele konkretne „zajedničke stavove” povodom najnovijih događaja i utvrdile „zajedničku političku liniju” oko budućeg organizovanog nastupa u međunarodnim odnosima. S jugoslovenske strane je, kao i obično, načelno podržana ovakva inicijativa, ali je pri tome ukazano i na određene jugoslovenske rezerve po tom pitanju. Za Tita i njegove saradnike učešće na ovakvim skupovima bilo je prihvatljivo samo pod uslovom da se jugoslovenskim komunistima prethodno obezbedi aktivno uključivanje u pripreme i organizaciju konsultativnog sastanka i puno učešće u izradi dnevnog reda. Pored toga, insistirano je i na tome da odluke i dokumenta na sastanku evropskih komunističkih partija budu prihvatljiva za sve partije, i nikako u suprotnosti sa politikom i pozicijama bilo koje partije. Stoga bi se sve odluke i sva dokumenta morala donositi konsenzusom (uz saglasnost svih učesnika) i biti zasnovana na načelima samostalnosti i ravnopravnosti partija i država.¹⁴¹

Kosigin je, po već ustaljenom pravilu, koje je davalo ton svim jugoslovensko-sovjetskim samitima, izneo značajne primedbe na jugoslovensku štampu i njeno „neobjektivno” izveštavanje o politici Varšavskog pakta i SSSR. Problem, naravno, nije bio u štampi, jer je ona samo verno prenosila i odslikavala stavove jugoslovenskog rukovodstva prema ključnim međunarodnim pitanjima. Problem je bio upravo u nesaglasnosti tih zvaničnih stavova jugoslovenskog rukovodstva sa stavovima sovjetskih komunista. Kosigin je, kao i ostali sovjetski zvaničnici, napadao izveštavanje novinara kako bi skrenuo pažnju na neprihvatljivost stavova jugoslovenskih političara i ujedno izbegao oštru polemiku sa svojim domaćinima. Po običaju, Tito je, uz određenu dozu samokritičnosti prema jugoslovenskoj štampi, skrenuo pažnju svom sagovorniku da ni on nije zadovoljan pisanjem sovjetske štampe. Prigovorio je da ona, kada je reč o Jugoslaviji, poneki put izveštava dosta jednostrano i na vrlo selektivan način bira teme. Predložio je da se informativna delatnost ugovorno reguliše, na čemu je Jugoslavija inače već odavno insistirala, a što je sovjetska strana uporno izbegavala.

---

¹⁴¹ AJ, KPR, I-3-a/101-145. *Poseta Predsednika Ministarskog saveta SSSR, Alekseja Nikolajeviča Kosigina; Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom sovjetske vlade Aleksejom Kosiginom, 28. septembra 1973. godine na Brionima; AJ, KPR, I-2/55. Inicijative za održavanje novog svetskog savetovanja komunističkih i radničkih partija*

Radilo se o jednom širem problemu vezanom za evidentno odsustvo reciprociteta u informativnoj oblasti, na štetu Jugoslavije. Dakle, o nezadovoljavajućem stanju u sovjetskim medijima u pogledu položaja i prisustva tema koje su se ticale jugoslovenskog društva. Zbog toga su iz Beograda već godinama upućivani zahtevi da se tu uspostavi adekvatnija proporcija i angažovanije pristupi pitanju povećanja kupovine jugoslovenske štampe, periodike, knjiga i filmova te njihovog većeg prisustva na tržištu i TV ekranima u SSSR. Kosiginu je skrenuta pažnja i na činjenicu da njegova vlada nije prihvatila ni zahtev Jugoslavije da se u Moskvi otvori jugoslovenski informativni centar po uzoru na sovjetski Dom kulture u Beogradu („koji u svojoj veoma izraženoj propagandnoj delatnosti redovno izlazi iz okvira ranijeg međudržavnog aranžmana i krši odredbe jugoslovenskih pozitivnih propisa”). Odbijajući da se izjasni o mogućnosti otvaranja jugoslovenskog doma kulture u Moskvi, Kosigin je, ipak, konačno prihvatio predlog da se informativna delatnost dve države ugovorno reguliše posebnim normativnim aktom, čime su stvoreni uslovi da Jugoslavija ostvari povoljniji tretman u ovoj oblasti i obezbedi veći uticaj u medijskoj sferi.¹⁴²

Pošto su dvočasovni zvanični politički razgovori Tita i Kosigina u „Beloj vili” na Brionima završeni, na zdravici tokom svečanog ručka, priređenog u čast sovjetskog premijera, Tito je održao govor koji je u velikoj meri odstupao od jugoslovenskih nastojanja za vođenjem izbalansirane politike prema blokovima i koji je išao u prilog sovjetskom gledištu o „prirodnom savezništvu” Pokreta nesvrstanosti i Varšavskog pakta. Naime, osvrćući se na odluke nedavno održanog Alžirskog samita nesvrstanih zemalja, Tito je uporno isticao antizapadnu i antiameričku usmerenost Pokreta nesvrstanosti – „borbu protiv imperijalizma” i istovremeno hvalio govor Brežnjeva u Alma Ati (u Kazahstanu) u kome je sovjetski lider sveo međunarodnu aktivnost Pokreta nesvrstanih upravo na ovu njegovu odrednicu. „Vidi se da vi potpuno shvatate ulogu koju nesvrstani igraju u svijetu, njihovu borbu protiv imperijalizma, kao i njihova nastojanja, zajedno sa socijalističkim zemljama, da ta borba bude čim efikasnija... Ja mislim da je to dobar prilog borbi svih

¹⁴² AJ, KPR, I-2/55. *Jugoslovensko-sovjetski odnosi*; AJ, KPR; I-5-b/99–26. *Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu* AJ, KPR, I-3-a/101–145. *Poseta Predsednika Ministarskog saveta SSSR, Alekseja Nikolajeviča Kosigina; Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom sovjetske vlade Aleksejom Kosiginom, 28. septembra 1973. godine na Brionima*

progresivnih snaga u svijetu protiv imperijalizma, a za poboljšanje međunarodnih prilika. Mogu da kažem – a vjerujem da ćete se Vi s tim složiti – da se naša i vaša spoljna politika u tome podudaraju. To znači da, s jedne strane, stvaramo čim bolje i šire odnose između naše dvije zemlje, a s druge strane, da na međunarodnom planu, idemo putem borbe protiv imperijalizma za bolje odnose među državama, i među narodima.” Na kraju je zaključio da „naši odnosi imaju veliki značaj ne samo za brži razvitak i proširenje međusobne saradnje, već oni predstavljaju i snažan faktor u okupljanju svih progresivnih snaga na pitanjima koja danas tište većinu čovječanstva”.¹⁴³

Interesantno je to što je sve ovo što je Tito izrekao na zdravici u čast Kosigina, u brojnim izveštajima Ministarstva inostranih poslova Jugoslavije bilo uporno pripisivano sovjetskim zvaničnicima i objašnjavano kao potpuno nerazumevanje suštine politike nesvrstanosti ili kao zlonamerni pokušaj Sovjeta da se ta politika svede samo na jednu njenu komponentu („borbu protiv imperijalizma”) koja ide u prilog njihovim pokušajima da se pokret pretvori u privezak prosovjetskog bloka.¹⁴⁴ Ne može se tačno proceniti da li je ovakav Titov nastup bio motivisan željom za uspostavljanjem prisnije saradnje sa SSSR-om kako bi se stvorili povoljniji uslovi za razgovore sa sovjetskim zvaničnicima oko intenziviranja podrške Egiptu i Siriji u sklopu aktuelnih zbivanja na Bliskom istoku ili se, zapravo, radilo o Titovoj spontanoj reakciji uzrokovanoj jugoslovensko-američkim nesuglasicama oko Vijetnamskog rata.

Pomenuta dilema je brzo razrešena tokom Titove posete SSSR-u i tokom njegovih razgovora sa liderom sovjetskih komunista Leonidom

---

¹⁴³ „Borba”, 29. septembar 1973.

¹⁴⁴ To je slučaj i sa obimnim elaboratima Ministarstva spoljnih poslova koji su sačinjeni nešto kasnije, a u kojima se posebno ukazuje na to „da je dugoročni, krajnji i strateški cilj SSSR-a prema SFRJ da je uvuče u Varšavski pakt” i da taj cilj pokušava da obezbedi „kroz pomeranje jugoslovenske spoljne politike ka koordiniranoj aktivnosti socijalističkih zemalja”. Lansirajući teoriju o „prirodnom savezništvu” nesvrstanih i socijalističkih zemalja i pothranjujući antiimperijalistička nastrojenja u jugoslovenskoj nesvrstanoj politici, a uz sve glasnije zagovaranje potrebe čvršćeg povezivanja nesvrstanih i socijalističkih zemalja „koje idu istom stazom istorije”, Sovjeti su pokušavali da postepeno ubede Jugoslaviju da budu „prirodni saveznici”.

AJ, KPR; I-5-b/99–26. *Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtnom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu*; AJ, KPR; I-5-b/99–26. (O nekim pitanjima sovjetskog gledanja na sadašnju politiku SKJ i odnosa prema ovoj politici)

Brežnjevom. Naime, samo mesec dana posle Gromikove posete Jugoslaviji, dvojica državnika su se sreli u ukrajinskoj metropoli – Kijevu, gde je Tito boravio u prijateljskoj poseti, od 12. do 15. novembra 1973.¹⁴⁵

Susret Tita i Brežnjeva protekao je u izuzetno srdačnoj i prijateljskoj atmosferi, kakva nije bila zabeležena tokom prethodnih godina. Već na samom početku razgovora Brežnjev je istakao da Titova poseta za njega predstavlja dobru priliku za jedan „prijateljski, partijski susret”, da u tom smislu treba isključivo govoriti „partijskim jezikom”, „slobodno razmenjivati mišljenje” i da ne treba uopšte obraćati pažnju na protokol – „Šta će nama protokol”. Tito je prihvatio ovakav ton razgovora i srdačno se na ruskom obratio svom domaćinu, naglašavajući da je u odnosima dve partije i dve države „učinjen korak napred”, da više nema teških pitanja i problema, odnosno da „nema toga što bi moglo da nam smeta da ojačamo našu saradnju”. Pozitivnu ocenu bilaterale Brežnjev je zasvodio konstatujući „da i nad vašom i našom zemljom imamo nebo i da je nebo zajedničko. Naše i vaše nebo mora biti uvek čisto i na njemu uvek mora da bude sunce”.¹⁴⁶

Sve ovo bilo je povod za Brežnjevljevo prenaplašavanje ideološke bliskosti Jugoslavije i Sovjetskog Saveza i njihovog identičnog „kласnog prilaza” međunarodnim problemima i žarištima svetskih kriza. Brežnjev je sa zadovoljstvom konstatovao: „U svetskoj politici smo postali mnogo bliži jedni drugima”, a potom, obraćajući se direktno Titu, istakao: „Veoma me je obradovao Tvoj sopstveni jezik o ulozi imperijalizma.” I, zaista, po pitanju sve agresivnijeg nastupa „imperijalizma”, odnosno Sjedinjenih Američkih Država, u međunarodnim odnosima, Tito i Brežnjev su i te kako bili istomišljenici. Na Brežnjevljevo permanentno isticanje da se „imperijalizam grozničavo bori da opkoli socijalizam sa svih strana”, da „imperijalisti nastoje da nas obmanu gde god je to moguće, svugde gde god mogu hoće da formiraju svoje baze” – Tito je uzvraćao: „Cilj Amerike jeste da vrši pritisak putem vojnih baza... Ona je žandarm.” Brežnjev se složio sa ovom konstatacijom: „Da, to je tačno. Ali, žandarm je malo. Oni su, to je ružna reč, ali oni su gadovi... Oni se boje ofanzive socijalizma, jer znaju snagu radničke klase. U njihovim parlamentima nema revolucionara; tamo sede magnati.

¹⁴⁵ DA MSP RS, 1973, str. pov, f-2, 188. *Poseta Predsednika Republike Tita SSSR-u*

¹⁴⁶ AJ, KPR; I-2/55. *Stenografske beleške sa razgovora vođenih između Predsednika SKJ i Predsednika SFRJ Josipa Broza Tita i Generalnog sekretara CK KPSS L. I. Brežnjeva, održanih 12. novembra 1973. u Kijevu*

Zbog toga se oni boje." Na kraju je usledila Brežnjevljeva „optimistička“ procena o budućnosti kapitalističkog sistema: „Je li to beskrajna priča ili će zaista doći čas kada će Amerikanci i Englezi postati nešto drugo? I Marks i Engels su napisali da će ipak nastupiti takva istorijska situacija, da će Amerika i Engleska biti drugačije.“ S obzirom da ni sam Brežnjev nije baš bio uveren da će ovakav istorijski zaokret skoro nastupiti, hvalio je aktuelnu politiku „bipolarnog detanta“ kao izuzetno mudro privremeno rešenje. „Dajte da pročitamo i Lenjina. On je bio za saradnju sa imperijalistima. Napisao je pismo u kome kaže da se može ići u savez sa svakim đavolom, ali ne dozvoliti da đavo prevari tebe, već ti đavola... Predstoji dugotrajna klasna borba. Mi vodimo klasnu politiku. Neki su mislili da smo pošli na ustupke, da je Sovjetski Savez pošao da se pokloni SAD.“ Tito se složio da je sovjetski prilaz saradnji sa zapadnim silama - „klasni prilaz“. Istakao je da po ovom pitanju, kao i u vezi sa situacijom na Bliskom istoku, Jugoslavija i SSSR imaju „identična gledišta“. Pomirljivu politiku Egipta i Sporazum sa Izraelom i Amerikancima (potpisan neposredno uoči Titovog dolaska u Kiev) ocenio je kao „grešku“ kojom se „ne rješava ništa“ i da on lično nije optimista kad je reč o ishodima ovakve politike.¹⁴⁷

Pada u oči da je Brežnjev bio mnogo oštrij od Tita kada je u pitanju pomenuti Egipatsko-izraelski sporazum, sačinjen na osnovu teksta Kisindžerovog mirovnog plana. Brežnjevu je teško padalo to što je uticaj Sovjetskog Saveza na Bliskom istoku znatno opao (što je on sam bio „potisnut u stranu“ tokom egipatsko-izraelskih pregovora), a uticaj SAD porastao i postao takoreći predominantan. Brežnjev se osećao dvostruko izigranim, kako od Niksona („on nije izvršio ono što nam je obećao“), tako i od Sadata (koga je sada nazivao „slugom imperijalizma“, a njegov potez okarakterisao kao „sramni momenat“ i „primanje milostinje“ od SAD). „Sadat nije Naser. Zato sam mu napisao toplim rečima – nemoj da se predaješ političkoj panici, nemoj da daješ ustupke, Kisindžer hoće da on faktički vodi stvar. Ukoliko Amerikanci postignu uspeh, onda im Sadat neće biti potreban, oni će ga maknuti, oni će maknuti Asada, sve one koji su ratovali sa njima. Severna Afrika će biti u njihovim rukama, mislim, ono što je njima potrebno. Opet bi oni bili kraljevi nafte, a lokalne vlasti bi bile antisovjetske, antijugoslovenske.“¹⁴⁸

---

¹⁴⁷ Isto

¹⁴⁸ Isto; DA MSP RS, 1973, str. pov, f-2, 234. *Izveštaj o jugoslovensko-sovjetskim razgovorima u Kijevu od 12. do 15. novembra 1973. godine*

„Šta treba preduzeti u ovakvoj situaciji” pitanje je koje je nekoliko puta bilo ponavljano tokom razgovora u Kijevu i koje je zapravo predstavljalo glavni povod za organizovanje ovih razgovora, ali na koje dvojica sagovornika očigledno nisu imali pravi odgovor. Umesto toga, insistiralo se na uopštenim frazama o „neophodnosti akcije”, jedinstvenog nastupa, podrške svim arapskim zemljama involviranim u bliskoistočnom sukobu i posredničkoj ulozi Pokreta nesvrstanosti, odnosno Jugoslavije, u tom sklopu. I Tito i Brežnjev su pozitivno ocenjivali smernice Alžirskog samita o razrešenju bliskoistočne krize i nedavne inicijative vanblokovskih zemalja u Ujedinjenim nacijama. Smatrali su da Pokret nesvrstanih treba da preduzme odgovarajuće akcije kako bi se očuvalo „kakvo, takvo jedinstvo” arapskih zemalja. S obzirom da je alžirski predsednik Bumedijen preuzeo ulogu predsednika Koordinacionog biroa nesvrstanih, puno se očekivalo od njegove posete Libiji i Saudijskoj Arabiji. Po prvi put je Brežnjev isticao važnu ulogu nesvrstanih zemalja u sklopu nastojanja za demokratizacijom međunarodnih odnosa i ukazivao na ograničen domašaj bipolarnog detanta po tom pitanju. Složio se s Titovom konstatacijom da Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji mora celovito da razmatra problem očuvanja mira, kako u Evropi, tako i na Mediteranu i na opštem globalnom planu, jer je mir nedeljiv i nemoguće ga je obezbediti u Evropi ukoliko u drugim delovima sveta pretila opasnost eskalacije nasilja. Samim tim, mirovni proces ne sme biti predmet pregovora isključivo dve supersile, nego i svih involviranih država. Brežnjev je shvatio da se detant ne može ograničiti samo na odnose SAD i SSSR, ili samo na Evropu, niti da je moguće odvajati politički od vojnih aspekata bezbednosti (u čemu su se ranije razilazili stavovi Jugoslavije i Sovjetskog Saveza).¹⁴⁹

Tito i njegovi saradnici bili su zadovoljni tonom, sadržajem i epilogom razgovora u Kijevu. Ti razgovori su dodatno doprineli i inače uzlaznom trendu procesa unapređenja jugoslovensko-sovjetskih odnosa. U neku ruku može se reći da su i Tito i Brežnjev u potpunosti ostvarili svoje ciljeve kojima su se rukovodili kada su se odlučili za ovaj susret. Taj susret je predstavljao iznenađenje za veći deo svetske javnosti, jer je upriličen u neuobičajeno kratkom roku posle posete sovjetskog premijera Alekseja Kosigina Beogradu. Razgovore dvojice državnika su nametnule međunarodne okolnosti i obostrano nezadovoljstvo sopstvenom pozicijom u sklopu raspleta bliskoistočne krize.

---

¹⁴⁹ Isto

Jugoslovenska strana je bila zadovoljna, jer je Brežnjev, razočaran bliskoistočnom politikom SAD, počeo sumnjati u samodovoljnost politike sporazumevanja sa Niksonom i u tom smislu se saglasio s Titom da se detant ne sme ograničavati na odnose dve supersile, već mora imati mnogo širu osnovu. Na tome je Tito insistirao i ranije, a Brežnjev je to sada nevoljno prihvatio, pošto je SSSR bio potisnut u drugi plan u sklopu aktuelne Kisindžerove „mirovne misije” na Bliskom istoku i početka arapsko-izraelskih pregovora na osnovu Kisindžerovih političkih smernica. Pored toga, preporuka Brežnjeva da Tito preuzme posredničku ulogu između Arapa i SSSR-a mogla je doprineti ponovnom jačanju prestiža Jugoslavije u Pokretu nesvrstanosti u momentu kada je taj prestiž delimično bio okrnjen zbog sve ofanzivnijeg i sve radikalnijeg nastupa alžirskog predsednika Huari Bumedijsena u sklopu aktuelnih zbivanja na Bliskom istoku. Naime, preuzimajući ulogu predsedavajućeg u pokretu posle Alžirskog samita (u duhu nove prakse ustanovljene odlukama tog samita), Bumedijsen je uspeo da potisne Tita u drugi plan i da obezbedi snažnu podršku grupe radikalnih nesvrstanih zemalja, koje su bile ogorčene zbog Sadatove popustljivosti prema Izraelu i zbog kolebljive politike Pokreta nesvrstanosti po tom pitanju. I, na kraju, od posebnog značaja za Jugoslaviju je bilo i to što je Brežnjev konačno priznao Pokret nesvrstanosti kao značajan međunarodni faktor bez koga je nezamisliva borba za očuvanje mira i bezbednosti u svetu. To je, pored ostaloga, snažno potencirano i u kominikeu objavljenom posle razgovora, u kome je nesvrstanost pominjana više puta upravo u ovom smislu.¹⁵⁰

Sovjeti su pak mogli biti zadovoljni, jer su Titovo priznanje ogromnog doprinosa SSSR u očuvanju mira u svetu i Titove pohvale na račun Brežnjevljeve politike sporazumevanja sa Niksonom – svakako morale imati izuzetno pozitivan odijum u nesvrstanom i arapskom svetu. Pored toga, sa sovjetske strane je pozitivno primljeno i to što je Tito (kako je to navodila moskovska „Pravda”) – „vatreno odobravao i podržavao” odluke nedavno održanog XXIV kongresa KPSS i političke smernice „Programa mira”, koji je na tom skupu usvojen i koji je u svojoj suštini opredeljavao buduću spoljnopolitičku strategiju SSSR i istočnoevropskih zemalja. To je Brežnjevu bilo jako važno, jer je to bilo

---

¹⁵⁰ AJ, KPR, I-2/55. *Neke karakteristike i ocene razgovora Tito–Brežnjev*; „Borba”, 16. novembar 1973. godine. *Jugoslovensko-sovjetsko saopštenje o Titovoj poseti SSSR*

vreme kada je on preduzimao značajne napore u cilju obezbeđivanja većeg stepena koordinacije spoljne politike zemalja prosovjetskog bloka i obezbeđivanja jedinstva unutar međunarodnog komunističkog pokreta. Sovjetska štampa je stoga, izveštavajući o razgovorima u Kijevu, stavljala akcenat na „dalje produbljavaње partijskih odnosa”, što je ocenjivano kao „najznačajniji faktor i garancija uspešnog razvoja celokupne saradnje”.¹⁵¹

Iako su u jugoslovenskim političkim krugovima izuzetno pozitivno ocenjeni razgovori Tito – Brežnjev, često su isticane i ozbiljne rezerve oko širih političkih implikacija koje bi ti razgovori mogli imati u sklopu sovjetskih nastojanja da korišćenjem nove, fleksibilnije strategije vežu Jugoslaviju za socijalistički lager. Posebnu pažnju privlačile su reči koje je Brežnjev izrekao u svojoj zdravici na svečanoj večeri priređenoj u čast predsednika Tita: „Usaglašavanje politike socijalističkih zemalja bila je i jeste glavni pokretač popuštanja napetosti... Antiimperijalistička usmerenost Pokreta nesvrstanosti, koja se manifestovala i u toku Alžirske konferencije, kao i jasno izražena težnja učesnika da se bore protiv imperijalističkog diktata i samovolje, sve to nailazi sa naše strane na potpuno razumevanje i podršku. Ujedinjavanje svih progresivnih, antiimperijalističkih snaga je imperativ našeg doba.” U tom smislu, ni u Kominikeu ni u Brežnjevljevoj elaboraciji načela na kojima treba ubuduće da se zasnivaju odnosi Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, više se nigde ne pominju principi navedeni u Beogradskoj deklaraciji iz 1955. (ravnopravnost, nemešanje u unutrašnje poslove, nezavisnost, uvažavanje specifičnih puteva u socijalizam). Umesto toga, sada se akcenat stavlja na načelo socijalističkog internacionalizma, koje je činilo okosnicu Brežnjevljeve doktrine „ograničenog suvereniteta” socijalističkih zemalja.¹⁵² Insistirajući na prioritetu forsiranja međupartijskih

¹⁵¹ AJ, KPR, I-2/55. Isto; *Strana štampa o poseti Predsednika SSSR-u*

¹⁵² „Brežnjevljeva doktrina” je javno bila promovisana kao deo zvanične spoljnopoličke orijentacije SSSR-a i bloka prosovjetskih država posle vojne intervencije pet zemalja članica Varšavskog pakta u Čehoslavačkoj, avgusta 1968. Polazila je od stava da je svaka komunistička partija odgovorna za zaštitu tekovina socijalizma, ne samo pred sopstvenom radničkom klasom, nego i pred međunarodnim proletarijatom i međunarodnim komunističkim pokretom. Iz toga je proizlazilo da je zaštita tekovina socijalizma u svakoj pojedinačnoj zemlji internacionalni dug svih komunista, koji podrazumeva ukazivanje pomoći socijalističkoj zemlji u kojoj je ugrožen socijalizam. Ova doktrina se zapravo svodila na ekskluzivno pravo Sovjetskog Saveza da sam procenjuje da li je u nekoj zemlji ugrožen socijalizam, a da potom, u cilju njegovog navodnog spašavanja – vojno interveniše.

odnosa na račun međudržavne bilateralne saradnje, Brežnjev je u svojoj zdravici naglasio: „Sa daljim produbljivanjem saradnje među partijama, na bazi principa marksizma-lenjinizma i proleterskog internacionalizma, mi povezujemo ove široke horizonte, koji se pred nama otvaraju narednih godina.”¹⁵³

U „Informaciji o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu”, sačinjenoj od strane Predsedništva SKJ, ukazano je na opasnosti koje sa sobom nosi aktuelni sovjetski „taktički pristup” prema Jugoslaviji. „Osnovni strateški cilj SSSR prema Jugoslaviji ostao je neizmenjen – dugoročna orijentacija na privlačenje Jugoslavije i SKJ u 'lager'. Međutim, izmenile su se međunarodne okolnosti i uslovi, te se otuda i taktika SSSR i KPSS prema nama menja i prilagođava tim novim promenjenim uslovima... Pri tome, sovjetska strana jednostrano inerpretira principe iz zajedničkih dokumenata, posebno ističući da se odnosi između dve zemlje i partije zasnivaju na 'marksizmu lenjinizmu', 'zajedničkim ciljevima', 'socijalističkom internacionalizmu'. Na tim linijama su, naprimer, tumačili Kijevski susret druga Tita i Brežnjeva... Ukupna aktivnost SSSR prema Jugoslaviji u osnovi je uvek bila određena njegovim strateškim interesima na Balkanu i Mediteranu, s jedne, i odnosom prema našoj zemlji kao samoupravnoj i nesvrstanoj, s druge strane. Otuda je ona, s manjim ili većim oscilacijama u datim periodima, stalno bila sračunata na podriivanje i rušenje našeg samostalnog sistema, uspostavljanje režima birokratsko-etatističkog tipa i uključivanje Jugoslavije u lager... Sadašnji nastup SSSR-a predstavlja, u svojoj osnovi, određeni kontinuitet sa politikom koja je naročito došla do izražaja u intervenciji u ČSSR. Procenjujući da je Jugoslavija suočena sa ozbiljnim ekonomskim i političkim teškoćama, sovjetska obaveštajna služba, kao i druge specijalizovane institucije, već duže vremena znatan deo svojih aktivnosti posvećuju pripremama za nastupanje po njima neminovnih kriznih situacija u Jugoslaviji. U tom cilju se pripremaju i razrađuju planovi za delovanje i postupke u raznim varijantama takve situacije, priprema sopstvena i šira javnost.”¹⁵⁴

---

¹⁵³ Zdravica na svečanoj večeri u Marijinskom dvorcu („Borba”, 13. novembar 1973)

¹⁵⁴ AJ, KPR; I-5-b/99-26. Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu

Posle Titove posete Kijevu, uporedo sa tendencijom uspostavljanja sve prisnije jugoslovensko-sovjetske saradnje¹⁵⁵, uočena je pojačana delatnost „inforburovske emigracije”, koja se, po oceni jugoslovenskog rukovodstva, odvija „uz znanje obaveštajne službe Sovjetskog Saveza, uključujući i njenog šefa, člana Politbiroa KPSS, Andropova, kao i obaveštajne službe Bugarske, Čehoslovačke i nekih drugih istočnoevropskih zemalja... Realno je očekivati da će Sovjetski Savez, zbog svog unutrašnjeg sistema i svojih pozicija i interesa koje želi da ostvari u blokovskoj podeli sveta, i dalje razvijati obaveštajnu, posebno subverzivno-propagandnu delatnost prema nama kako bi došao korak bliže onom stanju koje bi opravdavalo 'intervenciju za spašavanje socijalizma u Jugoslaviji'. Pri tome ne treba isključiti ni njegovu spremnost za pogađanje sa SAD, jer bi svaka varijanta kojom bi dobio izlaz na Jadransko more, odnosno Mediteran, značila dobitak i zadovoljenje njegovih vekovnih interesa... Iako je poslednjih godina – posle niza uzajamnih poseta i razgovora, uključujući i susrete na najvišem nivou – u odnosima između dve zemlje došlo do pozitivnih kretanja koja su uslovlila i promene u taktici nastupa Sovjetskog Saveza prema Jugoslaviji, ipak i dalje postoji raskorak između njegove zvanične politike i ponašanja obaveštajne službe i drugih specijalizovanih institucija koje su radno okrenute prema Jugoslaviji. Na jednoj strani, ističe se želja za svestranom saradnjom sa našom zemljom u svim oblastima, a na drugoj, napadaju se njene osnovne vrednosti, samoupravni sistem, nesvrstana politika i nezavisnost”.¹⁵⁶

U Beogradu je zapaženo da Sovjeti „minimalizuju značaj Deklaracija iz 1955. i 1956. godine, a favorizuju i reafirmišu Deklaraciju iz 1971. sa principom socijalističkog internacionalizma, koji je u njoj sadržan, koji je do sada doživeo veliku evoluciju i koji je sada postao *de fakto* osnova (i teorijska, i politička) za izgradnju sistema odnosa između socijalističkih zemalja, koju mi ne prihvatamo, odnosno teorijska i

¹⁵⁵ Tokom perioda koji je usledio, zvanična komunikacija dve države bila je lišena ranijih dosta oštrih uzajamnih optužbi u vezi sa neadekvatnim izveštavanjem štampe, javnim nastupima i izjavama političara ili ideološkim kontroverzama. Intenzivirana je ekonomska, kulturna i naučna saradnja. Pa, ipak, pada u oči da se sledeće dve godine Tito i Brežnjev nisu susreli, ni u Jugoslaviji, ni u Sovjetskom Savezu. Prvi njihov susret, posle Kijeva, usledio je tek sredinom novembra 1976. godine, kada je Brežnjev boravio u relativno kratkoj, prijateljskoj poseti Jugoslaviji.

¹⁵⁶ AJ, KPR; I-5-b/99-26. *Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu*

praktična osnova za teoriju ograničenog suvereniteta”.¹⁵⁷ Procenjeno je da će uspeh ovakve sovjetske strategije ponajviše zavisiti od stabilnosti unutrašnjeg jugoslovenskog sistema i sposobnosti Tita i njegovih saradnika da zaustave unutrašnje dezintegracione procese i preduzmu efikasne mere u cilju otklanjanja izvorišta narastajuće ekonomske krize. „Praksa je pokazala da je osnovni faktor razvijanja ravnopravnih odnosa i saradnje sa SSSR – naša unutrašnja situacija i stabilnost našeg samoupravnog socijalističkog društva. Karakteristično je da u kriznim situacijama kod nas, SSSR povećava pritiske na Jugoslaviju.”¹⁵⁸

Gledano iz današnje perspektive, ovakva procena jugoslovenskog rukovodstva čini se uglavnom ispravna i činjenički zasnovana. Pa, ipak, ona nikada nije mogla da bude verifikovana u praksi. U to vreme, naravno, politički krugovi u Beogradu nisu mogli predvideti da će razorni talas sveopšte državne i sistemske dezintegracije pogoditi prvo SSSR, pa tek onda Jugoslaviju.

---

¹⁵⁷ AJ, KPR; I-3-a/101–153. *Informativni materijal povodom priprema za predstojeću posetu Generalnog sekretara CK KPSS Leonida Iljiča Brežnjeva Beogradu*

¹⁵⁸ AJ, KPR; I-5-b/99–26. *Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu*

II

JUGOSLOVENSKE STREPNJE I NEDOUMICE OKO AMERIČKE POLITIKE NA MEDITERANU TOKOM 1974. GODINE

Zbivanja na međunarodnom planu i spoljnopolitički nastupi zvaničnika iz Jugoslavije i SAD početkom 1974. godine predstavljali su ozbiljan nagoveštaj značajnog poboljšanja jugoslovensko-američkih odnosa i otklanjanje sporova koji su te odnose opterećivali prethodne godine. Situacija na Bliskom istoku se početkom godine donekle popravila potpisivanjem Egipatsko-izraelskog sporazuma o dezangažovanju vojnih snaga, otpočinjanjem čišćenja Sueckog kanala (1. februara) i potpisivanjem Sporazuma Sirije i Izraela 31. maja (prvog sporazuma između ove dve države koji je zaključen posle 1948. godine, kada je formirana država Izrael). Jugoslavija je podržavala Niksonove i Kisindžerove mirovne misije na Bliskom istoku početkom 1974. godine i tokom proleća iste godine budući da su one omogućile ovaj pozitivan iskorak u arapsko-izraelskim odnosima. Doduše, iz Beograda je stalno upozoravano da se posle ovog „prvog koraka” mora hitno pristupiti i „drugom”, jer svako odlaganje celovitog rešenja krize na Bliskom istoku može dovesti do nove konfrontacije. Stoga je pokušaj Kisindžera, krajem godine, da u sklopu svoje nove turneje na Bliskom istoku postigne dalji napredak na ovom planu naišao na bezrezervnu podršku Tita i njegovih saradnika. Spremnost američkih zvaničnika na učestalije kontakte sa predstavnicima Jugoslavije tumačena je u njenim diplomatskim krugovima kao evidentan pokazatelj „ublažavanja američkog pritiska na Jugoslaviju”.

U tom smislu, Kisindžer, koji je prethodne godine odbio da se u sedištu UN u Njujorku sretne sa jugoslovenskim ministrom inostranih poslova Milošom Minićem – tokom 1974. godine je sa njim imao čak tri susreta: 15. aprila, 24. septembra i 4. novembra.

Prvi od ovih sastanaka upriličen je u Njujorku, u sedištu UN, 15. aprila 1974. Tokom srdačnog razgovora, Minić i Kisindžer reafirmisali su načela bilateralne saradnje formulisana u platformi koju su

svojevremeno usvojili Tito i Nikson u Vašingtonu, oktobra 1971. Ta načela su, prema mišljenju jugoslovenske strane, u poslednje vreme dovedena u pitanje zbog nespremnosti američke administracije da toleriše pravo Jugoslavije na sopstveno viđenje izvorišta opasnih žarišta svetske krize i da u tom kontekstu iznosi kritičke stavove na račun politike SAD. Minić je stoga skrenuo pažnju Kisindžeru da dotadašnji učestali pritisci SAD na Jugoslaviju i američki protesti zbog toga što Jugoslavija dosledno vodi politiku nesvrstanosti, nisu u duhu ranije uspostavljene saradnje i uzajamnog uvažavanja neizbežnih razlika u prilazu spoljnoj politici. Smatrao je da su te razlike neminovna posledica činjenice da se dve države rukovode različitim nacionalnim interesima i različitim aspiracijama u međunarodnim odnosima. Političkim krugovima u Vašingtonu se ovakvo jugoslovensko rezonovanje nije baš činilo prihvatljivim. To je bio razlog već pomenutog Kisindžerovog odbijanja da se sastane sa Minićem tokom jesenjeg zasedanja Generalne skupštine UN. O toj epizodi, međutim, nije bilo govora tokom ovog susreta Minića i Kisindžera, s obzirom na vidne napore obojice diplomata da premoste ranije nesuglasice i stvore povoljnju osnovu za poboljšanje bilateralnih odnosa. U tom duhu Kisindžer je više puta ponovio „da jugoslovensku nesvrstanost vidi kao pozitivan doprinos svetskom miru” i složio se sa Minićem „da kao osnovni važeći principi jugoslovensko-američkih odnosa ostaju oni koji su utvrđeni tokom sastanka predsednika Niksona i Tita u Beogradu i Vašingtonu”. Pri tome su ocenili da je ovaj njihov sastanak izuzetno važan i koristan i da bi u budućće trebalo intenzivirati kontakte na visokom nivou.¹

U skladu sa ovim dogovorom o potrebi intenziviranja jugoslovensko-američkih kontakata na visokom nivou, dolazi do narednog susreta Minića i Kisindžera u Njujorku, 24. septembra 1974. Doduše, razgovor se gotovo isključivo svodio na raspravu oko jugoslovenskih optužbi o umešanosti SAD u vojni puč na Kipru i Titov nedavni govor u Jesenicama, koji je bio izrazito antiamerički koncipiran. Zbog toga je dovedena u pitanje najavljena Kisindžerova poseta Beogradu. Pa, ipak, sa američke strane potvrđena je zainteresovanost za unapređenje saradnje sa Jugoslavijom i istaknuta podrška jugoslovenskoj nezavisnoj i nesvrstanoj politici. Iako je Kisindžer kritikovao Jugoslaviju

---

¹ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 68. *Telegram From Department of State to the Embassy in Yugoslavia, April 17, 1974*

zbog antiameričke kampanje u vezi sa Kiprom, pozitivno je komentarisao jugoslovenske inicijative u pravcu razrešenja te krize.²

Složena međunarodna situacija, ali i novo pogoršanje u jugoslovensko-američkim odnosima (zbog pomenutih jugoslovenskih optužbi da su SAD umešane u vojni puč na Kipru), pomerili su datum Kisindžerove posete Beogradu za nekoliko meseci. Američki državni sekretar Henri Kisindžer stigao je u jugoslovensku prestonicu 4. novembra i tom prilikom vodio razgovore sa najvišim jugoslovenskim rukovodstvom. Glavna tema razgovora dvojice ministara inostranih poslova ovaj put bila je kriza na Bliskom istoku i mogućnost usaglašavanja nastupa Jugoslavije i SAD u razrešenju te krize.³

Međutim, smena uspona i padova u jugoslovensko-američkim odnosima bila je uobičajena i tokom ovog razdoblja. Nesuglasice Beograda i Vašingtona oko uzroka i krivaca za izbijanje pojedinih kriznih žarišta u svetu, davale su ton jugoslovensko-američkim odnosima i tokom većeg dela 1974. godine. Sada su u prvi plan izbili međunarodni sporovi koji su geografski i fizički bili daleko bliži jugoslovenskoj teritoriji i samim tim predstavljali daleko veću potencijalnu opasnost po Jugoslaviju i jugoslovensku politiku nesvrstanosti nego što je to bio slučaj prethodnih godina. Zajedničku odrednicu svih jugoslovensko-američkih nesuglasica tokom 1974. godine činilo je njihovo jedinstveno prostorno određenje – Mediteran. U tom regionu, igrom okolnosti, ili kako je to Beograd tumačio, „providnom igrom NATO-a” – nizali su se jedan za drugim događaji koji su ozbiljno dovodili u pitanje mir i bezbednost u svetu.

Prvo otpočinje spor Jugoslavije i Italije oko linije razgraničenja u reonu Trsta (marta 1974), koji dodatno dobija na ozbiljnosti zbog manevara NATO u toj zoni. Potom sledi vojni udar na Kipru, jula 1974, i pokušaj svrgavanja sa vlasti važnog Titovog saveznika iz Pokreta nesvrstanosti – arhiepiskopa Makariosa. Istovremeno, sve više se komplikuje situacija na Bliskom istoku, bez obzira na određene rezultate Kisindžerove mirovne misije. Ove komplikacije posebno dolaze do izražaja posle odluka zemalja izvoznica nafte o embargu uperenom

---

² AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Razgovor druga Minića sa državnim sekretarom SAD H. Kisindžerom, 24. septembra 1974, u Njujorku*

³ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 71. *Memorandum of Conversation, Belgrade, November 4, 1974*; AJ, KPR, I-3-a/107–212. *Zabeleška o razgovoru Predsednika SFRJ J. B. Tita sa Državnim sekretarom SAD H. Kisindžerom, održanim 4. novembra 1974. godine*

protiv svih zemalja koje podržavaju Izrael, a potom i višestrukom uvećanju cena nafte na svetskom tržištu. U momentu kada SAD otvoreno prete vojnim merama u cilju suzbijanja ovakve politike, u oblasti Mediterana se pojačava prisustvo vojnih brodova oba konfrontirana bloka.

U Beogradu se sa velikom zebnjom prati ovakav zaplet i inače komplikovane situacije u „neposrednom susedstvu”. Američka akcija na severnom Jadranu, Kipru i na Bliskom istoku sve više pothranjuje jugoslovenski strah da se tu, zapravo, radi o jedinstvenoj i sinhronizovanoj akciji SAD, čiji je cilj puna američka dominacija na tom prostoru, pri čemu se otvoreno pribegava direktnom mešanju u unutrašnja politička zbivanja u mediteranskim zemljama i destabilizaciji režima koji ne ispoljavaju dovoljan stepen kooperativnosti kada su u pitanju američki vitalni interesi. Ovakav obrt ozbiljno je dovodio u pitanje bezbednost Jugoslavije⁴, svrsishodnost i prestiž politike i Pokreta nesvrstanosti u celini i nagoveštavao novu konstelaciju snaga na Mediteranu, najvažnijem geostrateškom prostoru u svetu.

Ono što je situaciju činilo dodatno složenom i konfuznom jeste to što se upravo u momentu kada dolazi do eskalacije kiparske krize u SAD dešavaju ogromni unutrašnji politički potresi i svojevrsna politička kriza poznata kao Afera Votergejt (Affair Watergate). Ta afera, koja će uskoro u SAD postati sinonim za zloupotrebu moći od strane predsednika države, na kraju je rezultirala ostavkom predsednika Niksona.

Radilo se zapravo o aferi koja je započela suđenjem sedmorici ljudi optuženim za ilegalnu provalu u sedište Demokratske stranke 1972. godine u hotelsko-poslovnom kompleksu Votergejt u Vašingtonu (uhvaćeni su u momentu kada su podešavali elektronsku opremu za prisluškivanje i špijuniranje, koju su postavili mesec dana ranije). Ta provala odigrala se u vreme predsedničke kampanje prema naredbi administracije predsednika Niksona. Naime, Nikson je bez sudskog naloga odobrio prisluškivanje vladinih funkcionera i novinara kako bi sprečio „curenje” informacija iz svoje stranke. Posle hapšenja petorice provalnika, Niksonova administracija je pokušala da zataška skandal i da ubedi čelnike FBI da ne sprovede istragu. Taj pritisak nije dao željene

---

⁴ „Krizu na Kipru smo osetili i kao pretnju našoj sopstvenoj bezbednosti” – napomenuo je Minić Kisindžeru tokom njihovog razgovora u Njujorku, 24. septembra 1974. (AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Razgovor druga Minića sa državnim sekretarom SAD H. Kisindžerom, 24. septembra 1974, u Njujorku*)

rezultate. Nikson i njegovi najbliži saradnici optuženi su da su počinili čitav niz teških krivičnih dela: provale, mito, iznude, prislušivanje telefona, opstrukciju pravde, uništavanje dokaza, poreske prevare, nezakonito korišćenje vladinih agencija kao što su FBI i CIA, ilegalne doprinose za kampanje i upotrebu novca poreskih obveznika u privatne svrhe. Nikson je 9. avgusta 1974. podneo ostavku, izjavivši kako se nada da će svojim potezom ubrzati proces ozdravljenja koji je Americi preko potreban. Od izdržavanja zatvorske kazne, koja mu je pretila posle okončanja istražnog postupka, spasao ga je njegov naslednik na predsedničkoj funkciji, Džerald Ford, koji mu je dao puno i bezuslovno predsedničko pomilovanje za sve prestupe koje je učinio za vreme svog mandata. To pomilovanje smatralo se kontroverznom, jer je Nikson prethodno sam imenovao Forda na mesto potpredsednika SAD pošto je izabrani potpredsednik Spiro Egnju (Spiro Agnew) dao ostavku zbog jednog drugog skandala. Tako je funkciju predsednika SAD preuzeo Niksonov zamenik Džerald Ford, koji je stoga ostao upamćen kao jedini predsednik u istoriji SAD koji nikada nije bio izabran na izborima, nego je imenovan na svoju poziciju, a Nikson kao jedini predsednik u američkoj istoriji koji je podneo ostavku.⁵

Iako je neslavni epilog Afere Votergejt formalno uzrokovan zloupotrebom vlasti od strane predsednika Niksona, suštinski razlozi ovakvog političkog obrta bili su mnogo dublji i mnogo kompleksniji. Radilo se zapravo o završnici sve oštrijeg višegodišnjeg sukoba nosilaca izvršne i zakonodavne vlasti u SAD, odnosno uspešnom okončanju borbe Kongresa da obezbedi veći udeo u vođenju spoljne politike u odnosu na predsednika SAD i da se tu nametne kao ravnopravan partner. Naime, u američkom ustavu namerno nisu precizno definisane kompetencije predsednika SAD i Kongresa u mnogo čemu, a posebno u vođenju spoljne politike. Intencija je bila da se kroz balansiranje i međusobne restrikcije taj odnos stalno iznova određuje i tako spreči dominacija jedne ili druge strane, a samim tim i mogućnost koncentracije isuviše velike vlasti na samo jednom mestu. Međutim, s obzirom da je Kongres jedno isuviše glomazno i heterogeno telo, sastavljeno od puno struja i raznoraznih neformalnih grupa – on nije mogao imati neki celovit program oko vođenja spoljne politike i konkretnu strategiju za brojna žarišta krize u zemlji i inostranstvu. U tom smislu, Nikson

---

⁵ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975”, str. 8–13; Robert D. Šulcinger, n. d., str. 297–299

je ogromne prerogative u vođenju spoljne politike zapravo nasledio od svojih prethodnika. Njegova dominantna pozicija u sferi politike odražavala je odnos snaga u SAD još iz vremena velike ekonomske krize 30-ih godina, kada je Delano Ruzvelt (Delano Roosevelt) dobio široka ovlašćenja u cilju normalizovanja ekonomskih i socijalnih prilika u zemlji. Potom je usledio Drugi svetski rat, što je dovelo do toga da ta ovlašćenja budu produžena i proširena. Hladni rat i njegove lokalne manifestacije u Koreji, na Bliskom istoku, Vijetnamu i drugim delovima sveta, takođe su doprineli jačanju predsedničkih prerogativa u odnosu na Kongres. Međutim, brojne zloupotrebe proizašle iz predsedničke suprematije, koje su dovodile do burne debate u Kongresu i nezadovoljstva kongresmena sopstvenim statusom, rezultirale su promenom odnosa snaga u političkom životu SAD u korist ovog zakonodavnog tela. Pogodan trenutak za sankcionisanje ovakvog novog stanja ukazao se posle debakla američke politike u Vijetnamu, neadekvatnog američkog odgovora na izazov koji su zemlje u razvoju uputile zapadnom svetu usvajanjem u UN deklaracije o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka, pogoršanja ekonomskog stanja u SAD (recesija, opadanje privrednog rasta, inflacija, nezaposlenost) i skandaloznog kompromitovanja Niksona tokom Afere Votergejt. Razdoblje izrazite suprematije američkih predsednika u političkom životu SAD bilo je završeno. Takav obrt aktuelizovao je pitanje: da li će u novim uslovima američka diplomatija biti u stanju da efikasno reaguje na spoljne izazove i u kojoj meri će u takvim uslovima američko spoljnopolitičko delovanje biti otežano ili čak paralisano. Predsednik SAD više nije mogao donositi važnije odluke bez striktnosti Kongresa, što je potencijalno moglo dovesti do storniranja određenih akcija koje su u ranijem periodu pokretali predsednik i njegov državni sekretar.⁶

Pojačana uloga Kongresa u vođenju spoljne politike SAD aktuelizovala je i pitanje u međunarodnoj javnosti: da li će doći do bitnijeg zaokreta u spoljnoj politici SAD i kakav će biti odnos SAD prema ostalim akterima na sceni međunarodnih odnosa i kriznim žarištima u svetu. U Beogradu je ocenjeno da promena odnosa snaga u SAD neće dovesti do promene američkih spoljnopolitičkih prioriteta, ali će svakako dovesti do promene redosleda tih prioriteta; neće doći do promene spoljnopolitičkih ciljeva, ali će biti korigovani metodi, taktika i tempo realizacije tih ciljeva („zamrzavanje” stanja na Bliskom istoku,

---

⁶ Isto; AJ, KPR, I-3-a/107-212. *Neki elementi spoljne politike SAD*

usporavanje procesa razoružanja, oštrij nastup u Vijetnamu). Detant je ostao konstanta u odnosima SAD i SSSR. On je podrazumevao poštovanje blokovske podele i nemešanje u krizne situacije i konflikte u suprotnom bloku ili interesnoj sferi. Iako su ovakva pravila postojala i ranije, u „postvotergejtskom periodu”, kako su u Beogradu nazivali razdoblje posle Niksonove smene – ona su mogla imati dramatičnije posledice, zbog jačanja pozicija američkih kongresmena koji su zastupali vrlo radikalne stavove zarad poželjnih reakcija SAD na pojedine izazove iz sfere međunarodnih odnosa (sankcionisanja akcije zemalja proizvođača nafte, ekonomskih mera protiv Jugoslavije zbog njene antiameričke kampanje, restriktivnijih modaliteta razrešenja krize na Bliskom istoku, politikom uslovljavanja daljeg finansiranja Ujedinjenih nacija i liberalizacije trgovine sa istočnoevropskim zemljama). U detaljnom elaboratu jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova o aktuelnoj spoljnoj politici SAD uočavaju se dva osnovna prilaza u Kongresu, koja inače nisu uopšte određena dvopartijskom strukturom ovog zakonodavnog tela. Prvi se u većem delu poklapa sa gledištima Kisindžera i Niksona (a potom i Forda) da je trka u naoružanju i stavljanje u prvi plan vojne i nuklearne superiornosti SAD u odnosu na SSSR – deplasirana politika i nedostižan cilj i da se stabilnost u odnosima dve supersile može postići samo pregovorima koji će ograničiti nuklearno nadmetanje i neprestano proširivati sferu sporazumevanja i saradnje. Ovakvo stanovište su zastupali uticajni američki senatori Kenedi, Mensfeld, Rokfeler. Sasvim suprotno gledište zastupala je široka grupa političara u SAD koja je imala značajnu ulogu u Niksonovoj smeni. Tu su se najviše eksponirali senator Demokratske stranke Džekson (Jackson), državni sekretar za odbranu Džejms Šlezindžer (James Schlesinger), vojnoindustrijski kompleks, sindikalno rukovodstvo, jevrejski lobi, veći deo Republikanske stranke i članovi Demokratske stranke iz južnih država. Polazno stanovište ovih političara bilo je da je jedina sigurna opcija za očuvanje mira u svetu i stabilnosti odnosa sa SSSR – stalno održavanje vojne i ekonomske superiornosti SAD, a da bi izjednačavanje sa SSSR u tom pogledu vodilo opasnoj konfrontaciji i bilo opasno po bezbednost SAD.⁷

---

⁷ AJ, KPR, I-3-a/107–212. *Neki elementi spoljne politike SAD*; H. Kisindger, *Foreign Policy and National Security*, Phoenix, Arizona, April 16, 1976; S. Serfaty, *The Kissinger Legacy: Old Obsessions and New Look*, „The World Today”, March 1977; Robert D. Šulcinger, n. d., 304–308.

Stavljajući sve to u kontekst sklonosti SAD da svoju strategiju sve više prebacuju sa terena „direktnih vojnih intervencija” na teren „prikrivenih operacija” (izazivanja unutrašnjih nemira, organizovanja i podsticanja državnih udara u zemljama čija im spoljna politika ne konvenira) – jugoslovenske vlasti su ispoljavale bojazan da aktuelna politička previranja u SAD mogu imati izrazito negativne posledice po politiku SAD prema nesvrstanom svetu i Jugoslaviji. „Javno priznanje” Forda, na Konferenciji za štampu održanoj 17. septembra 1974, da su SAD organizovale državni udar u Čileu⁸, u Beogradu je ocenjeno kao recidiv promenjenog odnosa snaga u SAD i „neprekriveno upozorenje celom svetu, a posebno nesvrstanim zemljama, da će se Sjedinjene Države svim sredstvima odupreti aktivnostima koje smatraju da su uperene protiv njihovih nacionalnih interesa”.⁹

Međutim, kasniji sled događaja, bar kada je reč o jugoslovensko-američkim odnosima, opovrgao je ovakve pesimističke procene jugoslovenskih diplomata. Samo Fordovo srdačno pismo Titu odmah po preuzimanju funkcije predsednika SAD, poseta Kisindžera Beogradu, novembra 1974, a potom i Fordova poseta Jugoslaviji naredne godine, privremeno su uveli jugoslovensko-američke odnose u mirnije vode.

Drugi događaj koji je takođe, pored dosada navedenih, imao određeni uticaj na jugoslovensko-američke odnose, ali i na međunarodnu poziciju Jugoslavije bio je ilegalni skup prosovjetski nastrojenih komunista, održan u Baru, 6. i 7. aprila 1974. Po prvi put u istoriji jedne komunističke zemlje održan je kongres druge, ilegalne komunističke partije. Svi učesnici kongresa su odmah pohapšeni i osuđeni na zatvorske kazne od 5 do 15 godina. Potom je usledilo hapšenje njihovih istomišljenika i sledbenika na teritoriji Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Sa tim događajem domaća i strana javnost je bolje upoznata nešto kasnije, pošto je 20. septembra 1974. u beogradskoj štampi objavljeno saopštenje Saveznog javnog tužilaštva o okončanju sudskog postupka protiv pripadnika ilegalne grupe koja je optužena da je, u saradnji sa informbiroovskim emigrantima iz inostranstva pripremala subverzivne delatnosti protiv ustavnog poretka SFRJ.¹⁰

---

⁸ DA MSP RS, 1973, PA, SAD, f-124, 445 570. *Izjava predsednika Forda u vezi delatnosti i zadataka Centralne obaveštajne agencije*

⁹ AJ, KPR, I-3-a/107–212. *SAD i politika nesvrstavanja*

¹⁰ „Borba”, 20.septembar 1974.

Radilo se o grupi koja je na sastanku u Baru, simbolično na dan kada je počeo napad na Jugoslaviju u Drugom svetskom ratu, 6. i 7. aprila 1974, formirala svoju partiju – Novu KPJ – i izabrala generalnog sekretara i svoja politička tela: Centralni komitet, Politbiro, Nadzornu i Revizionu komisiju, redakciju lista „Iskra”, a potom usvojila svoj Statut i izdala Proglas. Koordinacioni odbor za osnivanje Nove komunističke partije Jugoslavije bio je formiran još 1971, a posle toga su nastale posebne sekcije: beogradska, novosadska, pečka (koja je bila najbrojnija), prištinska, banjalučka, tuzlanska i barska. Kongres u Baru su njegovi akteri proglasili za V kongres KPJ, osuđujući i proglašavajući nevažećim odluke istoimenog skupa jugoslovenskih komunista, održanog krajem jula 1948, na kome su odbačene optužbe iznesene u Rezoluciji Informbiroa na račun KPJ. Pa, ipak, učesnici Barskog kongresa su negirali da su oni „informbiroovci”. Isticali su da je njihov cilj borba za vraćanje Partije izvornim načelima marksizma i lenjinizma i razvlašćivanje nosioca ideološkog revizionizma i restauracije kapitalizma – Josipa Broza.¹¹

Međutim, u jugoslovenskim političkim krugovima drugačije su gledali na okupljanje ortodoksnih komunista u Baru. U Materijalu jugoslovenske Službe državne bezbednosti ocenjeno je „da se delatnost informbiroovske emigracije odvija uz znanje obaveštajne službe Sovjetskog Saveza, uključujući njenog šefa, člana Politbiroa KPSS, Andropova, kao i obaveštajnih službi Bugarske, Čehoslovačke i nekih drugih istočno-evropskih zemalja. Ne može se, takođe, ni isključiti mogućnost da su u određenoj meri sa njom upoznati i neki drugi faktori ovih zemalja”. U prilog stavu o sovjetskoj podršci prosovjetski nastrojenim emigrantima i njihovim saradnicima u Jugoslaviji navodi se i činjenica da u SSSR „još uvek nisu preduzete efikasne mere da se onemogući antijugoslovenska delatnost ekstremnog dela IB emigracije. Emigranti i dalje uživaju privilegije. Jedan broj radi u institucijama koje su radno okrenute prema nama i imaju veoma visok tretman, dok se oko 100, još kao viši oficiri, nalaze u aktivnoj službi sovjetske armije na raznim komandnim dužnostima. Emigranti su u boljem položaju nego sovjetski građani. Bez prijemnog ispita upisuju svoju decu na fakultete, preko reda dobijaju kola, stanove i nameštaj, imaju pravo na više putovanja u toku godine u zemlji i inostranstvu itd. Za sovjetsku stranu to su 'zdrave

---

¹¹ Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića 2. Politička represija u Srbiji 1953–1985*, Beograd 2011, str. 472–475

snage' njemu odane i spremne da izvrše predvodničku misiju u Jugoslaviji". Ovakva politika SSSR povezuje se sa politikom koja je prethodila vojnoj intervenciji u Čehoslovačkoj. U tu svrhu „pojačana je političko-propagandna delatnost koja je dobrim delom transformisana u prikrivene obaveštajne metode delovanja. U pitanju je tipična subverzivna delatnost, koja, s obzirom na razmere, oblike i ciljeve (indoktrinacija, diskreditovanje našeg unutrašnjeg samoupravnog razvoja i nesvrstane politike), predstavlja značajnu društvenu opasnost... U realizaciji ovih zadataka angažuju se sva raspoloživa sredstva i koriste legalni i ilegalni metodi delovanja. Naročito je izraženo nastojanje da se raznovrsna međusobna saradnja i, na bazi nje, pojačano kontaktiranje naših i sovjetskih građana, iskoristi za jačanje šireg prisustva i sovjetskog uticaja u svim strukturama i zbivanjima u našem društvu. Povoljnu klimu u međusobnim odnosima naročito koristi Dom sovjetske kulture u Beogradu u svojoj veoma izraženoj propagandnoj delatnosti, pri čemu redovno se prelaze okviri međudržavnog aranžmana o Domu i krše odredbe jugoslovenskih pozitivnih propisa".¹²

Povodom „Barskog slučaja” Jugoslavija je uputila promemoriju sovjetskoj vladi upozoravajući je na negativne političke implikacije sve otvorenijih nastupa „ibeovske emigracije” u SSSR i u Jugoslaviji. Sovjetska vlada je u svom odgovoru na ovaj demarš pokazala želju da se postojeći spor što pre razreši u cilju očuvanja dotadašnjeg pozitivnog trenda saradnje. U jugoslovenskom ministarstvu inostranih poslova ocenjeno je da je stav u sovjetskom odgovoru u celini „pomirljiv” i da u njemu preovladava „nastojanje da se slučaj smiri i njegov značaj umanjiti; isto tako, da se stvori utisak iznenađenosti i kooperativnog odnosa prema našem demaršu, uz izražavanje razumevanja za našu osetljivost u ovim pitanjima s obzirom na naslage prošlosti”. Sovjetsko insistiranje na emotivnoj reakciji jugoslovenskog rukovodstva proizašloj iz negativnih iskustava iz vremena sukoba sa Staljinom, nije naišlo na pozitivan prijem u Beogradu. Ono je protumačeno kao „pragmatičan potez”, lišen stvarne želje da se sporno pitanje definitivno skine sa dnevnog reda.¹³

¹² AJ, KPR, I-3-a/101–153. *Neke karakteristike novije obaveštajne i druge subverzivne aktivnosti SSSR-a prema Jugoslaviji i Informbiroovaca u zemlji i inostranstvu.* AJ, KPR, I-5–5/99–26. *Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu*

¹³ AJ, KPR, I-5-b/99–26. *O nekim pitanjima sovjetskog gledanja na sadašnju politiku SKJ i odnosa prema ovoj politici*

Pa, ipak, na osnovu jugoslovenskih informacija „iz više emigrantskih izvora”, sovjetske vlasti su odmah posle uručenja jugoslovenske promemorije „preduzele određene mere u cilju pokrivanja i kanalisanja aktivnosti emigracije”. Jedna od tih mera bio je pokušaj „uspostavljanja dijaloga” i „iznalaznja zajedničkog jezika” sa inform-biroovskom emigracijom. „Tako su, na primer, skoro svi IB emigranti u Moskvi, Kijevu i drugim gradovima pozivani na razgovore, i tom su prilikom upozoravani da svoje držanje prema Jugoslaviji moraju uskladiti sa zvaničnom sovjetskom politikom.” Istovremeno im je saopštavano „da će sovjetske vlasti svima onima koji to budu želeli, omogućiti odlazak iz SSSR-a, ali samo u zapadne kapitalističke zemlje i, naravno, Jugoslaviju”.¹⁴

Pomenute sovjetske mere nisu baš naišle na pozitivan prijem u Jugoslaviji, niti su tumačene kao iskreno nastojanje Moskve da definitivno i stvarno onemogućí aktivnost prosovjetski nastrojanih jugoslovenskih emigranata. Intencija tih mera u Beogradu je objašnjavana u sklopu analize aktuelne sovjetske politike prema Jugoslaviji i nastojanja sovjetskih zvaničnika da izbegnu incidentne situacije u momentu kada dolazi do obećavajućeg jugoslovensko-sovjetskog približavanja i uključivanja Jugoslavije u pripreme za održavanje Konferencije evropskih komunističkih partija u Berlinu.¹⁵ Sovjetsko nezadovoljstvo je posebno ispoljeno „tajmingom” akcije ortodoksnih komunista u Jugoslaviji, jer im je u datom trenutku ta akcija nanela veliku „političku štetu”, doprinela „jačanju podozrenja prema sovjetskoj politici kako u Jugoslaviji tako i šire u trećim zemljama i partijama” i podstakla razgovore na ovu temu „na najvišem nivou” – „neprijatne i neugodne sovjetskom rukovodstvu”.¹⁶

---

¹⁴ AJ, KPR, I-5-c/14–20. *Pregled obaveštajnih informacija i depeša*

¹⁵ Jugoslavija je učestvovala na Konsultativnom sastanku evropskih komunističkih partija, održanom 17. oktobra 1974. u Varšavi, sazvanom upravo radi dogovora o eventualnom održavanju ove konferencije. Šef jugoslovenske delegacije, Aleksandar Grličkov, sekretar Izvršnog komiteta Predsedništva CK SKJ, tom prilikom je istakao da je „prevaziđeno ma kakvo rukovođenje međunarodnim radničkim pokretom iz jednog centra” i uslovio jugoslovensko učešće na Konferenciji KP Evrope „konsensusom prilikom odlučivanja”, što je, sudeći po njegovim rečima, prihvaćeno od strane ostalih učesnika. (*Izjava Aleksandra Grličkova po povratku sa Konsultativnog sastanka u Varšavi – „Borba”, 19. oktobar 1974*)

¹⁶ AJ, KPR, I-5-b/99–26. *O nekim pitanjima sovjetskog gledanja na sadašnju politiku SKJ i odnosa prema ovoj politici*

Dakle, Sovjeti nisu zamerili aktivistima Nove KPJ što pokušavaju da okupe i mobilišu „zdrave snage” u Jugoslaviji, već im je smetalo to što takvu svoju politiku nisu uskladili sa aktuelnom strategijom SSSR prema Jugoslaviji. Ta strategija svodila se na nastojanja sovjetskog rukovodstva da se na sve načine podstiče zavidan nivo saradnje sa Jugoslavijom, koji poslednjih godina dostiže svoju najvišu tačku, da bi se tako postepeno „obezbudilo pomeranje Jugoslavije ka koordinisanoj aktivnosti socijalističke zajednice”. U Beogradu je procenjivano „da je osnovni strateški cilj SSSR prema Jugoslaviji ostao neizmenjen – dugoročna orijentacija na privlačenje Jugoslavije i SKJ u 'lager'. Međutim, izmenile su se međunarodne okolnosti i uslovi, te se otuda i taktika SSSR i KPSS prema nama menja i prilagođava tim novim promenjenim uslovima”. Kongres u Baru je – u duhu ovakve elaboracije – samo potvrđuje ispravnosti jugoslovenskog stava da SSSR „drži u vatri sva gvožđa i upotrebljava ih u zavisnosti od procene okolnosti”. To što je ovaj put akcija bila pomalo ishitrena, objašnjeno je postojanjem „raskoraka između sovjetske zvanične politike i ponašanja obaveštajne službe i drugih specijalizovanih institucija koje su radno okrenute Jugoslaviji”.¹⁷

Uočeno je da Sovjeti pokušavaju da „potpuno minimiziraju” aktivnost ekstremnih političkih grupa i „Barski slučaj” (često se koristi poštapalica: „Šta se tu može ako neki ludak naumi da se proglasi za Aleksandra Makedonskog”), da sve objašnjavaju „intrigama zapadnih medija” i uticajem onih snaga u Jugoslaviji „koje ne žele dobre odnose sa SSSR-om”. Pored toga, uočeno je da se Jugoslavija povremeno optužuje da nepotrebno „dramatizuje” nešto što u suštini nema nikakav značaj, kako bi skrenula pažnju sa svojih stvarnih unutrašnjih problema. Iz svega toga u Beogradu se izvodi zaključak da SSSR, sugerišući IB emigrantima da napuste tu zemlju, samo pokušava „da se oslobodi jugoslovenskih optužbi da dozvoljava njihovu antijugoslovensku aktivnost. Sigurno je međutim, da će IB emigranti, bez obzira u koju zemlju otišli, nastaviti sa aktivnošću protiv Jugoslavije i SKJ i u tome dobijati podršku SSSR i biti i dalje korišćeni na ovaj ili onaj način u sovjetskoj politici prema nama, kao što je to slučaj i sa IB emigrantima koji nastave da žive u SSSR i drugim istočno-evropskim socijalističkim zemljama”.¹⁸

---

¹⁷ AJ, KPR; I-5-b/99–26. *Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu*

¹⁸ Isto; AJ, KPR, I-5-b/99–26. *O nekim pitanjima sovjetskog gledanja na sadašnju politiku SKJ i odnosa prema ovoj politici*

Pa, ipak, mimo volje jugoslovenskih vlasti, „Barski slučaj” i sve ono što ga je pratilo – imali su i svoje pozitivno dejstvo na američku percepciju jugoslovenske politike krajem 1974. godine. Zapadni mediji su redovno izveštavali o nastupu ortodoksnih komunista u Jugoslaviji i ustupali dosta prostora ovom događaju, opisujući ga kao sukob „staljinističkih snaga” i Titovih sledbenika koji ukazuje na jugoslovensku odlučnost da se energično suprotstavlja svim onim političkim grupama i pojedincima koji žele utapanje Jugoslavije u socijalistički lager. U tom smislu, u Vašingtonu se spekulisalo da je Titov antiamerički obojen govor u Jesenicama o ulozi CIA u državnom udaru na Kipru uslovljen potrebom da se uspostavi balans zbog jugoslovenske antisovjetske kampanje oko Barskog kongresa (pri tome su imali u vidu vremensko preklapanje ovih događaja – sredina septembra).¹⁹ U Beogradu su uočili da se ovo u Stejt departmentu u neku ruku tretiralo kao olakšavajuća okolnost za Jugoslaviju, ali su vodili računa da takvo rezonovanje ni na koji način ne ohrabruju, jer, ma koliko im ono koristilo u sklopu nastojanja za poboljšanjem saradnje sa Amerikancima, ono je dovodilo u pitanje iskrenost jugoslovenskih pobuda oko razrešenja kiparske krize. Ali, nikome od jugoslovenskih zvaničnika, naravno, nije padalo na pamet ni da demantuju ovakve navode.²⁰

Amerikanci i Sovjeti su jugoslovenske spoljnopolitičke poteze, s pravom, dovodili u vezu sa složenom unutrašnjom situacijom u Jugoslaviji. Jugoslovensko rukovodstvo je, opet, sa svoje strane, povezivalo međunarodnu strategiju SAD i SSSR sa aktuelnom unutrašnjom situacijom u tim zemljama. U Beogradu je promenu snaga između predsednika i Kongresa u SAD i održavanje XXIV kongresa KPSS u SSSR tesno povezivano sa politikom dveju supersila prema Jugoslaviji. Međutim, u tom složenom kolopletu često su previđane neke vrlo značajne odrednice (na primer, Amerikanci su, ukazujući na neosnovanost jugoslovenskih optužbi na račun SAD u vezi s kiparskom krizom, često postavljali pitanje jugoslovenskim diplomatama zar je logično da oni podstiču otvaranje jednog kriznog žarišta u svetu u momentu kada se američka

---

¹⁹ To je uoči samog sastanka Kisindžera i Minića u Beogradu sugerisao Kisindžeru ambasador Tun, kao „olakšavajuću okolnost”, s obzirom da se američki državni sekretar dvoumio da li da uopšte ode u Beograd posle Titovog govora u Jesenicama, 12. septembra 1974. (AJ, KPR; I-5-b/104–19. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Državnom sekretarijatu inostranih poslova*, 25. septembar 1974)

²⁰ AJ, KPR; I-5-b/104–19. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Državnom sekretarijatu inostranih poslova*, 25. septembar 1974.

administracija suočava sa teškim optužbama u Kongresu oko vođenja spoljne politike, a američki predsednik suočava sa teškim iskušenjima u sklopu Afere Votergejt). U svakom slučaju, 1974. je bila teška godina za jugoslovensku diplomatiju, ispunjena brojnim političkim izazovima na koje nije bilo lako na pravi način reagovati i obezbediti neophodan nivo saradnje sa vlastima u Moskvi i Vašingtonu.

MANEVRI U SEVERNOM JADRANU

Tokom proleća 1974. godine odigravaju se događaji koji će dodatno iskomplikovati aktuelna nastojanja zvaničnika iz Beograda i Vašingtona za unapređenjem bilateralne saradnje. Naime, upravo u to vreme ponovo dolazi do eskalacije tršćanske krize i oštre jugoslovensko-italijanske konfrontacije oko nekadašnje Zone B. Ono što je naročito izazivalo veliku dozu ogorčenja u Beogradu, bilo je učešće američke Šeste flote zajedno sa italijanskim oružanim snagama u manevrima u severnom Jadranu, nadomak Trsta. Uključivanje Amerikanaca u ove manevre u Beogradu tumačeno je kao namerna provokacija i američka podrška italijanskim teritorijalnim pretenzijama prema Jugoslaviji.

Povod za novo zaoštavanje u jugoslovensko-italijanskim odnosima, koje je u mnogo čemu podsećalo na burna politička i vojna previranja u vreme eskalacije tršćanske krize tokom 1953. godine, bilo je jugoslovensko postavljanje metalnih tabli sa natpisom „SFR Jugoslavija – SR Slovenija” na graničnim prelazima prema Italiji u oblasti Kopra i Buja, koja je nekada pripadala „Zoni B”. Ovo nije bilo prvi put da Jugoslavija pribegne ovakvom rešenju u cilju konačne inkorporacije Zone B u sastav jugoslovenske teritorije. Deset godina ranije, oktobra 1964, Jugoslavija je takođe postavila slične table. Doduše, one nisu bile metalne i na njima je pisalo samo – „Državna granica”. Ali, posle protesta Italije, Jugoslavija je uklonila ove table. Ovaj put, zvanični Beograd nije bio spreman na popuštanje.²¹

Kao i ranije, otpočeo je svojevrsan „rat notama”. Prvo je italijanska vlada uputila Jugoslaviji dve oštre protestne note (15. februara 22. i 11. marta 1974²³) u kojima je upozorila jugoslovenske vlasti da postavljanje metalnih ploča „nema osnovu ni u jednom sporazumu u materiji sa italijanskom vladom i da je u suprotnosti sa Ugovorom o

---

²¹ Bucarelli Massimo, *Zakasnelo prijateljstvo – italijansko-jugoslovenski odnosi u drugoj polovini dvadesetog veka – 1947–1992*, „Tokovi istorije”, br. 3/2012, str. 13–36; Saša D. Mišić, *Politički odnosi Jugoslavije i Italije u periodu od 1968. do 1975. godine* (Doktorska disertacija, odbranjena 13. marta 2013. na Fakultetu političkih nauka u Beogradu)

²² DA MSP RS, 1974, PA, Italija, f-58, 48 276. *Telegram Ambasade SFRJ u Rimu Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 23. februar 1974.*

²³ Isto, PA, Italija, f-58, 410 915. *Telegram Ambasade SFRJ u Rimu Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 11. mart 1974.*

miru i Londonskim memorandumom o saglasnosti od 5. oktobra 1954. godine"; „da jugoslovenski suverenitet nikada nije bio proširen na italijansku teritoriju označenu kao Zona B” i „da je nedopustiva svaka jednostrana promena postojećeg status kvoa između Italije i Jugoslavije”.²⁴ Italijani su upozoravali svog suseda da demarkaciona linija uspostavljena Londonskim memorandumom nije ujedno i granična linija između dve zemlje i da zato na tom prostoru Jugosloveni ne smeju da postavljaju ploče kojima se prejudicira konačno razgraničenje.

Jugoslovenska vlada je u svojoj noti od 15. marta ovakve stavove Italijana okarakterisala kao „grubo mešanje u unutrašnje poslove SFRJ i napad na njen suverenitet i teritorijalni integritet”, kao „otvorene teritorijalne revandikacije na delove SFRJ” i „pokušaj revizije mirovnih ugovora zaključenih posle Drugog svetskog rata”.²⁵

Ubrzo je usledio italijanski odgovor. U svojoj noti od 19. marta, italijanska vlada je još eksplicitnije insistirala na provizornosti Memoranduma o saglasnosti i pravnoj neutemeljenosti jugoslovenskih optužbi.²⁶

Već narednog dana, 20. marta 1974, u Beogradu je održana sednica Saveznog izvršnog veća, na kojoj su donete odluke koje će činiti srž buduće politike Jugoslavije u sklopu rešavanja graničnog spora sa Italijom.²⁷ Odlučeno je da se spor sa Italijom internacionalizuje i to na taj način što će jugoslovensko ministarstvo inostranih poslova naložiti jugoslovenskoj delegaciji na Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji, koja se upravo održavala u Ženevi, da upozna učesnike tog skupa sa svim detaljima jugoslovensko-italijanskog spora. S obzirom da je jedna od ključnih tema kojima se bavila Konferencija u Ženevi bilo upravo pitanje nepovredivosti granica, jugoslovenski predstavnici su trebali da skrenu pažnju ostalim delegatima na „italijanske pretenzije koje predstavljaju udarac ciljevima ove konferencije”, a ujedno i pokušaj „revizije” stanja stvorenog posle Drugog svetskog rata. U tom smislu, Italija je jedina zemlja u Evropi koja otvoreno ispoljava teritorijalne pretenzije prema svojim susedima. Pored toga, jugoslovenskim

---

²⁴ Tekst nota italijanske vlade povodom postavljanja tabli na graničnim prelazima prema Italiji i jugoslovenske note - „Borba”, 16. mart 1974. i 5. april 1974)

²⁵ DA MSP RS, 1974, PA, Italija, f-58, 412 231. *Najnoviji razvoj jugoslovensko-italijanskog odnosa*

²⁶ Isto, 412 472

²⁷ AJ, PR, I-5-b/44-17. *Informacija o jugoslovensko-italijanskim odnosima, 21. mart 1974. godine*

diplomatskim predstavništvima širom sveta date su posebne instrukcije kako da obrazlože i objasne stavove svoje vlade prema novonastalom problemu. Tu su posebnu ulogu trebala da odigraju diplomatska predstavništva u Velikoj Britaniji i SAD, zemljama koje su učestvovala u potpisivanju Memoranduma o saglasnosti iz 1954. i bile garant njegove punovažnosti. U sklopu internacionalizacije spora sa Italijom, odlučeno je da se spor iznese i pred Ujedinjene nacije i u tom smislu trebalo je o tome uručiti posebno pismo samom generalnom sekretaru svetske organizacije Kurtu Valdhajmu.²⁸

Posebna pažnja tokom pomenute sednice SIV-a poklonjena je merama koje treba preduzeti na unutrašnjem planu kako bi se na pravi način odreagovalo na italijansku kampanju. U tom smislu, „društveno-političkim organizacijama” naloženo je da preduzmu „odgovarajuće aktivnosti” kako bi se šira jugoslovenska javnost što bolje upoznala sa novonastalom situacijom i podstakla na akciju. Rezultati ovakve strategije mogli su se vrlo brzo osetiti. „Aktiviranje” domaće javnosti usledilo je vrlo brzo. Nije prošlo ni par dana od sednice SIV-a, a širom zemlje su započele „spontane” manifestacije i javni protesti protiv italijanske vlade. Presudnu ulogu u tom sklopu imala su informativna sredstva, u prvom redu – štampa. Već od 22. marta ove aktivnosti poprimaju obrise dobro sinhronizovane i koordinisane kampanje. Štampa i televizija na udarnim mestima objavljujivale su vesti o sporu sa Italijom i sve to bogato ilustrovala fotografijama sa protestnih mitinga, na kojima su dominirale parole podrške jugoslovenskom rukovodstvu. Na tim mitinzima, ali i u stotinama pisama upućenim Titu, uz oštre proteste sve više se izražava spremnost da se oružjem brani suverenitet Jugoslavije. Pri tome se naročito vodilo računa da se naglasi postojanje punog jedinstva svih aktera protesta i jedinstvo jugoslovenskog rukovodstva. Naime, protesti se odigravaju u svim delovima zemlje i u njima učestvuju građani svih profesija i svih starosnih doba (studenti zajedno sa profesorima, radnici, ostareli borci, seljaci, vojne starešine i pripadnici svih redova vojske).²⁹

---

²⁸ DA MSP RS, 1974, PA, Italija, f-58, 414 643. Dopis SIV upućen SSIP-u 29. marta 1974; Isto, f-58, 412 478. *Ambasadama SFRJ u Moskvi, Vašingtonu, Londonu, Parizu, Misiji pri UN u Njujorku, 22. mart 1974.*

²⁹ Saša D. Mišić. n. d, str. 298–299; AJ, KPR; I-5-b/44–17. *Informacija o jugoslovensko-italijanskim odnosima do 30. marta 1974. g; Isto. Informacija o telegramima upućenim Predsedniku Republike povodom nota italijanske vlade*

Krajem marta 1974. jugoslovensko-italijanski spor sve više poprima obrise ozbiljnog sukoba na relaciji Jugoslavija – NATO. Do ovakvog obrta dolazi zbog manevara amfibijskih snaga NATO-a u oblasti Tršćanskog zaliva. Plan za održavanje ovih vojnih manevara sačinjen je godinu dana ranije i jugoslovenske vlasti su bile blagovremeno upoznate sa tim planom. Pa, ipak, zvaničnici iz Beograda su optužili SAD i NATO da su se, opredeljujući se za ovu akciju, upravo u momentu kada je kriza na ovom prostoru opasno eskalirala, svrstali na italijansku stranu. Od tog momenta spor između Jugoslavije i Italije dobija jednu novu, širu dimenziju i još ozbiljniji karakter.

Jugoslovenski ambasador u Vašingtonu Toma Granfil, povodom manevara italijanskih oružanih snaga i američke Šeste flote u severnom Jadranu u reonu Trsta, uputio je 25. marta 1974. godine oštro upozorenje jugoslovenske vlade Velsu Stableru (Wels Stabler), američkom pomoćniku državnog sekretara za Evropu u Stejt departmentu, i zatražio objašnjenje za ovakav potez SAD. S američke strane izraženo je „žaljenje što je došlo do problema između dve zemlje sa kojima SAD imaju prijateljske odnose” i iskazana nada da će se tu uskoro naći pozitivno rešenje. Pri tome, izostao je bilo kakav komentar u vezi sa američkim uplitanjem u jugoslovensko-italijanski konflikt.³⁰

Dva dana kasnije, taj problem je bio tema žive diskusije između američkog ambasadora Tuna i zamenika jugoslovenskog ministra inostranih poslova Jakše Petrića. Tun je uveravao Petrića „da niukom slučaju ne može biti reči o tome da NATO stoji iza italijanske interpretacije spora”, već o „nesretnoj koincidenciji”. Naglasio je da su manevri planirani već odavno i da „između njih i italijanske note ne postoji nikakva povezanost”. Petrić nije prihvatao ovakvu argumentaciju. Manevri su, po njemu, mogli biti ranije planirani, jer je ranije isplanirano i donošenje italijanske note. U tom smislu, Petrić je postavio pitanje: „Zašto je u ovom trenutku, nakon 20 godina, italijanska vlada našla za potrebno da otvoreno istupa sa teritorijalnim pretenzijama?” S obzirom da su u jugoslovenskim političkim krugovima bile poznate procene Stejt departmenta o oslabljenoj međunarodnoj poziciji Jugoslavije zbog dezintegracionih procesa u zemlji i Titovog narušenog zdravlja³¹, Petrić se takođe zapitao nije li

---

³⁰ AJ, KPR, I-3-a/107–210. *Jugoslovensko-italijanski odnosi. Stav SAD*

³¹ Dragan Bogetić, *Američke analize budućnosti Jugoslavije posle Tita s početka 70-tih godina*, „Tokovi istorije”, br. 1/2012, Beograd 2012, str. 159–174

italijanski nastup „povezan sa nekim procenama o međunarodnom položaju Jugoslavije”.³²

Tokom narednih dana u Jugoslaviji otpočinje oštra novinska kampanja protiv SAD zbog vojnih manevara u severnom Jadranu. U tom duhu, karakterističan je članak, objavljen 3. aprila na prvoj strani „Borbe”, naslovljen „Manevri pritiska”. Američko-italijanski manevri su u ovom redakcijskom uvodniku okarakterisani kao „opasno povampirenje strašila iz Hladnog rata” u cilju „zastrašivanja jedne miroljubive i nesvrstane zemlje”. Pri tome, u članku se nedvosmisleno ukazuje na političku pozadinu ove „mračne predstave”. Ona se održava „pod okriljem i amblemima NATO pakta, organizacije sa petnaestak zemalja-članica, čije vlade izgleda još uvek nisu dovoljno svesne koliko ih ovo paradiranje krstarica – u sadašnjoj i ovakvoj situaciji – stavlja u izuzetno delikatan položaj. Naime, manevri u Jadranu se ne vrše prema nekom drugom bloku ili paktu, već prema granicama nesvrstane i miroljubive Jugoslavije koja je toliko mnogo učinila da se jadranske vode sve češće i više spominju kao 'more mira'. Pojava Šeste flote u ovom delu Mediterana, po prvi put na vojnim manevrima, uz otezanje sa prisustvom u Tršćanskom zalivu, opasan je i događaj i presedan: u znatno širim evropskim razmerama”.³³

Već narednog dana, posle objavljivanja ovog članka, predstavnik američke ambasade zatražio je prijem u jugoslovenskom ministarstvu inostranih poslova, kako bi izrazio protest zbog ovakvog „netačnog izveštavanja” jugoslovenske štampe o vojnim manevrima u severnom Jadranu. Posebno mu je smetalo to što se u „Borbi” navodi da se radi o „prvim” manevrima ove vrste u tom delu Jadranskog mora, iako je takvih manevara bilo i ranije, što je inače dobro poznato jugoslovenskim vlastima. Da su to stvarno bili prvi ovakvi manevri, onda bi to imalo nekog značaja. Plasiranje ovakvih netačnih podataka Amerikanci su tumačili svesnom namerom jugoslovenskih zvaničnika da se predimenzionira značaj jedne rutinske vojne vežbe i uveri sopstvena javnost da se u susedstvu dešava nešto dramatično. Što se tiče kasnijeg kraćeg zadržavanja američke flote u Tršćanskoj luci po završetku vežbe, američki diplomata je objasnio da je ambasador Tun pokušao da ubedi učesnike manevara da brodovi odu u neku drugu luku, a ne u Trst, ali je to

---

³² AJ, KPR, I-5-b/104-19. Zabilješka o razgovoru zamjenika saveznog sekretara J. Petrića sa ambasadorom SAD M. Toon-om, 27. marta 1973. godine

³³ „Borba”, 3. april 1974.

odbačeno, jer bi to značilo odustajanje od ranijeg dogovora, što bi svakako naišlo na negativan prijem kod italijanske vojne komande i vlade. S druge strane, tu se radilo o jednoj rutinskoj odluci, koja je bila prirodna s obzirom na prostorno određenje u kome je realizovana amfibijska vežba i koja ni na koji način nije bila uperena protiv Jugoslavije (američki brodovi su i ranije često bili usidreni u Tršćanskoj luci). Posle objavljivanja pomenutih novinskih komentara, američka ambasada u Beogradu poslala je saopštenje za jugoslovensku štampu, ali ni jedan od jugoslovenskih listova nije to objavio, iako je, po mišljenju američkih diplomata, to bio najbolji način da se jugoslovenska javnost upozna sa stavom SAD. Ovako, ovaj spor se dalje zaoštava „mimo američke kontrole“, iako bi američke vlasti želele „da se izađe iz ove situacije“, jer su zainteresovane za dobre odnose sa Jugoslavijom. Stoga je prilog, koji nisu htele da objave nijedne novine u Jugoslaviji, ipak, uručen predstavniku jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova. U njemu je ukazano da „s obzirom na ovdašnje očigledno pogrešno shvatanje cele stvari, svakako će biti korisno objasniti, da snage Sjedinjenih Država i Italije učestvuju u davno planiranim amfibijskim vežbama NATO-a malih razmera. Slične amfibijske vežbe NATO-a održavane su i u toku minulih godina u ovom istom kraju. One ni na koji način nisu u vezi sa sadašnjim italijansko-jugoslovenskim spornim pitanjem oko Trsta. Sjedinjene Države i dalje ostaju verne stavu koji smo zauzele 1954. godine kada su Italija, Jugoslavija, Velika Britanija i Sjedinjene Države potpisale Londonski memorandum o sporazumu u pogledu Slobodne Teritorije Trsta”.³⁴

Za razliku od Amerikanaca, koji su vrlo energično reagovali na zbivanja u Jugoslaviji povodom manevara u severnom Jadranu, jugoslovenski saveznici iz Pokreta nesvrstanosti držali su se vrlo uzdržljivo i pasivno. O tome je redovno bilo obaveštavano jugoslovensko ministarstvo inostranih poslova u brojnim telegramima iz jugoslovenskih ambasada sa afroazijskog i latinoameričkog prostora. Tipičan je bio telegram iz Alžira, inače države poznate po svojim radikalnim stavovima prema politici SAD i vojnim akcijama NATO-a. U tom telegramu se ukazuje na sklonost alžirskih zvaničnika da izbegnu bilo kakvo sporenje sa Italijom zbog Jugoslavije, jer bi na taj način mogli ugroziti ekonomsku saradnju sa Italijom, koja je od primarnog interesa za

³⁴ DA MSP RS, 1974, PA, Italija, f-58, 415 523. *Zabeleška o razgovoru D. Grubora, zamenika načelnika IV uprave sa D. Tice, savetnikom ambasade SAD, 4. april 1974.*

većinu mediteranskih država. Stoga, na pitanje jugoslovenskih diplomata „zašto ne reaguju i zašto ne osude Italijane zbog njihovih teritorijalnih aspiracija prema Jugoslaviji”, Alžirci su se pravdali kako im je teško da se na pravi način postave, jer se tu radi o jednom širem problemu, proizašlom iz agresivne politike zapadnih sila, i da je tu, zapravo, glavni krivac Amerika i NATO, jer im smeta nesvrstanost i međunarodna pozicija Jugoslavije.³⁵

Ni Sovjeti, sa svoje strane, nisu ispoljavali neku naročitu spremnost da podrže Jugoslaviju u njenom sporu sa Italijanima i Amerikancima. I oni su se tu, naravno, rukovodili sopstvenim interesima i nastojanjima da ne ugroze bipolarni detant. U izveštaju jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova pod naslovom „Reagovanje u evropskim socijalističkim zemljama na najnoviji razvoj jugoslovensko-italijanskih odnosa” ukazano je na to „rezervisano” i „pasivno” držanje Kremlja. Ono je posebno dolazilo do izražaja tokom prve faze spora – „nije bilo ni internih, niti javnih reagovanja i komentara, niti natpisa u štampi”. Nešto kasnije, SSSR je reagovao tako što je govorio „da je iznenađen italijanskom akcijom i da se pita koji su razlozi naveli italijansku vladu da u vreme detanta i KEBS-a istupa na ovaj način”. Posle dalje eskalacije spora, SSSR je konačno izneo svoj zvaničan stav – „da nema govora o menjanju posleratnih granica i da do toga može doći samo putem rata, što je malo verovatno u sadašnjim uslovima”. U tom smislu je naglašavano da „što se tiče SSSR, pitanje jugoslovensko-italijanske granice je rešena stvar... Mirovni ugovor sa Italijom i Londonski sporazum predstavljaju deo evropskog uređenja posle Drugog svetskog rata”. Sovjetsko insistiranje na „nepromenljivosti” evropskih granica (za razliku od stava Zapada o „nepovredivosti” granica) predstavljalo je, zapravo, sovjetski odgovor na svaki eventualni pokušaj da se dovedu u pitanje granice prema Nemačkoj.³⁶

U jugoslovenskom ministarstvu inostranih poslova smatrali su da je aktuelan razvoj situacije primorao Sovjete da, makar deklarativno, podrže Jugoslaviju, ali da pri tome čine sve što je u njihovoj moći da ubede jugoslovenske zvaničnike da odustanu od daljeg zaoštavanja spora. Taj pokušaj „da nas smiruju” posebno je dolazio do izražaja u sovjetskim upozorenjima „da treba voditi računa da nas protivnička

---

³⁵ DA MSP RS, 1974, PA, Italija, f-59, 424 798. *Telegram ambasade SFRJ u Alžiru Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 20. maj 1974.*

³⁶ DA MSP RS, 1974, PA, Italija, f-58, 415 576 *Reagovanje u evropskim socijalističkim zemljama na najnoviji razvoj jugoslovensko-italijanskih odnosa*

strana ne isprovocira”, „da ne treba isključiti mogućnost italijanskog pokušaja da se Jugoslavija prikaže kao faktor koji otežava sporazumevanje i saradnju u Evropi”. Ovakva dozirana i uslovljena sovjetska podrška dolazila je do izražaja i u napisima u sovjetskoj štampi. Naime, tu su, doduše, bile prenošene izjave jugoslovenskih zvaničnika i pisanje jugoslovenske štampe, ali nisu davani nikakvi komentari. Ovakav prilaz, takođe, dolazio je do izražaja i tokom svih razgovora vođenih između jugoslovenskih i sovjetskih zvaničnika. U tim razgovorima Sovjeti su ukazivali na to da se radi o „neprijatnoj stvari” i „da ne veruju da iza ove provokacije stoji Niksonova administracija, jer situacija koja bi nastala daljim pogoršanjem jugoslovensko-italijanskih odnosa ne bi mogla da ostane bez posledica na sovjetsko-američke odnose i na dosadašnji trend popuštanja u Evropi i šire”. Ambasador SSSR na Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji, Mendeljevič, upozorio je Jugoslovane da su Sovjeti „bili zabrinuti i iznenađeni našim istupanjem na KEBS-u i interesovao se da li je naša delegacija ovo pitanje pokrenula samoinicijativno ili po instrukcijama vlade. Izneo je da bi insistiranje na daljem razmatranju ovog problema na KEBS moglo komplikovati dalji tok Konferencije”. Istovremeno, sovjetski predstavnik je istakao da je njegova vlada „zadovoljna blagom reakcijom Italijana”. Pored svih ovih negativnih opaski na račun sovjetskog držanja u aktuelnoj situaciji, u Izveštaju se navodi da SSSR želi da tu situaciju iskoristi i za „svojevrsan pritisak u pravcu približavanja nekih naših stavova sovjetskim stavovima (pitanje granica, dokumenti KEBS-a)”.³⁷

Pa, ipak, zvanični Beograd nije odustao od svojih nastojanja da iskoristi KEBS kao pogodnu tribinu za internacionalizaciju svog spora sa Italijom i predstavi Italiju kao državu koja dovodeći u pitanje granicu prema svom susedu – dovodi u pitanje osnovna načela za koja se Konferencija zalaže. Stavovi iz platforme, usvojeni na sednici Saveznog izvršnog veća 20. marta 1974, i dalje su činili okosnicu jugoslovenske politike prema Italiji.³⁸

Mesec dana posle početka krize konačno se oglasio i sam Josip Broz. To je učinio tokom svog boravka u Sarajevu i razgovora sa tamošnjim rukovodstvom. Obraćajući se predstavnicima društveno-političkih organizacija u Sarajevu, 15. aprila 1974, izložio je svoje mišljenje o

³⁷ Isto

³⁸ DA MSP RS, 1974, PA, Italija, f-58, 417 529. *Obnavljanje pretenzija Italije na bivšu Zonu B i program naših daljih akcija*

teritorijalnim pretenzijama Italije i italijansko-američkim vojnim manevrima u Jadranu. „Ovaj pritisak na nas nije slučajna, to nije samo stvar Italije, to je stvar i Atlantskog pakta. Nisu Amerikanci slučajno sa njima izvodili manevre tu, na Jadranu, pred našim nosom, na našoj granici.” Elaborirajući tezu da je Jugoslavija „tačka na koju se vrše pritisci”, Tito je dao i svoje tumačenje pozadine takvog stanja: „Vi znate da je bilo raznih pričanja. Neki su pisali da sam ja šlogiran, pisali su ovo i ono... A takvi stalno čekaju da do nečega dođe u Jugoslaviji, da se ona pocijepa, raspadne, ne bi li šta dobili.”³⁹

Novinska kampanja u Jugoslaviji protiv SAD i Titov govor u Sarajevu uzrokovali su izuzetno negativne reakcije u SAD. Pomoćnik državnog sekretara za Evropu Vels Stabler pozvao je jugoslovenskog ambasadora u Vašingtonu Tomu Granfila i ponovo mu izložio stavove svoje vlade prema aktuelnom sporu. Upozorio ga je da su jugoslovenske optužbe u potpunosti neutemeljene i da se zvanični Vašington odlučno protivi davanju podrške bilo čijim teritorijalnim pretenzijama.⁴⁰

Predstavnici američke ambasade u više navrata su izražavali svoje nezadovoljstvo pisanjem jugoslovenske štampe u vezi sa manevrima u severnom Jadranu. Ukazivali su na netačnost navoda da ti manevri predstavljaju pritisak na Jugoslaviju i da se takvi manevri u kojima učestvuje VI flota po prvi put organizuju upravo u tom delu Mediterana (slični manevri u kojima je američka VI flota učestvovala sprovedeni su i ranije).⁴¹

Ambasador Tun je u svom pismu pomoćniku ministra za inostrane poslove, Raifu Dizdareviću, 5. aprila, izrazio svoju „uznemirenost” zbog komentara u jugoslovenskoj štampi, na radiju i televiziji o manevrima NATO-a i „tobožnoj američkoj podršci Italiji”. Istakao je da bi u slučaju da su manevri otkazani – Italijani to tumačili kao podršku Jugoslaviji. Smatrao je da obe strane, i Jugoslavija i Italija, zbog problema koje imaju na unutrašnjem planu svesno doprinose eskalaciji spora. Jugoslavija to čini kako bi „veštački ojačala jedinstvo” među republikama, a Italija radi privremene podrške ekstremnih krugova „klimavoj vladi”.⁴²

---

³⁹ *Predsednik Tito govori predstavnicima društveno-političkih organizacija Sarajeva, „Borba”, 16. april 1974. godine*

⁴⁰ DA MSP RS, 1974, PA, Italija, f-58, 417 529. *Reagovanje SAD na najnoviji razvoj jugoslovensko-italijanskih odnosa, 10. april 1974.*

⁴¹ AJ, PR, I-3-a/107-210

⁴² AJ, PR, I-3-a/107-211. *Jugoslovensko-italijanski odnosi. Stav SAD*

Da su jugoslovenska strahovanja i sumnje na unapred isplanirano i koordinisano sadejstvo američke i italijanske vlade u vreme eskalacije tršćanske krize bila u celini neopravdana i bezrazložna, pokušao je da uveri jugoslovenske diplomate i američki državni sekretar Henri Kisindžer. Dobra prilika za to ukazala se tokom Šestog specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN, na kome je pored američkog državnog sekretara prisustvovao i jugoslovenski ministar inostranih poslova Miloš Minić. Bez obzira na evidentnu razliku u stavovima ove dvojice ministara oko uzroka i modaliteta razrešenja energetske krize, kojoj je bilo posvećeno pomenuto vanredno zasedanje Generalne skupštine, i bez obzira na činjenicu da je tokom prethodnog redovnog zasedanja svetskog parlamenta Kisindžer odbio da se susretne sa Minićem (zbog Minićevih optužbi na račun SAD u vezi sa državnim udarom u Čileu) – dvojica diplomata su ovaj put pokazala zavidan stepen kooperativnosti. Tokom razgovora, vođenog 15. aprila 1974, u sedištu UN, nezaobilazna tema, naravno, bio je problem koncipiranja nove platforme na kojoj bi se ubuduće zasnivali odnosi između industrijski razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Kisindžer je ovaj razgovor otvorio stavljajući u prvi plan pozitivne efekte inicijative nesvrstanih zemalja tokom Šestog specijalnog zasedanja Generalne skupštine i ispoljavajući određenu dozu razumevanja za jugoslovenske stavove po tom pitanju. Istakao je „da kao osnovni principi jugoslovensko-američkih odnosa ostaju da važe oni koji su postavljeni tokom sastanaka predsednika Niksona i Tita u Beogradu i Vašingtonu”. U tom smislu Kisindžer je čak dva puta ponovio „da vidi jugoslovensku nesvrstanost, kao pozitivan doprinos svetskom miru”.⁴³

Minić je ovo pozitivno primio – rekao je da ceni ova uveravanja i da će ih preneti svojoj vladi. Upozorio je Kisindžera da su ta uveravanja „posebno značajna sada, u momentu kada je jugoslovenska javnost uznemirena zbog nekih iznenađujućih koincidencija”. Postepeno je težište razgovora prebacivao na glavni problem u jugoslovensko-američkim odnosima. Naglasio je da „bismo bili mnogo srećniji da u ovom momentu nije došlo do manevara Šeste američke flote u neposrednoj blizini naših granica” i da je još veću zabrinutost u Jugoslaviji izazvalo to „što su ti brodovi posle manevara otišli u Trst. To je, hteli

---

⁴³ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 68. *Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, April 17, 1974. US-Yugoslav bilateral Relations; AJ, KPR, I-4-c/2–19*

mi to ili ne, poprimilo karakter vojnog pritiska na Jugoslaviju”. Ista-
kao je da to „nije samo naš utisak, nego i mnogih drugih u Evropi i u
svetu”.⁴⁴

Kisindžer je negirao da SAD vrše bilo kakav pritisak na Jugosla-
viju svojim učešćem u manevrima na severnom Jadranu. Stalno je
ponavljao da američka „pomorska akcija u oblasti Trsta nema nikakve
veze sa jugoslovensko-italijanskim sporom”.⁴⁵ Objasnio je „da u sluča-
jevima kad SAD negde vrše vojni pritisak, on o tome obično biva oba-
vešten. U ovom konkretnom slučaju nije uopšte znao gde idu brodovi
posle manevara. Radi se o rutinskoj odluci mornarice”. Uveravao je
Minića da to nema nikakvu političku pozadinu, ali mu se činilo oprav-
danim i to „što smo mi to mogli shvatiti kao pritisak”. Dodao je, kao u
šali, „da ne bi trebalo da pojačavamo naš obalni odbrambeni sistem
protiv američke mornarice, jer bi to bilo nepotrebno trošenje sredsta-
va”. Minić je, reagujući na ovu upadicu, upitao Kisindžera „šta bi on
uradio na našem mestu, u situaciji ovolikog broja nepoželjnih koinci-
dencija”, na šta je ovaj odgovorio: „To je pravo pitanje”, ali je potom
dodao „da je odgovor na njega već pošteno dao”. Izjavio je „da se SAD
neće uplitati u naš spor sa Italijom oko Trsta i nikakve vojne manifes-
tacije u Jadranu neće sprovoditi koje bi mogle ličiti na zastrašivanje”.
Smatrao je potrebnim da napomene „da je dosadašnja aktivnost SAD
na Jadranu bila više usmerena na zaštitu Jugoslavije” nego na neku
suprotnu opciju. Doduše, odmah se ogradio tvrdnjom da Jugoslavija
nije nikada takvu zaštitu tražila, „ali je bilo momenata kada su SAD o
tome razmišljale”. Po već ustaljenom klišeju, Minić je precizirao „da mi
zaštitu ne tražimo ni od koga” i da „ukoliko dođe do agresije i rata pro-
tiv nas, to će biti opštenarodni rat naroda Jugoslavije kakav smo vodili
i u nedavnoj prošlosti”. Ipak, zahvalio se Kisindžeru na iskazanoj
spremnosti SAD da pruže podršku Jugoslaviji ukoliko bi njen suvereni-
tet bio ugrožen. U datoj situaciji smatrao je da bi poželjnije bilo da se
zajedničkim naporima Jugoslavije i SAD „poprave štetne posledice za
naše bilateralne odnose koje su proizašle iz pomenutih okolnosti”. Tu
je, pre svega, imao u vidu intenziviranje ličnih kontakata zvaničnika

---

⁴⁴ DA MSP RS, 1975, PA, SAD, f-124, 418 133. *Zabeleška o razgovoru potpred-
sednika SIV-a i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića sa državnim sekreta-
rom za inostrane poslove SAD H. Kisindžerom, 15. aprila 1974. u Njujorku*

⁴⁵ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe,
1973–1976, Yugoslavia, doc 68. *Telegram From the Department of State to the Embassy
in Yugoslavia, April 17, 1974. US-Yugoslav bilateral Relations*

dveju država. „Naprimera, planirana, pa odložena, poseta ministra trgovine Denta ili konsultacije Vašeg zamenika Raša.” Kisindžer je podržao ovu inicijativu smatrajući da će se dogovor s tim u vezi lako postići. Obećao da će se i sam lično angažovati i sugerisao Miniću da jugoslovenska ambasada u Vašingtonu to konkretizuje. Još jednom je naglasio da, kada je reč o sporu Jugoslavije i Italije, SAD ne podržavaju teritorijalne zahteve Italije i izneo svoj utisak da takvi zahtevi neće još dugo biti forsirani, jer su uslovljeni momentalnim unutrašnjim političkim okolnostima. Dodao je „da su, iskreno govoreći i SAD bile iznenađene” postupcima Italije i obećao „da će učiniti sve što mogu da se stvari stišaju”. Minić se složio sa Kisindžerom da je postupak Italije predstavljao svojevrsno iznenađenje, s obzirom na dugogodišnju prisnu jugoslovensko-italijansku saradnju, koja je nailazila na veliko uvažavanje u Evropi. U tom smislu, napomenuo je da Jugoslavija nema nikakvih teritorijalnih pretenzija ni prema Italiji ni prema bilo kojoj drugoj zemlji u Evropi i da pitanje svojih granica smatra definitivno rešenim. Stoga o tom pitanju nema uopšte nameru da razgovara sa Italijom, a da je na Italiji da ispravi ono što je učinila.⁴⁶

Kisindžerovo istupanje tokom razgovora sa Minićem u Beogradu je ocenjeno kao veliki zaokret u politici SAD prema Jugoslaviji i kao pokušaj Amerikanaca da vrata odnose sa Jugoslavijom na „normalni kolosek”. Takav zaokret objašnjen je pojačanim respektom SAD prema Jugoslaviji zbog njenog relativno izbalansiranog nastupa u UN u sklopu borbe nesvrstanih zemalja za uspostavljanjem novog međunarodnog ekonomskog poretka (u odnosu na grupu „radikalnih” nesvrstanih zemalja koje je predvodio alžirski predsednik Bumedijen). U duhu takvog tumačenja, Nikson i Kisindžer su procenili da je politika pritiska na Jugoslaviju tokom prethodne dve godine bila „pogrešna” i „nije dala rezultate”, već sasvim suprotne efekte, posebno kada je reč o sporu Jugoslavije sa Italijom. Stoga je pogoršanje jugoslovensko-američkih odnosa išlo naruku Sovjetima, a potencijalno nanosilo štetu Amerikancima, tim pre što je u pitanju bila jedna uticajna članica Pokreta nesvrstanih koja je igrala važnu ulogu u sklopu razrešenja krize na Bliskom istoku i koordinisane akcije nesvrstanih zemalja čiji je cilj bila radikalna transformacija postojećeg međunarodnog ekonomskog poretka. Jugoslovenski

⁴⁶ DA MSP RS, 1975, PA, SAD, f-124, 418 133. *Zabeleška o razgovoru potpredsednika SIV-a i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića sa državnim sekretarom za inostrane poslove SAD H. Kisindžerom, 15. aprila 1974. u Njujorku*

zvaničnici su razgovor Minića i Kisindžera ocenjivali kao „koristan” i „konstruktivan”. Nastojanja američkog državnog sekretara da obezbedi atmosferu za normalizaciju bilateralnih odnosa, uprkos Minićevoj kritičnosti na račun američkih „pritisaka” i „iznenađujućih koincidenција” u vezi s jugoslovensko-italijanskim sporom, shvatili su kao američko prihvatanje Jugoslavije kao ravnopravnog partnera, proizašlo iz saznanja „da se pritisci ne isplate”.⁴⁷

Mada Kisindžer nije u potpunosti uspeo da ubedi Minića kad je reč o stvarnoj pozadini američkog učešća u manevrima u severnom Jadranu, čini se da je njegovo obrazloženje ipak bilo iskreno i da je odražavalo stvarno raspoloženje unutar američkih političkih krugova. To se može zaključiti i na osnovu sadržine razgovora koji su na ovu temu u Vašingtonu, tokom narednog meseca, vodili ambasador Malkolm Tun, Robert Elsvort (Elsworth), pomoćnik američkog ministra za odbranu, i general H. Lobdel (Lobdell), direktor ministarstva za odbranu zadužen za Evropu. Iz samog tona i sadržaja razgovora vidi se da Amerikanci ni u kom slučaju nisu ranije isplanirali manevre u severnom Jadranu sa italijanskim pomorskim snagama, jer su znali da će Italija tokom marta ponovo pokrenuti pitanje Zone B. Odluku da se uključe u te manevre, uprkos eskalaciji jugoslovensko-italijanskog graničnog spora, doneli su teška srca, isključivo zbog toga što bi odlaganje tih manevara u Italiji bilo shvaćeno kao akt podrške Jugoslaviji. Svesni da će se u svakom slučaju zameriti, ili Italiji, ili Jugoslaviji, Amerikanci su ipak dali prednost svom važnom savezniku iz NATO-a. Pa, ipak, tokom razgovora, Tun je upozorio svoje sagovornike da treba razmotriti političke posledice manevara organizovanih u severnom Jadranu u momentu kada je došlo do eskalacije tršćanske krize. Napomenuo je da „on ne bi voleo da se u doglednoj budućnosti tamo održavaju vežbe u koje su uključene američke vojne snage u Jadranu – bar dok Jugosloveni i Italijani ne pristupe pregovorima”. Iako mu je Elsvort skrenuo pažnju da zbog političkih faktora Amerikanci ne mogu da odustanu od svojih redovnih vojnih vežbi, postignuta je generalna saglasnost da se Tunovo stanovište ubuduće ima u vidu.⁴⁸

---

⁴⁷ DA MSP RS, 1975, PA, SAD, f-124, 418 610

⁴⁸ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 69. *Memorandum of Conversation, Washington, June 25, 1974*

U Stejt departmentu su procenjivali da spor između Beograda i Rima ide naruku nastojanjima pojedinih političara u Jugoslaviji koji se protive otopljanju jugoslovensko-američkih odnosa i podržavaju radikalne „antiimperijalističke” stavove pojedinih članica Pokreta nesvrstanosti u Ujedinjenim nacijama. Protagonisti tog radikalizma, po proceni zvaničnika iz Vašingtona, insistiraju na tome da je bezbednost i nezavisnost Jugoslavije u većoj meri ugrožena od Zapada nego od Istoka. Stoga se u američkim političkim krugovima sve više ispoljava interes za što skorijim razrešenjem jugoslovensko-italijanskog spora.⁴⁹ Igram okolnosti ovakav trend počinje da sve više dolazi do izražaja u praksi, zahvaljujući postepenom sazrevanju svesti obeju sukobljenih strana o štetnosti dalje eskalacije krize.

Naime, mesec dana od početka bilateralnog spora, rat notama između Jugoslavije i Italije ulazi u svoju završnu fazu. U tom smislu, italijanska vlada je još 16. aprila 1974. uručila svoju poslednju notu Jugoslaviji. Ta nota je zapravo predstavljala odgovor na jugoslovensku notu od 30. marta. Iako se tekst ove note nije mnogo razlikovao od ranijih nota, ipak je njen ton bio znatno pomirljiviji. U tom smislu se može tumačiti i poruka da Italija „nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema SFRJ” i da „poštuje demarkacionu liniju, jednako kao što poštuje državnu granicu”.⁵⁰ Spor je otpočeo upravo stoga što je italijanska vlada insistirala na oštroj distinkciji pravnih i političkih implikacija formulacija „demarkaciona linija” i „državna granica”.

Posle ove note kriza u odnosima Jugoslavije i Italije počela je da se stišava i da ulazi u završnu fazu razrešenja graničnog spora – aktiviranjem tajnog pregovaračkog kanala. U taj mehanizam, zbog negativne reakcije italijanskog javnog mnjenja i nestabilnosti italijanske vlade, nije direktno uključeno italijansko ministarstvo inostranih poslova. Da je ovakvo rešenje bilo optimalno u postojećoj situaciji i da je jedino ono moglo da obezbedi redovne kontakte dve strane, pokazalo se tokom brojnih sastanaka koji su potom održani.

---

⁴⁹ The National Archives, Foreign and Commonwealth Office, 28/2804

Informacije jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova su ukazivale na sve učestalije pritužbe članica NATO-a svom savezniku Italiji zbog zaoštavanja odnosa sa Jugoslavijom. Tim povodom je pripreman i poseban sastanak zapadne alijanse. Od italijanske vlade je zatraženo da u pismenoj formi informiše članice NATO-a o svom stavu. (AJ, KPR, I-5-b/44–17. *Informacija o jugoslovensko-italijanskim odnosima*, 26. april 1974. god.)

⁵⁰ AJ, KPR, I-5-b/44–17. *Verbalna nota*, 16. april 1974.

U neku ruku, ispravnost primene ovakve metodologije indirektno je potvrdio 28. septembra 1974. i sam italijanski ministar inostranih poslova (a nešto kasnije premijer) Aldo Moro tokom sastanka sa jugoslovenskim kolegom Milošom Minićem, u sedištu UN u Njujorku. Naime, odmah na početku razgovora, Moro je skrenuo pažnju Miniću da, s obzirom na nesinhronizovanost političkog angažmana pojedinih članova vlade, uopšte nije detaljno upoznat sa delovanjem tog pregovaračkog „kanala”. Miniću ovakva upadica nije baš delovala ohrabrujuće. Upozorio je svog sagovornika da ga „zabrinjava da opet ne dođe do promene vlade, koja bi mogla da nas vrati na početak”.⁵¹ Ovde treba posebno skrenuti pažnju na jedan ozbiljan problem koji je sam po sebi (po proceni jugoslovenskih diplomata) bio značajno izvoriste nestabilnosti i nepouzdanosti vlade u kojoj je Moro trebao da ima ključnu ulogu. Radilo se o učestalim američkim pritiscima na Italiju povodom pitanja eventualnog učešća komunista i socijalista u novoj vladi. Taj „istorijski kompromis” i „skretanje unutrašnjeg razvoja Italije u levo”, nije bio prihvatljiv za Amerikance i stoga su oni u svojim javnim izjavama upozoravali na nepoželjnost takvog obrta (predsednik Ford je tu bio dosta eksplicitan tokom svoje posete Italiji, juna 1974; američki ambasador u Italiji i američki kongresmeni izjašnjavali su se na sličan način). Smatrali su da bi uključivanje komunista u italijansku vladu „stimulativno delovalo na unutrašnja kretanja i procese i u drugima zemljama zapadne Evrope (Portugal, Francuska, eventualno Španija)”. S druge strane, to bi iskomplikovalo nastojanja SAD da otvore nove baze u Italiji u slučaju da aktuelna odluka Grčke o napuštanju NATO-a zbog kiparske krize rezultira ukidanjem baza NATO-a u toj zemlji.⁵² U jesen 1974. godine, jugoslovenske službe bezbednosti su došle do podataka koji su ukazivali na ozbiljna unutrašnja previranja u Italiji čiji bi epilog mogao biti državni prevrat desničarskih snaga uz pomoć policije i armije. Sudeći po ovim podacima, podršku ovakvom prevratu bi pružile i Sjedinjene Američke Države, koje su se energično zalagale za odstranjivanje komunista iz italijanske vlade (s obzirom da nisu bili uvereni da bi ovi ispoljili dovoljan stepen kooperativnosti prema zapadnom paktu). Posle povlačenja Grčke iz NATO-a, sredinom avgusta 1974, pojačao se interes Amerikanaca da Italija postane najjače uporište

---

⁵¹ AJ, KPR, I-5-b/44-17. Zabeleška o razgovoru druga Miloša Minića sa ministrom inostranih poslova Italije, A. Morom, 28. septembra 1974. godine, u Njujorku

⁵² DA MSP RS, Italija, f-55, 449 901. Karakteristike italijanske spoljne politike

zapadne alijanse na Mediteranu. Nastojanja Alda Moroa usredsređena na formiranje „velike koalicije” demohrišćana i komunista ni u kom slučaju nisu bila kompatibilna sa ovakvim američkim planovima.⁵³

Imajući sve ovo u vidu, Minićeva podozrivost, iskazana tokom razgovora sa Moroom, činila se opravdanom. Ukoliko bi se jugoslovenske procene pokazale ispravnim, potencijalno je postojala opasnost da se zbog složenih odnosa u NATO-u dovede u pitanje višemesečni trud čitavog tima diplomata iz Jugoslavije i Italije. Naime, to je bilo vreme kada su se dve strane uglavnom dogovorile oko svih nesuglasica vezanih za jugoslovensko-italijanski spor. Postignut je načelni dogovor oko manjih teritorijalnih korekcija na obe strane. Za Italiju je od posebnog značaja bila korektura u severnom sektoru spornog područja, odnosno proširenje industrijske zone Trsta. Za Jugoslaviju je, pak, bilo najvažnije da italijanska vlada konačno prizna demarkacionu liniju koja je delila dve države kao definitivnu graničnu liniju. Tito i Moro su se složili da treba potpisati bilateralni sporazum (a ne multilateralni kao što je bio Memorandum o saglasnosti) i da bi trebalo obezbediti povoljnu atmosferu za njegovu instrumentalizaciju tako što bi ga svečano obznanili tokom Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji, koja je upravo ulazila u svoju završnu fazu. Samim tim, ne bi se nametnuo nepoželjan zaključak da su preporuke ove konferencije naterala dve strane da konačno potpišu sporazum, nego sasvim suprotno, kako su Jugoslavija i Italija direktno ovim činom dale svoj doprinos oživotvorenju duha KEBS-a.⁵⁴

Proces normalizacije jugoslovensko-italijanskih odnosa i konačnog razgraničenja dve države okončan je 10. novembra 1975. godine potpisivanjem Sporazuma Jugoslavije i Italije u malom primorskom mestu Osimo, udaljenom petnaestak kilometara od Ankone. Sporazum su potpisali jugoslovenski ministar inostranih poslova Miloš Minić i ministar inostranih poslova Italije Marijan Rumor. Tim sporazumom je definitivno utvrđena jugoslovensko-italijanska granica. U stvari, njime je samo formalno potvrđena konačna vlast obe države nad zonama koje su već bile njima priključene samim aktom potpisivanja Memoranduma o saglasnosti, oktobra 1954. godine.⁵⁵

⁵³ AJ, KPR, I-5-b/44-17. *Unutrašnja situacija u Italiji*

⁵⁴ AJ, KPR, I-5-b/44-17. *Zabeleška o razgovoru druga Miloša Minića sa ministrom inostranih poslova Italije, A. Morom, 28. septembra 1974. godine, u Njujorku*

⁵⁵ DA MSP RS, 1975, PA, Italija, f-55, 452 752. *Ugovor između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Republike Italije („Zbirka međunarodnih ugovora”)*

Potpisivanjem Osimskog sporazuma uklonjeno je još jedno izvoriste jugoslovensko-američkih nesuglasica. Reakcija Vašingtona tim povodom bila je izuzetno pozitivna. U momentu kada je „Jadranski mir” već bio izvestan, predstavnik Stejt departmenta Robert Funset (Robert Funseth) izjavio je na konferenciji za štampu, 2. oktobra 1975, da dogovor dve vlade „odražava državnički pristup rukovodilaca obeju vlada u nastojanju da reše ovaj dugoročni problem” i „korak napred ka postizanju stabilnosti i bezbednosti u ovoj oblasti u Evropi”. Slične ocene dominirale su i u američkoj štampi. Ovaj događaj ocenjen je kao „jedan od prvih rezultata Samita u Helsinkiju, koji je ublažio zategnutost između Istoka i Zapada i potvrdio princip da posleratne granice u Evropi ne mogu da se menjaju silom”. U tom smislu, u američkoj štampi se često navodi i izjava Alda Mora da „Italija želi nezavisnu, integralnu Jugoslaviju, jer je u ovakvim uslovima Italija branjena sa svoje istočne strane”.⁵⁶

Međutim, iako su već tokom leta 1974. otklonjene jugoslovensko-američke nesuglasice oko jugoslovenskog spora sa Italijom⁵⁷, upravo se u to vreme odnosi Beograda i Vašingtona ponovo zaoštavaju oko novog kriznog žarišta u svetu. Ovaj put radilo se problemima koji su usledili posle državnog udara na Kipru, 15. jula 1974, i nasilnog svrgavanja sa vlasti Titovog bliskog saradnika iz Pokreta nesvrstanosti, arhiepiskopa Makariosa.

Sporazum je stupio na snagu 3. aprila 1977. godine razmenom ratifikacionih instrumenata (AJ, KPR, I-5-b/44-18)

⁵⁶ DA MSP RS, 1975, PA, Italija, f-55, 448 154. *Reagovanja zapadnih zemalja*

⁵⁷ To je bilo vreme kada se, i u Beogradu i u Vašingtonu, procenjivalo da je faza zahlađenja jugoslovensko-američkih odnosa definitivno okončana, a međusobne nesuglasice definitivno izgladene. (DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 419 189 i 421 346)

DRŽAVNI UDAR NA KIPRU

Pripadnici kiparske Nacionalne garde, čiji su kompletni komandni kadar činili grčki oficiri, izvršili su 15. jula 1974. državni udar na Kipru, uklonivši s vlasti legalno izabranog predsednika Makariosa u nameri da prisajedine tu ostrvsku zemlju Grčkoj. Pet dana kasnije, 20. jula, turska armija je izvršila invaziju na Kipar (zauzela je severni deo ostrva, naseljen turskim stanovništvom) uz obrazloženje da želi da restaurira ustavni poredak i zaštititi svoje građane od grčke agresije. Debakl grčke akcije na Kipru uslovio je, samo tri dana posle trijumfa turske vojske, pad grčke hunte i formiranje nove grčke vlade, na čelu sa predsednikom Karamanlisom.⁵⁸

Sukob Grčke i Turske oko Kipra, koji vremenski koincidira sa eskalacijom krize na Bliskom istoku, dodatno je iskomplikovao i inače složenu i zapaljivu situaciju u Mediteranu. Ne samo što je doveo u pitanje aktuelni bipolarni detant, nego je i ozbiljno uzdrmao odnose u samom NATO-u. Naime, zbog blagonaklonog držanja SAD prema Turskoj i pritiska na Karamanlisa da prihvati formulu podele Kipra na dva dela, Grčka je sredinom avgusta 1974. napustila tu vojnu alijansu, čime je doveden u pitanje opstanak američkih vojnih baza u Grčkoj.⁵⁹

Kiparska kriza je izazivala ozbiljnu zabrinutost u jugoslovenskim političkim krugovima. Nikada od završetka Drugog svetskog rata

---

⁵⁸ Kipar je stekao nezavisnost na osnovu Londonskih i Ciriških sporazuma, potpisanih februara 1959. godine od strane predstavnika kiparskih Grka, kiparskih Turaka i vlada Velike Britanije, Grčke i Turske. Shodno tim sporazumima Kipar je proglasio nezavisnost avgusta 1960. Pošto se radilo o jednom kompromisu, čija je čvrstina zavisila od volje triju država koje su bili njegovi garanti (Velike Britanije, Grčke i Turske) – unutrašnji život Kipra je stalno bio poprište stranog mešanja. I Grčka i Turska su tokom razdoblja koje je usledilo ispoljavale svoje pretenzije prema tom ostrvu. One su se kretale od neostvarenog i nikad napuštenog cilja svih režima u Grčkoj za prisajedinjenjem celog Kipra „matici” Grčkoj („enozis”) i dugoročnog cilja Turske za podelom Kipra („dupli enozis”). I jedno i drugo rešenje je lišavalo Veliku Britaniju superiornog položaja „nepriistrasnog arbitra” na Kipru, gubljenju svojih baza (na koje su stekle pravo na osnovu Sporazuma iz 1959) i vodilo opadanju njene uloge na Mediteranu. Stoga su se Britanci zalagali za poštovanje nezavisnosti Kipra i bili privrženi Makariosu. (DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 228. *Događaji u vezi sa Kiprom*)

⁵⁹ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975”, str. 396–397

nije neki oružani sukob bio fizički bliži Jugoslaviji. U ratu su se našle Grčka i Turska, dve susedne balkanske zemlje, članice NATO-a koje su se graničile sa zemljama Varšavskog pakta, a jedna od njih i sa osetljivim područjem južnog dela SSSR-a. Tito i njegovi saradnici su sa velikom zebnjom pratili pokrete flota dveju supersila na Mediteranu, uslovljene nepovoljnim trendovima u međunarodnim odnosima. Posle izbijanja arapsko-izraelskog rata, 6. oktobra 1973, usledili su, u proleće 1974, manevri NATO-a u severnom Jadranu, na prostoru u kome upravo u to vreme dolazi do opasnog spora između Jugoslavije i Italije oko bivše Zone B, a sada svi ovi događaji bivaju zasvođeni još jednom opasnom konfrontacijom na Balkanu. Jugoslovensko rukovodstvo je smatralo da u pozadini svih ovih kriza i događaja stoje „imperijalističke” aspiracije SAD i da bi u svakom momentu sledeća žrtva takve politike mogla biti Jugoslavija. Imajući to u vidu, a pridržavajući se načela svoje nesvrstane politike, jugoslovenska vlada je već prvog dana, 15. jula 1974, u posebnom saopštenju oštro osudila puč i „stranu vojnu intervenciju”.⁶⁰ Jugoslovensko ministarstvo inostranih poslova izrazilo je protest grčkom otpravniku poslova zbog učešća Grčke u nasilnom obaranju legalne vlade arhiepiskopa Makariosa i istaklo stav Jugoslavije da jedino rešenje vidi u punom poštovanju nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta Republike Kipar.⁶¹

U svojim javnim nastupima Tito i njegovi saradnici su otvoreno optuživali Sjedinjene Američke Države i agente CIA da stoje iza ovog nasilnog akta. U Beogradu je to ocenjivano kao pokušaj da se Kipar preusmeri sa politike nesvrstanosti na politiku tesnog vezivanja za NATO.⁶²

Iako se u momentu kada je grupa grčkih generala preuzela vlast na Kipru nije moglo u celini sagledati pravo stanje stvari (nije se čak znalo ni da li je Makarios likvidiran ili je uspeo da emigrira sa Kipra), Tito je odmah narednog dana, 16. jula, oštro osudio aktere tog događaja i povezo ih sa stranim obaveštajnim službama. „Pokušaj puča na Kipru, iza koga stoji jedna strana zemlja, predstavlja najgrublji nasrtaj na nezavisnost, suverenitet i integritet Republike Kipra... Narodi Jugoslavije najodlučnije osuđuju ovaj gnusni atak na prijateljsku, nesvrstanu

---

⁶⁰ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 228. Saopštenje Saveznog izvršnog veća povodom zbivanja u vezi sa Kiprom

⁶¹ AJ, KPR, I-3-a/57-4. Jugoslovenski stav u vezi sa Kiparskom krizom i rezime naših akcija

⁶² AJ, KPR, I-5-b/56-2. Informacija o događajima na Kipru

zemlju, na slobodan razvoj jednog malog naroda, koji već dugi niz godina doprinosi izgrađivanju pravednih međunarodnih odnosa i razvijanju saradnje u svijetu... Opasnost ove oružane intervencije je utoliko veća što do nje dolazi u istočnom Sredozemlju, u neposrednoj blizini žarišta krize na Bliskom istoku, koja ne prestaje da opterećuje međunarodne odnose, ugrožava mir i bezbjednost.”⁶³

Istog dana šefovi delegacija i šefovi stalnih misija nesvrstanih zemalja u sedištu Ujedinjenih nacija u Ženevi održali su sastanak i usvojili dokument u kome je taj puč osuđen kao akt koji predstavlja kršenje osnovnih načela Povelje UN i predstavlja najbrutalniji vid otvorenog mešanja u unutrašnje poslove Kipra.⁶⁴ Jugoslovenski ministar inostranih poslova Miloš Minić pozvao je, 20. jula, američkog ambasadora Malkolma Tuna da bi mu izložio stav Jugoslavije prema najnovijem razvoju događaja na Kipru, uz molbu da to prenese američkoj vladi. Objasnio je da jugoslovenska vlada smatra da je kriza uzrokovana intervencijom grčkih oružanih snaga na Kipru. Grčka vlada tu snosi svu odgovornost. Turska intervencija koja je potom usledila mogla se očekivati kao „prirodna posledica” nasilja. Sve to zajedno predstavlja ozbiljnu opasnost po bezbednost regiona i balkanskih država. „Kriza na Kipru i mogući oružani sukob između Grčke i Turske ugrožavaju i bezbednost Jugoslavije, jer se radi o sukobu između nama susjednih zemalja.” Jedino rešenje u takvoj situaciji jugoslovenska vlada vidi u tome „da sve zemlje ulože napore da se otkloni agresija na suverenitet i nezavisnost Kipra i da se vrate prerogativi ustavnoj i legitimnoj vladi predsednika Makariosa”.⁶⁵

Međutim, u momentu kada je Minić izlagao ambasadoru Tunu stav Jugoslavije o rešavanju krize na Kipru, situacija na ovom ostrvu se još više iskomplikovala. Naime, upravo je 20. jula usledila turska vojna intervencija na Kipru, uz obrazloženje Ankare da se radi o meri preduzetoj u cilju zaštite turskog stanovništva i ustavnog poretka na Kipru. Istog dana sazvan je sastanak Saveta bezbednosti UN. Na tom sastanku usvojena je Rezoluciju 353, u kojoj se insistira na momentalnom prekidu vatre, na povlačenju svih stranih trupa sa Kipra i na obavezi

⁶³ Izjava predsednika Tita o događajima na Kipru, „Borba”, 17. jul 1974. godine

⁶⁴ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 228. *Događaji u vezi sa Kiprom*

⁶⁵ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 219. *Zabeleška o razgovoru potpredsednika Saveznog izvršnog veća i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića sa ambasadorom SAD M. Toon-om, 20. jul 1974. godine*

svih zemalja članica UN da poštuju suverenost i nezavisnost Kiparske Republike.⁶⁶

Da bi pokazali da imaju konstruktivan stav povodom izbijanja kiparske krize, jugoslovenski zvaničnici su, pored oštre osude vinovnika te krize, ukazivali i na konkretne mere koje bi trebalo preduzeti u cilju prevazilaženja opasnog stanja. U Saopštenju jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova, 20. jula, u cilju rešavanja kiparske krize insistira se na tome „da se što pre uspostavi puna nezavisnost i suverenitet Republike Kipar i omogući legitimnoj vladi predsednika Makariosa da vrši svoja ustavna prava”. U Beogradu je smatrano da se u rešavanje ovog spornog pitanja moraju uključiti i nesvrstane zemlje, a ne samo SAD i države garanti Sporazuma o Kipru iz 1959. Stoga je u pomenutom saopštenju istaknuto da „Jugoslavija smatra da su Ujedinjene nacije, a posebno Savet bezbednosti, dužni doneti hitne odluke koje će obezbediti i garantovati rešenje krize u ovom duhu”.⁶⁷ Iste stavove je, 23. jula, izložio u Saveznoj skupštini jugoslovenski ministar inostranih poslova Miloš Minić, ukazujući istovremeno i na konkretne mere koje je u tom duhu preduzela njegova vlada na međunarodnom planu. Jugoslovenska formula razrešenja kiparske krize bazirala se na imperativu očuvanja nezavisnog, suverenog, integralnog i nesvrstanog Kipra. Da bi se to postiglo, insistiralo se na povlačenju sa Kipra svih stranih vojnih trupa (i grčkih i turskih), punoj primeni Rezolucije Saveta bezbednosti UN o Kipru (Rezolucije 353, usvojene 20. jula) i iznalaženju rešenja na osnovama pune ravnopravnosti, prihvatljivog za sve neposredno zainteresovane strane – za obe nacionalne kiparske zajednice, ali i za Grčku i Tursku. Dakle, akcenat je bio na nedeljivosti i teritorijalnoj jedinstvenosti Kipra (suprotno aspiracijama Turske, a donekle i SAD, za formiranjem dveju nacionalno nezavisnih federativnih država na tom prostoru); na ravnopravnom učešću u pregovorima direktno involviranih aktera (bez nametanja rešenja od strane velikih sila) i na eventualnom posredovanju Ujedinjenih nacija i nesvrstanih zemalja u slučaju da se za tim ukaže potreba.⁶⁸

---

⁶⁶ *United Nations Security Council 353/1974*; „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 63

⁶⁷ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 228. *Saopštenje Saveznog sekretarijata za inostrane poslove, 20. jul 1974.*

⁶⁸ AJ, KPR, I-5-b/56-2. *Informativni materijal. Jugoslovenski stav u vezi sa Kiparskom krizom i rezime naših akcija*

Iako je Jugoslavija generalno osuđivala primenu sile kao metod za rešavanje međunarodnih kriza, ona je, ipak, podržala vojnu intervenciju Turske, pokrenutu 20. jula, neposredno posle državnog udara na Kipru. Pri tome je uvažila obrazloženje turske vlade da je cilj tog akta zaštita turske manjine, očuvanje suvereniteta i integriteta Kipra i zaštita ustavnog poretka te zemlje (čiji je ona garant, na osnovu važećeg Ugovora, potpisanog 1959. godine). S obzirom da se podrška vojnoj intervenciji kosila sa osnovnim načelima međunarodne politike za koje se Jugoslavija zalagala tokom prethodnih godina, jugoslovenska vlada se opravdavala da ona daje samo „uslovnu podršku” turskoj akciji, isključivo u slučaju „ako ona nema drugi cilj od onoga koji je naveden u izjavi turske vlade”.⁶⁹

Pošto odluka Saveta bezbednosti od 20. jula 1974. nije sprovedena u praksi, Koordinacioni biro nesvrstanih zemalja na sastanku u sedištu UN u Njujorku, 6. avgusta, usvojio je svoj prvi dokument vezan za ovu krizu – Deklaraciju o Kipru. U ovom dokumentu, koji je predložio predstavnik Jugoslavije u ime četrnaest nesvrstanih zemalja, ponovo je potvrđena pozicija nesvrstanih u odnosu na Kipar i zatraženo poštovanje ranije donete Rezolucije UN 353. Uz ocenu da svako odugovlačenje povlačenja stranih trupa i vojnih efektiva sa Kipra predstavlja ozbiljnu pretnju miru i bezbednosti u istočnom Mediteranu, u dokumentu je istaknuto legitimno pravo vlade Kipra da ravnopravno učestvuje u donošenju svih odluka koje se tiču normalizacije stanja u toj zemlji. Radilo se o zahtevu nesvrstanih zemalja za uključivanje predstavnika Kipra u trojne razgovore koje su započeli predstavnici Velike Britanije, Grčke i Turske (zemalja garanta Ugovora iz 1959, koji je regulisao političko ustrojstvo Kipra) u Ženevi, na poziv Saveta bezbednosti UN.⁷⁰

Neuspeh Ženevskih pregovora i druga turska vojna intervencija na Kipru, koja je usledila 9. avgusta⁷¹, učinili su još složenijom situaciju na Mediteranu, ali i unutar NATO-a, jer su dve članice te vojne

⁶⁹ Isto

⁷⁰ AJ, KPR, I-3-a/57-4. *Jugoslovenski stav u vezi sa Kiparskom krizom*

⁷¹ Pošto se tom intervencijom Turska ogлуšila o Rezoluciju UN 353, Jugoslavija je 11. avgusta uputila turskoj vladi promemoriju u kojoj ju je podsetila da je podržala njenu prvu vojnu intervenciju u cilju zaštite turske manjine i ustavnog poretka Kipra, ali da ovakav turski naknadni potez predstavlja opasnost po mir i bezbednost Mediterana i otežava rešavanje Kiparske krize. (AJ, KPR, I-3-a/57-4. *Jugoslovenski stav u vezi sa Kiparskom krizom*)

alijanse – Grčka i Turska bile pred neposrednim međusobnim vojnim sukobom. Poziv na smirivanje je ponovo došao iz Saveta bezbednosti UN, koji je istoga dana zatražio hitnu obustavu borbi na Kipru.⁷²

Budući da odluke Ujedinjenih nacija nisu poštovane i da je faktički došlo do podele Kipra na bazi prisustva turskih invazivnih trupa, Tito je preduzeo intenzivnu diplomatsko-političku aktivnost u odnosu na sve zainteresovane strane. uputio je lične poruke zvaničnicima iz Grčke, Turske i Kipra, u kojima je izložio svoje stavove vezane za modalitet rešavanja kiparske krize. Te poruke uručio je jugoslovenski ministar inostranih poslova Miloš Minić, i to 17. avgusta predsedniku Grčke Gizikosu i premijeru Karamanlisu, a potom, 19. avgusta, turskom predsedniku Edževitu. Posredstvom ambasade SFRJ u Londonu, 22. avgusta uručena je i Titova lična poruka arhiepiskopu Makariosu. Najzad, 27. avgusta, tokom svog boravka u Nikoziji, Minić je razgovarao sa vršiocem dužnosti kiparskog predsednika Kleridisom i potpredsednikom Denktašom, kojima su takođe uručene Titove poruke.⁷³

Pošto je u svojstvu Titovog izaslanika posetio Grčku, Tursku i Kipar, Miloš Minić je preuzeo na sebe ulogu posrednika između Grka i Turaka i inicijatora kompromisnog rešenja, koje bi eventualno moglo biti prihvatljivo za sve strane u sporu. S obzirom da je sa svim involviranim akterima Jugoslavija imala izuzetno prisne i prijateljske odnose i da niko od njih nije sumnjao u njene dobre namere – činilo se da bi ona u datim okolnostima možda tu mogla da napravi neki pozitivni iskorak. Tim pre što se Minićeve poseta Grčkoj, Turskoj i Kipru odvijala u vreme kada su praktično sve mogućnosti za rešenje krize takoreći bile blokirane i kada je postojala realna opasnost da se kriza dalje proširi i zaoštri.

Prilaz Jugoslavije ovako ambicioznom zadatku svodio se na relativno jednostavnu metodologiju. Polazilo se od iscrpne analize svega onoga što je bilo zajedničko u stavovima sukobljenih strana oko razrešenja krize i onoga što je tu na prvi pogled bilo potpuno inkompatibilno (zbog čega su svi dotadašnji pregovori oko Kipra propali). Ono u čemu su se bar delimično Grci i Turci slagali – trebalo je potencirati i razviti u preliminarni segment budućeg sporazuma, a ono u čemu su se razilazili ublažiti kroz postizanje određenih koncesija i ustupaka sa obe strane. Minić je precizno markirao pitanja u kojima su se stavovi

---

⁷² *United Nations Security Council 357/1974*

⁷³ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 235, 241, 242

Grka i Turaka u većoj ili manjoj meri dodirivali: i jedni i drugi su deklarativno bili protiv podele Kipra; i jedni i drugi su u principu bili za pregovore (s time što ih je grčka strana uslovljavala prethodnim povlačenjem turskih trupa na liniju prekida vatre od 9. avgusta, dakle na liniju razgraničenja pre druge turske vojne intervencije na Kipru); obe strane su uviđale neophodnost revizije Ustava Kipra, kao i Ciriških i Londonskih sporazuma i neophodnost sprovođenja u delo Rezolucije UN o Kipru; uslovno je postojala obostrana saglasnost oko opšte demilitarizacije Kipra; i jedna i druga strana se držala kooperativno po pitanju posredovanja nesvrstanih zemalja u sporu.⁷⁴

Naravno, mnogo veći je bio broj pitanja oko kojih se Grci i Turci nisu slagali. Obe strane su odgovornost za krizu prebacivale na svoje protivnike; Grci su bili za hitno otpočinjanje pregovora, ali su to uslovljavali prethodnim povlačenjem turskih trupa sa Kipra (koje smatraju agresorima), što su Turci odlučno odbijali uz argumentaciju da su prvo Grci izvršili agresiju na Kipar, a da su turske trupe sada tu locirane da spreče agresorske ambicije Grčke; Grci su bili za hitno rešavanje kiparskog problema, dok se Turcima nije žurilo i odgovarao im je status kvo, jer su kiparski Turci uspeali da učvrste državnu vlast na osvojenoj teritoriji; u tom smislu, pošto je Turska geografski bila mnogo bliža Kipru nego Grčka, a istovremeno i vojno nadmoćna u odnosu na Grčku – nije pokazivala ni neku posebnu zainteresovanost za dobijanje stalnih garancija teritorijalnog integriteta i nezavisnosti Kipra od strane drugih država, dok su Grci uporno insistirali da se poveća broj garanta (velike sile, stalne članice Saveta bezbednosti UN, najuticajnije nesvrstane zemlje); Grci su uglavnom imali pozitivan stav kad je reč o vraćanju prerogativa vlasti Makariosu, dok su Turci tu imali negativan stav, zamerajući Makariosu što dugi niz godina nije vodio računa o položaju i tretmanu kiparskih Turaka. S obzirom da su se obe strane pozitivno izjasnile povodom Titove poruke, a samim tim delimično podržale jugoslovensku formulu rešavanja kiparskog problema – Minić je pokušao da otkloni kamen spoticanja u premošćavanju ključnog pitanja u kome su se razilazili stavovi Grka i Turaka. (Ukoliko bi u tome uspeo, ostala pitanja bi se vremenom sama po sebi razrešila.) Radilo se o dilemi kakvo bi trebalo da bude buduće državno uređenje Kipra – kako

⁷⁴ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 259. *Poseta potpredsednika Saveznog izvršnog veća i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića Grčkoj i Turskoj*; Isto. *Poseta potpredsednika Saveznog izvršnog veća i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića Kipru*

u budućnosti regulisati odnose dveju zajednica na Kipru. Grci su insistirali na unitarnoj državi sa proširenim pravima turske zajednice, a Turci na „geografskoj federaciji” uz široku autonomiju obe federalne jedinice. Činilo se da je i jednima i drugima bio podjednako blizak i podjednako dalek jugoslovenski predlog o jednoj funkcionalnoj, administrativnoj i kantonalnoj federaciji. Ona je delimično, ali uz određene rezerve i modifikacije, mogla da zadovolji politička nastojanja obe strane, imajući u vidu nerealnost realizacije ekstremnih zamisli Grčke i Turske, koje su zastupale pretežno iz taktičkih razloga ne bi li izborile što bolje rešenje za sebe. Naime, razgovori u Grčkoj, Turskoj i na Kipru pokazali su da postoji neka vrsta uslovne, ali ne i eksplicitne podrške svih aktera kiparske krize – uspostavljanju još uvek nejasno definisane forme federacije na Kipru koja bi u sebi sadržala elemente jugoslovenske federacije.⁷⁵

Iako je put instrumentalizacije i realizacije ovako široke platforme za buduće pregovore oko kiparskog problema bio dalek i neizvestan, jugoslovenska strana je mogla biti zadovoljna što je aktuelni problem makar malo pomeren sa mrtve tačke i što je kroz srdačne i prijateljske razgovore sa predstavnicima Grčke, Turske i kiparskih Grka i kiparskih Turaka, ojačano prijateljstvo Jugoslavije sa ovim balkanskim zemljama, ali i njena ukupna međunarodna pozicija. Time je ujedno zaokružen još jedan ciklus jugoslovenske diplomatsko-političke akcije, čiji cilj nije bilo klasično ili rutinsko posredovanje, već pokušaj da se iskoriste tradicionalno dobri i prijateljski odnosi sa svim akterima krize i na bazi evidentno prisutnog poverenja u dobre namere Jugoslavije iznađe kompromis.

U pauzi po povratku iz Grčke i Turske, a tokom priprema za sledeću destinaciju – Kipar, Minić je 23. avgusta 1974. pozvao Tuna da bi ga upoznao sa koracima koje preduzima Jugoslavija u cilju razrešenja kiparske krize, sa sadržajem Titovih poruka svim involviranim akterima, reagovanjima na te poruke u Grčkoj, Turskoj i na Kipru, sa motivima kojima se pri tome Jugoslavija rukovodila i sa ciljevima koje je želela da postigne.⁷⁶

Minić je razjasnio da cilj jugoslovenske akcije „nije bio da posredujemo”, nego „da pomognemo prijateljskim zemljama”. Imajući u vidu da su u Vašingtonu s velikom dozom nepoverenja pratili jugoslovensku

---

⁷⁵ Isto

⁷⁶ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 440 465

politiku prema kiparskoj krizi, Minić je objasnio Tunu da su aktuelne jugoslovenske aktivnosti pokrenute posle neuspeha Ženevske konferencije i druge turske intervencije na Kipru. „Naš osnovni cilj je bio da doprinesemo traženju mirnog političkog rešenja pre nego što nastupe dalje i nove komplikacije.” U Beogradu je ocenjeno „da je situacija postala veoma opasna i da se kriza može proširiti i najdirektnije ugroziti našu bezbednost, te ne možemo ostati pasivni, već kao susedna, prijateljska i nesvrstana zemlja moramo da nešto preduzmemo. To je naše pravo i naša dužnost... Jedna nesvrstana zemlja Republika Kipar je u opasnosti da bude likvidirana kao suverena država, a ako bi ona mogla da bude raskomadana, mogla bi u budućnosti slična sudbina da zadesi i svaku drugu nesvrstanu zemlja, ne isključujući ni Jugoslaviju. Takav jedan akt doveo bi do veoma opasne situacije u svetu, do opšte nesigurnosti, što bi potpuno potkopalo dosadašnje rezultate detanta i približilo svet novom svetskom ratu”.⁷⁷

U svom izlaganju Minić je akcenat stavio na dodirne tačke u stavovima Grčke i Turske oko puteva razrešenja kiparske krize i podvukao „da za Kipar nema drugog rešenja osim onog koje smo i mi kao višenacionalna zajednica usvojili tokom NOB-a – bratstvo i jedinstvo, puna nacionalna ravnopravnost, i nezavisnost i nesvrstanost”. Sugerisao je razrešenje kiparske krize kroz forsiranje svega onoga u čemu postoji makar delimična saglasnost u stavovima sukobljenih strana. Tu je ukazao na grčku i tursku podršku ideji da se povuku sve strane trupe sa Kipra. Tun nije krio svoje čuđenje kada je čuo da je „Turska saglasna sa demilitarizacijom ostrva” i napomenuo je „da je preterano tražiti povlačenje Turske na linije od 9. avgusta”. Minić nije komentarisao ovu upadicu američkog ambasadora, već je prešao na sledeću tačku u kojoj je smatrao da takođe postoji saglasnost strana u sporu – da sami predstavnici dveju kiparskih zajednica treba da imaju ključnu ulogu u pregovorima oko rešavanja nastalog problema. Stoga će Minić narednih dana posetiti Kipar i voditi razgovore sa Kleridisom, vršiocem dužnosti predsednika Kipra, Denktašem, vršiocem dužnosti potpredsednika Kipra, a potom i sa Makariosom, legalno izabranim predsednikom Kipra. Iako se Tun nevoljno složio sa Minićevom procenom da bi sami Kipranci trebali da vode glavnu reč u pregovorima o Kipru i to u

⁷⁷ AJ, KPR, I-5-b/104–19. Zabeleška o razgovoru potpredsednika Saveznog izvršnog veća i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića sa ambadorom SAD M. Toon-om na dan 23. avgusta 1974. godine

smislu da bi mogli „da odigraju korisnu ulogu”, upozorio ga je da odluke „moraju biti donete u Atini i Ankari”. Pošto se rešavanje kiparske krize stalno prolongiralo, jugoslovenski ministar je ukazao na zabrinutost nesvrstanih zbog toga i njihov stav o neizbežnosti stavljanja tog pitanja na dnevni red zasedanja Generalne skupštine UN. Takva ideja Tunu nije bila prihvatljiva. Za razliku od Jugoslavije, Sjedinjene Države su na sve načine pokušavale da spreče internacionalizaciju kiparske krize i da obezbede rešavanje ovog pitanja kroz pregovore sa direktno zainteresovanim zemljama u užem krugu NATO-a.⁷⁸

Uobličavanje platforme eventualnog kompromisnog rešenja Kiparske krize posle Minićevih razgovora sa svim involviranim akterima podstaklo je Tita da početkom septembra 1974. uputi nove poruke s tim u vezi: generalnom sekretaru UN Kurtu Valdhajmu, sovjetskom lideru Leonidu Brežnjevju, američkom predsedniku Džonu Fordu, šefu kineskih komunista Ču En Laju, premijerima Velike Britanije, Francuske, SR Nemačke, Švedske, Danske, šefovima država i vlada većeg broja nesvrstanih zemalja, stalnim članicama Saveta bezbednosti UN i nekim drugim državama.⁷⁹

Jugoslovenska diplomatsko-politička akcija u pravcu razrešenja kiparske krize istovremeno je nastavljena i u okviru OUN. Naime, već 12. septembra, na sastanku Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja, neposredno pre XXIX redovno zasedanje Generalne skupštine UN, na predlog jugoslovenskog predstavnika usvojen je treći dokument o Kipru. Koordinacioni biro odlučio je ovom prilikom da formira grupu sastavljenu od pet nesvrstanih zemalja (Alžir, Gvajana, Indija, Mali, Jugoslavija — Grupa 5) sa zadatkom da prati razvoj događaja vezanih za Kipar i da se stavi na raspolaganje direktno zainteresovanim stranama za uspostavljanje veze i usluga dobre volje. Ona je trebala da, kroz posredovanje, obezbedi prevazilaženje nekih stavova vlade Kipra koji nisu mogli dobiti odgovarajuću podršku Generalne skupštine UN (osuda turske agresije, prethodno povlačenje turskih vojnih jedinica, vraćanje izbeglica, neprihvatanje principa jednakih prava dve zajednice), kao i prevazilaženje turskih stavova koji takođe nisu mogli da obezbede podršku većine u svetskom parlamentu (protivljenje upotrebi termina „Vlada Kipra” i insistiranje na terminu „Republika Kipar u licu dve nacionalne zajednice”, insistiranje na stavu da vraćanje izbeglica

---

⁷⁸ Isto; DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 440 465

⁷⁹ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 259

treba da bude rezultat, a ne uslov za pregovore). Istovremeno je done-
ta odluka da se ovaj tekst dostavi Savetu bezbednosti sa zahtevom da,
kao zvaničan dokument tog izvršnog tela, bude upućen svim zemljama
članicama UN.⁸⁰

Obrazlažući jugoslovensku inicijativu, jugoslovenski stalni
predstavnik u OUN Jakša Petrić istakao je „da Kiparska kriza čini veli-
ku opasnost za međunarodni mir i bezbednost” i da je ovde ugrožena
„nezavisnost i suverenitet jedne nesvrstane zemlje, što nužno nalaže
akciju svih nesvrstanih zemalja”. S obzirom da je Jugoslavija smatrala
da se nesvrstane zemlje drže isuviše pasivno u odnosu na zbivanja na
Kipru, a da Alžir kao koordinator nije u potpunosti ispunio svoje oba-
veze oko energičnijeg delovanja Koordinacionog biroa u tom sklopu⁸¹,
Petrić je podsetio članice tog tela na stav iz nedavno usvojene Alžirske
deklaracije „da agresija na jednu nesvrstanu zemlju znači napad ne sve
i svaku drugu”. Naglasio je „da Kiparska kriza nema lokalni karakter,
već čini pretnju miru, bezbednosti i stabilnosti u širem regionu”.
Navodeći razloge koji nalažu nesvrstanima da ne budu po strani i da ne
dozvole da se onemoguću njihov uticaj na kiparsku situaciju, Petrić je
upozorio da velike sile „ulažu ozbiljne napore da se i nesvrstani i Uje-
dinjene nacije spreče da daju svoj doprinos pravednom rešenju Kipar-
ske krize i da se rešenje nametne u zatvorenom uskom krugu”. S druge
strane, veliki deo svetske javnosti iskazuje nadu da nesvrstani „iniciraju

⁸⁰ AJ, KPR, I-3-a/57-4. *Jugoslovenski stav u vezi sa Kiparskom krizom i rezime
naših akcija*; „Borba”, 14. septembar 1974. *Inicijativa nesvrstanih*; „Godišnjak Institu-
ta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str 63

⁸¹ U izveštajima jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova u vezi sa
akcijama nesvrstanih zemalja u cilju rešavanja kiparske krize i u izveštajima o prob-
lemima koordinacije zajedničkih akcija nesvrstanih zemalja, ukazano je na prisustvo
„određenih teškoća” uzrokovanih „ponašanjem Alžira kao koordinatora, koji šire
interese nesvrstanih podređuje svojim užim interesima”. Takvo ponašanje je sve više
izazivalo nezadovoljstvo većeg broja nesvrstanih zemalja, među njima i Jugoslavije.
„Zbog nedovoljno razrađenog mehanizma koordinacije i pasivnog ponašanja jednog
broja članica Koordinacionog biroa – dolazilo je do sporosti i neadekvatnog reagova-
nja KB, naročito prilikom izbijanja krizne situacija (Čile, Kipar). Alžir, kao koordina-
tor, nije pokazivao spremnost da pokrene akciju KB po pitanju Kipra, čak i pored
insistiranja pojedinih članica KB. S druge strane, kada je odgovaralo njegovim užim
interesima, Alžir je u svojstvu koordinatora, pokrenuo širu međunarodnu akciju bez
prethodnih konsultacija sa ostalim članicama KB.” DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2,
245. *Najnoviji razvoj u svetu, posebno u svetlu Bliskoistočne i Kiparske krize*; Isto, 43.
Ocena XXVIII zasedanja Generalne skupštine UN; Isto, 1975, f-2, 135. *Koordinacija
aktivnosti nesvrstanih zemalja*

neku akciju ili korak koji bi doprineli kretanju ka rešenju te krize", jer su „nesvrstane zemlje posebno kvalifikovane za ovakvu ulogu, s obzirom na ogromno poverenje koje uživaju kao odgovoran, objektivan i progresivan faktor u međunarodnim odnosima”.⁸²

Akcija nesvrstanih je nastavljena na XXIX zasedanju Generalne skupštine UN (23. septembar – 10. oktobar 1974). U uslovima oštrog sukoba između predstavnika Grčke i Turske u ovom pitanju, uvršćenom u dnevni red zasedanja, na predlog Kipra, Kontakt grupa nesvrstanih uspostavila je vezu sa svim stranama u sukobu – Grčkom, Turskom, predstavnicima kiparske vlade, kao i sa dve nacionalne zajednice na Kipru. Njena akcija bila je pre svega usmerena na ublažavanje stavova Turske (u spornim pitanjima povlačenja turskih trupa i povratka izbeglica, kao i u njenom osporavanju legitimnosti kiparske vlade da predstavlja obe nacionalne zajednice na Kipru), ali i radikalnih stavova vlade Kipra (u njenom zahtevu za prethodnim povlačenjem turskih oružanih snaga, kao preduslova za pregovore, odnosno, prenebregavanje principa jednakih prava dve kiparske zajednice). Posle dugih, složenih i veoma delikatnih pregovora, vođenih sa dve države u sporu, Kiprom i ostalim zainteresovanim stranama, kontakt grupa nesvrstanih, u ime svih nesvrstanih zemalja, predložila je Nacrt rezolucije o Kipru, koji je u Generalnoj skupštini usvojen jednoglasno. Ovom rezolucijom postavljena je osnova za rešavanje suštinskih pitanja vezanih za sukob na Kipru. Rešenje se baziralo na sledećim političkim premisama: ustavno uređenje je stvar sporazuma između grčke i turske kiparske zajednice; sve involvirane strane se obavezuju na poštovanje suvereniteta, nezavisnosti, teritorijalnog integriteta i nesvrstanosti Kipra i na povlačenje svih oružanih snaga. Rezolucijom se, pored toga, poziva na preduzimanje hitnih mera za povratak izbeglica svojim kućama i ohrabruje nastavak pregovora dve nacionalne zajednice na Kipru. Tako je posrednička akcija nesvrstanih ostvarena u pokušajima smirivanja situacije oko Kipra i u samom Kipru, dovela do početnih rezultata koji su otvorili mogućnosti za dalje rešavanje spora. Pri tome, od posebnog značaja je bilo to što su se u prilog rezoluciji istovremeno izjasnili i Grčka, i Turska, i Kipar, i pripadnici turske, i pripadnici grčke nacionalne manjine, što su za nju glasale i velike sile i što je njeno jednoglasno usvajanje u Generalnoj skupštini potencijalno omogućavalo da se ono nametne kao opšteprihvatljiva platforma za dalje rešavanje problema.

---

⁸² „Borba”, 14. septembar 1974. *Inicijativa nesvrstanih*

Inače, radi se o prvoj rezoluciji Generalne skupštine u kojoj se od svih zemalja članica traži da poštuju, pored klasičnih principa Povelje, i nesvrstanost jedne države članice svetske organizacije, što je predstavljalo vrlo važan politički i pravni presedan.⁸³

Sve aktivniji nastup Jugoslavije u cilju uključivanja što šireg kruga zemalja u rešavanje kiparskog problema i internacionalizacije tog problema kroz akciju u Ujedinjenim nacijama, negativno je primljen u političkim krugovima u Vašingtonu. Amerikanci nisu verovali u delotvornost ovakvih akcija i smetalo im je što ih pri tome jugoslovenski predstavnici stalno kritikuju zbog nastojanja da istisnu iz pregovora nesvrstane zemlje i preuzmu ulogu ključnog arbitra. Dodatno je u SAD izazivalo revolt to što Tito i njegovi saradnici to svoje nezadovoljstvo američkim nastojanjima da se suzi krug posrednika između Grka i Turaka, potkrepljuju optužbama da su SAD umešane u izbijanje krize i da su one zainteresovane isključivo za rešenje koje bi doprinelo jačanju južnog krila NATO-a na Mediteranu i Bliskom istoku.

U tom duhu jugoslovenska štampa je permanentno na naslovnim stranama izveštavala o „providnoj igri NATO-a na Kipru” i o „sprezi vojne hunte i CIA-e”. Da bi se postigao veći stepen verodostojnosti i ubedljivosti, često su citirani tekstovi poznatog komentatora američkog „Njujork tajmsa” Sajrusa L. Sulcbergera (Cyrus Leo Sulzberger), u kojima su izneseni podaci o umešanosti SAD u državni prevrat na Kipru i američkim nastojanjima „da se likvidira njegov nezavisan i nesvrstani status, koji je simbolisan u vladi predsednika Makariosa”.⁸⁴

Posebno je oštro intoniran i vrlo eksplicitan bio Titov govor u Jesenicama, 12. septembra 1974. godine. Objašnjavajući „koji je bio glavni razlog puča na Kipru”, Tito je precizirao, „taj puč su organizovali CIA, grčka vojna hunta i Atlantski pakt. Trebalo je ubiti Makariosa, jer je Kipar bio nesvrstana zemlja, a Makarios jedan od osnivača politike nesvrstanosti. Trebalo je njega maknuti i pretvoriti Kipar u bazu Atlantskog pakta”. Lider jugoslovenskih komunista objasnio je i širi smisao prevrata na Kipru u sklopu dalje „penetracije NATO-a” na području Bliskog istoka, Mediterana i Balkana. Nadovezujući se na svoju tezu o pretvaranju Kipra u bazu NATO-a, postavio je retoričko pitanje:

---

⁸³ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 295. *Generalna debata na 29. zasedanju Generalne skupštine OUN*

⁸⁴ *Providna igra NATO pakta, „Borba”, 4. avgust 1974.*

„Šta bi značila ta baza?” i odmah pojasnio: „Ona bi se nalazila na važnoj strateškoj tački. S jedne strane bila bi okrenuta prema Sovjetskom Savezu a sa druge – prema Siriji, koja je jako blizu i koja bi se našla u kotlu, koji s druge strane zatvara Izrael. Sirija bi se našla u teškoj situaciji, jer ne bi imala nikakve mogućnosti da morem dobija pomoć. To je bio strateški plan da bi se stvorila takva baza. Plan je propao i hunta je propala s tim planom.”⁸⁵

Titov nastup u Jesenicama izazvao je buru nezadovoljstva i protesta u Vašingtonu. Odmah posle objavljivanja teksta Titovog govora, 13. septembra, pomoćnik američkog državnog sekretara Artur Hartman (Arthur Hartman) uputio je tim povodom oštar demarš svoje vlade jugoslovenskom ambasadoru Tomi Granfilu. Naglasio je da Titove optužbe na račun SAD „nisu zasnovane na istinitim činjenicama” i „da je Kisindžer vrlo ogorčen”. Zamolio je Granfila da saopšti jugoslovenskoj vladi „svu ozbiljnost” američkih primedbi i „duboko nezadovoljstvo” SAD zbog Titove izjave.⁸⁶ Hartman je istovremeno podsetio svog sagovornika na pismo koje je Tito uputio predsedniku Fordu septembra 1974, povodom zbivanja na Kipru.⁸⁷ U tom pismu nigde nije bilo reči o upletenosti američke Centralne obaveštajne agencije (CIA) u puč protiv Makariosa, niti i jedne optužbe na račun SAD u tom kontekstu. Sve što je izrečeno u pismu u potpunosti se poklapa sa zvaničnim stavom Stejt departmenta. Stoga „oni ne mogu da shvate” kako je došlo do ovako velikog odstupanja u Titovoj oceni zbivanja na Kipru u tako kratkom roku. Jedino objašnjenje koje Hartman nalazi jeste da Tito ima „dva standarda” kada su u pitanju jugoslovensko-američki odnosi. Jedan je onaj koji figuriše u tajnim, ličnim porukama sa američkim zvaničnicima, a drugi kada javno nastupa i obraća se svojoj i svetскоj javnosti. Takva nedoslednost, ne samo što „ne doprinosi rešavanju stvari”, nego „samo još stvara dodatne teškoće”. Koliko su ove optužbe bile činjenički zasnovane vidi se iz dosta neubedljivog Granfilovog komentara „da predsednik Tito nikad ne govori neistinu” i da u tekstu Titovog govora on ne vidi „napad na vladu SAD i Kisindžera, nego na delatnost CIA”. Da Titov nastup nije baš bio idealno koncipiran, videlo se iz završne konstatacije jugoslovenskog ambasadora „da je najbolje

---

⁸⁵ J. B. Tito, *Nezavisnost i savremeni svet*, Tom 2, Beograd 1982, str. 504–505

⁸⁶ AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Ambasada SFRJ, Vašington, br. 1161, 13. 9. 1974.*

⁸⁷ AJ, KPR, I-1/1121. *Poruka predsednika Republike Josipa Broza Tita predsedniku SAD Geraldū R. Fordu, 6. septembar 1974.*

da ovakve razlike raspravljamo i objasnimo u direktnim kontaktima". Na tome se upravo i insistiralo u Vašingtonu – da Tito i njegovi saradnici u javnim nastupima vode računa o svojoj retorici, a da eventualne primedbe na račun američke politike otvoreno iznesu u sklopu diplomatske komunikacije.⁸⁸

Nekoliko dana kasnije (18. septembra 1974) američki ambasador Tun je, istim povodom, zatražio prijem kod Lazara Mojsova, zamenika jugoslovenskog ministra inostranih poslova. Već na početku razgovora je naglasio „da je on lično zaprepašćen i šokiran” Titovom izjavom „da je CIA jedan od organizatora puča na Kipru” i ukazao na svu ozbiljnost situacije nastale zbog ove „neosnovane i neistinite tvrdnje”. Zbog te izjave „američka vlada je veoma uznemirena”. U novonastaloj situaciji, po Tunu, moglo bi doći i do otkazivanja ranije dogovorene posete Kisindžera Beogradu. Kao „svoje lično mišljenje”, Tun je naveo da bi sa jugoslovenske strane bilo potrebno „dati neku vrstu ispravke”. U tom smislu bi možda bilo dobro da se „nekim kanalom izrazi žaljenje” ili da se Titova izjava „na neki način minimizira”.⁸⁹

Mogućnost otkazivanja Kisindžerove posete zbog Titovog govora u Jesenicama nagovestio je i sam Kisindžer tokom razgovora sa jugoslovenskim ministrom inostranih poslova Milošem Minićem u Njujorku, 24. septembra 1974. Iako je Minić naglašavao da je jugoslovenska strana smatrala da je dogovor oko te posete definitivn, Kisindžer mu je uporno davao na znanje da više nije siguran da li će tu posetu uvrstiti u svoj program putovanja i neodređeno mu najavljuvao da će ga uskoro obavestiti „o eventualnoj mogućnosti dolaska”. Za ovakav obrt optužio je Tita: „Kad god se naši odnosi počnu povoljno razvijati neko održi govor... Moram da kažem da smo osetljivi na ono što je rečeno u vezi SAD i Kipra. Ako u to verujete, onda je to opasno, a ako u to ne verujete, a kažete, onda je to jednako opasno. Zašto bi mi želeli da rušimo Makariosa? Šta nam je on smetao i to u julu 1974, u jeku Votergejta, a i bez toga.” Minić je pokušao da ublaži smisao jugoslovenskih izjava u vezi sa glavnim akterima kiparske krize, ukazujući da se te izjave odnose na delovanje CIA, a ne na američku vladu, ali mu je Kisindžer oštro ukazao na svu besmislenost takvog stava: „Dozvolite da znam šta rade agencije vlade. One se ne mogu mešati, a da mi to ne

---

⁸⁸ AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Ambasada SFRJ, Vašington, br. 1161, 13. 9. 1974.*

⁸⁹ AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Iz zabeleške o razgovoru zamenika državnog sekretara L. Mojsova sa ambasadorom SAD u Beogradu M. Toon-om na dan 18. septembra 1974.*

znamo.” Još oštija je bila reakcija američkog državnog sekretara na Minićevu opasku da je grčki predsednik Karamanlis otišao dalje od Jugoslavije „i učinio američku vladu odgovornom” za Kipar. Govoreći o neprihvatljivosti takvog grčkog nastupa, Kisindžer je otvoreno zapretio: „Nije bezbedno da se napadaju SAD, odnosno niko nas neće napadati i očekivati pomoć.” Ta pretnja je očigledno u datom momentu više bila upućena na adresu Jugoslavije nego Grčke. „Ne možemo prihvatiti da u svakom javnom istupanju Jugoslavija zastupa tako oštre stavove koji su protiv SAD... Poštujemo vašu nesvrstanost. Međutim, kao što sam prošle godine rekao, ako je nesvrstanost uvek okrenuta protiv SAD, šta imamo od toga.”⁹⁰

Neposredno uoči razgovora između Minića i Kisindžera odigrao se još jedan događaj, koji je takođe negativno primljen u Stejt departmentu, a koji je nesumnjivo predstavljao značajnu manifestaciju jugoslovenske podrške arhiepiskopu Makariosu u njegovim nastojanjima da se stvore uslovi za njegov bezbedan povratak na Kipar i njegovo ponovno preuzimanje rukovođenja ovom ostrvskom zemljom. Radilo se o poseti Makariosa Jugoslaviji i razgovorima koje je vodio sa Titom, 22. septembra 1974. u Beogradu.⁹¹

Makarios je i ranije bio upoznat sa stavovima Jugoslavije prema razrešenju kiparske krize, ali ih Tito je na početku razgovora još jednom razložio, naglašavajući potrebu aktivnijeg nastupa nesvrstanih zemalja u Ujedinjenim nacijama u cilju postizanja što šire međunarodne podrške ponovnom uspostavljanju ustavnog poretka na Kipru. „Moramo svim snagama da uverimo sve nesvrstane zemlje šta ih očekuje ako bi uspeo manevar na Kipru, da to onda mogu očekivati i druge zemlje... Prvo je atak učinjen na nesvrstanu zemlju Čile, pa sada na nesvrstanu zemlju Kipar, to je atak na nesvrstane.” Konstatujući da nesvrstani smetaju imperijalizmu, Tito je upozorio da „ako nesvrstane zemlje ne bi bile jedinstvene u borbi protiv takvih pokušaja imperijalizma i raznih velesila, onda bi uloga nesvrstanih zemalja jako opala”. Smatrao je da je puč na Kipru tesno povezan sa zbivanjima na Bliskom istoku. „Sa strategijske tačke gledišta, Kipar je od ogromne važnosti za NATO pakt kao baza, jer on geografski tako stoji da – naime kada bi bio NATO baza – ugrožava u prvom redu Siriju i čitav arapski region...

---

⁹⁰ AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Razgovor druga M. Minića sa državnim sekretarom SAD H. Kisindžerom, 24. 9 1974. u Njujorku*

⁹¹ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 292. *Poseta predsednika Republike Kipar Makariosa*

Znači, Sirija bi bila s mora potpuno opkoljena.” Iz ovoga je proizašla i Titova procena šire pozadine puča na Kipru: „Taj plan je napravljen u Atlantskom paktu, to je sigurno. To nije bila samo stvar Turske i Grčke, nego je to plan za dalje opkoljavanje svih arapskih zemalja i da bi se omogućilo Izraelu da izvuče čim veće koristi iz sukoba sa Arapima. To je dalekosežan plan koji je vrlo opasan za mir u svetu uopšte. Zato mi sada moramo učiniti sve, koliko najviše možemo, da upoznamo svet sa tim namerama koje su bile i koje postoje. Osim toga, ako bi imperijalizam uspeo na Kipru, onda u Evropi ostaje od nesvrstanih zemalja samo Jugoslavija.”⁹²

Tito i Makarios su se složili da Amerikanci podržavaju plan Turske da se Kipar podeli na dva potpuno autonomna dela. Tito je smatrao da Amerikancima odgovara ovakva podela, jer shvataju da u novonastaloj situaciji, kada je sprečena likvidacija Makariosa, a izvršena turska vojna intervencija⁹³, nije mogućna realizacija prvobitnog plana – da ceo Kipar postane baza NATO-a. Skromnije, ali jedino realno rešenje za koje se Amerikanci sada zalažu jeste da se NATO baze makar instaliraju na turskom delu ostrva. „Hoće da imaju bazu bar u jednom delu Kipra. Čim veći deo Kipra bude pod Turskom, tim veća će biti baza... Ako bi interesi izvesnih sila Atlantskog pakta preovladali, onda bi to bilo tragično.” Makarios se složio sa ovom konstatacijom: „To je i moje mišljenje, da će se na delu koji bi držala Turska, jednog dana formirati NATO baza.” Da bi se sprečio ovakav obrt, dva državnika su se dogovorila o iniciranju koordinisane akcije nesvrstanih zemalja u UN i van svetske organizacije, kojom bi se sprečila podela Kipra i osujetili planovi NATO-a. Tu se Jugoslavija već puno angažovala.⁹⁴ Tito je predložio

---

⁹² AJ, KPR, I-3-a/57-4. *Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita i Predsednika Kipra Arhiepiskopa Makariosa, održanom 22. septembra 1974. godine u 17.30 časova u Beloj vili u Beogradu*

⁹³ Turska je posle državnog prevrata na Kipru dva puta vojno intervenisala na ovom ostrvu. Prvi put je to učinila jula 1974, uz obrazloženje da želi da zaštiti kiparske Turke i ustavni poredak na Kipru. Jugoslovenska vlada je s tim u vezi objavila posebno saopštenje u kome je uslovno podržla taj potez ukoliko je njegov cilj isključivo ono što je u obrazloženju navedeno. Druga intervencija usledila je narednog meseca i Jugoslavija ju je u svojoj promemoriji 11. avgusta osudila i ukazala na to da je ta vojna intervencija protivna duhu Rezolucije 353 Saveta bezbednosti UN. (AJ, KPR, I-3-a/57-4. *Rezime naših akcija, 19. septembar 1974*)

⁹⁴ Na inicijativu Jugoslavije pojačani su kontakti i zajedničke akcije nesvrstanih zemalja u UN; već 6. avgusta 1974. Koordinacioni biro nesvrstanih zemalja doneo je prvu deklaraciju o Kipru u kojoj zahteva pokretanje adekvatnih mera za

Makariosu da kiparski predstavnik u UN kontaktira Minića, koji će biti informisan o ovom razgovoru, a koji ulaže velike napore kako bi Kipru obezbedio što širu podršku ostalih članica UN.⁹⁵

Amerikanci su sa velikom dozom podozrivosti i nezadovoljstva gledali na jugoslovensko angažovanje oko razrešenja kiparske krize i na jugoslovenske optužbe na račun SAD u vezi s tom krizom. Nisu više očekivali da će Jugoslavija promeniti stav po tom pitanju, ali su insistirali na tome da makar „ograniči svoju akciju”, naročito među nesvrstanimima. O tome je izveštavao ambasador Granfil iz Vašingtona, objašnjavajući da dodatnu delikatnost tu ima nepovoljan obrt kiparske krize po američke interese. „U Vašingtonu se smatra i ocenjuje (javno i interno) da je dosadašnji neuspeh Kisindžerove politike prema Kiparskoj krizi veoma ošteti američke interese na celom tom regionu i šire u NATO-u. Politička akcija SAD kada je izbila kriza imala je za cilj jačanje američkih pozicija u tom regionu i dobijanje novih – podelom Kipra i njegovim stavljanjem pod kontrolu NATO-a, odnosno VI flote, i time jačanja američkog uticaja na Bliskom istoku. Međutim, rezultat dosadašnjeg toka krize je: vojno povlačenje Grčke iz NATO-a i anti-američko raspoloženje u Grčkoj, distanciranje većine zapadno-evropskih saveznika od politike SAD prema Grčkoj i Kipru, odbijanje Kisindžerove posredničke uloge u Kiparskoj krizi, oštre kritike u Kongresu da se obustavi pomoć Turskoj sve dok ne postane fleksibilnija u rešavanju Kiparske krize, što će izazvati negativno reagovanje u Turskoj.” Umesto da ojačaju svoju poziciju u Mediteranu, Sjedinjene Države su postale sasvim drugi efekat. Izazvale su podozrenje i revolt država sa tog prostora, što je nesumnjivo išlo u prilog SSSR i njegovim aspiracijama. Zbog svega toga, po Granfilu, Amerikanci su revoltirani zbog jugoslovenske politike prema Kipru i ne čini im se prihvatljivo jugoslovensko stanovište da različiti prilazi Jugoslavije i SAD aktuelnim svetskim krizama ne bi trebali da dovode do pogoršanja bilateralnih odnosa.⁹⁶

---

prevazilaženje krize; Podstaknut sugestijama Tita i Jugoslavije Makarios je uputio poruku u vezi s Kiprom svim nesvrstanim zemljama. (AJ, KPR, I-3-a/57-4. *Jugoslovenski stav u vezi sa Kiparskom krizom*)

⁹⁵ AJ, KPR, I-3-a/57-4. *Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita i Predsednika Kipra Arhiepiskopa Makariosa, održanog 22. septembra 1974. godine u 17.30 časova u Beloj vili u Beogradu*

⁹⁶ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 448 898. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 11. oktobar 1974. godine*

Ono u čemu su se, ipak, poklapala politička nastojanja Beograda i Vašingtona kada je reč o kiparskom pitanju, bila je obostrana zainteresovanost za hitno razrešenje tog problema.

Naravno, motivi su bili kao i obično sasvim različiti.

Jugoslovenska strana je u tome videla preduslov za eliminisanje jednog ozbiljnog izvorišta međunarodne nestabilnosti i opasnosti po bezbednost same Jugoslavije, ali i za očuvanje prestiža nesvrstane politike na širem međunarodnom planu. Jednoglasno usvojena Rezolucija Generalne skupštine UN, formulisana od Kontakt grupe, prihvaćena je kao šira platforma rešavanja kiparskog pitanja. S tim u vezi Jugoslaviji je za njeno angažovanje odati posebno priznanje od strane nesvrstanih zemalja, ali i većine članica OUN. Amerikanci su, pak, bili zainteresovani za hitno rešavanje kiparske krize jer je ona generisala međusobni sukob dve ključne članice južnog krila NATO-a (Grčke i Turske) i istovremeno podozrenje tih članica prema politici koju vodi zvanični Vašington u tom kontekstu (Grčka je napustila NATO, a Turska je, zbog najave američkog Kongresa da će joj, ukoliko ne bude kooperativnija u vezi s kiparskom krizom, biti obustavljena vojna pomoć – ispoljavala sve veću dozu revolta prema zvaničnicima SAD). Isto tako, Amerikanci su bili svesni da je kriza u neku ruku pogodovala sovjetским nastojanjima da se na prostoru Mediterana redukuje višegodišnja dominacija NATO-a. SSSR je bio zainteresovan da se postojeće stanje što više prolongira, jer je sukob Grčke i Turske ozbiljno podrivao sistem NATO-a na ovom važnom području.⁹⁷

Obostrana zainteresovanost Jugoslavije i SAD za hitno rešavanje kiparske krize došla je do izražaja tokom razgovora koje su u Beogradu, 4. novembra 1974, vodili Tito i Kisindžer. Osvrćući se na ranije jugoslovenske optužbe o umešanosti SAD u državni udar na Kipru, američki državni sekretar je istakao: „Hoću i da Vam kažem da mi nismo imali ništa sa udarom protiv Makariosa. Nismo imali nikakvog interesa da se destabilizuje situacija u istočnom Mediteranu jula 1974. Imali smo velikih unutrašnjih problema u našoj zemlji sa predsedničkom krizom i sa problemima na Bliskom istoku. Svakako nismo želeli da uzrokuje jedan dodatni problem u istočnom Mediteranu. Mogu Vas uveriti da mi nismo bili svesni da se planira udar.” Tito se nije suprotstavio ovoj argumentaciji, ali mu se nije činio realan Kisindžerov plan za rešenje kiparskog problema koji bi se zasnivao na „federalnom

---

⁹⁷ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-3, 310. *Najnoviji razvoj Kiparske krize*

sistemu sa nekim geografskim principima" (zapravo na podeli Ostrva na dva dela). Smatrao je da Grci neće prihvatiti takvu opciju, već isključivo „kantonalno rešenje sa jakom centralnom vladom". S druge strane, Tito se složio sa Kisindžerom da bi „Makarios trebao da se drži dalje od Kipra dok ne bude preliminarnog dogovora" i da bi bilo dobro da podrži kompromisno rešenje koje pripremaju Kleridis i Denktaš. U tom slučaju „bilo bi u redu da se vrati". Na kraju razgovora došlo je do neobičnog obrta u komentarima dvojice sagovornika na račun Makariosa. Kisindžer je odbacio stav Makariosovih protivnika da bi Makarios trebao da da ostavku na mesto predsednika Kipra i preuzme ulogu verskog vođe. Sasvim suprotno, istakao je „da je on bolje kvalifikovan da bude predsednik nego verski vođa". Iz Titovog nastupa, pak, provejavalo je nezadovoljstvo ignorantskim Makariosovim prilazom najnovijim akcijama nesvrstanih. Sav komentar na Kisindžerove pohvale o Makariosovoj državničkoj mudrosti sveo se na upadicu: „Ne uzdržava se od deljenja saveta. Sećam se kad sam se nosio sa njim u Lusaki (na Samitu nesvrstanih zemalja – D. B.)."⁹⁸

U analizi jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova aktuelnog stanja u sklopu akcije na rešavanju kiparske krize, sačinjenoj sredinom decembra 1974. godine, sa dosta pesimizma i rezignacije se procenjivao ishod pregovora direktno involviranih strana i budući domašaj inicijativa Kontakt grupe nesvrstanih zemalja. Smatralo se da uslovi za sprovođenje Rezolucije UN o Kipru „nisu sazreli". Isto tako, „ne postoje ni odgovarajući uslovi da se Kontakt grupa javno aktivira". U takvoj situaciji, unutar Kontakt grupe došlo se do zaključka da bi najbolje bilo ubuduće se oslanjati na što intenzivnije istupanje nesvrstanih zemalja nestalnih članica Saveta bezbednosti UN. Na inicijativu tih zemalja, 13. decembra 1974, usvojena je Rezolucija Saveta bezbednosti, u kojoj se traži „što hitnije izvršenje Rezolucije Generalne skupštine o Kipru". Međutim, sprovođenje te rezolucije je u datom momentu bilo teško izvodljivo. Predstojeći izbori u Grčkoj i aktuelna kriza vlade u Turskoj uticali su na još veću radikalizaciju stavova suprotstavljenih strana prema Kipru. Povratak Makariosa na Kipar u ovom izveštaju jugoslovenskog ministarstva inostranih poslova nije okarakterisan kao iskorak u pravcu razrešenja krize. Uočeno je da Makarios, iako je ublažio svoje „tvrde stavove" prema kiparskom pitanju, i dalje ne uliva

---

⁹⁸ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 71. *Memorandum of Conversation, Belgrade, November 4, 1974*

poverenje Turcima, koji su u njemu videli krivca za novonastalu situaciju i političara sklonog da ignoriše prava turske zajednice na Kipru. Zvaničnicima iz Beograda je posebno smetalo to što je Makarios u svojim prvim javnim nastupima po povratku na Kipar u potpunosti ignorisao akcije nesvrstanih zemalja i eksplicitno ukazivao na to – da SAD i SSSR moraju imati ključnu ulogu u konačnom rešavanju kiparskog problema.⁹⁹

Makariosovo stanovište je znatno odstupalo od njegovih izjava koje je dao tokom svog poslednjeg susreta sa Titom u Beogradu, septembra 1974. godine. Ono je, ujedno, bilo i u direktnoj koliziji sa jugoslovenskim stavovima i u Beogradu nije moglo naići na pozitivan prijem. S druge strane, Makariosov nastup delovao je vrlo otrežnjujuće na jugoslovenske političare u situaciji kada je Jugoslavija zbog svog eksponiranja u ovoj sferi plaćala visoku cenu stavljajući u drugi plan svoj vitalni interes za poboljšanje odnosa sa SAD.

Iako Jugoslavija nije promenila stav o kiparskom problemu, međunarodne okolnosti su ograničavajuće delovale na svrsishodnost dotadašnjeg energičnog eksponiranja nesvrstanih zemalja oko toga. Tokom budućeg višegodišnjeg procesa usaglašavanja stavova sukobljenih strana u kiparskom sporu, Tito i njegovi saradnici nisu više mogli mnogo pomoći, niti je to iko od njih posebno tražio. Iako im to nije bilo pravo, bar jedna prepreka na putu unapređenja saradnje sa SAD je uglavnom otklonjena.

---

⁹⁹ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-3, 310. *Najnoviji razvoj Kiparske krize*

KRIZA NA BLISKOM ISTOKU

Pa, ipak, početak 1974. godine nagoveštavao je povoljniji razvoj arapsko-američkih odnosa, uz primetne proteste Izraela, što je istovremeno doprinelo i poboljšanju jugoslovensko-američkih odnosa. Šefovi glavnih štabova Egipta i Izraela potpisali su, 18. januara, Sporazum o dezangažovanju i razdvajanju njihovih trupa u oblasti Sueckog kanala. Izrael je oslobodio opkoljenu Treću egipatsku armiju, napustio opsadu grada Sueca i povukao svoje trupe sa zapadnih obala Sueckog kanala. Neposredno posle toga, američki državni sekretar Henri Kissinger sastao se sa sovjetskim ministrom spoljnih poslova Gromikom kako bi dobio sovjetsku saglasnost za sledeći korak u sklopu svoje mirovne misije na Bliskom istoku – Sporazum o razdvajanju sirijskih i izraelskih snaga na Golanu. Taj sporazum je posle mukotrpnih i iznurujućih pregovora potpisan 31. maja 1974. Takvom pozitivnom epilogu doprinele su, pored ostaloga, i krupne promene u rukovodstvu Izraela – ostavka premijerke Golde Meir, odlazak sa funkcije ministra odbrane Moše Dajana (Moshe Dyan) i ministra inostranih poslova Abe Ebana (Abba Eban). Odlazak sa političke scene ključnih aktera izraelske pobede nad Arapima 1967. godine imao je izuzetno povoljno psihološko dejstvo na tok i sadržinu razgovora između sukobljenih strana i na zaključivanje prvog sporazuma između Sirije i Izraela još od davne 1948. godine i vremena kada dolazi do prvog arapsko-izraelskog rata i stvaranja nove izraelske države.

Promena odnosa snaga na Bliskom istoku posle Oktobarskog rata, kako na bojnopolju, tako i u pogledu ekonomske moći i uticaja u svetu (arapski embargo na uvoz nafte izraelskim saveznicima) – ohrabrujuće je delovala na zemlje koje su bile direktno pogođene tadašnjom izraelskom superiornošću i nepopustljivošću. U relativno kratkom roku nestalo je osećaja nadmoćnosti na jednoj strani i osećaja inferiornosti na drugoj. Neka vrsta ravnoteže snaga potencijalno je generisala povoljniju atmosferu za iniciranje konačnih pregovora oko postizanja obostrano prihvatljivog kompromisa između oštro suprotstavljenih strana.

Međutim, ubrzo je postajalo sve jasnije da ovakva logika, karakteristična za većinu centara kriznih žarišta, nikako ne važi i za područje Bliskog istoka. Glavnu prepreku ovde nije isključivo predstavljao Izrael, nego nejedinstvo involviranih arapskih država oko konkretnih

modaliteta razrešenja krize. To nejedinstvo, naravno, vešto je koristio Izrael i zahvaljujući njemu prolongirao rešavanje krize i zadržavanje okupiranih teritorija. Jedno od ključnih pitanja koje se aktuelizovalo posle egipatskog i sirijskog sporazuma sa Izraelom o dezangažovanja i razdvajanju trupa na spornim područjima, bilo je pitanje: *kako sprovesti povlačenje Izraela na zapadnoj obali reke Jordan*. Radilo se o području koje je pre prvog arapsko-izraelskog rata 1948. pripadalo Palestini, a koje je tokom trećeg arapsko-izraelskog rata 1967. okupirao Izrael. Sve arapske zemlje su bile jedinstvene (a taj zahtev je čak indirektno bio podržan i od SAD) u stavu da na tom području, na kome su uglavnom naseljeni Palestinci, posle povlačenja izraelskih okupacionih trupa treba da bude formirana nezavisna palestinska država. Međutim, nesuglasice su se javile oko puteva sprovođenja ovog cilja. Naime, pošto PLO nije bio spreman da prizna pravo Izraelaca na sopstvenu državu, ni Izraelci nisu bili spremni da takvo isto pravo priznaju Palestincima. Umesto toga, maksimum koji je mogao biti prihvaćen u Tel Avivu svodio se na dve političke premise. Prvo, da Palestince u pregovorima isključivo može da zastupa jordanski kralj Husein – Izrael je odbijao svaku mogućnost pregovora sa predstavnicima PLO. I, drugo, Izrael je bio spreman da se povuče sa ovog prostora, ali pod uslovom da se taj prostor priključi državi Jordan, čiji bi građani bili i Palestinci (koji bi u toj državi imali manju autonomiju). Pošto ni u kakvoj drugoj varijanti (osim da Palestinci konačno priznaju izraelsku državu) Izrael nije bio spreman da se povuče sa zapadne obale Jordana, Egipat je smatrao da bi ovakvo rešenje trebalo prihvatiti, a potom bi u okviru Jordana bio raspisan plebiscit o osamostaljenju Palestinaca i njihovom odvajanju od Jordana u okviru posebne nacionalne države.¹⁰⁰ Sličan stav imao je

¹⁰⁰ Egipat je od svih arapskih država bio najviše zainteresovan za što skorije postizanje sporazuma sa Izraelom o povlačenju izraelskih trupa sa okupiranih teritorija i uspostavljanja kakvog-takvog mira na Bliskom istoku. Naime, iako je Egipat imao do tada vodeću ulogu među arapskim zemljama u borbi sa Izraelom, on je u odnosu na svoje saveznike trpeo i najveći deo tereta tog rata. Gubitkom prihoda od Sueckog kanala, gubitkom petrolejskih izvora na Sinaju (koje je okupirao Izrael, a koji su posle ogromnog povećanja cena nafte posebno dobili na značaju) i drastičnim opadanjem turizma – egipatska privreda je bila najteže pogođena situacijom nastalom posle arapsko-izraelskog rata 1967. Egipatska zavisnost od finansijske pomoći spolja je sve više rasla. Pored uvoza velikih količina ratnog materijala, egipatska privreda je takođe bila opterećena i proizvodnjom širokog spektra ratne opreme. Zavisnost od velikih sila se sve više povećavala, a ekonomsko stanje u zemlji se sve više pogoršavalo. Prolongiranje takve situacije moglo je imati katastrofalne posledice po

jordanski kralj Husein. On, doduše, nije pominjao mogućnost plebiscita, ali je smatrao da Jordan treba da zadrži dotadašnje pravo da u Ženevi zastupa sve Palestine, bilo da oni žive na prostoru zapadne obale Jordana ili drugde, a da ne bi bilo svrsishodno da se takvo pravo dodeli Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji. Husein se zapravo zalagao za formiranje jordansko-palestinske unije pod njegovim rukovodstvom – što je jedino Izrael podržavao. Takvu opciju odlučno su odbacivale i Sirija i PLO, a i većina arapskih zemalja.¹⁰¹ Oštra kolizija gledišta dovela je do oštre konfrontacije između Jasera Arafata i kralja Huseina, kao i konfrontacije Jasera Arafata i Asada sa Sadatom, a potom i opšteg rascepa unutar arapskog sveta. Time je eliminisana mogućnost postizanja bilo kakvog sporazuma o povlačenju Izraela sa zapadne obale Jordana i trajnog rešavanja bliskoistočne krize. To je, opet, zaustavilo američku strategiju „korak po korak” i praktično je trajno učinilo nesvrshodnom. Doduše, tokom XXIX redovnog zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, PLO je priznat kao jedini legitimni predstavnik palestinskog naroda i jedini legitimni akter budućih pregovora oko rešavanja tog pitanja.

Pa, ipak ostaje neosporno da je Sporazum Egipta i Izraela o dezangažovanju i razdvajanju trupa u oblasti Sueckog kanala i Sporazum o razdvajanju sirijskih i izraelskih snaga na Golanu postignut prvenstveno zahvaljujući ogromnim naporima Kisindžera, koji je putujući neumorno iz zemlje u zemlju tokom više nedelja uspeo da bar donekle približi stavove sukobljenih strana. Američki državni sekretar je pripremio i teren da se u bliskoj budućnosti reaktivira Ženevska konferencija o Bliskom istoku i da se u međuvremenu iniciraju i naredni koraci radi celovitog rešenja ove krize. Ovakva američka bliskoistočna politika naišla je, naravno, na pozitivan prijem u Jugoslaviji. O

---

egipatsku privredu i dovesti u pitanje dalje funkcionisanje političkog sistema. („Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu 1974”, Beograd 1975, str. 23–24)

¹⁰¹ Irak, Libija i PLO su i dalje insistirali na rešenju da se na celoj teritoriji Palestine (zaključno sa prostorom na kome se nalazio Izrael) formira država palestinskih Arapa na čijem čelu bi bila Palestinska oslobodilačka organizacija. Odlučno su se suprotstavljale opstanku aktuelne izraelske države i zastupale su radikalno stanovište koje je i rezultiralo prvim arapsko-izraelskim ratom 1948, a potom uslovi- lo izbijanje i svih narednih ratova na tom području – „da Izrael treba baciti u more”. (Ian Bickerton and Carla L. Klausner, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*. 4th ed. Upper Saddle River: Prentice Hall, 2002; „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu 1974”, Beograd 1975, str. 128, 131–133)

tome je još sredinom februara 1974. detaljno referisao američki ambasador Tun tokom konsultacija sa svojom vladom i vojnim vrhom u Vašingtonu. Tom prilikom skrenuo je pažnju svojim sago-vornicima „da je u poslednjih šest nedelja došlo do pozitivne promene u jugoslovenskom ponašanju prema Sjedinjenim Državama”. Takav obrt objašnjavao je i time što je procena Beograda bila da su „Sjedinjene Države postale manje pro-izraelski nastrojene”. S druge strane, Tun je smatrao da su Tito i njegovi saradnici shvatili da su preterali u svojoj „antiameričkoj kampanji”. Imajući sve to u vidu, Tun je predložio da se pojačaju diplomatski kontakti sa jugoslovenskim predstavnicima i da Jugoslaviju u što skorijoj budućnosti poseti neko iz vojnog vrha SAD. To bi, po njemu, predstavljalo „protutežu” poseti Jugoslaviji, koju je već upriličio sovjetski ministar odbrane Grečko. Tun je potencirao neophodnost intenziviranja vojne saradnje sa Jugoslavijom smatrajući da će „vojska biti ključni faktor kada Tito ode. Naša prednost bi bila da dobro upoznamo jugoslovenske vojne rukovodioce lično, kako bi znali šta oni misle”. Upravo stoga, Tun je naglasio „da bi posete na visokom nivou mogle da ostvare taj cilj”.¹⁰²

S obzirom da je u Vašingtonu uočen „pozitivan pomak” u jugoslovenskoj percepciji američke bliskoistočne politike, reafirmisan je i interes SAD za posredničkom ulogom Jugoslavije između Arapa i ove sile, kao i za posredničkom ulogom Jugoslavije između pojedinih arapskih zemalja koje su ispoljavale dijametralno suprotna gledišta prema Kisindžerovoj mirovnoj misiji na Bliskom istoku (Egipat, Sirija, Irak, Libija, Alžir). U američkoj administraciji su procenjivali da je u Pokretu nesvrstanosti liderstvo preuzeo radikalno nastrojen alžirski predsednik Bumedijen, dok je Tito potisnut u drugi plan.¹⁰³ Stoga su Amerikanci bili zainteresovani za aktivnije Titovo uključivanje u ovom kontekstu i njegovo posredovanje između „radikalnih” i umerenih članica pokreta. U tom pogledu interesi Jugoslavije i SAD su se podudarali. U jugoslovenskim političkim krugovima je u ovo vreme takođe procenjivano da ugled Pokreta nesvrstanosti naglo opada zbog nejedinstva nesvrstanih zemalja i relativno pasivnog držanja koordinatora aktivnosti

¹⁰² FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 67. *Memorandum of Conversation, Washington, February 15, 1974*

¹⁰³ AJ, KPR, I-5-c/23. *Neke američke ocene politike nesvrstanih zemalja*

nesvrstanih – Alžira prema glavnim kriznim žarištima u svetu (Kipar, Bliski istok).¹⁰⁴

U cilju reaktiviranja akcije nesvrstanih na međunarodnom planu i njihovog koordinisanog nastupa oko razrešenja krize na Bliskom istoku, Tito je početkom 1974. upriličio još jednu svoju azijsku turneju, tokom koje je posetio Indiju, Nepal, Bangladeš i Siriju. Za vreme boravka u Nju Delhiju Tito je sreo i Sirimavo Bandaranaike, premijerku Sri Lanke, države u kojoj je trebao da se tokom 1976. godine održi Peti samit nesvrstanih. Iako je povod za Titovo putovanje bilo primanje Nehruove nagrade za međunarodno razumevanje u Nju Delhiju, glavni razlog je bilo Titovo nastojanje da podstakne nesvrstane na akciju i da stvori uslove kako bi se prevazišlo stanje inercije koje je zahvatilo Pokret nesvrstanosti. Naravno, pored toga posebna pažnja u razgovorima posvećena je krizi na Bliskom istoku i aktuelnoj inicijativi nesvrstanih za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka.¹⁰⁵

Titova poseta azijskim zemljama podstakla je zapadnu štampu da ponovo, posle kraćeg zatišja u informisanju o aktivnostima nesvrstanih, posveti dosta pažnje ovoj temi. U američkoj štampi spekulisalo se o rascepu u Pokretu nesvrstanosti zbog nejedinstva njegovih članica oko prilaza energetske krizi i saniranja njenih negativnih posledica na privredu velikog broja nerazvijenih nesvrstanih zemalja. U tom duhu ocenjeno je da je Titovo nastojanje da se što pre održi novi sastanak nesvrstanih na kome bi se učinili neki koraci u pravcu prevazilaženja krize nesvrstanosti – naišlo na negativnu reakciju arapskih zemalja izvoznica nafte. Titove česte izjave o američkim pokušajima da se razbije jedinstvo nesvrstanih zemalja na Zapadu su tumačene kao pokušaj da se opravda sve oštrije sporenje unutar Pokreta oko konkretne strategije budućih zajedničkih akcija.¹⁰⁶

Ubrzo posle Titove azijske turneje u Alžiru je održan, od 19. do 21. marta, prvi sastanak Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja na ministarskom nivou. U skladu sa dogovorom na sastanku, naloženo je

---

¹⁰⁴ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 245. *Najnoviji razvoj u svetu, posebno u svetlu Bliskoistočne i Kiparske krize*; Isto, 43. *Ocena XXVIII zasedanja Generalne skupštine UN*; Isto, 1975, f-2, 135. *Koordinacija aktivnosti nesvrstanih zemalja*

¹⁰⁵ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 46–48

¹⁰⁶ DA MSP RS, 1974, PA, Jugoslavija, f-77, 48 811. *Strana štampa o poseti predsednika Tita azijskim zemljama*

nesvrstanim zemljama, zastupljenim u Koordinacionom birou nesvrstanih pri OUN, da usklađuju stavove nesvrstanih zemalja oko nastupa u vezi s najvažnijim međunarodnim problemima. Naime, zbog pasivnog ponašanja većine članova Koordinacionog biroa pri UN, koji je formiran posle Alžirskog samita, nesvrstani su vrlo mlako reagovali u Svetskoj organizaciji u momentima kada je dolazilo do eskalacija svet-skih kriza (Jugosloveni su za to optuživali alžirskog predsednika Bumedijena, koji je kao domaćin poslednjeg samita preuzeo ulogu koordinatora akcija nesvrstanih). Jugoslovenski predstavnici u stalnoj misiji Koordinacionog biroa u UN su zbog pasivnosti ovog tela ispoljavali veliku dozu nezadovoljstva. Stoga su na ovom prvom sastanku Koordinacionog biroa na ministarskom nivou u Alžiru zahtevali da se precizno razrade mehanizmi koordinisanja nastupa nesvrstanih zemalja, mimo već onog ranije postojećeg, koji je primat davao domaćinu poslednjeg samita. Pa, ipak, definitivna odluka oko ovog problema nije postignuta zbog različitog prilaza pojedinih učesnika sastanka. Međutim, ono što je naročito bilo u koliziji sa jugoslovenskom nesvrstanom i bliskoistočnom politikom, bilo je usvajanje posebne Deklaracije o Bliskom istoku, na inicijativu radikalne grupe nesvrstanih zemalja, u kojoj se sugeriše „da nesvrstane zemlje ispitaju mogućnost da se Izrael isključi iz Ujedinjenih nacija”. Zbog te odluke SAD su vrlo burno reagovali i zapretile da će napustiti OUN ukoliko nesvrstane zemlje iskoriste svoju brojčanu nadmoć u UN i pokušaju da isključe Izrael iz te organizacije.¹⁰⁷

Ova tema bila je, pored ostalih važnih pitanja iz međunarodnih odnosa, predmet razgovora koje su nedelju dana posle održavanja sastanka Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja (28. marta) vodili Tito i Sadat na Brionima. To je bio treći susret Tita i Sadata u proteklih petnaest meseci, a njihov prvi lični kontakt posle otpočinjanja Oktobarskog rata (do tada su svoje stavove oko razrešenja Bliskoistočne krize razmenjivali porukama). Sastanak je upriličen upravo u momentu kada su u Moskvi okončani razgovori između Kisindžera i Brežnjeva o modalitetima rešavanja Bliskoistočne krize i u momentu kada se na zasedanju Saveta Arapske lige u Tunisu takođe razmatralo ovo pitanje.

¹⁰⁷ DA MSP RS, 1974, str. pov, f-2, 135. *Koordinacija aktivnosti nesvrstanih zemalja*; Olivera i Dragan Bogetić, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanih*, Beograd 1981, str. 97–98; *Deklaracija o Bliskom istoku i palestinskom pitanju* („Skupovi nesvrstanih zemalja”, Beograd 1974, str. 255–256); AJ, KPR, I-4-c/2–20. *XXIX redovno zasedanje Generalne skupštine UN*

Praktično razgovori Tito–Sadat su predstavljali treći nivo aktivnosti na međunarodnom planu posvećen problemima Bliskog istoka. Posebnu težinu ovaj sastanak je imao s obzirom da je nekoliko dana ranije Sirija obavestila SAD da je odredila svog predstavnika za pregovore u Vašingtonu sa Kisindžerom o razdvajanju sirijskih i izraelskih trupa i da je najavila da će taj pregovarač stići u Vašington 10. ili 11. aprila. O istoj temi trebalo je da Kisindžer raspravlja sa izraelskim ministrom odbrane Moše Dajanom, 29. marta.

Tokom razgovora dvojice predsednika na Brionima istaknuto je „da se trajna rešenja međunarodnih problema mogu postići jedino na bazi poštovanja legitimnog prava svakog naroda (pa i izraelskog – D. B.) na punu ekonomsku i političku nezavisnost i kroz ravnopravno učešće svih zemalja u rešavanju najvažnijih međunarodnih problema”. Egipatska strana je pozdravila jugoslovensku spremnost da učestvuje u obnavljanju područja razorenih u Egiptu za vreme izraelske agresije. Tito i Sadat su imali maltene identična gledišta o putevima rešavanja Bliskoistočne krize.¹⁰⁸ Ona su precizno uobličena u Zajedničkom saopštenju objavljenom posle njihovog sastanka. U tom dokumentu se insistira na stavu da nedavno potpisani Sporazum Egipta i Izraela o dezangazovanju trupa duž Sueckog kanala predstavlja samo „prvi korak” u pravcu celovitog rešavanja krize na osnovu i u duhu rezolucija OUN, posebno rezolucija 242 i 338. U svim fazama rešavanja krize treba da učestvuju svi zainteresovani akteri. Mora se obezbediti punopravno učešće Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji (PLO) kao „jedinom punopravnom predstavniku arapskog naroda Palestine”. U vezi s tim se zahteva da Ženevska konferencija mora obezbediti potpunu i neodložnu primenu svih rezolucija Generalne skupštine i Saveta bezbednosti UN.¹⁰⁹

Međutim, zbivanja na Bliskom istoku nisu išla naruku Titovim i Sadatovim nastojanjima da se pristupi realizaciji sledeće faze u razrešavanju Bliskoistočnog problema, koja bi uključivala i rešavanje palestinskog pitanja. Razdvajanje snaga na Sinaju samo po sebi nije pružalo nikakve garancije palestinskom narodu, tim pre što je Izrael ostao nepopustljiv u stavu da ni po koju cenu ne pregovara sa PLO, koju je tretirao kao terorističku organizaciju. Jedini prihvatljiv pregovarač za

---

¹⁰⁸ AJ, KPR, I-3-a/121–69. Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom Egipta Anvar el Sadatom, vođenom 28. marta 1974. godine

¹⁰⁹ Zajedničko jugoslovensko-egipatsko saopštenje („Borba”, 31. mart 1974)

Izraelce oko rešavanja pitanja palestinskih izbeglica, njihovog naseljavanja Zapadne obale Jordana i povlačenja izraelskih trupa koje su u ratu 1967. okupirale to područje – bio je jordanski kralj Husein. Takva taktika predstavljala je odgovor na palestinsku nepopustljivost po pitanju priznanja izraelskom narodu prava na sopstvenu državu i opstanak na prostoru nekadašnje Palestine, ali i pogodno sredstvo kojim se potkopava arapsko jedinstvo. Pošto su Egipat i Sirija insistirali na tome da PLO mora biti punopravni učesnik Ženevske konferencije i da samo ona može direktno zastupati Palestince, kralj Husein je u revoltu doneo odluku da „zamrzne svu svoju političku aktivnost” na Ženevskoj konferenciji. Stoga je poduhvat Ženevske konferencije o Bliskom istoku potpuno zamro. U takvoj situaciji, smatrajući da osim rata nema drugog rešenja, snage PLO su u drugoj polovini godine osetno pojačale svoje vojne aktivnosti u okupiranim područjima Zapadne obale Jordana i na libansko-izraelskoj granici. Na palestinske napade izraelska strana je uzvraćala odmazdom nad libanskim civilnim stanovništvom i bombardovanjem logora palestinskih izbeglica. Izraelske trupe su u više navrata upadale u Liban, tako da je i ova bliskoistočna zemlja sve više postajala poprište palestinsko-izraelskog sukoba. Mada su Kisindžerova posredovanja davala neku nadu tokom prve polovine godine, odsustvo spremnosti Izraela da učini dalje ustupke potpuno je paralisalo proces rešavanja ove krize i situacija se vraćala na stanje „ni rat, ni mir”, koje nikako nije odgovaralo Arapima. To je navelo arapske države i Izrael da se prvenstveno orijentišu na uklanjanje posledica vojnih gubitaka Oktobarskog rata po njihovu borbenu gotovost i da teže daljem naoružavanju. Sirija je zahvaljujući sovjetskoj pomoći do kraja godine potpuno obnovila svoje naoružanje. Egipat to nije uspeo, jer, po njegovim tvrdnjama, SSSR nije bio spreman da mu omogući da potpuno nadoknadi gubitke iz Oktobarskog rata. To je dovelo do zahađenja u egipatsko-sovjetskim odnosima (uslovljenog i samim poboljšanjem egipatsko-američkih odnosa). Izrael je uspeo da obezbedi značajne isporuke američkog oružja. Ukupna vojna pomoć SAD od okončanja Oktobarskog rata do kraja 1974. iznosila je dve i po milijarde dolara.¹¹⁰

S obzirom na usložnjavanje i dramatično komplikovanje situacije na Bliskom istoku posle eskalacije nasilja u Libanu i sve izrazitijeg

---

¹¹⁰ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 124–133; „Keesing s Contemporary Archives 1975”, 26 881

nejedinstva Arapa oko strategije prema Izraelu – od posebnog značaja je bilo hitno pokretanje miroljubivih inicijativa od strane članica Pokreta nesvrstanosti. Jugoslavija je tu imala važnu ulogu s obzirom da je, s jedne strane, kao evropska država bila manje pogođena aktuelnom brutalnošću zaokreta na Bliskom istoku i animozitetima prema Izraelu, a s druge, bila jedna od najaktivnijih članica Pokreta nesvrstanosti kad su u pitanju međunarodna nastojanja za eliminisanjem žarišta svetskih kriza. Da bi tu svoju ulogu ostvarila, Jugoslavija je svakodnevno razmenjivala poruke i informacije sa predstavnicima arapskih zemalja i inicirala brojne kontakte sa funkcionerima tih zemalja. Predsednik jugoslovenske vlade Džemal Bijedić posetio je u prvoj polovini marta Libiju, gde je vodio razgovore sa premijerom Džaludom i predsednikom Gadafijem. Već u maju, premijer Džalud je uzvratio ovu posetu i boravio u Beogradu. Tito je 12. juna u Karađorđevu primio potpredsednika Saveta revolucionarne komande Iraka Sadama Huseina. Husein je tokom posete Jugoslaviji vodio razgovore i sa premijerom Bijedićem, koji je kasnije posetio Bagdad. Posle posete egipatskog predsednika Sadata Jugoslaviji, usledila je tokom oktobra i poseta egipatskog potpredsednika vlade i ministra rata, feldmaršala Ahmeda Alija. Član Saveta federacije Edvard Kardelj posetio je početkom jula Egipat, gde je vodio razgovore sa predsednikom Sadatom, a istog meseca je Jugoslaviju posetio tuniski premijer Hedi Nuiru.

Jedan od važnih kontakata ove vrste bio je susret Tita sa predsednikom Sirijske Arapske Republike, Hafezom el Asadom, koji je od 14. do 16. avgusta 1974. boravio u zvaničnoj poseti Jugoslaviji. Razgovori dvojice predsednika odvijali su se u vreme kada je na Kipru izvršen državni udar i pokušaj nasilnog uklanjanja sa vlasti jugoslovenskog i sirijskog saveznika iz Pokreta nesvrstanosti – arhiepiskopa Makariosa. S obzirom da su Tito i Asad tokom svog susreta najviše pažnje posvetili Bliskom istoku, povezali su ovaj događaj sa nekooperativnim stavom Izraela oko razrešenja krize bliskoistočne krize. Izrazili su bojazan da će Izrael iskoristiti izbijanje u prvi plan kiparske krize za odlaganje sprovođenja Rezolucije 338 Saveta bezbednosti i održavanja Ženevske konferencije.¹¹¹

---

¹¹¹ AJ, KPR, I-3-a/106–20. Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom Sirijske Arapske Republike, Hafezom el Asadom, 14–16. avgust 1974. godine

Sirijski lider je izložio stanovište svoje zemlje u vezi s aktuelnim inicijativama za rešavanje krize na Bliskom istoku i o stanju na Golanu posle potpisivanja Sporazuma o razdvajanju sirijskih i izraelskih trupa. Iako je taj sporazum omogućio privremeno stišavanje ratnog stanja, Izrael, po njemu, nije pokazivao spremnost da povuče svoje trupe sa okupiranih sirijskih teritorija. Asad je tokom razgovora sa Titom ispoljio određene rezerve prema aktuelnoj američkoj strategiji rešavanja krize na Bliskom istoku – „korak po korak” i egipatskoj podršci takvom prilazu. Smatrao je da, ukoliko rešavanje bliskoistočnog problema bude podeljeno po etapama, to može odložiti ili čak sprečiti trajno i pravedno rešenje krize, a gurnuti u drugi plan rešenje palestinskog pitanja. Tito se uglavnom složio sa Asadom, ali je insistirao na očuvanju arapskog jedinstva kao najvećoj tekovini oktobarskog rata. Smatrao je da nesvrstane zemlje moraju biti mnogo aktivnije i efikasnije, jer bez njih aktuelna kriza ne može biti razrešena. Po Titu, u ovaj proces se moraju uključiti sve zainteresovane strane i on ne sme ići mimo Ujedinjenih nacija. Oba sagovornika su se saglasila da odlaganje Ženevske konferencije o Bliskom istoku šteti arapskom svetu i da nesvrstane zemlje treba da izvrše snažan pritisak da se ta konferencija reaktivira i otpočinu pregovori u cilju hitnog sprovođenja rezolucije 338 u delo. Pri tome, i Tito i Asad su ispoljili nezadovoljstvo što Amerikanci do daljnjeg ne žele da u pregovore o rešavanju krize na Bliskom istoku uključe i PLO te u drugi plan stavljaju neotuđivo pravo Palestinaca na sopstvenu državu. U Zajedničkom saopštenju dvojica predsednika istakla su da do sada preduzete mere na rešavanju krize na Bliskom istoku „ne sadrže glavne i bitne elemente koji bi doveli do rešenja krize i uspostavljanja pravednog i trajnog mira” i da aktuelna izraelska politika praćena „ratobornim pretnjama i pripremama” nikako ne ide u prilog tom procesu. Koliko je dugoročno neodrživo stanje „ni rat, ni mir”, iskazano je navođenjem obrta koji je nastupio posle izraelskih napada na teritoriju i civilno stanovništvo Libana. Stoga se u završnom delu Saopštenja koji se odnosi na Bliski istok ističe pravo arapskih zemalja „da koriste sva raspoloživa sredstva radi oslobađanja svojih okupiranih teritorija”.¹¹²

Međutim, kada je reč o jugoslovensko-američkim odnosima i stabilizovanju jugoslovenske međunarodne pozicije, svakako najznačajniji momenat tokom 1974. godine predstavljala je dugo pripremana i

---

¹¹² Isto; *Zajedničko jugoslovensko-sirijsko saopštenje* („Borba”, 17. avgust 1974)

povremeno odlagana poseta američkog državnog sekretara Henrija Kisindžera Beogradu. Zbog složene međunarodne situacije, ali i novog pogoršanje u jugoslovensko-američkim odnosima, došlo je do pomerenja datuma te posete za nekoliko meseci.¹¹³ Posle svih tih peripetija, Kisindžer je stigao u jugoslovensku prestonicu 4. novembra i tom prilikom vodio razgovore sa najvišim jugoslovenskim zvaničnicima – predsednikom Titom, premijerom Džemalom Bijedićem, ministrom spoljnih poslova Milošem Minićem i članom Predsedništva CK SKJ i Predsedništva SFRJ Edvardom Kardeljem. Minić je uputio poziv Kisindžeru da poseti Jugoslaviju, što je Kisindžer prihvatio. Dogovoreno je da bi se ta poseta mogla ostvariti u sklopu jedne duže turneje Kisindžera, koju bi američki državni sekretar iskoristio da poseti, pored ostalih zemalja, i Indiju, juna 1974. godine.

Ton razgovora u Beogradu bio je u velikoj meri uslovljen i specifičnim interesima SAD koji su se posebno aktuelizovali zbog nezadovoljavajućeg epiloga američkih akcija na Balkanu tokom poslednjih meseci. Naime, Kisindžerova poseta Beogradu je organizovana u vreme kada zbog kiparske krize dolazi do opadanja međunarodnog prestiža SAD i pogoršanja američkih odnosa sa saveznicima u NATO-u: Grčka napušta tu vojnu alijansu sredinom avgusta 1974, a većina njenih članica se ozbiljno distancira od politike Vašingtona. Kongres vrši pritisak na Kisindžera da obustavi pomoć Turskoj sve dok ona ne postane fleksibilnija u rešavanju kiparske krize, što opet dovodi do burnih negativnih reakcija u Turskoj, koje prerastaju u svojevrсну antiameričku kampanju. Ovakav razvoj događaja na istočnom Mediteranu, uzrokovan neuspešnim pokušajem SAD da državnim udarom u nesvrstanom Kipru veže ovu državu za NATO, oslabio je američke vojno-političke pozicije na Bliskom istoku.¹¹⁴

Ovakav obrt objektivno išao je u prilog SSSR i njegovim nastojanjima da suzbije američke penetracije na Mediteranu kroz tesno vojno

---

¹¹³ Do pogoršanja u jugoslovensko-američkim odnosima došlo je povodom nasilne promene vlasti na Kipru, 15. jula 1974. Tito je na mitingu u Jesenicama, 12. septembra 1974. godine, optužio CIA i NATO da stoje iza državnog udara na Kipru i pokušaja uklanjanja sa vlasti arhiepiskopa Makariosa. (AJ, KPR, I-5-b/104–19). To je izazvalo buru protesta u SAD. Tokom novog susreta Minića i Kisindžera u Njujorku, 25. septembra 1974, Kisindžer je izložio demarš svoje vlade zbog Titovog „antiameričkog” nastupa i na dosta neodređen način govorio o svojoj poseti Beogradu – „eventualno ako dođem”, „ako budem došao razgovaraćemo”. (AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Razgovori Minić-Kisindžer*)

¹¹⁴ AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Američka politika prema Kiparskoj krizi*

savezništvo sa Grčkom i Turskom. Poseta Beogradu predstavljala je samo jednu od karika u maratonskoj Kisindžerovoj turneji, koja je obuhvatala zemlje locirane u širokoj zoni južnih granica SSSR (Indija, Bangladeš, Pakistan, Avganistan, Iran, Rumunija i Italija) – što je u Jugoslaviji tumačeno kao namera Sjedinjenih Američkih Država „da pokažu SSSR-u da u tim zemljama imaju značajne interese i da neće sa njima razgovarati preko Moskve”.¹¹⁵

Ohrabrujući momenat u sklopu nastojanja jugoslovenske i američke strane da se potisnu u drugi plan uzajamna neslaganja oko rata na Bliskom istoku i različitih spoljnopolitičkih polazišta, predstavljala je Kisindžerova izjava u Nju Delhiju, 28. oktobra, „da je blokovska diplomatija – anahronizam, a odnosi sa nesvrstanima – stub američke spoljne politike”. Iako je bilo očigledno da ta izjava nije bila odraz stvarne promene izuzetno negativnog stava SAD prema nesvrstanosti, nego manifestacija taktiziranja prema Indiji, ipak je ona predstavljala neku vrstu nagoveštaja elastičnijeg nastupa Kisindžera prema protagonistima nesvrstane politike. To je došlo do izražaja i tokom Kisindžerove posete Beogradu.

Najviše pažnje u razgovorima Kisindžera sa jugoslovenskim rukovodstvom u Beogradu, 4. novembra, posvećeno je bliskoistočnoj krizi i unapređenju bilateralne saradnje. Te dve teme dodatno su dobile na značaju s obzirom na burna unutrašnja politička zbivanja u SAD.¹¹⁶

Što se tiče krize na Bliskom istoku, Tito i Kisindžer su razgovor započeli tako što su još jednom detaljno izložili svoje od ranije poznate stavove, koji su se umnogome razlikovali i samim tim predstavljali ozbiljan izvor jugoslovensko-američkih nesuglasica. Novi momenat u sklopu razmene stavova dveju strana bile su političke implikacije Konferencije lidera dvadeset arapskih zemalja, održane u Rabatu (Maroku), oktobra 1974.¹¹⁷ Samit u Rabatu je, naime, oslabio američku

---

¹¹⁵ AJ, KPR, I-3-a/107–212. *Cilj i sadržaj posete Kisindžera Jugoslaviji*

¹¹⁶ Naime, posle ostavke predsednika Ričarda Niksona zbog afere Voteregejt, Džerald Ford je 9. avgusta 1974. preuzeo funkciju predsednika SAD. Pokušaj novog predsednika SAD i Stejt departmenta da ublaže burna politička previranja u američkoj javnosti i političkim krugovima dodatno su doprineli destabilizaciji samog političkog sistema. (Robert D. Šulcinger, str. 297–299)

¹¹⁷ Na tom samitu jednoglasno je usvojena rezolucija kojom su arapske zemlje po prvi put priznale Palestinsku oslobodilačku organizaciju - PLO kao jedinog legitimnog predstavnika palestinskog naroda. Time je Jordan lišen dotadašnjeg prava

pregovaračku poziciju u pregovorima oko prevazilaženja krize na Bliskom istoku, s obzirom da je američkom državnim sekretaru Kisindžeru nametnuo težak zadatak da, umesto da pregovara sa jordanskim kraljem Huseinom, pokuša da postigne dogovor sa predstavnicima Palestinske oslobodilačke organizacije, koje su Amerikanci percepirali kao nosioce radikalnih i međusobno neusaglašenih političkih opcija. Stoga je Kisindžer bio zainteresovan da čuje kako Tito procenjuje novonastalu situaciju, „gde vidi izlaz i šta je realno, imajući u vidu oštrinu i dubinu sukoba” i „da li ima neki predlog koji bi bio prihvatljiv za obe strane”.¹¹⁸

Tito je informisao Kisindžera da ga je posetio Naom Goldman (Nahum Goldmann), predsednik Svetskog jevrejskog kongresa, i da ga je zamolio da mu pomogne oko organizovanja susreta sa egipatskim predsednikom Sadatom i sirijskim liderom Asadom. S obzirom na veliki Goldmanov autoritet u Svetskoj cionističkoj organizaciji, a delimično i u arapskom svetu (zbog njegovog elastičnog stava po pitanju bliskoistočne krize) – Tito je pozitivno percepirao njegov politički angažman. Rekao je Kisindžeru da će podržati Goldmanovu inicijativu kod Sadata i Asada. Smatrao je da razgovori ove trojice političara mogu imati pozitivan ishod u sklopu, inače, evidentne sklonosti glavnih aktera bliskoistočne krize da svojim nekooperativnim nastupom dovedu do „zamrzavanja” postojećeg stanja.¹¹⁹

---

da zastupa Palestine i govori u njihovo ime u pregovorima o razrešenju bliskoistočne krize. Stoga se jordanski kralj Husein u početku protivio usvajanju rezolucije, ali je kasnije, pod pritiskom ostalih učesnika arapskog samita, ipak dao svoju podršku. Konferencija je, takođe, formalno priznala pravo palestinskog naroda na posebnu državu (nezavisnu od Jordana), ne precizirajući da li će njena teritorija biti ograničena na Zapadnu obalu Jordana (posle oslobađanja od Izraela) ili će obuhvatati i pojas Gaze i istočnu obalu Jordana, na čemu su insistirali Palestinci. Međutim, iako je kralj Husein dao saglasnost da se odriče jordanskih aspiracija na Zapadnoj obali, Husein je i dalje imao aspiracije prema jordanskoj kontroli nad okupiranim teritorijama. Širok jaz koji je razdvajao ova dva pogleda bio je glavni izvor tenzija između PLO i Jordana tokom kasnih 1970-ih i ranih 1980-ih godina. (Ian Bickerton and Carla L. Klausner, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*. 4th ed. Upper Saddle River: Prentice Hall, 2002; Sela Avraham, *Arab Summit Conferences*, „The Continuum Political Encyclopedia of the Middle East”, Ed. Sela. New York, 2002, pp. 158–160)

¹¹⁸ AJ, KPR, I-3-a/107–212. *Informacija. Osnovni ciljevi Kisindžeove posete Jugoslaviji*

¹¹⁹ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 71. *Memorandum of Conversation, Belgrade, November 4,*

Kisindžer je nevoljno prihvatio Titovu argumentaciju u prilog posredničkoj ulozi Goldmana i napomenuo „da nije greh da se on sretne sa Sadatom i Asadom”. Ali, istovremeno je upozorio Tita da „Goldman ne predstavlja izraelsku vladu” i da „sumnja da su izraelske vlasti ovlastle Goldmana da vidi ikoga”. Smatrao je da u postojećoj situaciji jedino vlada SAD može na pravi način posredovati između zaraćenih strana. „Jedino mi možemo pomoći u ovom trenutku... SAD su taj faktor koji pokreće Izrael. Zato Arapi nas traže, a na Arapima je da pomognu akciju SAD. Mora se ići 'korak po korak'. Arapi moraju neko vreme da čute... Mi smo spremni da vršimo pritisak na Izrael, ali je očito da u tom možemo uspeti samo ako idemo postepeno.”¹²⁰

Inače, Kisindžer se složio sa Titom da dalje „zamrzavanje” konfliktne situacije na Bliskom istoku može dovesti do nove eskalacije nasilja. „Svojim stavom Izrael usporava neophodne akcije... Za sada Izrael želi mir, ali nije spreman da za to plati. Ako dođe do nove eksplozije SAD neće imati izlaza osim da podrže Izrael a SSSR Siriju. To će dovesti do konfrontacije, međutim, mi moramo voditi računa o našoj unutrašnjoj situaciji.” Ponovo je ukazao i na odgovornost Arapa. Naime, po njemu, Samit u Rabatu je „poremetio normalan tok” i iskomplikovao realizaciju američke strategije postepenog rešavanja problema, jer je u prvi plan stavio „palestinski problem”, koji je najslabiji i koji bi, po američkoj proceni, trebalo rešavati na kraju. „Arapi greše što su tako eksplicitni kada je reč o PLO. Postigli smo dogovor sa Izraelom da im se vrati deo Zapadne obale. Bili su spremni da pregovaraju. Pravo vreme da se dotakne pitanje PLO bilo bi pošto se to postiglo, ne pre. Rabat je dao dobar izgovor Izraelu da ne radi ništa. To je bila pogrešna taktička odluka.”¹²¹

Jugoslovenskoj strani nije se činio prihvatljivim američki prilaz rešavanju bliskoistočne krize primenom strategije „korak po korak”. Tito i njegovi saradnici nisu odobravali takvu politiku, a još manje im se činilo opravdano američko relativizovanje „izraelske krivice” za eskalaciju sukoba na Bliskom istoku. Oko svega toga nije bilo moguće postići saglasnost tokom razgovora sa Kisindžerom u Beogradu. Međutim, ti razgovori su se ipak pokazali i te kako svrsishodni kada je reč o

---

1974; AJ, KPR, I-3-a/107–212. Zabeleška o razgovoru Predsednika SFRJ J. B. Tita sa Državnim sekretarom SAD H. Kisindžerom, održanom 4. novembra 1974. godine

¹²⁰ Isto

¹²¹ Isto

drugoj glavnoj temi koja im je davala ton – problemu unapređenja bilateralne saradnje. Naime, tokom razgovara potvrđena je američka podrška nesvrstanoj poziciji i politici Jugoslavije i reafirmisani su principi na kojima treba da se zasnivaju jugoslovensko-američki odnosi, formulisani u Zajedničkoj izjavi Tita i Niksona u Vašingtonu 1971. godine (Vašingtonske deklaracije). Američki zvaničnici su, po mišljenju jugoslovenskih političara, tokom poslednjih meseci odstupali od suštinske odrednice Vašingtonske deklaracije da različiti stavovi o važnim međunarodnim pitanjima ne smeju da budu prepreka punoj bilateralnoj saradnji, niti povod za političke pritiske. Kisindžer je tu sada iskazao spremnost za širim opsegom tolerancije, ali pošto mu je prethodno sa jugoslovenske strane obećano da iz Beograda više neće biti upućivane oštro intonirane optužbe na račun američke spoljne politike, niti kvalifikacije koje imaju elemente antiameričke kampanje koju sprovode najradikalnije zemlje trećeg sveta.¹²²

---

¹²² Isto

III

JUGOSLOVENSKO-AMERIČKE NESUGLASICE OKO KONCEPTA NOVOG MEĐUNARODNOG EKONOMSKOG PORETKA

Tokom 70-ih godina prošlog veka međunarodni odnosi su obo-
gaćeni jednom novom komponentom. Naime, pored i dalje prisutne
konfrontacije Istok–Zapad, tokom 70-ih godina u prvi plan sve više
izbija konfrontacija Sever–Jug, koja u nekim svojim segmentima
postaje najopasniji izvor zategnutosti u međunarodnim odnosima.
Insistiranje nesvrstanih zemalja na ravnomernijoj raspodeli svetskog
bogatstva i ublažavanju sve većeg jaza koji je delio bogati Sever od
siromašnog Juga, naišlo je na izuzetno negativan prijem industrijski
razvijenih zemalja. Iako su zapadne sile u prvom momentu ispoljile
određenu dozu kooperativnosti u tom kontekstu, dalje forsiranje radi-
kalnih ekonomskih zahvata na globalnom planu od strane nesvrstanih
zemalja rezultiralo je oblikovanjem strategije razvijenih zemalja koja je
bila ne samo konzervativno-egoistična i odbranaška, nego i izrazito
agresivna i ratoborna prema svim protagonistima suštinske transfor-
macije postojećeg sistema međunarodnih odnosa.¹

Američki predsednik Džerald Ford i državni sekretar Henri
Kisindžer oštro su napadali nesvrstane zemlje da su, u vreme kada blo-
kovski antagonizmi između Istoka i Zapada slabe i kada je svet konačno
ušao u fazu detanta dveju supersila – formirale novi blok i dovele među-
narodnu zajednicu na rub katastrofe.² Jedinstven nastup nesvrstanih

---

¹ Dušan Nikoliš, *SAD. Strategija dominacije*, Beograd 1985; Ljubiša S. Ada-
mović, Džon R. Lempi, Rasel O. Priket, *Američko-jugoslovenski ekonomski odnosi posle
drugog svetskog rata*, Beograd 1990.

² AJ, KPR, I-3-a/107–212. *SAD i politika nesvrstavanja. Nastup Predsednika Forda
na XXIX redovnom zasedanje GS UN*; AJ, KPR, I-5-c/21. *Sednica Saveta za nacionalnu bez-
bednost. Primena vojnih mera*; AJ, KPR, I-5-b/104–20. Kisindžerov intervju časopisu
„Business week”, januar 1975. *Izjava o mogućoj upotrebi vojne sile*; AJ, KPR, I-5-c/25.
Kisindžerov govor u Misuriju, 15. maj 1975; *Fordov govor na Univerzitetu Viskonsin instituta
za svetske poslove u Milvokiju*, 14. jul 1975; H. Kissinger, *A Just Consensus, A Stable Order,
A Durable Peace*, An Address made before the 28th Session of United Nations General
Assembly, September 24, 1973, „Department of State Bulletin”, October 15, 1973, p. 470

zemalja u OUN, višestruko povećanje cena nafte i zahteve zemalja u razvoju za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka, Ford i Kisindžer su okarakterisali kao „tiraniju većine” i pretili otvorenom primenom vojne sile ukoliko bi energetska situacija u svetu postala kritična za Zapad.³

S obzirom da se na ovom planu Jugoslavija posebno eksponirala, spor između industrijski razvijenih zemalja i zemalja u razvoju je neminovno implicirao i spor Jugoslavije sa SAD. U Vašingtonu je procenjavano da je Jugoslavija, da bi očuvala svoju lidersku poziciju u Pokretu nesvrstanosti, primorana da se uklapa u opštu strategiju afroazijskih zemalja. „Kada pokret postaje radikalniji, Jugosloveni su u obavezi da preduzmu neke radikalnije stavove kako bi zadržali svoju vodeću ulogu.”⁴ Nesuglasice Beograda i Vašingtona oko jugoslovenskog koncepta radikalne transformacije postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa posebno su dobile na intenzitetu tokom aprila i maja 1974. godine, u vreme sazivanja i održavanja vanrednog zasedanja Generalne skupštine UN, posvećenog problemima sirovinna i ekonomskog razvoja i pitanju premošćavanja sve većeg jaza koji je delio bogati Sever od siromašnog Juga.⁵ To je bilo prvo vanredno zasedanje svetskog parlamenta posvećeno isključivo ekonomskoj problematici (sva dotadašnja posebna zasedanja bila su posvećena političkim pitanjima). Pa, ipak, na ovom zasedanju SAD i industrijski razvijene zemlje prihvatile su inicijativu nesvrstanih i usvojile posebnu Deklaraciju o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka.⁶

³ AJ, KPR, I-3-a/107–212. *SAD i politika nesvrstavanja. Nastup Predsednika Forda na XXIX redovnom zasedanju GS UN*; AJ, KPR, I-5-c/21. *Sednica Saveta za nacionalnu bezbednost. Primena vojnih mera*; AJ, KPR, I-5-b/104–20. Kisindžerov intervju časopisu „Business week”, januar 1975. *Izjava o mogućoj upotrebi vojne sile*; AJ, KPR, I-5-c/25. *Kisindžerov govor u Misuriju, 15. maj 1975*; *Fordov govor na Universitetu Viskonsin instituta za svetske poslove u Milvokiju, 14. jul 1975*.

⁴ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 69. *Memorandum of Conversation, Washington, June 25, 1974, 2:37–3 p. m*

⁵ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 54–61

⁶ AJ, KPR, I-4-c/19. *Šesto specijalno zasedanje Generalne skupštine UN, 21. mart–11. april 1974. AD*

Prve jugoslovenske inicijative za organizovan nastup zemalja u razvoju i za korigovanje aktuelnog sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. Predistorija konfrontacije Sever–Jug

U sklopu prvih Titovih akcija na okupljanju nesvrstanih zemalja u jedinstven pokret, jugoslovenski predsednik je posebnu pažnju pridavao značaju zajedničke borbe tih zemalja za radikalnu promenu postojećeg međunarodnog ekonomskog poretka. Smatrao je da nesvrstane zemlje ne mogu ostvariti svoju političku emancipaciju bez ostvarenja šire ekonomske emancipacije. Stoga je taj ekonomski imperativ smatrao važnim prioritetom akcije novoformiranog Pokreta nesvrstanosti. U Vašingtonu je stav Jugoslavije da postojeći sistem međunarodnih ekonomskih odnosa odražava isključivo interese najbogatijih kapitalističkih zemalja i da zato reprodukuje odnose dominacije i eksploatacije imanentne samom biću kapitalizma – tumačen kao tipičan ideologizirani pogled jugoslovenskih komunista, preuzet od Sovjeta.⁷

Međutim, iako se može prihvatiti ocena da je jugoslovenski prilaz rešavanju glavnih problema u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa bio u velikoj meri ideološki obojen, on, ipak, ni u kom slučaju nije bio istovremeno i kompatibilan sa strateškim opredeljenjima Sovjetskog Saveza, niti sa sadržinom opštih načela marksizma i lenjinizma koja su se ticala te problematike. Radilo se o relativno originalnom konceptu, čija su polazišta bila determinisana ranije formulisanim ekonomskim prioritetima nesvrstane politike: poštovanju principa nediskriminacije i obezbeđivanju ravnopravnog statusa svih država u međunarodnim ekonomskim odnosima, poštovanju suvereniteta i prava svih država da samostalno odlučuju o svim unutrašnjim pitanjima uključujući i pitanje nacionalizacije privrednih resursa u vlasništvu stranih kompanija, obezbeđivanju međunarodne pomoći privrednom razvoju nedovoljno razvijenih zemalja bez političkih i ekonomskih uslovljavanja i uspostavljanju pravednih cena za izvozne proizvode zemalja u razvoju i za proizvode industrijski razvijenih zemalja (eliminisanje problema „makaza cena“). Iz toga je proizilazio Titov stav da

---

⁷ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 69

bez ekonomske emancipacije nesvrstanih zemalja nije mogućna ni njihova politička emancipacija.⁸ U tom duhu, Tito je tokom Beogradskog samita nesvrstanih zemalja, septembra 1961, pokrenuo pitanje iznalaženja obostrano prihvatljivog sporazuma između velikih sila i novooslobođenih država oko preduzimanja mera za premošćavanje suprotnosti koje su stajale na putu daljeg unapređenja ekonomske saradnje između bogatog Severa i siromašnog Juga. Predložio je sazivanje posebne svetske konferencije pod okriljem UN, koja bi bila posvećena isključivo međunarodnoj ekonomskoj problematici. Ta inicijativa je prihvaćena od nesvrstanih zemalja i uneta u Političku deklaraciju Beogradske konferencije. Borba za radikalnu transformaciju postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa i za premošćavanje sve većeg jaza između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju nametnula se kao jedan od glavnih prioriteta buduće zajedničke akcije nesvrstanih zemalja.⁹

Inače, tokom Beogradskog samita postignut je i dogovor da se već naredne godine održi posebna konferencija nesvrstanih zemalja, posvećena isključivo ekonomskoj problematici. Taj dogovor bio je rezultat jugoslovenske inicijative za što šire ekonomsko povezivanje vanblokovskih zemalja.¹⁰

---

⁸ Tito je već na Konferenciji šefova država i vlada nesvrstanih zemalja u Beogradu, septembra 1961, upozoravao da je osnovna strategija industrijski razvijenih zemalja u tome „da se održavanjem formalno oslobođene zemlje u ekonomskoj zavisnosti od metropole zadrže ekonomske, a time i političke pozicije”. („Skupovi nesvrstanih zemalja”, Beograd 1974, str. 52)

⁹ Dragan Bogetić, Ljubodrag Dimić, *Beogradska konferencija nesvrstanih zemalja 1–6. septembra 1961. Prilog istoriji trećeg sveta*, Beograd 2013.

¹⁰ Obrazlažući potrebu tesnog povezivanja zemalja u razvoju, Tito je ukazao na diskriminaciju kojoj su te zemlje izložene u svetskoj trgovini zbog postojanja blokovskih organizacija: „Jednu od najvećih prepreka ekonomskoj povezanosti i saradnji predstavlja stvaranje Zajedničkog tržišta u Zapadnoj Evropi, a u najnovije vrijeme stvaranje Organizacije za ekonomsku saradnju i razvitak (OECD), koju danas neki počinju da nazivaju Atlantskom ekonomskom zajednicom, zatim stvaranje SEV-a, organizacije istočnovevropskih zemalja itd. Usljed toga, zemlje koje su van tih organizacija, a to su u prvom redu neangažovane zemlje, nalaze se u diskriminisanom položaju. U daljoj perspektivi, to stanje može još i da se pogorša, i da se još štetnije odrazi na ekonomski razvitak neangažovanih zemalja, a i svih drugih. Zbog toga, a i iz mnogih drugih razloga, smatram da ekonomsku saradnju između nerazvijenih zemalja treba postaviti najšire, tako da ona obuhvati sve neangažovane zemlje, a i sve druge nedovoljno razvijene zemlje koje su na takvu saradnju spremne.” (*Govor predsednika SFRJ Josipa Broza Tita u generalnoj debati*, „Skupovi nesvrstanih zemalja”, Beograd 1974, str. 539)

Na toj konferenciji, održanoj od 9. do 18. jula 1962. u Kairu, uobličena je nova ekonomska platforma nesvrstanih zemalja i usvojen program akcije, a sve u sklopu jedinstvenog cilja – radikalne transformacije postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. Da bi se to ostvarilo, bilo je neophodno obezbediti organizovaniji i jedinstveniji nastup nesvrstanih zemalja na prevazilaženju ekonomskih problema koji su bili izvor njihove nestabilnosti, kako na unutrašnjem, tako i na spoljnom planu. Jugoslavija tu nije bila izuzetak i stoga je bila životno zainteresovana za obezbeđivanje ekonomskih mehanizama nesvrstanih zemalja koji bi smanjili ekonomsku zavisnost tih zemalja od svetskih sila, a istovremeno povećali njihovu privrednu saradnju. To je bio i jedini put ka suzbijanju sve pogubnijeg dejstva regionalnih organizacija zapadnih i istočnoevropskih država po ekonomske interese ostalih zemalja.

Poučeni negativnim iskustvom u pogledu reakcija zapadnih sila povodom održavanja Beogradskog samita prethodne godine, učesnici Kairske konferencije su, sa izuzetkom Kube, strogo vodili računa da svojim istupanjem ne iritiraju ponovo te sile, bez čije ekonomske pomoći nisu mogli obezbediti ni elementarne pretpostavke svog privrednog razvoja. Shodno tome, kritika kolonijalizma i neokolonijalizma, kao i zatvorenih ekonomskih integracija zapadnih država imala je samo uopšten i načelan karakter. Ideju o institucionalizaciji saradnje nerazvijenih zemalja i o neophodnosti formiranja tela koja bi obezbedila minimum koordinacije u tom kontekstu (koju su na Zapadu shvatali kao formiranje ekonomske organizacije nesvrstanih, uperene protiv ZET-a) – većina učesnika konferencije je odbacila. Slično je prošla i inicijativa jugoslovenskog predstavnika Vladimira Popovića da se kontinuirano delovanje zemalja učesnica Kairskog skupa omogući makar usvajanjem posebne odluke o dodeljivanju takve važne uloge „sponzorima konferencije”, dakle državama koje su je inicirale i organizovale. Na predlog Indije, usvojeno je uopšteno rešenje „da će sve zemlje učesnice sazivati posebne sastanke, seminare, sastanke grupa stručnjaka i konferencije”.¹¹

Iako je skup u Kairu pokazao koliko je teško postići jedinstvo među nesvrstanim zemljama oko rešavanja nekih elementarnih pitanja njihovog ekonomskog razvoja, krajnji ishod tog skupa mogao se smatrati zadovoljavajućim. Zemlje učesnice su posle burne rasprave

---

¹¹ AJ AJ, KPR, I-4-a. *Izveštaj o Kairskoj konferenciji i radu jugoslovenske delegacije.*

jednoglasno usvojile Deklaraciju, koja je imala karakter svojevrsnog ekonomskog programa budućih zajedničkih aktivnosti. Osnovu Deklaracije činio je jugoslovenski nacrt završnog dokumenta, obogaćen formulacijama koje su predložili predstavnici Indije, Egipta, Brazila i Pakistana.¹² Mada se u Deklaraciji precizno ne pominje mogućnost formiranja stalnih mehanizama ekonomske saradnje zemalja u razvoju, ove zemlje se pozivaju „da budu stalno u međusobnom kontaktu”, da kroz tesnu saradnju rešavaju svoje ekonomske probleme, da u tu svrhu ako treba „uspostave pogodne institucije” radi obezbeđenja kontinuiteta i efikasnosti akcije. Deklaracija obavezuje zemlje učesnice da na predstojećem zasedanju Generalne skupštine UN pokrenu inicijativu da se u dnevni red uvrsti i njihov zahtev da se naredne godine održi međunarodna konferencija o ekonomskom razvoju u okviru UN.¹³

U Vašingtonu su pažljivo pratili jugoslovenske poteze usmerene na šire ekonomsko otvaranje prema SSSR i prema vanblokovskim zemljama. Otpravnik poslova u američkoj ambasadi R. Lajl skrenuo je 3. jula 1962. pažnju načelniku jugoslovenskog Ministarstva inostranih poslova Jakši Petriću da će okupljanje nesvrstanih u Kairu na inicijativu Jugoslavije dodatno otežati nastojanja Stejt departmenta da spreči konačno usvajanje dvaju restriktivnih amandmana u Kongresu uperenih direktno protiv Jugoslavije.¹⁴ Stavovi jugoslovenskih zvaničnika o potrebi organizovanog suprotstavljanja „imperijalističkoj” politici industrijski razvijenih zemalja i učešće Kube na skupu čiji je „sponzor” Jugoslavija, po Lajlu, iskoristiće protivnici Jugoslavije u Kongresu da dokažu koliko je besmisleno pružati pomoć zemlji koja tesno saraduje sa glavnim američkim ideološkim i vojnim protivnicima.¹⁵

Tokom susreta na Brionima, 3. avgusta 1962, sa američkim ambasadorom u UN Adlajom Stivensonom (Adlai Stivenson),¹⁶ Tito se

¹² Isto. *Rad na Završnom dokumentu; Sadržaj Deklaracije*, 6–7, 12–18.

¹³ *Deklaracija konferencije o problemima ekonomskog razvoja* („Skupovi nesvrstanih zemalja”, Beograd 1974, 63–68)

¹⁴ Dragan Bogetić, *Uvođenje američkih ekonomskih restrikcija Jugoslaviji tokom 1962. Ukidanje statusa „najpovlašćenije nacije”, „Istorija XX veka”, br. 1, Beograd 2009, str. 87–106*

¹⁵ DA MSP RS, 1962, PA, SAD, f-119, 422 333. *Zabeleška o razgovoru J. Petrića sa R. Lajlom, ministrom – savetnikom i otpravnikom poslova američke Ambasade 3. jula 1962.*

¹⁶ Do susreta je došlo na inicijativu Jugoslavije. Jugoslovenski MIP je smatrao da treba iskoristiti okolnost što Adlai Stivenson provodi letnji odmor na krstarenju Mediteranom. Američkom ambasadoru Kenanu je predloženo da ovaj uticajni američki diplomata poseti Tita u njegovoj letnjoj rezidenciji. Ta inicijativa je

osvrnuo na ekonomske implikacije Kairske konferencije i smisao borbe zemalja u razvoju za ukidanje „diskriminatornog međunarodnog režima, nametnutog od vodećih svetskih sila”. Objasnio je da nerazvijene zemlje nisu u Kairu imale nameru da formiraju front protiv ZET-a (kako su to tumačili na Zapadu), već su se samo dogovorile o aktivnostima kojima će nastojati da utiču na velike sile da uvažavaju interese drugih zemalja, jer će se u protivnom „sebični kartel” tih sila sam od sebe srušiti „kao kula od karata”. Na Stivensovno pitanje koliku štetu trpi Jugoslavija zbog politike ZET-a, Tito je odgovorio da njegova zemlja svake godine zbog toga gubi 30 miliona dolara.¹⁷

Stavove Jugoslavije u vezi s ovom problematikom Tito je zvaničnicima iz Vašingtona pojasnio tokom svoje prve posete SAD i tokom razgovora sa predsednikom Kenedijem, 17. oktobra 1963. To je bila problematika u kojoj je Tito pokušao da se nametne kao državnik koji, zahvaljujući svom ugledu i uticaju u vanblokovskim državama, može da odigra ulogu važnog arbitra između njih i SAD. Kenedi je s odobravanjem prihvatio jugoslovenske stavove o konkretnim oblicima ekonomske pomoći zemljama u razvoju, kako bi se obezbedili elementarni uslovi za konsolidaciju njihovih privreda i time smanjila unutrašnja politička nestabilnost, koja često dovodi do mešanja stranih sila u njihove unutrašnje stvari i širih međunarodnih sporova. Kenedi je u razmatranju ovog problema ukazao na određene teškoće sa kojima se Sjedinjene Države stalno suočavaju. Skrenuo je pažnju Titu da čak ni bogata država kao što je Amerika ne može finansirati program pomoći toliko brojnoj skupini nerazvijenih država. Žalio se da u takvoj akciji vrlo slabo učestvuju ostale razvijene države. Samim tim, ma koliko bila obimna američka pomoć, kada se ona razdeli mnogobrojnim državama, ekonomski efekat je minimalan. Kada bi se ona koncentrisala na nekoliko država, onda bi se stvarno nešto moglo postići. Tito se složio sa ovakvom argumentacijom i objasnio Kenediju da se Jugoslavija zato zalaže za institucionalizovane oblike međunarodne pomoći zemljama u razvoju preko Ujedinjenih nacija. U tome je video i smisao održavanja Konferencije UN za trgovinu i razvoj, koja treba da otpočne sa

---

prihvaćena, iako se nije uklapala u Stivensov program krstarenja. (TNA, FO 371, CY 103 145/4, 163 920)

¹⁷ AJ AJ, KPR, I-3-a/SAD. Zabeleška o razgovoru druga Predsednika sa Adlajm Stivensonom, predstavnikom SAD u OUN i američkim ambasadorom u Beogradu Džordžom Kenanom prilikom prijema i ručka na Vangi, 3. avgusta 1962; TNA, FO 371, CY 103 145/4, 163 920

radom u proleće naredne godine. Ta konferencija inicirana je od strane neangažovanih zemalja i na osnovu odluka koje su te zemlje donele na Beogradskom samitu 1961. i na Kairskoj ekonomskoj konferenciji 1962. Iza tih inicijativa, u oba slučaja, stajao je Tito, koji je smatrao da bez ekonomske emancipacije nesvrstane zemlje ne mogu obezbediti ni svoju političku i nacionalnu emancipaciju. Pored toga, Tito je izneo Kenediju svoj stav, koji namerava da zastupa i na predstojećem zasedanju Generalne skupštine UN, da finansijska sredstva koja su korišćena za vojne potrebe, a koja bi se oslobodila u slučaju uspeha pregovora o razoružanju, treba preusmeriti ka zemljama u razvoju, kao poseban vid međunarodne pomoći.¹⁸

Međutim, američki zvaničnici su sa velikim rezervama pratili nastup predstavnika nesvrstanih zemalja u Ujedinjenim nacijama i prerastanje tih zemalja u moćnu glasačku mašinu u Svetskoj organizaciji koja na sve načine želi da ograniči monopol velikih sila u donošenju svih ključnih odluka kojima su se regulisala burna zbivanja u međunarodnim odnosima. Kada je reč o ekonomskoj problematici, to je posebno došlo do izražaja tokom Konferencije Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTAD-a), održanoj u Ženevi, od 23. marta do 16. juna 1964. godine. Tim pre što je UNCTAD postao glavni organ Generalne skupštine UN, u čijoj nadležnosti su bili problemi povećavanja obima trgovine, investicija i razvoja zemalja u razvoju, odnosno modaliteti podrške njihovim naporima da se integrišu u svetsku ekonomiju na ravnopravnoj osnovi. Zemlje u razvoju su u Ženevi uspele da pokrenu razmatranje čitavog niza pitanja značajnih za njihov položaj u svetskoj trgovini i privredi, da po prvi put u Ujedinjenim nacijama nametnu svoju problematiku i razbiju dotadašnju blokadu razvijenih zemalja. Tada je 77 zemalja u razvoju (koje su 15. juna 1964. formirale široku međunarodnu asocijaciju pri UN – poznatu kao Grupa 77) – donelo deklaraciju u kojoj su iznele svoja viđenja budućih oblika saradnje sa razvijenima. To je kasnije uticalo na dalju politiku Međunarodnog monetarnog fonda, kao i na uvođenje Opšte šeme preferencijala, čime je otvoren put njihovim proizvodima na tržišta razvijenih zemalja. Tokom 70-ih i 80-ih godina UNCTAD je preuzeo značajnu ulogu u

---

¹⁸ FRUS, 1961–1963 Volume XVI, Eastern Europe, doc 162. *Memorandum of Conversation*; AJ AJ, KPR, I-2/SAD. *Zabeleška o razgovorima Tito–Kenedi. Popodnevni razgovori. Latinska Amerika, 17. oktobar 1963*; The National Archives (TNA), FO 371, NY 103 145/6, 172 002. *U. S. Visit of President Tito*

korenitoj transformaciji postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. Formiran je upravo zato što se pokazalo da postojeće međunarodne ekonomske i finansijske institucije kao što su GATT (Opšti sporazum o carinama i trgovini), Međunarodni monetarni fond i Svetska banka nisu mogle dati adekvatan doprinos generalnom rešavanju probleme zemalja u razvoju i otklanjanju narastajućih dispariteta u svetskoj trgovinskoj razmeni.¹⁹

Problemi ekonomskog razvoja bili su prisutni i tokom samita nesvrstanih zemalja u Kairu oktobra 1964. i tokom samita u Lusaki septembra 1970. Međutim, s obzirom da je to bilo vreme kada među nesvrstanim zemljama nije postojao jedinstven stav o potrebi institucionalizacije njihove saradnje i zajedničkog i organizovanog nastupa u Ujedinjenim nacijama i široj sferi međunarodnih odnosa – efekat njihovih aktivnosti usmerenih na korigovanje aktuelnog svetskog ekonomskog poretka bio je zanemarljiv.²⁰

Političke implikacije naftnog embarga i učetrostručenja cene nafte

Odluka arapskih zemalja, doneta oktobra 1973. (posle eskalacije četvrtog arapsko-izraelskog rata), da nametnu naftni embargo saveznicima Izraela – Sjedinjenim Američkim Državama i drugim zapadnim silama, dovela je do značajnih turbulencija u svetskoj privredi i ozbiljne ekonomske recesije u zapadnim zemljama. Do tada snažne privrede ovih zemalja, sada se suočavaju sa naglim padom stopa privrednog rasta, inflacijom, nezaposlenošću, uvođenjem mera štednje i opštim padom standarda stanovništva. Po prvi put posle rata na Zapadu se bude sećanja na vreme velike ekonomske krize koje je prethodilo Drugom svetskom ratu. Otvorena je nova epoha u međunarodnim odnosima koja će nametnuti potrebu radikalnog restrukturiranja privrednih potencijala na regionalnom i globalnom planu.

---

¹⁹ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1964”, str. 80–81, 909–942; Leo Mates, *Konferencija UN o trgovini i razvoju*, „Međunarodni problemi”, 3/1964, str. 49–113; Božidar Frangeš, *Jugoslavija i konferencija UN o trgovini i razvoju*, Beograd 1964; *UNCTAD VI: Background and issues*, May 1983, ODI Briefings 4

²⁰ Dragan Bogetić, *Tito i nesvrstani. Iskušenja na putu stvaranja asocijacije vanblokovskih država*, Zbornik radova „TITO: viđenja i tumačenja”, Beograd 2011, str. 405–416

Novonastala situacija ojačala je međunarodne pozicije i pregovaračku moć nesvrstanih zemalja u odnosu na industrijski razvijene zemlje i omogućila im da se nametnu kao ravnopravniji partner u kreiranju svetske ekonomske politike. Glavni globalni ekonomski problem nesvrstanih zemalja bile su niske cene proizvoda koje su one nudile (nafta, sirovine i hrana), a visoke cene artikala razvijenih zemalja (industrijski proizvodi i oprema). Glavno oružje, pak, kojim su se nesvrstane zemlje koristile u korigovanju ovakvog stanja, fatalnog po njihov dalji razvoj, postala je – nafta. Taj proizvod, čija je nerealno niska cena decenijama omogućavala značajan prosperitet industrijski razvijenih zemalja, sada se nameće kao moćno sredstvo za borbu nesvrstanih zemalja za restrukturiranje svetske privrede, čiji su osnovi postavljeni u vreme kada većina tih zemalja nije ni postojala i kada su njihovi prirodni resursi nemilosrdno eksploatisani od strane kolonijalnih sila. Nastupila je nova era, u kojoj ignorisanje problema zemalja u razvoju više nije bilo moguće.

Po prvi put u svojoj istoriji Amerikanci su morali ispoljiti ozbiljan respekt prema zahtevima nesvrstanih zemalja i priznati ih kao važan međunarodni faktor u rešavanju svetskih žarišta krize. Arapsko uskraćivanje isporuke nafte Sjedinjenim Američkim Državama zbog njihove podrške Izraelu i oštri program štednje u SAD, doveli su do toga da u toj zemlji – kako su to simbolično predstavljali pojedini američki doktrinari – „lampice na nacionalnoj božićnoj jelki budu ugašene”, a da predsednik Nikson, umesto svečarskog govora, obeća svojim građanima da će preduzeti sve potrebne mere „da se SAD učine energetski nezavisnim do kraja 1980. godine”.²¹

Iako su naftni embargo i naglo povećanje cena nafte na svetskom tržištu zatekli visoko industrijski razvijene zapadne zemlje potpuno nespремne da reaguju na adekvatan način – za zapadne ekonomiste i dobre poznavaoce aktuelnog stanja u međunarodnim ekonomskim odnosima takve radikalne mere arapskih zemalja ni u kom slučaju nisu predstavljale neko posebno iznenađenje. Tim pre što je, još uoči Alžirskog samita nesvrstanih, libijski lider Muamer Gadafi objavio nacionalizaciju imovine šest velikih inostranih petrolejskih kompanija u Libiji i istovremeno objavio dvostruko povećanje cene nafte, a pri tome doneo i odluku da se ta nafta više ne prodaje za američke dolare. Te

---

²¹ Robert Šulcinger, n. d, str. 299–300; „OPEC Oil Embargo 1973–1974”. U. S. Department of State, Office of the Historian. Retrieved 30 August 2012.

mere kvalifikovao je kao protest zbog podrške zapadnog sveta politici Izraela na Bliskom istoku (arapsko-izraelski rat nije još počeo, ali odlučno odbijanje Izraela da se povuče sa okupiranih arapskih teritorija nagoveštavalo je burne oružane akcije na bliskoistočnom prostoru). Članice Organizacije zemalja izvoznica nafte (Organization of the Petroleum Exporting Countries – OPEC) odmah su dale izjavu da se solidarišu sa libijskom akcijom. Već tada, koraci koji su u tom duhu usledili u Saudijskoj Arabiji, Iraku i Alžiru imali su efekat snažne eksplozivne detonacije u sferi energetike.²²

Inače, cene sirove nafte povećale su se još u januaru 1973. sa 1,62 dolara po barelu (1barelu=159l) na 3,15 dolara, a u oktobru sa 3,15 dolara na 7,11. U novembru iste godine dostigle su nivo od 10,83 dolara po barelu.²³

Po prvi put posle Drugog svetskog rata Zapadna Evropa i SAD su se, u sklopu energetske krize, suočile sa razornim dejstvom ekonomske krize. Ona je potresala sve sfere društvenog života u ovim zemljama, koje su do tada živele u nekoj vrsti blagostanja i u stabilnim ekonomskim uslovima. U periodu 1973–1974. cene potrošnih dobara povećale su se u ovim zemljama za oko 14%. Taj skok cena je bio četiri puta veći od prosečnog porasta cena u periodu 1959–1972. Platni bilans industrijski razvijenih zemalja se naglo pogoršava. Zbog porasta cena nafte, ukupni deficit u tim zemljama je krajem 1974. godine iznosio čak 40%. Ekonomska kriza se manifestovala u zabrinjavajućoj stopi inflacije i nezaposlenosti, a time i u dramatičnom padu privrednog rasta. Porast bruto nacionalnog proizvoda, koji je u pomenutom periodu iznosio 5,4%, pao je u 1974. godini – na nulu.²⁴ Ova neuobičajena pojava u industrijski razvijenim zemljama – da se inflacija podudara sa opadanjem privrednog rasta – rezultirala je pojavom levog i desnog ekstremizma u čitavom nizu građanskih evropskih država (posebno u Portugalu i Italiji, ali i u Francuskoj, Grčkoj, pa i Španiji).²⁵

Energetska kriza, a potom i opšta monetarna i ekonomska kriza, prerasle su u ozbiljnu međunarodnu političku krizu, koja je snažno uzdrmala međunarodne odnose kako na relaciji Sever–Jug, tako i unutar samog zapadnog, ali i unutar nesvrstanog sveta. Naime, pokazalo

---

²² AJ, KPR, I-4-a/15. Libija i energetska kriza

²³ „Economic Report of the President 1975”, Washington, p. 75

²⁴ Isto, p. 75, 187

²⁵ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 53–77

se da u pojedinim političkim grupacijama koje su u svojim međunarodnim nastupima do tada generalno ispoljavale visok stepen zajedništva – postoje bitno različiti interesi u sklopu percepcije puteva razrešenja aktuelne ekonomske krize. To nejedinstvo bilo je rezultat potpuno različite pozicije u kojoj su se našle nacionalne ekonomije ovih država u novonastaloj situaciji.

Radilo se o tome da ekonomska kriza nije u istoj meri pogodila sve zapadne države (ona je daleko manje pogodila SAD nego njihove saveznike), niti su njen teret snosile na isti način sve nesvrstane države (proizvođači nafte su se zapravo obogatili, a ostale nesvrstane države su bile izložene snažnom finansijskom udaru na njihove i inače krhke ekonomije).

Ekonomska kriza dovela je do konflikata između SAD i njihovih saveznika u Zapadnoj Evropi i prouzrokovala je vidno opadanje kohezije unutar NATO-a zbog krupnih razlika u ekonomskim interesima čitave zapadne Evrope u odnosu na SAD. Ona je dovela do krize evropsko-američkih odnosa i političke krize zapadne vojne alijanse. Različit stepen ranjivosti SAD i zapadnih zemalja od mera koje su pokrenule zemlje proizvođači nafte, diktirao je i različit prilaz dilemi kako na te mere reagovati. S obzirom da su SAD, uprkos unutrašnjem inflacionom pritisku i platno-bilansnim teškoćama, posedovale visok nivo samodovoljnosti u pogledu nafte – one su bile sklone oštroj konfrontaciji sa nesvrstanim zemljama, koja je išla čak do otvorenih pretnji vojnom silom ukoliko ove zemlje nastave da koriste naftu kao političko oružje za realizaciju sopstvenih interesa. Zemlje Zapadne Evrope u kojima je ekonomska recesija dovodila u pitanje ne samo funkcionisanje privrednog sistema nego i opstanak na vlasti aktuelnih političkih elita – bile su svesne da dalja konfrontacija sa arapskim zemljama izvoznicama nafte vodi u sunovrat te su jedini izlaz iz krize videle u čvršćoj saradnji sa tim zemljama, odnosno iznalaženju obostrano prihvatljivog rešenja kojim bi se energetska kriza definitivno sanirala.²⁶

---

²⁶ Različit stepen otpornosti, odnosno ranjivosti, SAD i zapadnoevropskih država na energetske krize, proizilazio je iz njihovih potpuno različitih resursa energetskih izvora. Dok su SAD od ukupno 800 miliona tona nafte (potrošene tokom 1974. godine) same proizvele 500 tona, a ostatak uglavnom uvezile iz Venecuele – zapadne zemlje su od ukupno 720 miliona tona nafte (potrošene u istom periodu) uvezle skoro 700 miliona, uglavnom iz arapskih zemalja. Dakle, dok su SAD veći deo nafte (62%) proizvodile same, zemlje Zapadne Evrope su proizvodile samo 18 miliona tona (2,5%) ukupne količine nafte koju su trošile. („Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 73–74)

Međutim, iako je korišćenje nafte kao ubojitog oružja u borbi za korigovanjem nerealnog odnosa cena na svetskom tržištu naišlo na bezrezervnu podršku većine članica Pokreta nesvrstanosti, ono je istovremeno otvorilo i nove domene nesaglasnosti u krugu samih zemalja u razvoju. Te nesaglasnosti, pa i međusobno sukobljavanje, poticale su iz evidentnih razlika u materijalnom položaju nesvrstanih zemalja, odnosno iz činjenice da jedan deo ovih zemalja raspolaže pojedinim prirodnim izvorima sirovina (naftom, rudnim bogatstvima, hranom), veoma traženim na svetskom tržištu, a da je veći deo nesvrstanog sveta lišen ovih resursa. Stoga je zajednička akcija arapskih zemalja izvoznika nafte, pored nesumnjivo pozitivnog efekta po njih same, imala i negativan efekat na platni bilans i ukupan materijalni položaj ostalih nesvrstanih zemalja.

Da bi se izbegla konfrontacija ove dve grupe zemalja u Pokretu nesvrstanosti, na Alžirskom samitu je posebna pažnja posvećena pitanju solidarnog korišćenja akumulacije sredstava realizovanih na osnovu naglog povećanja cena nafte. U protivnom, teško je bilo očekivati podršku svih članica pokreta akciji naftom bogatih arapskih zemalja. Predviđeno je formiranje posebnog Fonda za razvoj, koji bi prikupljao pomenuta akumulirana finansijska sredstva i koji bi ih raspoređivao zemljama koje su najviše ugrožene porastom cena nafte. Ali, finansijska konstrukcija koja je bila prioritetna za funkcionisanje tog fonda nije više odgovarala realnosti koja je nastupila posle Alžirske konferencije, posle ogromnog oktobarskog i decembarskog povećanja cena sirove nafte na svetskom tržištu. Sada se radilo o ogromnoj akumulaciji sredstava, koja se nisu mogla raspoređivati po ranije sačinjenom obrascu, budući da zemlje izvoznice nafte nisu želele da izdvajaju ovako velika sredstva u korist drugih država. U novonastaloj situaciji pregovori oko formiranja Fonda za razvoj su se prolongirali, problemi su se uvećavali, a nejedinstvo i sporenja unutar Pokreta postajali su sve izraženiji. Obe grupe nesvrstanih zemalja suočavale su se sa ozbiljnim problemima. Zemlje izvoznice nafte su se suočavale sa oštrim pritiscima SAD, pa čak i pretnjom vojne intervencije, a ostale nesvrstane zemlje su se susretale sa velikim ekonomskim problemima zbog energetske krize. Da bi se ovi problemi ublažili, neophodna je bila međusobna saradnja.²⁷

---

²⁷ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975, str. 28–29

U Beogradu su procenjivali da nejedinstvo nesvrstanih zemalja ide naruku američkim nastojanjima da pasiviziraju Pokret nesvrstanosti, onemogućće sinhronizovane zajedničke nastupe njegovih članica i obezbede uslove za individualni pritisak na svaku nesvrstanu zemlju pojedinačno.²⁸ Stoga početkom 1974. godine dolazi do pojačane jugoslovenske diplomatske aktivnosti u cilju aktiviranja Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja na premošćavanju razlika među nesvrstanim zemljama i razradi jedinstvene strategije ekonomskog preobražaja postojećeg međunarodnog poretka. Iako je Jugoslavija spadala u red država čiji su platni bilans i ekonomija bili teško pogođeni ogromnim povećanjem cena nafte, Tito je s velikim ushićenjem komentarisao efikasnost zajedničke akcije zemalja proizvođača tog energenta. Ali, istovremeno je ispoljavao i veliku dozu zabrinutosti zbog nejedinstva i sukoba unutar Pokreta nesvrstanosti. Jedini način da se ovakvo stanje prevaziđe video je u merama solidarnosti unutar Pokreta nesvrstanosti. U tom kontekstu, nesumnjivo je pozitivnu ulogu imalo njegovo putovanje u Aziju od 24. januara do 2. februara 1974. i susreti sa uticajnim azijskim liderima: predsednicama vlada Indije i Sri Lanke – Indiomom Gandhi i Sirimavo Bandaranaike, premijerom Bangladeša Mudžiburom Rahmanom, novim nepalskim kraljem Birendrom i sirijskim predsednikom Asadom. Doduše, zapadni mediji su izveštavali da su ovakve Titove inicijative, vezane za energetske krizu i njene štetne posledice po privredu zemalja u razvoju, negativno primljene u arapskim zemljama, „da sadašnja situacija stavlja na probu solidarnost nesvrstanih zemalja”, „da postoje velike razlike nesvrstanih zemalja u prilazu energetske krizi” i „da je poseta koincidirala sa nagoveštajima rascepa među nesvrstanim zemljama”.²⁹

Teško je reći u kojoj je meri Titova azijska turneja stvarno podstakla njegove saveznike iz Pokreta nesvrstanosti na intenziviranje zajedničkih kontakata, ali već narednog meseca dolazi do održavanja prvog sastanka Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja na ministarskom nivou. Taj sastanak održan je od 19. do 21. marta 1974. u Alžiru, neposredno uoči VI specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN. Koordinacioni biro je tom prilikom doneo odluku da se formira posebna radna grupa koja bi bila u stalnom kontaktu sa članicama OPEC-a

²⁸ AJ, KPR, I-3-a/107–212. *SAD i politika nesvrstavanja*

²⁹ DA MSP RS, 1974, PA, Jugoslavija, f-77, 48 811. *Titova poseta Indiji, Bangladešu, Nepalu i Siriji*

„radi ispitivanja mogućnosti saradnje između nesvrstanih zemalja, kako bi se doprinelo rešavanju teškoća sa kojima su suočene neke nesvrstane zemlje”. Preovladao je stav da sve članice Pokreta nesvrstanih treba da pruže bezrezervnu podršku zemljama izvoznicama nafte u njihovoj konfrontaciji sa SAD i razvijenim zemljama i da „petrolejske zemlje” preduzmu hitne mere u korist najteže pogođenih zemalja u razvoju. Ta pomoć je trebalo da se odvija na multilateralnoj, a ne, kao do tada, na bilateralnoj osnovi; njome nisu smele da se favorizuju isključivo pojedine zemlje na osnovu regionalne pripadnosti, nego na osnovu stepena ugroženosti energetsom krizom. Stoga je posebno pozdravljena odluka vlade Kuvajta, objavljena na sastanku Koordinacionog biroa u Alžiru, da će se „Kuvajtski fond”, čija je prvobitna namera bila da pomogne razvoj arapskih zemalja, proširiti na sve zemlje u razvoju i da će sredstva u tom fondu biti povećana sa 600 miliona dolara na tri milijarde dolara.³⁰

S obzirom da su na sastanku Koordinacionog biroa u Alžiru upućene oštre optužbe s jugoslovenske strane na račun nastojanja SAD da podstaknu zapadne zemlje da objedine svoj spoljnopolitički nastup kako bi što uspešnije parirale akciji zemalja u razvoju – američki ambasador Malkolm Tun je zatražio prijem kod zamenika jugoslovenskog ministra inostranih poslova Jakše Petrića. Tokom razgovora 27. marta 1974. upozorio je da su neki politički stavovi, „naročito onaj u kome se izričito navode SAD, sastavljeni u veoma ofanzivnom tonu”. Pitao se „da li je to zaista potrebno” i naglasio da „nije prijatno biti zemlja koju optužuju za agresivne namere širom sveta”. U tome nije video manifestaciju koja doprinosi stvaranju atmosfere saradnje uoči Šestog specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN.³¹

Petrić je smatrao da antizapadne fraze izrečene na pomenutom sastanku, poput osude imperijalizma, kolonijalizma i američke politike na Bliskom istoku, ne predstavljaju ništa novo, da su one dominirale i na Samitu u Alžiru 1973. godine i da samim tim ne zaslužuju neku posebnu pažnju. Suštinski novi elementi, po njemu, nalaze u domenu ekonomskih pitanja. I Jugoslavija, kao i ostale članice Koordinacionog biroa, imale su kritičke primedbe na račun Vašingtonske konferencije³²

---

³⁰ Olivera i Dragan Bogetić, n. d, str. 97–98

³¹ AJ, KPR, I-5-b/104–19. *Zabeleška o razgovoru zamenika saveznog sekretara J. Petrića sa ambasadorom SAD M. Toon-om, 27. marta 1974. godine*

³² Na tom sastanku 12 industrijski najrazvijenijih zapadnih zemalja vođena je burna debata oko utvrđivanja optimalne taktike koju bi trebalo primeniti u cilju

i američkog pokušaja da ubedi zapadne zemlje da pod hitno pristupe usaglašavanju svojih politika sa politikom SAD. Tako nešto je u Koordinacionom birou ocenjeno kao „pokušaj rešavanja problema u zatvorenom krugu zemalja, igru na račun razlika koje postoje među nesvrstanim zemljama i zemljama u razvoju i pokušaj njihovog razjedinjavanja”. Jugoslavija se zalaže za saradnju između nesvrstanih i zapadnih zemalja, a ne za njihovu konfrontaciju. Zato ona pokušava da ostvari što veći broj kontakata sa zapadnim zemljama i da sa njima usaglasi svoje stavove.³³

Pošto je Petrić objasnio da se Jugoslavija na sastanku u Alžiru zalagala za puno ostvarenje prava svih zemalja u razvoju da samostalno raspolazu svojim energetske i drugim sirovinским bogatstvima, uključujući neotuđivo pravo da određuju njihove cene (u momentu koji je neposredno prethodio najavi SAD da u slučaju novih povećanja cena nafte nije isključena ni vojna intervencija) – Tun je zapitao Petrića „da li je Jugoslavija imala na pomenutom sastanku pretežno ulogu moderatora”. Interesovalo ga je zapravo da li je Jugoslavija u potpunosti odobrvala strategiju arapskih zemalja da koriste naftu kao svoje najjače oružje u borbi za korenitu reformu postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. Petrić nije direktno odgovorio, ali je napomenuo da njegova vlada smatra da je u postojećoj situaciji najvažnija solidarnost i jedinstvo nesvrstanih zemalja – „naša zemlja je poskupljenjem nafte izgubila oko 700 miliona dolara, što je znatno pogodilo naš platni bilans. Primili smo to, međutim, kao nuždu u procesu izmene odnosa cena i izgradnje pravednijeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa i, štaviše, na sastanku KB (Koordinacionog biroa – D. B.) smo izjavili da je i naša vlada spremna dati odgovarajuću kontribuciju za Fond solidarnosti”.³⁴

Nastojanja da se obezbedi što tešnja saradnja, solidarnost i jedinstvo nesvrstanih zemalja, posebno su dolazila do izražaja kroz novu formu organizovanog delovanja ovih zemalja – sastanke koordinatora

---

ublažavanja negativnog dejstva energetske krize na ekonomiju tih zemalja. U znatnoj meri došla je do izražaja nesaglasnost interesa SAD i Zapadne Evrope. Kisindžer je svoje saveznike pozivao na jedinstvo u preduzimanju represivnih mera prema članicama OPEC-a, dok je francuski predsednik Žiskar de Sten pružao snažan otpor takvoj strategiji, insistirajući na dijalogu i intenziviranju saradnje sa zemljama u razvoju. („Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1974”, Beograd 1975”, str. 70–71)

³³ AJ, KPR, I-5-b/104–19. Zabeleška o razgovoru zamenika saveznog sekretara J. Petrića sa ambasadorom SAD M. Toon-om, 27. marta 1974. godine

³⁴ Isto

za ekonomsku saradnju. Prvi takav sastanak održan je u Beogradu, od 9. do 13. septembra 1974, neposredno uoči održavanja XXIX redovnog zasedanja Generalne skupštine UN. Od tada se ova forma ustaljuje kao stalan vid saradnje radi realizacije Akcionog programa nesvrstanih zemalja, usvojenog u cilju efikasnog zajedničkog nastupa ovih zemalja u međunarodnim odnosima. Na ovom sastanku postignuta je puna saglasnost učesnika oko programa „kolektivnog oslanjanja na sopstvene snage” nesvrstanih zemalja, čiju je implementaciju Jugoslavija uporno forsirala na svim sastancima nesvrstanih. Istovremeno su izrađeni i nacrti konkretnih projekata za ostvarivanje Akcionog programa za četiri ključne oblasti: 1. trgovinu, industriju, saobraćaj, 2. finansije i monetarnu saradnju, 3. tehnologiju, tehnička znanja i tehničku pomoć i 4. međunarodnu saradnju za ekonomski razvoj.³⁵

Šesto specijalno zasedanje Generalne skupštine UN i koncept novog međunarodnog ekonomskog poretka

Pa, ipak, bez obzira na postojanje određenih razlika među nesvrstanim zemljama, početkom 70-ih godina, u vreme kada dolazi do formiranja Pokreta nesvrstanosti – otpočinje akcija nesvrstanih na radikalnoj izmeni aktuelnog sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. To je bilo vreme kada se nesvrstane zemlje na međunarodnoj sceni i u Ujedinjenim nacijama nameću kao autonomni, homogeni i kolektivni politički faktor sa izraženim ekonomskim interesima i nezaobilazan subjekt međunarodnog ekonomskog sistema, prema kome su i Sjedinjene Američke Države morale sada pokazati daleko više respekta nego ranije. To je ujedno bilo i vreme kada nesuglasice Beograda i Vašingtona oko jugoslovenskog koncepta radikalne transformacije postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, posebno dobijaju na intenzitetu. Takav trend naročito je došao do izražaja tokom Alžirskog samita nesvrstanih zemalja, septembra 1973, na kome je pokrenuta inicijativa za održavanje posebnog zasedanja Generalne skupštine UN, posvećenog isključivo problemima ekonomskog razvoja i premošćavanja sve većeg jaza koji je delio bogati Sever od siromašnog Juga.³⁶

---

³⁵ Isto. str. 104; DA MSP RS, 1975, str. pov, f-1, 8. *Pregled najnovijeg razvoja situacije u svetu*

³⁶ AJ, KPR, I-4-a/15. *Informacija o IV konferenciji nesvrstanih zemalja; Izveštaj delegacije SFRJ o toku i rezultatima IV konferencije šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja*

Jugoslavija je, kao jedna od najeksponiranijih država po pitanju neophodnosti uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka, smatrala da je ovaj koncept realan, jer on izražava interese ne samo zemalja u razvoju nego i razvijenih zemalja. Polazilo se od jednostavne ekonomske računice, sačinjene početkom 70-ih godina, u vreme kada dolazi do dramatične eskalacije energetske krize i do različitih manifestacija svetske ekonomske krize u industrijskim zemljama i SAD – narastajućom inflacijom, recesijom, nezaposlenošću, negativnim saldom u platnom bilansu i opadanjem životnog standarda.

Polazište pomenute jugoslovenske računice, ipak, bilo je u duhu Marksove teorije o tendencijskom padu profitne stope, obrazložene u „Kapitalu” u sklopu Marksove ekonomske analize protivurečnosti sa kojima se suočava privreda zapadnih zemalja. U tom smislu, interes razvijenih zemalja da prihvate programske smernice koncepta novog međunarodnog ekonomskog poretka proizilazio je iz savremene realnosti u kojoj se našla svetska privreda. Naime, u duhu ovakvog tumačenja, u sklopu aktuelnog međunarodnog ekonomskog sistema, apsorpciona moć tržišta „trećeg sveta” i platežna moć zemalja u razvoju – stalno se sužavaju, stalno opadaju. S druge strane, proizvodnja razvijenih zemalja stalno se uvećava, stalno raste, u skladu sa ekonomskim imperativima koje nameće zakon proširene reprodukcije. Dakle, raskorak između ponude i tražnje na svetskom tržištu se neprestano uvećava (ponuda raste, tražnja opada), što je, po računici jugoslovenskih doktrinara, političara i ekonomista, moralo, u bližoj ili daljoj budućnosti, rezultirati opštom, globalnom ekonomskom krizom, poput one iz 1929. godine, koja je dovela do kraha tadašnjeg međunarodnog ekonomskog poretka, ali i do izbijanja novog svetskog rata. Ukoliko su razvijene zemlje bile zainteresovane da obezbede plasman svojih proizvoda na svetskom tržištu, neophodno je bilo da preduzmu odlučne mere u cilju jačanja i diverzifikacije privreda zemalja u razvoju kao potencijalnih kupaca tih proizvoda.³⁷

---

³⁷ „Borba za ekonomsku emancipaciju nacija, za njihovu nezavisnost i jednakost, kao i za novu orijentaciju u raspodeli svetskih sredstava za proizvodnju (t. j. kapitala) i u dohotku koji bi obezbedio ubrzan razvoj nerazvijenih delova sveta, nije više samo u interesu pojedinih nerazvijenih zemalja i uzajamne solidarnosti svih progresivnih snaga, već je postala motorna sila razvoja proizvodnih snaga celog čovečanstva današnjice. Prema tome, ova borba se ne odnosi toliko na apel političkoj mudrosti vlada i humanizmu – mada faktori morala i politike igraju sve veću ulogu u svetu – već se pre svega odnosi na činjenicu da takav razvoj u sve većoj meri postaje uslov za

To je podrazumevalo eliminisanje diskriminacije iz međunarodnih ekonomskih odnosa, podsticanje procesa industrijalizacije u zemljama u razvoju, reformu međunarodnog monetarnog sistema, potpunu suverenost nad prirodnim bogatstvom i dinamikom privrednog rasta, obezbeđivanje preferencijala nerazvijenim zemljama od strane razvijenih i to bez reciprociteta (kako u robnoj razmeni, tako i u ostalim oblicima međunarodne ekonomske saradnje), pravo na nacionalizaciju u okviru prava na raspolaganje sopstvenom privredom (kao i na obeštećenje u slučaju eksploatacije prirodnih bogatstava ovih zemalja od strane razvijenih zemalja), podsticanje razvoja tehnologije u zemljama u razvoju i transfer tehnologije u te zemlje, obezbeđenje međunarodne pomoći procesu razvoja privrede i društva zemalja u razvoju, bez posebnih političkih i drugih uslova (finansijska pomoć pod posebno povoljnim uslovima).³⁸

Razvijene zemlje su prihvatile inicijativu nesvrstanih zemalja, uobličenu na Samitu nesvrstanih u Alžiru, za održavanje posebnog zasedanja Generalne skupštine UN posvećenog problemima ekonomskog razvoja. U tom duhu je od 21. marta do 11. aprila 1974. održano Šesto specijalno zasedanje Generalne skupštine UN. To je bilo prvo vanredno zasedanje OUN posvećeno isključivo ekonomskoj problematici – sva prethodna vanredna zasedanja bila su posvećena političkim pitanjima. Na Šestom zasedanju Generalne skupštine usvojena je Deklaracija o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka i Program akcije. Ovim dokumentima OUN su preuzele obavezu da preduzmu hitne mere za „uspostavljanje novog sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, zasnovanog na pravičnosti, suverenoj jednakosti, međuzavisnosti, zajedničkom interesu i saradnji svih zemalja, nezavisno od njihovih ekonomskih i društvenih sistema”, poretka koji će

---

nastavljanje razvoja proizvodnih snaga i u samim razvijenim zemljama.” (Edvard Kardelj, *Istorijski koreni nesvrstanosti*, Beograd 1979, str. 17)

Janez Stanovnik, *Ekonomski blokovi – neangažovane zemlje i privredna integracija*, „Sedma sila”, str. 64–73, Beograd 1962; Janez Stanovnik, *Kriza kapitalizma i novi međunarodni ekonomski poredak*, Beograd 1977; Ljubiša Adamović, *Politička nezavisnost i ekonomska zavisnost – kontroverze*, „Tito – nesvrstanost – savremenost”, Beograd 1988, str. 336–347; Gavro Cerović, *Novi međunarodni ekonomski poredak. Uslovi ostvarivanja danas*, „Tito – nesvrstanost – savremenost”, Beograd 1988, str. 351–360; Ljubomir Radovanović, *Nesvrstanost. Osnovi jedne doktrine*, Beograd 1973, str. 194–215

³⁸ Dragan Bogetić, *Nesvrstanost i novi međunarodni ekonomski poredak*, „Marxistička misao”, br.1, Beograd 1979, str. 159 - 176

„ispraviti nejednakosti i sadašnje nepravde i omogućiti da se eliminiše rastući jaz između razvijenih i zemalja u razvoju”. Deklaracijom su praktično prihvaćene ocene stanja u savremenim međunarodnim odnosima izrečene na Samitu u Alžiru. Postojeći sistem je okvalifikovan kao izvoriste neravnopravnosti, eksploatacije neokolonijalnog tipa i povećanja razlika koje dele razvijene zemlje od nerazvijenog dela sveta. Program akcije je sadržao konkretne mere koje bi trebalo preduzeti u cilju uspostavljanja novog sistema međunarodnih odnosa u oblasti sirovina, međunarodnih monetarnih odnosa, industrijalizacije, transfere tehnologija, regulisanja delatnosti multinacionalnih kompanija, pomoći zemljama u razvoju i jačanja ekonomskih funkcija OUN.³⁹

Kao što se već na prvi pogled vidi, ovde se radi o čitavoj listi uzvišenih ideala, koji su, sami po sebi, načelno prihvatljivi svakom državljaninu i kompatibilni sa svakom vrstom politike. Načela na kojima treba da se zasnivaju međunarodni ekonomski odnosi, nabrojana u Deklaraciji, uglavnom se poklapaju sa načelima za koje se zalažu nesvrstane zemlje, a koja su u praksi grubo gažena, ne samo od strane velikih sila nego i samih nesvrstanih zemalja. Razvijene zemlje nisu naročito bile aktivne u sklopu procesa amandmanskih korekcija dokumenta koji su podnele nesvrstane zemlje. I Deklaracija i Program akcije su usvojeni konsenzusom uz određene ograde i rezerve razvijenih zemalja. Oni nisu imali pravno-obavezujuću snagu, već isključivo moralno-političko dejstvo, koje je impliciralo kasniju nedovoljno konkretizovanu međunarodnu akciju u sferi ekonomskih odnosa.⁴⁰

Pa, ipak, VI specijalno zasedanje Generalne skupštine imalo je značajnu političku težinu u momentu kada su se zapadne ekonomije suočavale sa ozbiljnim teškoćama i kada je zapadni svet bio primoran da se sa više uvažavanja odnosi prema zahtevima nesvrstanih zemalja. Karakter i rezultati debate, visok nivo predstavnika na ovom zasedanju (delegacije su predvodili sedam šefova država, dva potpredsednika vlada, sedamdeset četiri ministra inostranih poslova, preko dvadeset ministara privrede i drugih resora), činjenica da su razvijene zemlje načelno podržale Deklaraciju i Program akcije – ukazuju na to da se ovde, ipak, radilo o prvorazrednom događaju u sferi međunarodnih

³⁹ *Declaration on the Establishment of a New International Economic Order*: United Nations Assembly document, A/RES/S-6/3201 of 1 May 1974

⁴⁰ AJ, KPR, I-4-c/2–19. *Šesto specijalno zasedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija*

ekonomskih odnosa i velikom uspehu nesvrstanih zemalja, koje su inicirale taj događaj. Ako ništa drugo, stvoreni su novi okviri za pregovore, a suprotstavljeni međunarodni akteri su stekli jasniju sliku o snazi i pretenzijama svojih protivnika.

Iako je ideja o nužnosti uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka načelno prihvaćena, postojale su suštinske razlike u interpretaciji puteva i metoda ostvarivanja ovog koncepta, odnosno razlike u pogledu sagledavanja stepena i dubine promene postojećeg sistema. Tu će se jasno ispoljavati dva osnovna prilaza tokom celokupnog budućeg dijaloga Sever–Jug. Prvi su zastupale nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju i on se svodio na nužnost usvajanja mera čiji bi cilj bilo *korenito, radikalno menjanje* postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa i eliminisanje svih oblika diskriminacije i pritisaka u toj sferi, prema načelu ravnopravnosti i aktivnog učešća svih država nezavisno od njihove realne ekonomske i političke moći. Drugi prilaz, prvenstveno lansiran od zapadnih sila, potencirao je da je postojeći sistem međunarodnih ekonomskih odnosa u biti dobar i da ga treba *samo korigovati* i okviru postojećih institucija i to putem pregovora zainteresovanih država oko lokalizovanja ekonomskih problema, ali ne i održavanjem svetske ekonomske konferencije uz učešće predstavnika svih zemalja.

Pa, ipak, relativno kooperativan nastup industrijski razvijenih zemalja tokom Šestog specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN predstavljao je, nesumnjivo, pozitivan nagoveštaj u sklopu opštih nastojanja za rešavanjem ekonomskih problema sa kojima su se suočavale zemlje u razvoju. Ukupan domašaj takve strategije najviše je zavisio od buduće podrške američke vlade i spremnosti najmoćnije zapadne sile da se aktivno uključi u realizaciju osnovnih prioriteta na kojima se zasnivao koncept novog međunarodnog ekonomskog poretka.

U Vašingtonu su bili svesni da u novonastaloj situaciji može doći do opadanja međunarodnog kredibiliteta SAD, a pojačanog uticaja SSSR i Kine u zemljama u razvoju. Naime, ove dve sile ni na koji način nisu bile ugrožene zahtevima za uspostavljanje novog međunarodnog poretka i stoga su po tom pitanju pružale bezrezervnu podršku nesvrstanim zemljama. Doduše, sovjetska podrška je bila isključivo deklarativnog i načelnog karaktera i svodila se na stanovište da su kapitalističke države svojom kolonijalnom i neokolonijalnom politikom generisale aktuelnu ekonomsku krizu i da su stoga one pozvane da pruže svu ekonomsku i finansijsku pomoć zemljama u razvoju i preduzmu odlučne

mere kako bi se postepeno prevazišao jaz između Severa i Juga. Kina se, pak, deklarirala kao zemlja u razvoju i na sve načine pokušavala da se predstavi kao saveznik nesvrstanih zemalja, uklapajući njihove stavove u svoju poznatu tezu o borbi trećeg sveta protiv hegemonije supersila i nastojanja tih sila da sačuvaju svoje privilegije u OUN i međunarodnim odnosima.⁴¹ Zbog opasnosti da se u svetu uspostavi nova konstelacija snaga, Sjedinjene Države su pokušavale da ublaže negativan efekat svog prvobitno relativno oštrog nastupa prema nesvrstanim zemljama. Stoga je u njihovoj politici bilo dosta kontradiktornosti, koje su u jugoslovenskim političkim krugovima tumačene kao izraz američkog spoljnopolitičkog lutanja u složenoj situaciji koju Amerikanci nisu na vreme dovoljno sagledali i na adekvatan način elaborirali. „Pravci delovanja SAD u poslednje vreme ukazuju na to da američka politika, izgleda, nije našla nove odgovore za zaštitu svojih vitalnih interesa u izmenjenim međunarodnim uslovima, što situaciju u svetu čini još složenijom, a budućnost neizvesnijom. Međutim, pošto se radi o pragmatičnoj politici, koja je sklona da uvažava ispoljenu snagu, i koja je već i do sada više puta bila prinuđena da prihvata bitne realnosti savremenog sveta i vrši nužne korekcije, budući američki odnos prema politici nesvrstavanja zavisiće u velikoj meri od toga koliko će nesvrstane zemlje efikasno da postavljaju na međunarodnom planu svoje konkretne zahteve i programe i od toga koliko će uspešno razvijati svoju međusobnu saradnju i jedinstveno se angažovati na konkretnom rešavanju političkih, ekonomskih i društvenih problema savremenog sveta.”⁴² Tokom razgovora u Njujorku sa Milošom Minićem, neposredno posle održavanja VI specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN, 15. aprila, Kisindžer je napomenuo da su SAD spremne da pomognu zemljama u razvoju, ali da tom pitanju treba prilaziti sa praktičnog, a ne ideološkog stanovišta. Minić se složio sa ovakvim stavom, ali je ukazao i na neodrživost postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, koji „defavorizuje zemlje u razvoju”. Po njemu, teško je obezbediti mir u svetu u uslovima kada jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja stalno raste – kada cene industrijskih proizvoda (iz razvijenih zemalja) stalno rastu, a cene sirovina (koje proizvodi ova druga grupa zemalja) stalno padaju. Na Kisindžerovo pitanje kako misli da

⁴¹ AJ, KPR, I-4-c/2-20

⁴² AJ, KPR, I-3-a/107-212. Elaborat Ministarstva inostranih poslova SFRJ „SAD i politika nesvrstavanja”

obezbedi promenu tog sistema, Minić je odgovorio da je to moguće samo ukoliko se prihvate nova načela na kojima će se zasnivati ekonomski odnosi u međunarodnoj zajednici – načela nediskriminacije, nerekiprociteta i preferencijala u korist zemalja u razvoju. Pored toga treba obezbediti da prirodna bogatstva zemalja u razvoju posluže isključivo njihovom razvoju, a ne da se sav profit iz njih preliva u razvijene zemlje.⁴³

Iako se Kisindžer složio sa Minićem da sve probleme treba rešavati usaglašavanjem stavova, a ne konfrontacijom i da je na Šestom specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN prevladala konstruktivna atmosfera, jugoslovenska stanovišta nisu mu bila prihvatljiva. To je bilo vreme kada su SAD i dalje bile podložne inerciji i strategiji dominacije, tipičnoj za jednu supersilu, dakle, strategiji kojoj doskora afroazijske države nisu mogle ni na koji način parirati, niti je suzbijati. Tokom celog posleratnog razdoblja, pa sve do 1973. i 1974. godine i prvih organizovanih akcija Grupe 77 u vreme opšte energetske krize – Sjedinjene Američke Države nisu ispoljavale neki veći stepen zainteresovanosti za rešavanje nagomilanih ekonomskih problema u svetskoj privredi i međunarodnoj trgovinskoj razmeni. Goruće protivurečnosti i disproporcije u svetskom ekonomskom sistemu, tokom tog razdoblja, ostale su na margini američke međunarodne strategije prema nesvrstanom svetu. „U vreme VI specijalnog zasedanja UN, aprila 1974. godine, Sjedinjene Države nisu imale dobro definisan odnos prema pokrenutim pitanjima. Predstavници SAD su branili postojeći ekonomski poredak i odbijali da uopšte razmatraju predloge o radikalnim promenama. Jedan od razloga je bio taj, da je usvajanje Deklaracije i Programa za akciju na VI zasedanju došlo u vreme kada su se važne političke promene odigrale u SAD i kada SAD jednostavno nisu bile spremne da formulišu nove inicijative.”⁴⁴ Nepripremljenost SAD da na adekvatan način reaguju na nove događaje i promene u međunarodnim odnosima proizilazila je u velikoj meri i iz njihove preokupiranosti izvlačenjem iz Vijetnamskog rata, angažovanjem u bliskoistočnoj krizi i unutrašnjim potresima (Voterejtska afera).⁴⁵

---

⁴³ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 418 133. *Zabeleška o razgovoru potpredsednika SIV i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića sa državnim sekretarom za inostrane poslove SAD, H. Kisindžerom, 15. aprila 1974. u Njujorku*

⁴⁴ J. S. Singh, *A New International Economic Order. Towards a Fair Redistribution of the World Resources*, „Praeger Publishers”, New York 1977, p. 13–14

⁴⁵ Dušan Nikoliš, n. d., str. str. 70.

Međutim, počevši od 1973. godine, posebno u novim okolnostima u međunarodnim odnosima – podstaknutim odlukom Konferencije nesvrstanih zemalja u Alžiru o pokretanju globalnog programa i akcije za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka – dolazi do korenite i kompleksne promene u američkom prilazu nesvrstanoj. Odnosi Sever–Jug nameću se kao jedna od ključnih determinanti američke spoljne politike. Zvanični vladini stavovi, inicijative i akcije ne ograničavaju se više na sporadične, kurtoazne, marginalne izjave o ulozi nesvrstanih zemalja u međunarodnoj politici, već poprimaju obrise jedne sve oblikovanije i sistematizovanije strategije. Stav SAD prema konceptu novog međunarodnog ekonomskog poretka svodio se u početku na deklarativnu podršku toj ideji i bio prožet najavama spremnosti za angažovanje u prilog ekonomskog prosperiteta zemalja u razvoju i protiv nejednakosti u ekonomskim odnosima. „Svetska zajednica” – izjavio je Kisindžer u UN – „ne može ostati podeljena između permanentno bogatih i permanentno siromašnih. SAD su spremne da se pridruže u ovom novom traganju. Mi ćemo učestvovati bez preduslova sa dobrom voljom i uz saradnju. Tražimo samo da drugi usvoje isti prilaz.”⁴⁶ Međutim, tokom VI specijalnog zasedanja GS UN, aprila 1974, na kome je konsenzusom usvojena Deklaracija o NMEP-u i Program akcija za njegovo sprovođenje, stav SAD prema pokretu nesvrstanih zemalja sve više dobija na oštirini i stavljen je u direktnu vezu sa ekonomskim pitanjima – energetsom krizom i ekonomskom krizom u zapadnim zemljama. „Nijedna zemlja” – izjavio je Kisindžer misleći na nesvrstane zemlje – „ili blok zemalja, ne može jednostrano oblikovati budućnost... Organizovanje grupe zemalja kao bloka će, pre ili kasnije, prouzrokovati da se potencijalne žrtve organizuju u kontrablock... Prenos sredstava iz razvijenih zemalja u zemlje u razvoju, neophodan svakoj nadi za progres, može se odvijati samo uz podršku tehnološki razvijenih zemalja. Politika pritiska i pretnji će potkopati unutrašnju osnovu ove podrške.”⁴⁷

Pa, ipak, posle usvajanja Deklaracije o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka i Programa akcije na VI specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN, na XXIX redovnom zasedanju

---

⁴⁶ H. Kissinger, *A Just Consensus, A Stable Order, A Durable Peace*, An Address made before the 28th Session of United Nations General Assembly, September 24, 1973, „Department of State Bulletin”, October 15, 1973, p. 472

⁴⁷ H. Kissinger, *The Challenge of Interdependence*, Statement made before the Sixth Special Session of the United Nations General Assmth1y, April 15, 1974, „Department of State Bulletin”, May 6, 1974, p. 477.

ove skupštine decembra 1974. usledio je novi korak u sklopu međunarodnih aktivnosti u pravcu regulisanja problema zemalja u razvoju – usvajanje Povelje o ekonomskim pravima i dužnostima država. Ova inicijativa, koju je pokrenuo Meksiko, a podržale je ostale nesvrstane zemlje, revoltirala je i izazvala je žestok otpor razvijenih zemalja, posebno SAD. Ono što je najviše zasmetalo zapadnim silama bile su dve odredbe u Povelji koje su, inače, predstavljale ključne odrednice tog dokumenta: pravo svih država da samostalno odlučuju o uslovima korišćenja sopstvenih prirodnih resursa i pravo svih država da samostalno odlučuju o cenama tih resursa. Prva odredba se, zapravo, svodila na suvereno pravo zemalja u razvoju da nacionalizuju stranu imovinu na svojoj teritoriji, bez obzira na to što je ta imovina nastala ulaganjem velikih sredstava stranih kompanija i stranih preduzetnika. Doduše, u tom slučaju, pominje se i „prikladna naknada” stranim kompanijama, ali u skladu sa domaćim zakonodavstvom, čime je praktično prepušteno volji vlade te zemlje da odluči da li će platiti obeštećenje za nacionalizovanu stranu imovinu ili će to odbiti uz obrazloženje da za tako nešto ne postoji adekvatno ekonomsko ili pravno opravdanje. Druga odredba se, opet, svodila na pravo zemalja u razvoju da nastave sa nekontrolisanim podizanjem cena nafte na svetskom tržištu, ignorišući sve dramatičniju eskalaciju svetske energetske krize i opasno zaoštavanje u odnosima sa razvijenim zemljama.⁴⁸

Zapadne sile nisu bile spremne da podrže mogućnost nacionalizacije njihovih kompanija u zemljama u razvoju, a još neprihvatljivije im je bilo nekontrolisano podizanje cena nafte u momentu kada je to ozbiljno ugrozilo funkcionisanje njihovih privreda. Stoga je ova Povelja usvojena nadglasavanjem SAD i zapadnih sila.⁴⁹ SAD su upozoravale da nesvrstane zemlje u Ujedinjenim nacijama „nastupaju destruktivno” i „deluju kao blok” i najavile posebnu debatu u Kongresu na kojoj će se razmotriti pitanje „da li SAD i dalje trebaju da daju svoju finansijsku

---

⁴⁸ *Povelja ekonomskih prava i dužnost država* („Spoljnopolitička dokumentacija”, 1974, br. 4)

⁴⁹ *Charter of Economic Rights and Duties of States*: United Nations General Assembly document A/RES/29/3281 of 12 December 1974

Tokom razgovora sa Titom u Beogradu, 4. novembra 1974, Kisindžer je inicijativu za usvajanje nacrtu Povelje o ekonomskim pravima i dužnostima država okarakterisao kao „nerazuman predlog” i kao „radikalni” zaokret u sklopu i inače prisutne konfrontacije između zemalja u razvoju i razvijenih zemalja. FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 71. *Memorandum of Conversation, Belgrade, November 4, 1974*)

podršku UN u postojećem iznosu". Uz sve to naglašavano je „da SAD ne bi bile pogođene da se sedište UN prenese u neko drugo mesto (Ženevu)”.⁵⁰

Nove pretnje i pritisci – Dvadeset deveto redovno zasedanje Generalne skupštine UN

Svoje nezadovoljstvo funkcionisanjem i debatom u OUN predsednik Ford je iskazao upravo tokom XXIX redovnog zasedanja Generalne skupštine UN, septembra 1974.⁵¹ Naglasak je i ovaj put stavio na probleme koji su proizilazili iz navodne opasnosti od „tiranije većine” – većine koju čine nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju u UN i drugim međunarodnim telima. „Većina mora voditi računa o stvarnim interesima manjine da bi odluke većine bile prihvaćene.” U tom smislu je napomenuo: „Mi koji verujemo u pravilo većine i živimo od njega, moramo uvek biti na oprezu prema opasnosti od tiranije većine.” Angažovanje SAD na rešavanju svetskih ekonomskih problema Ford je uslovio kooperativnijim prilazom proizvođača nafte u pogledu cena tog artikla i drugih sirovina i otvoreno upozorio „da će na zloupotrebe i korišćenje robe za političke ciljeve biti odgovoreno pritiscima i da svet ekonomske konfrontacije ne može biti svet političke saradnje”.⁵²

Zabrinutost SAD zbog izgleda da im uticaj u Ujedinjenim nacijama oslabi i zbog mogućnosti da se koncept NMEP-a sprovede u delo – poprimila je izokrenut vid navodne zabrinutosti za sudbinu Generalne skupštine UN i Ujedinjenih nacija uopšte. „Svrha Generalne skupštine, i kao sigurnosnog ventila, i kao instrumenta međunarodne saradnje, je potkopana. Tragično, prvenstvene žrtve toga će biti one zemlje koje traže da osvoje ono što suštinski može biti njihovo ako bi nastavile u duhu saradnje (sa SAD). Moralni uticaj koji bi Generalna skupština trebalo da vrši ugrožen je i može biti uništen ako bi vlade, posebno one koje su njeni glavni finansijeri, izgubile poverenje u organizaciju...

---

⁵⁰ DA MSP RS, PA, 1974, SAD, f-124, 460 374.

⁵¹ Ovo zasedanje odvijalo se u više faza u periodu od 7. avgusta do 20. decembra 1974. godine. (AJ, KPR, I-4-c/2–20. *Dvadeset deveto redovno zasedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija*)

⁵² DA MSP RS, PA, 1974, SAD, f-124, 445 570. *Govor predsednika Forda na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija*; AJ, KPR, I-3-a/107–212. *SAD i politika nesvrstavanja*

Odlučni smo da se suprotstavimo tendencijama koje bi po nama nepopravljivo potkopale efikasnost Ujedinjenih nacija... Radi se o slabijim članovima organizacije koji bi najviše izgubili. Njima su Ujedinjene nacije potrebnije nego snažnijim silama kao što su Sjedinjene Države koje mogu prosperirati unutar ili izvan ove institucije... Podrška američkog naroda Ujedinjenim nacijama biće značajno oslabljena ako ne preovlada fer plej i brojčana većina ne poštuje poglede manjine.”⁵³

Ono što je izazvalo posebnu zabrinutost u političkim krugovima u Beogradu bila je činjenica da je samo dan pre ovog pretećeg govora u OUN, 17. septembra, na konferenciji za štampu u Vašingtonu, Ford dao izjavu u kojoj je potvrdio da je CIA bila umešana u sve faze pripreme i realizacije državnog udara u Čileu, uz komentar da je to bilo „u najboljem interesu naroda Čilea i sigurno u našem (američkom – D. B.) najboljem interesu”. Pojašnjavajući dalje ovakvu strategiju, istakao je da „Vlada SAD... preuzima izvesne obaveštajne akcije da bi pomogla sprovođenje spoljne politike i zaštitila nacionalnu bezbednost”. Svestan da će njegova izjava izazvati burnu debatu i proteste u Kongresu, koji je njega i Kisindžera i inače u poslednje vreme permanentno optuživao da su uzurpirali sve prerogative vođenja spoljne politike SAD⁵⁴,

---

⁵³ H. Kissinger, „Department of State Bulletin”, August 4, 1975, p. 154. (Dušan Nikoliš, n. d., str. 48)

⁵⁴ Jugoslovenski ambasador u Vašingtonu Toma Granfil je procenjivao da se tokom „postvotergejtskog razdoblja”, uporedo sa jačanjem pozicije Kongresa u odnosu na predsednika SAD i u odnosu na Stejt department, povećavao pritisak kongresmena na predsednika Forda da odstrani iz administracije Kisindžera i ostale bivše Niksonove saradnike, koji su samostalno donosili važne spoljnopolitičke odluke (koje su inače narušavale međunarodni kredibilitet SAD) – mimo Kongresa. U tom duhu je Granfil objašnjavao i česte kontradiktornosti u Kisindžerovim izjavama po pitanju američke strategije prema najvažnijim svetskim žarištima kriza. Radilo se o – „duploj politici” – s jedne strane Kisindžer, kao ministar spoljnih poslova, zvanično se protivio mešanju SAD u unutrašnje poslove drugih država, a s druge, kao savetnik za nacionalnu bezbednost, upravo je zagovarao najoštrije subverzivne delatnosti prema tim državama. S obzirom da nijedan političar u SAD pre Kisindžera nije istovremeno bio vršilac dužnosti državnog sekretara i savetnika za nacionalnu bezbednost, u Kongresu je preovladalo mišljenje da se takva uzurpacija vlasti ne sme dozvoliti ni Kisindžeru. Stoga je Granfil Fordovu podršku akciji američkih obaveštajnih službi u Čileu, koja je bila predmet oštre kritike u Kongresu, a čiju je koordinaciju obezbeđivao upravo savetnik za nacionalnu bezbednost – delimično objašnjavao i Fordovim nastojanjem da opravda Kisindžera i suprotstavi se grupama u Kongresu koje su tražile njegovu smenu. (DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 445 235. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Državnom sekretarijatu, 17. septembar 1974*)

najavio je svoje razgovore sa funkcionerima Kongresa u cilju razmatranja procedure njihovog informisanja i uključivanja u pripremu ovakvih operacija ubuduće. Na pitanje novinara na osnovu kog međunarodnog zakona SAD imaju pravo da destabilizuju ustavno izabrane vlade drugih zemalja, Ford je odgovorio da ne želi da ulazi u zakonitost ovakvih akcija i napomenuo da je „poznato da se takve akcije preduzimaju u najboljem interesu involviranih zemalja”, a i da raspolaže „pouzdanim informacijama da 'komunističke nacije' troše mnogo više sredstava u te svrhe nego SAD”.⁵⁵

U elaboratu o međunarodnoj strategiji SAD tokom 1974. godine, koji je sačinila Služba za spoljnopolićka pitanja jugoslovenskog Ministarstva inostranih poslova, Fordova izjava o delatnosti CIA okarakterisana je kao „javno priznanje” i „pokušaj legalizacije prava intervencije i mešanja u poslove drugih zemalja kada to SAD ocene potrebnim sa stanovišta svojih strateških i drugih vitalnih interesa”. To je istovremeno protumačeno kao „neprikriveno upozorenje celom svetu, a posebno nesvrstanim zemljama, da će se SAD svim sredstvima odupreti takvim kretanjima i aktivnostima koje bi, po oceni SAD, bitnije ugrožavala njihove interese”.⁵⁶

Jugoslovenski političari su smatrali da pomenuta američka strategija „najoštrije ukazuje na ograničenost detanta između velikih sila” i na „povećane opasnosti za treće zemlje, posebno nesvrstane” i to naročito „u područjima gde interesi dve sile nisu jasno razgraničeni, te su usled toga u njihovom sporazumevanju veoma prisutni elementi sukoba, nadmetanja, rivalstva”. Međutim, slične opasnosti bile su prisutne i na područjima koja su bila striktno blokovski podeljena. Naime, s obzirom da bipolarni detant podrazumeva nemešanje u postojeće krizne situacije u suprotnom bloku ili interesnoj sferi i rešavanje svih problema u tim okvirima, reakcije SSSR na mešanje SAD u poslove drugih zemalja bile su ograničene i uglavnom propagandnog karaktera (Čile, Kipar itd.). „Zapaženo je da, iako su SAD tokom celog posleratnog razdoblja bile sklone mešanju u unutrašnje prilike drugih država za koje su smatrale da potpadaju u njihovu interesnu zonu, da nikada do sada to nisu javno sa najvišeg mesta proklamovale kao deo zvanične spoljne

---

⁵⁵ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 445 570. *Govor predsednika Forda na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija*; AJ, KPR, I-3-a/107–212. SAD i politika nesvrstavanja

⁵⁶ AJ, KPR, I-3-a/107–212. SAD i politika nesvrstavanja

politike.⁵⁷ Izjava Forda u tom smislu u mnogo čemu je podsećala na Brežnjevljevu izjavu na Petom kongresu Poljske ujedinjene radničke partije, 12. novembra 1968. godine, kojom je po prvi put otvoreno javno proklamovao „doktrinu o ograničenom suverenitetu socijalističkih zemalja”.⁵⁸

Ambasador Toma Granfil je u svojim izveštajima iz Vašingtona upozoravao na čitav niz članaka i komentara u američkoj štampi u kojima Kisindžer i američki zvaničnici otvoreno najavljuju vojnu akciju prema proizvođačima nafte ukoliko njihova politika ugrozi opstanak zapadnih ekonomija. U tom smislu, u svom intervjuu „Biznisviku” („Business Week”)⁵⁹, razmatrajući mogućnost vojne intervencije, Kisindžer je ukazao na njenu nepoželjnost, ali ipak dodao: „Šta bismo učinili ako ne bude drugog načina da se izbegne finansijsko bankrotstvo i krah zapadne strukture, ne mogu sada da spekuliram. Uveren sam da do toga neće doći... Zemlje trećeg sveta moraju da prihvate činjenicu da žive u međuzavisnom svetu. Ne mogu insistirati na saradnji od strane razvijenih i voditi stalan rat – ekonomski i politički – protiv razvijenih.”⁶⁰ Komentarišući ovu i brojne druge izjave u sličnom duhu (o detaljnoj razradi odgovarajućeg vojnog plana za intervenciju u slučaju novih povećanja nafte i o pripremi vojnih jedinica za pustinjsko ratovanje koje se posebno obučavaju za osvajanje naftnih polja), Granfil je izneo svoje gledište da je njihov smisao „pretežno psihološko-taktičkog karaktera” i da one služe kao „sredstvo pritiska i upozorenje” proizvođačima nafte „da ne idu isuviše daleko” i da ne računaju na pasivnost SAD ukoliko

---

⁵⁷ AJ, KPR, I-3-a/107–212. *Neki elementi spoljne politike SAD; Isto. SAD i politika nesvrstavanja*; DA MSP RS, 1974, SAD, f-124, 445 570. *Govor predsednika Forda na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija*

⁵⁸ Naime, tom prilikom je sovjetski lider, opravdavajući intervenciju u Čehoslovačkoj kao akciju u duhu načela „proleterskog internacionalizma”, objasnio da je zaštita tekovina socijalizma u svakoj pojedinačnoj zemlji internacionalni dug svih komunista, koji podrazumeva ukazivanje pomoći socijalističkoj zemlji u kojoj je ugrožen socijalizam. „Brežnjevljeva doktrina” se zapravo svodila na ekskluzivno pravo Sovjetskog Saveza da sam procenjuje da li je u nekoj zemlji ugrožen socijalizam, a da potom, u cilju njegovog navodnog spašavanja – vojno interveniše. Kao i u slučaju SAD, u tom duhu su se sovjetske vlasti ponašale i ranije, ali, nikada do tada, ovakva doktrina nije otvoreno i javno propagirana. KPR, I-3-a/SSSR, k. 175. *Teorija ograničenog suvereniteta. Javne i interne izjave sovjetskih rukovodilaca i karakteristični napisi u štampi*

⁵⁹ AJ, KPR, I-5-c/21–28. *Osvrt na Kisindžerov intervju časopisu Business Week*

⁶⁰ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 461 944. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 14. decembar 1974.*

Zapad bude doveden u kritičnu situaciju. Istovremeno, povezujući ovakve izjave sa Fordovom izjavom o opravdanosti američke intervencije u Čileu, Granfil je upozoravao da one ne predstavljaju isključivo „mere pritiska”, nego i „realnu opciju”, koja može biti primenjena ukoliko do izražaja dođe negativan splet okolnosti. Pretnje SAD, po njemu, „ne treba potceniti, niti drammatizovati, već razmotriti u kontekstu ozbiljne unutrašnje situacije u SAD i u međunarodnim odnosima”. Podsetio je da su SAD ušle u najveću recesiju u svojoj istoriji od ekonomske krize 1930-ih godina.⁶¹

U jugoslovenskom Ministarstvu inostranih poslova posvećena je značajna pažnja pomenutom Kisindžerovom intervjuu i ozbiljno je shvaćena pretnja koju je Kisindžer uputio zemljama izvoznicama nafte, ali i Pokretu nesvrstanosti u celini, s obzirom da je taj pokret podržavao politiku tih zemalja. Ocenjeno je da se radi „o još jednom zvaničnom pokušaju sa američke strane da se opravda i legalizuje upotreba sile, pa čak i pravo na rat, u slučajevima kada SAD ocene da su ugroženi ne samo njihovi interesi, nego i interesi zapadnih industrijskih zemalja u celini, bez obzira da li su one s tim saglasne ili ne”. Ono što je posebno zabrinjavalo jugoslovenske vlasti bila je činjenica da ovako grub Kisindžerov pokušaj da „legalizuje” mogućnost primene sile prema nesvrstanim zemljama, nije izazvao očekivane burne proteste i oštre reakcije zvaničnika, niti u samim nesvrstanim zemljama, niti u SSSR (daleko burnija reakcija je bila na Zapadu i u američkom Kongresu). Tu „mlaku reakciju” Moskve jugoslovensko rukovodstvo je tumačilo njenim nastojanjima da se po svaku cenu sačuvaju dobri odnosi sa SAD i održi aktuelni bipolarni detant. U tom smislu, američko testiranje sovjetske popustljivosti u ovom slučaju dalo je pozitivne rezultate i Ford i Kisindžer su imali razloga za zadovoljstvo. Što se nesvrstanih zemalja tiče, u Beogradu je ocenjeno da je Kisindžer uspeo svojom izjavom da izazove određeni rascep među njima i podstakne pojedine svoje saveznike među članicama OPEC (Saudijsku Arabiju, Jordan) da redefinišu svoju politiku u odnosu na ostale zemlje u razvoju. Nesvrstane zemlje su sada stavljene u još delikatniju situaciju koja je iziskivala njihove enerγιčne hitne mere i potrebu povezivanja sa svim snagama u svetu koje su uočavale opasnosti koje nosi u sebi aktuelna američka politika.

---

⁶¹ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-119, 4475. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 6. januar 1975.*

Međutim, u datom momentu činilo se da je ovakva akcija teško sprovodljiva.⁶²

U brojnim izveštajima jugoslovenskog Ministarstva inostranih poslova detaljno je elaborirana i sama pozadina Kisindžerove izjave. Smatralo se da je ta izjava bila „dobro iskalkulisana, usaglašena u vremenu i mestu publikovanja”. Prethodili su joj sastanci Saveta za nacionalnu bezbednost (National Security Council - NSC) održani u užem sastavu: Ford, Kisindžer i državni sekretar za obranu Šlezindžer.

Sednice su održane u decembru, pre odlaska Kisindžera i Šlezindžera na zasedanje NATO-a i posle tog zasedanja. Centralno pitanje koje je razmatrano bilo je upravo povećanje cena nafte i ekonomska recesija na Zapadu koja je bila uslovljena ovakvim obrtom na svetskom tržištu. Na osnovu jugoslovenskih izvora precizno je rekonstruisana celokupna debata vođena na ovom trojnom sastanku. Na samom početku, Kisindžer je izložio činjenice koje su ukazivale na dramatične ekonomske, vojne i političke posledice koje mogu nastati vrlo brzo ukoliko zapadni svet ne reaguje jedinstveno i ne preduzme mere zaštite. Pored ostaloga, izložio je i podatke da Arapi zauzimaju manje od 8% zemljine površine, a da rezerve nafte na toj površini iznose 67%. Upozorio je da se sve druge alternative nafte koje se momentalno istražuju ne mogu staviti u upotrebu pre pet godina. Po prvi put otvoreno je priznao da nisu uspeli pokušaji SAD da se usaglasi politika zapadnih zemalja prema proizvođačima nafte. Odgovornost za neuspeh dotadašnje „petrolejske politike” SAD i neuspeh u realizaciji američkog ekonomskog programa za izlaz iz energetske krize, velikim delom prebacio je upravo na svoje zapadne saveznike koji „kratkovido gledaju na svetsku situaciju i perspektive Zapada”. Naime, po Kisindžeru, „zapadne vlasti su pod uticajem birača i unutrašnjih prilika, sve imaju jake opozicije i nastoje da se održe do sledećih izbora”. Drugi razlog je „što se plaše konfrontacije sa proizvođačima nafte i ako bi ih previše pritiskali to bi rezultiralo u pogoršanju energetske situacije u Evropi”. Kisindžer je s ogorčenjem ukazivao na činjenicu da su zapadne vlade „opterećene opsesijom da SAD hoće da ih uvuku u svoju igru i za svoje interese” i da zapravo „ne shvataju da se radi o njihovoj i sudbini cele zapadne civilizacije i da jedino SAD, pod uslovom da se konsoliduje Savez, mogu odlučujuće i u prilog očuvanja ekonomske i vojno-političke bezbednosti zapadnog sveta uticati na promenu sadašnjeg nepovoljnog

---

⁶² AJ, KPR, I -5-b/104-20. *Osvrt na Kisindžerov intervju časopisu Business Week*

razvoja... Evropa će se, ukoliko se ništa ne preduzme, takođe gušiti za godinu i po ili dve. Ovim je SAD faktički ostala jedina zemlja koja je dugoročnije predvidela posledice i izašla sa programom, iako posledice povišenja cena nafte, za razliku od svih ostalih zemalja slobodnog sveta, najmanje pogađaju SAD". Međutim, kada je Kisindžer u štampi i u časopisima u novembru i decembru „nagovestio vojne pripreme i vojni plan za zaštitu sveta od ekonomske katastrofe, većina proizvođača nafte kao i zapadnih saveznika protumačila je ove korake kao sredstvo pritiska i javno se od njih ogradila". Manevarski prostor za efikasnu akciju SAD se suzio.⁶³

U Savetu za nacionalnu bezbednost je konstatovano da su „proizvođači nafte iskoristili konflikt između SAD i Zapadne Evrope prema problemu nafte i krizi na Bliskom istoku i procenili da nema potrebe za povećanu zabrinutost zbog toga što Kisindžer drži govore i ukazuje na potrebu sniženja cena nafte". Amerikancima se činilo još apsurdnijim to što, pored SAD, mračne oblake koji su se nadvili nad privredama zapadnih zemalja, jedino uočava politički vrh SSSR, ali, naravno, bez ikakve sklonosti da se oko toga aktivira, jer sve to samo „potvrđuje teoriju Marksa o propadanju kapitalizma zbog sopstvenih konflikata".⁶⁴

Zaključak sastanka Saveta za nacionalnu bezbednost, održanog početkom decembra 1974, bio je da naredna godina mora biti odlučujuća u pogledu preduzimanja mera za obezbeđenje opšteprihvatljive platforme odnosa između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju i za obezbeđenje relativno povoljnih cena energenata. Na osnovu jugoslovenskih izvora o toku i sadržaju sastanka NSC, Kisindžer je predložio da Ford još jednom upozori svet na ozbiljnost situacije i da stavi na znanje da se SAD nadaju da ih „petrolejske zemlje" neće primorati da, suprotno svojoj želji, preduzmu vojne mere radi zaštite zapadnog sveta. Ford nije baš bio voljan da ponovo bude meta opšte osude svetske javnosti zbog ovakve izjave, pa je naložio Kisindžeru da se on prihvati tog nezahvalnog zadatka. Obećao je da će u januaru, u Kongresu, u svojoj Poruci naciji, biti takođe vrlo kategoričan po tom pitanju i podržati Kisindžerovo obraćanje svetskoj javnosti. Tako je koncipiran dogovor trojice ključnih aktera spoljopolitičke strategije SAD, koji je

---

⁶³ AJ, KPR, I-5-c/21–28. *Pozadina Kisindžerove izjave o mogućnosti američke vojne intervencije na Bliskom istoku*

⁶⁴ Isto

rezultirao ranije pomenutom oštrom izjavom Kisindžera, sredinom decembra 1974.⁶⁵

Uporedo sa oštro koncipiranim napadima na nesvrstane zemlje, u izjavama američkih zvaničnika su povremeno, ipak, provejavali afirmativni i tolerantniji stavovi prema nesvrstanoj politici i određena doza razumevanja za takvu politiku. To je posebno došlo do izražaja tokom Kisindžerove posete Indiji i Jugoslaviji u jesen 1974. godine, u sklopu njegove evropsko-azijske turneje. U Nju Delhiju, Kisindžer je izjavio da „Sjedinjene Države prihvataju nesvrstavanje. U stvari, Amerika teži svetu slobodnih, nezavisnih, suverenih država, koje će odlučno raditi u svom nacionalnom interesu. Podrška nacionalnoj nezavisnosti i raznolikosti koja to prati postala je centralna tema američke spoljne politike”. U istom izlaganju Kisindžer je napomenuo da „odnosi sa nesvrstanim zemljama predstavljaju jedan od stubova naše spoljne politike” i da će se stav SAD „prema nesvrstanim bazirati na principima jednakosti, međusobnog poštovanja i podeli zajedničkih napora, odnosno na gledištu da sve zemlje imaju udela u miroljubivom svetu”. Kisindžer je izneo stav da „prevlast, hegemonizam i sfere uticaja predstavljaju istorijske anahronizme” i da su zato „moralno i politički neodržive”. Iz toga je izveo zaključak da „blokovsku diplomatiju ma koje vrste predstavlja anahronizam bez izgleda na uspeh”.⁶⁶

Iako su jugoslovenske vlasti pozitivno ocenjivale Kisindžerove izjave u Nju Delhiju i Beogradu, one, ipak, nisu imale nikakvih iluzija da se tu radi o nekoj značajnijoj promeni američke međunarodne strategije ili nagoveštaju promene odnosa te sile prema politici nesvrstavanja. Kisindžerov nastup tumačen je kao svojevrsna manifestacija „određenog taktiziranja” prema Indiji i Jugoslaviji zbog njihovog ogromnog uticaja u Pokretu nesvrstanosti.⁶⁷

Jugoslovenske diplomate su zapazile i to da je Kisindžer naglasio da je blokovska politika „ma koje vrste” (dakle i nesvrstana politika) – „anahronizam”, pri čemu je podsetio „da je Nehru bio protiv formiranja bloka nesvrstanih zemalja”. Time je, zapravo, izrazio svoje nezadovoljstvo zbog zajedničkog i organizovanog delovanja nesvrstanih zemalja u Ujedinjenim nacijama. Samim tim, jugoslovenskom ambasadoru u

---

⁶⁵ Isto

⁶⁶ „Borba”, 30. oktobar 1974. godine; AJ, KPR, I-3-a/107–212. *Prvi komentari na govor Kisindžer-a u Nju Delhiju*

⁶⁷ AJ, KPR, I -5-c/14–19. *Predstojeća poseta Kisindžera Jugoslaviji*; AJ, KPR, I-3-a/107–212. *Prvi komentari na govor Kisindžer-a u Nju Delhiju*

Vašingtonu Tomi Granfilu je Kisindžerov nastup u Indiji delovao kao pokušaj prilagođavanja novoj realnosti i nastojanje da se neutrališe pojačan uticaj Kine i SSSR u nesvrstanom svetu, ali ne i ozbiljnija promena stava prema samoj politici nesvrstanosti.⁶⁸

U posebnom elaboratu Službe za spoljna pitanja jugoslovenskog Ministarstva inostranih poslova, naslovljenom „Sjedinjene Američke Države i politika nesvrstavanja”, elaboriran je stav da su Amerikanci došli do saznanja „da politika direktne i otvorene konfrontacije i otvorenih pritisaka na nesvrstane zemlje nije dala očekivane rezultate” i da su „SAD započele preispitivanje svog taktičkog prilaza nesvrstanim zemljama, ostajući pri svojim osnovnim načelima – razbijanju jedinstva nesvrstanih zemalja i eliminisanju nesvrstanosti kao međunarodne politike koja se suprotstavlja američkim vitalnim interesima”. U tom cilju „prema svim nesvrstanim zemljama SAD primenjuju snažno izraženu selektivnu politiku. Nastoje da neke značajnije nesvrstane zemlje vežu što više za sebe i kanališu ih na usku regionalnu politiku i pružanje podrške američkim inicijativama kada je to moguće, izolujući ih od celine međunarodnih događaja. Teže da smanje uticaj i aktivnost nesvrstanih na međunarodnom planu i da kroz bilateralnu saradnju sa nekima od njih otupe oštricu njihove antiimperijalističke borbe”.⁶⁹

Politički krugovi u Beogradu bili su svesni da stav SAD o blokovskom i militantnom karakteru pokreta nesvrstanih zemalja i dalje sve više dobija na oštini. Američka retorika pri formulisanju i iznošenju stavova prema nesvrstanom svetu u to vreme nesumnjivo je predstavljala mešavinu iznijansiranih, izbalansiranih, ali često kontradiktornih i demagoških smernica, u velikoj meri prožetih pretnjom i zahtevima da se uvažavaju vitalni interesi industrijski najrazvijenije države u svetu i realnost koja počiva upravo na njenoj superiornosti.

S druge strane, u Vašingtonu su bili nezadovoljni zbog toga što Jugoslavija zauzima isuviše „radikalne stavove” kad je u pitanju američka spoljna politika i ne ispoljava dovoljno razumevanja za „vitalne interese SAD”. U tom smislu, iznoseći u Stejt departmentu svoju ocenu aktuelne međunarodne strategije Jugoslavije, američki ambasador u Beogradu Malkolm Tun ukazivao je na to da „iako su Jugosloveni

---

⁶⁸ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-119, 460 374. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 14. decembar 1974*

⁶⁹ AJ, KPR, I -5-c/14-19. *Predstojeća poseta Kisindžera Jugoslaviji; AJ, KPR, I-3-a/107-212. Prvi komentari na govor Kisindžera u Nju Delhiju*

pokazali novu svest i razumevanje za osetljive oblasti u američkoj spoljnoj politici”, treba shvatiti da će „jugoslovenska vlada uvek biti na komunističkoj liniji”, „da je Jugoslavija slobodna i nezavisna komunistička zemlja koja je ipak anti-imperijalistički nastrojena”. Pored toga, procenjeno je da je celokupna spoljnopolitička strategija Jugoslavije u funkciji njenih nastojanja da zadrži i ojača svoju lidersku poziciju u Pokretu nesvrstanosti: „Na primer, kada je pokret postao radikalniji, Jugosloveni su u obavezi da preuzmu neke radikalnije stavove kako bi održali svoju ulogu vođstva.”⁷⁰

Prilika da se otklone i premoste ozbiljne nesuglasice između Jugoslavije i SAD ukazala se tokom ranije pomenute posete američkog državnog sekretara Kisindžera Beogradu, 4. novembra 1974. To je bila prva poseta jednog ovako visoko pozicioniranog američkog zvaničnika Jugoslaviji 1974. godine, dakle tokom razdoblja kada dolazi do obostраниh pokušaja da se prevaziđe nezadovoljavajuće stanje u bilateralni uzrokovano različitim pristupom dveju strana aktuelnim žarištima svetskih kriza.⁷¹

Tokom razgovora sa Titom i jugoslovenskim rukovodstvom u Beogradu, Kisindžer je odao priznanje jugoslovenskoj politici nesvrstavanja i njenom aktivnom doprinosu većem razumevanju među narodima u traganju za miroljubivim rešavanjem međunarodnih problema i sukoba. Istakao je „da SAD poštuju nezavisnost Jugoslavije, uključujući i nezavisnost od SAD” i „da se ovo može rešiti u prilično širokim okvirima... da saradnja bude dugoročna”.⁷²

Tito i Kisindžer su se složili da se aktuelna energetska kriza ne može razrešiti konfrontacijom, već isključivo konstruktivnom saradnjom razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Složili su se da je tokom VI specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN bila prisutna konfrontacija ove dve grupe suprotstavljenih zemalja, ali su ispoljili potpuno različito viđenje krivaca za tu konfrontaciju. Po Kisindžeru, to su bile zemlje u razvoju, a po Titu – razvijene zemlje. Kisindžer je izlazio video u tešnjem zajedničkom nastupu potrošača u odnosu na proizvo-

---

⁷⁰ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 69

⁷¹ AJ, KPR; I-3-a/107–215. *Zabeleška o razgovoru Predsednika SFRJ J. B. Tita sa Državnim sekretarom SAD H. Kisindžerom, održanim 4. novembra 1974. godine; Beleška o razgovoru predsednika SIV-a Džemala Bijedića sa Državnim sekretarom SAD dr H. Kisindžerom, 4. XI 1974.*

⁷² Isto

đače nafte i kritikovao „egoizam petrolejskih država”. Postavio je pitanje Titu: „Šta će dobro visoke cene učiniti za proizvođače, ako inflacija učini da sve stvari koje oni žele da kupe budu skuplje? Već su sredstva koja su zaradili u velikoj meri obezvređena. Razumno rešenje mora biti u interesu obe strane, i potrošača, i proizvođača.” Tito je, pak, opravdavao sinhronizovanu akciju nesvrstanih zemalja za radikalnu transformaciju postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa i korišćenje nafte kao moćne poluge u podsticanju razvijenih zemalja da uvažavaju zahteve zemalja u razvoju. Isticao je da su „nedovoljno razvijene zemlje pretrpele najviše. One su najteže pogođene. SAD i Sovjetski Savez manje”.⁷³

Kisindžer se složio da su te zemlje najteže pogođene, ali istakao da one „ne mogu samo da pritisnu i da problem bude rešen preko noći... Nepravde koje su se dešavale tokom prošlog veka ne mogu da se izleće za nekoliko godina – čak ni za pet godina. Atmosfera konfrontacije nije dobar način da se nastavi”. Napomenuo je da „ako su predlozi razumni, mi ćemo ih podržati”, ali s obzirom da su zemlje u razvoju otišle predaleko u svojim zahtevima pa su „predlozi postali više nerazumni”, SAD su primorane da glasaju protiv njih. Kisindžer se zalagao za „sveobuhvatan pristup” razrešenju aktuelnog stanja koje nikome nije pogodovalo. Isticao je da svojevrsan paradoks predstavlja to što „SAD favorizuju globalno planiranje, a Sovjetski Savez favorizuje slobodno tržište”. Najavio je da će se založiti za preduzimanje konkretnih mera kako bi se izašlo iz začaranog kruga konfrontacije koji je potpuno „beskoristan”.⁷⁴

Kisindžer je ubrzo posle posete Beogradu stigao u Njujork, gde je još uvek bilo u toku XXIX zasedanje GS UN. Njegov nastup se nije baš kretao u okviru koordinata koje je najavio tokom razgovora sa Titom. Akcenat je, ipak, bio na neprihvatljivosti strategije nadglasavanja u OUN, nametnute od strane nesvrstanih zemalja. Ali, izuzetno oštar nastup SAD prema zemljama u razvoju i osuda „tiranije većine” na XXIX zasedanju GS UN 1974, posebno su zasvođeni i zaokruženi otvorenim pretnjama američkog predstavnika u Ujedinjenim nacijama Džona Skalija (John Scali). Moglo bi se reći da je on čak u nekim delovima

---

⁷³ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 71. *Memorandum of Conversation, Belgrade, November 4, 1974*

⁷⁴ Isto

svog govora otišao i dalje od samog Forda. Naime, zapretio je da bi SAD mogle obustaviti finansiranje Ujedinjenih nacija, istupiti iz te organizacije i zatražiti da ona bude dislocirana sa američke teritorije zbog „bezobzirnog nametanja odluka i antiameričkog nastupa zemalja u razvoju”. U jugoslovenskim političkim krugovima ocenjeno je da „u osnovi ovakvog stava leži suštinsko neprihvatanje izmenjenih odnosa u svetu i nastojanja nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju za uspostavljanjem međunarodne saradnje na principima ravnopravnosti, poštovanja suvereniteta i integriteta svih država”.⁷⁵

Pa, ipak, u Beogradu su postojale nedoumice oko toga da li je Skalijeva ratobornost zapravo bila rezultat ličnog revolta koji ga je obuzeo zbog oštrog i jedinstvenog nastupa nesvrstanih zemalja u OUN. Tu dilemu brzo je razrešio sam Skali tokom razgovora sa zamenikom ministra inostranih poslova Jakšom Petrićem, 14. januara 1975. Skali je Petriću skrenuo pažnju da iza njegovih oštrih stavova „stoje najviši politički autoriteti zemlje”, „da će se za deset-petnaest dana u Kongresu voditi diskusija o odnosu SAD prema UN” i da je on pozvan da učestvuje i odgovara na pitanja u vezi sa nepomirljivim nastupom nesvrstanih zemalja u Svetskoj organizaciji. Skrenuo je pažnju na to „da nije siguran šta će se desiti ako SAD budu ponovo dovedene u situaciju u kojoj su se našle na VI zasedanju”. Rekao je da je Kongres već bio pred odlukom, neposredno pre njegovog istupanja na XXIX zasedanju Generalne skupštine, „da SAD ne daju doprinos UN i da je pozitivna odluka doneta tek kada je Kongres uvideo da američka vlada ozbiljno razmatra svoj odnos prema OUN”. Iz Skalijevih reči se videlo da se u američkim političkim krugovima postepeno sve više gubi strpljenje oko nastupa nesvrstanih zemalja u Ujedinjenim nacijama prema onome što SAD smatra američkim vitalnim interesima. Po svaku cenu se želi sprečiti repriziranje VI specijalnog zasedanja tokom predstojećeg VII specijalnog zasedanja UN, jer nesvrstane zemlje nisu uvažile rezerve i ograde SAD koje su ranije izložene u OUN. Poseban revolt Amerikanaca izazvalo je usvajanje Povelje o ekonomskim pravima i dužnostima država na inicijativu Grupe 77, uprkos protivljenju zapadnih zemalja i SAD. Skali je objasnio da bi Amerikanci voleli da se Jugoslavija postavila kooperativnije prema njima u tom kontekstu, ali da, ipak, „cene objektivni prilaz jugoslovenske delegacije”. Napomenuo je da „oni vrlo dobro poznaju naše stavove i znaju da ih ne možemo promeniti, ali

---

⁷⁵ AJ, KPR; I-3-a/107-215. *SAD i OUN*; AJ, KPR, I-4-c/2-20

računaju na nas kao faktor koji može da deluje konstruktivno u okviru nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju". Uočio je da Jugoslavija „vodi računa o jedinstvenom interesu nerazvijenog sveta", ali sa druge strane ukazao je „na potrebu saradnje i akomodacije u interesu OUN i međunarodne saradnje".⁷⁶

Granfil je upozoravao da se SAD, kada je u pitanju njihov uticaj na međunarodne odnose i u Ujedinjenim nacijama, nalaze na značajnoj prekretnici. Svesne su da se ne može vratiti staro stanje u kome su superiorno dominirale (tada su imale većinu u OUN i to su koristile protiv SSSR). Posle povećanja cena nafte, ali i u sklopu prilagođavanja novoj situaciji i traženju novih rešenja (što je vrlo kompleksno i delikatan pitanje) – nisu još uvek izgradile jednu jasnu, koherentnu strategiju. To je razlog što u spoljnopoličkim nastupima Sjedinjenih Američkih Država dolazi do velikih zaokreta. Čas su nasilne i gube strpljenje, trudeći se da nametnu drugima svoja gledišta; čas su tolerantne, pokušavajući da se prilagode opštim međunarodnim tokovima i da se pomire sa realnošću.⁷⁷

Dodatni problem predstavljao je novi odnos snaga u SAD na štetu Stejt departmenta, a u korist Kongresa. Sve oštrije kritike jedne grupe kongresmena na račun „preterane popustljivosti" Forda i Kisindžera pred radikalnim stavovima zemalja izvoznica nafte, a istovremeno, teške optužbe od strane druge grupe kongresmena zbog „diplomacije topovnjača" koju vodi Kisindžer protiv tih istih zemalja – stavljali su američku vladu u vrlo nezahvalnu i delikatnu poziciju. Američki zvaničnici su skretali pažnju Granfilu da oni tu „nemaju neke naročite alternative", da im je sužen manevarski prostor i da, iako su svesni „da se mnogo toga u svetu mora menjati", „to ne sme biti jednostrano, tj. samo na štetu industrijalizovanog sveta". Upozoravajući na negativan uticaj Kongresa po pitanju kooperativnijeg nastupa SAD prema zemljama u razvoju, ukazivali su na to „da iznenađenja nisu nemoguća, jer, ni Stejt department, ni Ford, ni Kisindžer, nisu svemoćni. Kongres može da nameće svoje stavove... Vlast je razjedinjena, položaj administracije oslabljen", a „atmosfera vezana za izbore se već oseća".⁷⁸

---

⁷⁶ DA MSP RS, 1975, PA, SAD, f-123, 41 882. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 14. januar 1975. godine*

⁷⁷ Isto

⁷⁸ DA MSP RS, 1974, PA, SAD, f-124, 445 238. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 28. septembar 1974. godine;*

Evidentna nedoslednost SAD u težnji za koncipiranjem međunarodne strategije koja bi vodila ublažavanju nesuglasica između razvijenog dela sveta i zemalja u razvoju, posebno je dolazila do izražaja u nedovoljno precizno definisanoj američkoj strategiji prema aktuelnoj promeni odnosa snaga u Ujedinjenim nacijama i anahronom mehanizmu glasanja u UN. Ovde se, zapravo, radilo o jednom mnogo širem i kompleksnijem problemu, koji je sam po sebi ozbiljno dovodio u pitanje smisao celokupnog međunarodnog pravnog sistema ustanovljenog posle Drugog svetskog rata na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija; problemu čije ignorisanje (od strane nesvrstanih zemalja i prosovjetskog bloka) je potencijalno ugrožavalo i sam opstanak Svetske organizacije.

Jednu od najpreciznijih, najkraćih, a moglo bi se reći i najobjektivnijih elaboracija ovog problema sačinio je jugoslovenski ambasador u SAD Toma Granfil početkom 1975. godine, u momentu kada su SAD otvoreno pretile da će uskratiti svoj finansijski doprinos UN i da će istupiti iz ove organizacije zbog „tiranije većine” i usvajanja odluka koje su bile direktno uperene protiv američkih vitalnih interesa.

Suštinu problema Granfil je, kao i Amerikanci, video u aktuelnom sistemu odlučivanja UN, koji je omogućavao da većina (koju su najvećim delom činile relativno siromašne i manje uticajne nesvrstane zemlje), bez prethodnog usaglašavanja gledišta i postizanja obostrano prihvatljivog kompromisa, nameće odluke manjini (koju su, pak, činile moćne, bogate, industrijski visoko razvijene zemlje poput SAD, Velike Britanije, SR Nemačke i Francuske). Slabost ovakvog sistema se ispoljavala u tome što odluke i rezolucije UN nisu bile pravno obavezujuće za članice ove organizacije. Njihovo sprovođenje je ponajviše zavisilo od same volje i interesa velikih sila, a ne od zahteva koje su na zasedanjima Generalne skupštine UN uporno i uz teške osude na račun SAD ispostavljale nesvrstane zemlje. Stoga se postavljalo pitanje šta nesvrstane zemlje postižu time što su nadglasale velike sile i izborili usvajanje pojedinih odluka u UN, kada te odluke neće biti sprovedene u praksi, s obzirom da te velike sile neće podržati njihovu realizaciju.⁷⁹

Isto, 1975, PA, SAD, f-123, 24 481. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 18. januar 1975. godine*

⁷⁹ DA MSP RS, 1975, PA, SAD, f-123, 42 477. *Telegram Ambasade SFRJ u Vašingtonu Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, 16. januar 1975. godine*

„Tiranija većine” je odgovarala Amerikancima u vreme osnivanja UN, kada su SAD i zapadne sile imale apsolutnu dominaciju nad ovom organizacijom i donosili odluke uperene protiv SSSR, pa i protiv pojedinih nesvrstanih zemalja i afroazijskog sveta koji je pokušavao da se oslobodi kolonijalne zavisnosti. Ali, kao što je to zapazio Granfil, u uslovima kad su se nesvrstane zemlje nametnule kao moćna glasačka mašina u UN, interes SAD za rešavanje svetskih problema preko UN je znatno opao.⁸⁰

Za SAD je bilo neprihvatljivo to što nesvrstane zemlje, uoči zasedanja Generalne skupštine, na svojim sastancima usvoje jedinstvenu platformu svog nastupa i potom, bez ikakvih konsultacija i pregovora sa razvijenim zemljama, pokušavaju da svoje stavove nametnu kao buduće imperativne funkcionisanja međunarodne zajednice. Amerikanci su nesvrstane optuživali da oni nastupaju potpuno jedinstveno kao blok, da ostale članice stavljaju pred svršen čin i ne daju im vremena da razmotre njihove inicijative. Umesto toga insistiraju da se odmah pristupi glasanju, ignorišući interese drugih članica. Granfil je delimično ispoljio razumevanje za stav SAD da sve ovo vodi samo oštroj konfrontaciji u UN, opadanju prestiža Svetske organizacije i smanjenim mogućnostima za realizaciju odluka te organizacije. Iako su američki zvaničnici ranije ovakav sistem odlučivanja (većinsko glasanje) energično podržavali i uporno forsirali, u novim okolnostima (kada su izgubili većinsku podršku za sopstvene stavove) smatrali su da je „vrlo opasno” i „pogrešno” i dalje primenjivati ovakvu praksu. Tako nešto su doživljavali kao „revanšizam”, kao nastojanje nesvrstanih zemalja „da im vrate istom merom” ili kao „da neko želi jednostavno da im se sveti”. Međutim, iz Vašingtona su često upozoravali da će se ovakva strategija nesvrstanih okrenuti upravo protiv njih samih, jer su nesvrstanim zemljama UN potrebnije nego Amerikancima. „Rezolucije, koje se usvajaju automatski, bez pregovaranja i kompromisa ili bez mogućnosti za kompromise, mogu da proizvedu antagonizam kod razvijenih zemalja, što bi, po mišljenju SAD, bilo loše i za zemlje u razvoju... Ukoliko bi se ovaj trend nastavio tokom 1975, krugovi koji su kritički raspoloženi prema aktivnosti američke administracije u OUN, mogu uticati na slabljenje entuzijazma prema OUN ili će, pak, reći da SAD treba da forsiraju odnose sa zemljama u razvoju na drugoj osnovi (mimo Svetske organizacije – D. B.).”⁸¹

---

⁸⁰ Isto

⁸¹ Isto

Analizirajući odnose Jugoslavije i SAD u ovom sklopu, Granfil je ukazao i na jedan pozitivan momenat. Zapazio je da su u Vašingtonu uočili izvesno poklapanje u stavovima dve zemlje u pogledu potrebe da se pre donošenja važnih odluka u OUN obezbedi što širi konsenzus svih članica te organizacije, da se pristupi pregovorima, konsultacijama, kompromisima, harmonizaciji i usaglašavanju suprotstavljenih gledišta razvijenih zemalja i nesvrstanih. To su, po Amerikancima, bili „bazični principi” funkcionisanja OUN i stoga im je puno značilo to što se za njih zalaže i jedna od najuticajnijih članica Pokreta nesvrstanosti. Po Granfilu, oni su bili svesni da je Jugoslavija, zbog nespremnosti jednog dela nesvrstanih zemalja da napuste „zastareli sistem glasanja” – iako se suprotstavlja nadglasavanju, primorana da uđe u konfrontaciju sa SAD i podrži „nesvrstani blok”. Stoga je u Vašingtonu uočeno da se razlike i sporenja između Jugoslavije i SAD mnogo više ispoljavaju u OUN nego u samoj sferi bilateralnih odnosa. U tom smislu, aktuelni sistem odlučivanja u UN, koji se nije mogao promeniti bez revizije Povelje UN, predstavljao je u neku ruku ozbiljno ograničenje u sklopu evidentnih jugoslovensko-američkih nastojanja tokom 1974. godine da se prevaziđu međusobne nesuglasice i otvori put unapređenju bilateralne saradnje.⁸²

---

⁸² Isto

IV

POBOLJŠANJE JUGOSLOVENSKO-AMERIČKIH ODNOSA TOKOM 1975. GODINE. SARADNJA UZ SPORENJE – LEGALIZACIJA NESAGLASNOSTI

Pragmatizam u percepciji poželjnog kursa spoljnopolitičke strategije u sklopu nastojanja da se prevaziđu aktuelne nesuglasice u jugoslovensko-američkim odnosima, bio je sve prisutniji u Beogradu. Tito i njegovi saradnici bili su svesni da bez poboljšanja odnosa sa SAD nije moguće voditi izbalansiranu i uravnoteženu nesvrstanu politiku, niti realizovati aktuelne ekonomske prioritete na unutrašnjem planu. Robna razmena Jugoslavije sa SAD tokom 1974. godine iznosila je 670 miliona dolara (59,5% više nego prethodne godine), a tokom prve polovine 1975. dostigla je već iznos od 287 miliona dolara, na osnovu čega je procenjeno da će se iznos uvećati na blizu 700 miliona dolara. Samim tim Sjedinjene Države su zauzimale visoko četvrto mesto u ukupnoj jugoslovenskoj trgovinskoj razmeni sa inostranstvom (posle SSSR, Italije i SR Nemačke). Jugoslavija je u trgovinskim odnosima sa SAD imala isti tretman nediskriminacije (status „najpovlašćenije nacije”) kao i zapadnoevropske države. Jugoslavija je sa SAD potpisala 17 sporazuma o zajedničkim ulaganjima koji su trasirali put ovom novom vidu saradnje za koji su jugoslovenske vlasti bile posebno zainteresovane, s obzirom na skromnost sopstvenih investicionih fondova. Podsticaj ovakvom kursu dodatno je obezbeđen garancijama američke vlade u vezi sa uloženim sredstvima u Jugoslaviju potencijalnim investitorima iz SAD i donošenjem posebnog jugoslovenskog zakona koji reguliše ovu materiju na način koji je dosta odstupao od ranijih marksističkih ograničenja. Iako se još uvek radilo o relativno skromnom iznosu novčanih sredstava (45 miliona dolara), Sjedinjene Države su po visini uloženog kapitala u SFRJ bile na prvom mestu. Za realizaciju jugoslovenskih razvojnih projekata od izuzetnog značaja su bili i povoljni krediti američke Eksport-import banke i međunarodnih finansijskih institucija u kojima su SAD imale veliki uticaj. Saradnja Jugoslavije sa Eksport-import bankom bila je konstantno u usponu, bez usporavanja

i padova, tako da je ona krajem 1974. dostigla ukupan obim angažovanja kredita od oko milijardu dolara. Direktor te banke potvrdio je da za Jugoslaviju neće biti limitiranja kredita ni u narednom periodu, iako su ukupna sredstva Banke bila znatno smanjena. Prihvatio je poziv da poseti Jugoslaviju i otpočne pregovore oko uključivanja američke opreme (na bazi kreditiranja) u investicione projekte narednog jugoslovenskog petogodišnjeg plana. Isto tako, SAD ni u jednom momentu nisu uskraćivale podršku Jugoslaviji kod Međunarodne banke, koja joj je iz godine u godinu stalno uvećavala obim svojih kredita, tako da su oni tokom 1974. godine premašili cifru od 200 miliona dolara. Sa predsednikom te banke, Maknamarom, dogovoreno je novo uvećanje obima kredita za narednu godinu. Gradnja prve jugoslovenske nuklearne elektrane poverena je američkoj firmi „Vestinghaus” (Westing House), a u tu svrhu Jugoslaviji je odobrena prva tranša kredita od 205 miliona dolara.¹

Bez američkih kredita i američke podrške u svetskim finansijskim institucijama teško je bilo realizovati ambiciozne investicione projekte. Stoga je Jugoslavija bila i te kako upućena na saradnju sa SAD i na uspostavljanje ekonomskog balansa u odnosu na SSSR (jugoslovensko-sovjetska robna razmena je tokom 1974. premašila iznos od milijardu dolara, a kreditni aranžmani sa Moskvom su po svom obimu bili znatno veći od onih sa SAD²). S druge strane, jugoslovensko rukovodstvo nije bilo ravnodušno ni na sve otvorenije političke i subverzivne akcije informbiroovaca u Jugoslaviji i grananje njihove mreže van jugoslovenske teritorije. Kao što je već pomenuto, 6. i 7. aprila 1974. održan je ilegalni Barski kongres, na kome je formirana Nova KPJ, koja je trebala da okupi „zdrave snage” u Jugoslaviji radi svrgavanja Titovog režima. Taj događaj u Beogradu je ocenjen kao deo šire sovjetske subverzivne delatnosti protiv Jugoslavije i nešto što u mnogo čemu podseća na čehoslovački scenario iz 1968. Jednostrana prisna saradnja sa SSSR nosila je u sebi potencijalnu opasnost narastanja uticaja prosovjetski nastrojanih grupa u Jugoslaviji i primene Brežnjevljeve doktrine u toj zemlji. Radi uspostavljanja kakve-takve ravnoteže u vojnoj saradnji sa Istokom i Zapadom, Jugoslavija je morala poboljšati svoje odnose

¹ AJ, KPR, I-3-a/107-215. *Međunarodna ekonomska pitanja*; Isto, 107-212; DA MSP RS, 1975, PA, SAD, f-123, 49 128. *Bilateralni odnosi*

² AJ, KPR, I-5-b/99-26. *Informacija o jugoslovensko-sovjetskim odnosima sa osvrtom na neka aktuelna pitanja politike KPSS u međunarodnom radničkom pokretu*

sa Pentagonom i obezbediti isporuku adekvatne vojne opreme iz SAD. Zadržavanje jednostrane zavisnosti od isporuke naoružanja i obuke vojnih kadrova u Sovjetskom Savezu nosilo je u sebi ozbiljne rizike i kosilo se sa intencijom proklamovane nezavisne nesvrstane politike.

Imajući u vidu da su SAD ostale jedan od ključnih jugoslovenskih spoljnopolitičkih partnera, jugoslovenski političari su bili generalno saglasni da pod hitno treba preduzeti mere u cilju poboljšanja odnosa sa ovom silom i u tu svrhu pokrenuti inicijative za organizovanje što češćih ličnih kontakata rukovodećih političara dveju zemalja. Pošto je i u Vašingtonu, kao što je ranije pomenuto, prevagnuo sličan stav, tokom cele 1975. godine dolazi do sve češće razmene poseta delegacija iz SAD i Jugoslavije. U okviru tih susreta izuzetno su pozitivan efekat imali razgovori jugoslovenskog premijera Džemala Bijedića sa predsednikom Džeraldom Fordom i američkim zvaničnicima u Vašingtonu, od 19. do 21. marta. Najvišu tačku jugoslovensko-američke saradnje, naravno, predstavljala je poseta američkog predsednika Džeralda Forda Jugoslaviji, od 3. do 4. avgusta 1975, posle završetka Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji (na čijoj su završnoj sednici učestvovali Ford i Tito). Potom je usledila poseta američkih kongresmena Beogradu, koje je predvodio predsednik Predstavničkog doma Karl Albert, 25. avgusta, te razgovori ministra inostranih poslova Miloša Minića sa Kisindžerom i američkim zvaničnicima u Vašingtonu, 25. septembra 1975.

Inače, tokom 1975. i jedna i druga zemlja su zatražile agremene za nove ambasadore. U Beograd je sredinom maja umesto Malkolma Tuna stigao novi američki ambasador – Lorens Silberman (Laurence Silberman), a u Vašington krajem novembra jugoslovenski ambasador – Dimče Belovski.

I jedna i druga zemlja su se tokom 1975. suočavale sa ozbiljnim iskušenjima i burnim političkim previranjima na unutrašnjem planu.

Jugoslaviju su potresale ozbiljne međunacionalne trzavice, koje su prethodne godine Tito i njegovi saradnici pokušali da otklone usvajanjem novog Ustava SFRJ i pretencioznim odlukama Desetog kongresa SKJ. Ustavom je potenciran proces decentralizacije i jačanja samostalnosti federalnih jedinica, a kroz odluke Desetog kongresa SKJ forsiran je sasvim suprotan proces – jačanje partijske discipline kroz rigidniju primenu načela demokratskog centralizma (obnavljanje striktno odgovornosti republičkih i pokrajinskih rukovodstava SK prema jugoslovenskom rukovodstvu SK). Decentralizacija je nezaustavljivo prerastala u

dezintegraciju; reforme u sferi ekonomije nisu dovele do sistemskih promena toliko potrebnih jugoslovenskoj privredi; ukidanje ograničenja na zaduživanje u inostranstvu kroz ukidanje kontrolnih mehanizama savezne vlade (u sklopu aktuelnog procesa decentralizacije) rezultiralo je nekontrolisanim zaduživanjem, tako da je spoljni dug već naredne godine premašio cifru od osam milijardi dolara.³

Ovakva složena unutrašnja situacija u Jugoslaviji, naravno, dodatno je komplikovala odnose sa zvaničnim Vašingtonom. Međutim, to je bilo vreme kada se i u SAD odigravaju značajna zbivanja na unutrašnjem političkom planu, koja su morala povratno uticati na jugoslovensko-američke odnose. Naime, tokom 1975. godine sukob između izvršne i zakonodavne vlasti u SAD dostigao je svoju najvišu tačku. Uporedo sa tim sukobom odvijao se još veći sukob unutar kabineta predsednika Forda između njegovih najbližih i najvažnijih saradnika. Glavno izvorište svih ovih sporova činio je zapravo sukob najuticajnijeg političkog aktera u SAD – Henrija Kisindžera, sa takoreći svim značajnijim centrima vlasti. Zamerano mu je što je sve važnije resore potčinio svojoj kontroli, što apsolutno dominira u koncipiranju i sprovođenju svih spoljnopolitičkih akcija, što neprikosnovenno odlučuje o svemu što se tiče sistema bezbednosti (potiskuje u drugi plan ministra odbrane Šlezindžera), a u domenu ekonomske politike (posebno energetike) preuzima vodeću ulogu ignorišući nadležnog sekretara za finansije Viljema Sajmona (William Simon).

Kisindžerov neuspeh u politici „korak po korak” na Bliskom istoku, nezadovoljavajući krajnji efekat američke spoljne politike u Vijetnamu, Kambodži, Portugalu, Grčkoj i Turskoj, konfuzan stav u sklopu aktuelne svetske energetske krize – ohrabрили su njegove kritičare i oponente da zatraže od Forda, koji ga je uporno podržavao, da preduzme korake u pravcu ograničavanja njegove moći. U tom duhu, Kisindžer je u novembru 1975. razrešen dužnosti savetnika za nacionalnu bezbednost. Na to mesto Ford je postavio svog bliskog saradnika generala Brenta Skoukrofta (Brent Scowcroft). Ford je istovremeno smenio i državnog sekretara za bezbednost Šlezindžera, koji je permanentno bio u sukobu sa Kisindžerom zbog njegove dominantne pozicije

---

³ Ljubiša S. Adamović, Džon R. Lempi, Rasel O. Priket, *Američko-jugoslovenski ekonomski odnosi posle drugog svetskog rata*, Beograd 1990, str. 133–134; Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zagreb 1985, str.435–440

u Pentagonu. Šlezindžer je, inače, bio i žestok protivnik Fordove politike bipolarnog detanta, koju je preko Kongresa pokušavao i da parališe. Tako je konačno razrešen sukob u Fordovom kabinetu i skinute s dnevnog reda primedbe kongresmena na nekontrolisano gomilanje vlasti u rukama Kisindžera, koji je inače bio prvi političar u istoriji SAD kome je omogućeno da istovremeno vrši funkciju državnog sekretara i savetnika za nacionalnu bezbednost. S druge strane, smena Šlezindžera je ukazivala na Fordovu odlučnost da nastavi sa sprovođenjem politike bipolarnog detanta, bez obzira na sve oštrije protivljenje velikog broja kongresmena. To što je smena Šlezindžera od uticajnog senatora Džeksona (Jackson) okarakterisana kao „kapitulacija pred Rusima”, u Beogradu je ocenjeno kao dodatni dokaz Fordove fleksibilne politike prema zemljama koje nisu bile ideološki bliske SAD.⁴

Ta Fordova „fleksibilnost” došla je do izražaja tokom završne faze Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji, održane u Helsinkiju od 30. jula do 1. avgusta 1975. Tom prilikom, lideri dve supersile su zajedno sa liderima trideset i tri zemlje učesnice sačinili sporazum kojim je praktično stavljena tačka na granične sporove u Evropi (granica između Nemačke i Poljske i granica između dve nemačke države) koji su ozbiljno opterećivali odnose između Istoka i Zapada još od 1945. U osnovi, Završni akt Konferencije u Helsinkiju preuzeo je ulogu mirovnog sporazuma koji diplomate vodećih sila nisu uspeli da dogovore posle okončanja Drugog svetskog rata. Zapadne sile su prihvatajući teritorijalni „status kvo” u Evropi (SAD su u tom duhu razmenile ambasadore sa Istočnom Nemačkom) – izašli u susret prosovjetskom bloku država, a Sovjeti su, preuzimajući obavezu davanja garancija o zaštiti ljudskih prava unutar svoje sfere (uključujući i prava građana da napuste SSSR) – zadovoljili brojne kongresmene u SAD koji su podržavali želju Jevreja u SSSR da napuste tu zemlju i odu u Izrael, Evropu ili SAD.⁵

Posle Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji usledio je susret Tita i američkog predsednika Forda u Beogradu. To je ujedno bila dobra prilika da dvojica državnika još jednom iznesu svoje impresije i razmotre glavne teme sa tog skupa. Obojica su, s tim u vezi, ali i

---

⁴ AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Položaj Kisindžera i odnosi u političkom vrhu SAD; Isto. Ocene američke spoljne politike; Isto. Pregled depeša, Vašington, br. 1694; AJ, KPR, I-5-c/23. Neuspeh Kisindžerove turneje*

⁵ Robert D. Šulcinger, n. d, str. 304

sa drugim važnim pitanjima unapređenja bilateralne saradnje, ispoljavali veliku dozu kooperativnosti, zbog čega je taj susret u Beogradu odigrao važnu ulogu u naporima obe strane za poboljšanje jugoslovensko-američkih odnosa i potiskivanje u drugi plan međusobnih nesuglasica.

Svojevrsan izazov i potencijalnu prepreku za dalje očuvanje stabilnosti jugoslovensko-američkih odnosa predstavljalo je Sedmo specijalno zasedanje Generalne skupštine UN, posvećeno problemima ekonomskog razvoja, održano tokom septembra 1975. Sudeći po izjavama jugoslovenskih i američkih zvaničnika posle ovog skupa, čini se da je ta prepreka uglavnom bila na zadovoljavajući način premošćena. Za razliku od Šestog specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN, na ovom zasedanju nije došla do izražaja oštra uzajamna kolizija u jugoslovenskim i američkim stavovima. Sjedinjene Države su ispoljile spremnost za dijalog i usaglašavanje svojih stavova sa zahtevima zemalja u razvoju, a jugoslovenska delegacija je nastojala da kanališe akciju nesvrstanih zemalja u pravcu koji bi vodio iznalaženju obostrano prihvatljivih kompromisa između razvijenih i nerazvijenih zemalja.

S obzirom da su u Vašingtonu pozitivno ocenili jugoslovenski nastup na Sedmom vanrednom zasedanju Generalne skupštine UN i aktuelni jugoslovenski prilaz ključnim međunarodnim problemima, Kisindžer je uputio poziv potpredsedniku jugoslovenske vlade i ministru inostranih poslova Milošu Miniću da poseti Sjedinjene Američke Države. Tokom razgovora dvojice ministara inostranih poslova u Vašingtonu, 25. septembra, po prvi put je, po jugoslovenskoj oceni, preovladala „prijateljska atmosfera” lišena „bilo kakvih oblika pritiska”. To se moglo smatrati velikim pomakom u nastupu jugoslovenskih i američkih diplomata imajući u vidu svu delikatnost tema koje su bile pokrenute tokom razgovora – uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka, Bliski istok, pisanje američke štampe o jugoslovenskim inicijativama u pogledu uspostavljanja tesne vojne saradnje sa SAD (radi odbrane od eventualne agresije SSSR), pasivno držanje američkih vlasti u odnosu na sve agresivnije držanje jugoslovenske ekstremne emigracije u SAD.⁶

---

⁶ DA MSP RS, 1975, str. pov, f-3, 210. *Zapisnik iz razgovora M. Minić–H. Kisindžer, državni sekretar inostranih poslova SAD, 25. septembar 1975*; AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Izveštaj o radnoj poseti potpredsednika SIV-a i Saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića Vašingtonu i razgovorima sa državnim sekretarom H. Kisindžerom 25. septembra 1975.*

Tokom poslednjih meseci 1975. dolazi do određenih jugoslovensko-američkih nesuglasica, koje su potencijalno dovodile u pitanje dalje unapređenje bilateralne saradnje.

Ponovno zaoštavanje situacije na Bliskom istoku, zbog izostanka napretka u pregovorima Izraela sa Sirijom, posle eskalacije građanskog rata u Libanu i otvorene vojne intervencije Sirije u Libanu – u Beogradu je tumačeno kao rezultat američke politike „korak po korak”. Iako se Tito pozitivno izjašnjavao o američkom doprinosu potpisivanju novog Sporazuma Egipta i Izraela početkom septembra 1975, u svom pismu od 13. oktobra kritikovao je SAD što ne vrše jači pritisak na Izrael da se nastavi započeti mirovni proces.

Međutim, mnogo veći kamen spoticanja u odnosima Jugoslavije i SAD predstavljao je građanski rat u Angoli, koji je izbio odmah posle proglašenja njene nacionalne nezavisnosti od Portugala, novembra 1975. Problem je nastao zbog toga što je jugoslovensko rukovodstvo dozvolilo prelet preko jugoslovenske teritorije sovjetskim avionima kojima su isporučivani obimni kontingenti ratne opreme levičarski nastrojenom Narodnom pokretu za oslobođenje Angole. Taj pokret je vodio rat sa prozapadnim frakcijama angolskih boraca koje su podržavali Amerikanci. Doduše, ta podrška je bila isključivo političkog karaktera, pošto je Kongres, poučen iskustvom Vijetnamskog rata, sprečio upotrebu odgovarajućih fondova u ovu svrhu. Američki ambasador Lorens Silberman je 15. decembra 1975. uručio jugoslovenskom pomoćniku ministra inostranih poslova Mirku Ostojiću protestnu notu svoje vlade povodom „korišćenja jugoslovenskog vazdušnog prostora za sovjetski vazdušni most” i „snabdevanja oružjem jedne strane u krvavom građanskom ratu u Angoli”. Amerikanci su „energično insistirali” da Jugoslavija „zabrani” dalji prelet sovjetskih aviona nad svojom teritorijom i oštro naglasili svoje „ogorčenje” i „neodobravanje” jugoslovenskog postupka. Postavili su pitanje jugoslovenskim zvaničnicima „kako može biti u interesu jedne zemlje koja je i sama ranjiva pred sovjetskom silom i koja je privržena principu nesvrstanosti, da pristane na sovjetski pokušaj da uspostavi dominaciju nad Angolom”.⁷

Kriza u Angoli je pokazala da je bipolarni detant bio ograničen samo na Evropu. U ostalim delovima sveta sukobi i krizna žarišta su i dalje predstavljali deo sive svakodnevice. Krajem 1975. američki

---

⁷ AJ, KPR, I-5-b/104–20. Zabeleška o razgovoru PSS Mirka Ostojića sa ambasadorom SAD L. H. Silbermanom, 24. decembra 1975.

predsednik Ford je priznao da je termin „detant” postao predmet svakojakih zloupotreba i izbacio ga iz svog rečnika. To ga nije spasilo poraza tokom novog izbornog ciklusa naredne godine. Njegov poraz, u neku ruku, bio je i poraz politike bipolarnog detanta. Nova administracija Džimija Kartera (Jimmy Carter) napravila je oštar raskid sa politikom koju su vodili Nikson, Ford i Kisindžer. Posle kraćeg predaha, usledila je obnova Hladnog rata i oštre blokovske konfrontacije.

PERIOD UOČI JUGOSLOVENSKO-AMERIČKOG SAMITA

Tokom prve polovine 1975. godine učinjeni su krupni koraci na diplomatskom i političkom planu u cilju unapređenja bilateralne saradnje. Ti koraci su preduzeti u nastavku ranije započetog procesa normalizacije jugoslovensko-američkih odnosa uprkos brojnim preprekama sa kojima su se i dalje suočavale diplomate obeju zemalja. Naime, to je bilo vreme kada se odigravaju mnogi važni događaji koji nisu baš išli u prilog stabilizaciji tih odnosa. Krajem marta Kisindžerova pregovaračka misija u Egiptu, Siriji i Izraelu i njegova zalaganja za iznalaženje kompromisnog rešenja na Bliskom istoku – pretrpela su potpuni neuspeh, što je u Beogradu shvaćeno kao potvrda jugoslovenskog stava da preterana američka popustljivost prema Izraelu ohrabruje ignorantski stav zvaničnika iz Tel Aviva prema svim mirovnim inicijativama.⁸ Tokom ovog perioda održani su i brojni sastanci nesvrstanih zemalja na kojima je prisustvovala Jugoslavija, a na kojima je oštro osuđivana američka politika na Bliskom istoku i američka nepopustljivost pred zahtevima zemalja u razvoju za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka. U Vašingtonu je posebno negativno primljen nastup nesvrstanih zemalja na sastanku o sirovinama u Dakaru, od 4. do 8. februara, i na Ministarskom sastanku Koordinacionog biroa, održanog u Havani od 17. do 19. marta (na kome je došao do izražaja radikalni stav o potrebi isključivanja Izraela iz UN).⁹ Tim povodom usledio je još jedan u nizu oštrih i pretećih govora državnog sekretara Kisindžera. Ovaj put Kisindžerov nastup je upriličen u najvećem gradu

---

⁸ AJ, KPR, I-5-c/23. Depeša iz ambasade u Vašingtonu, br. 429, 26. mart 1975. *Neuspeh Kisindžerove turneje*; isto. Depeša iz ambasade u Vašingtonu, br. 451, 28. mart 1975; AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Ocena američke spoljne politike*

⁹ DA MSP RS, 1975, PA, f-119, SAD, 417 853. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 8. april 1975.*

američke države Misuri, Kansas Sitiju, 13. maja. Kisindžer je tom prilikom otvoreno pozvao nesvrstane zemlje da se opredele: „Ili da nastave konfrontaciju ili da traže rešenje; ili da nastave sa retorikom ili da prihvate realnost. One ne mogu imati i jedno i drugo. Politika konfrontacije će na kraju doneti gubitke slabijem.”¹⁰

Poseban problem je predstavljalo sve agresivnije delovanje jugoslovenske ekstremne emigracije u SAD. Početkom maja napadnut je jugoslovenski generalni konzul u Njujorku, a 22. juna, pred zgradom jugoslovenske stalne misije pri UN eksplodirale su bombe. Usledila je oštra nota jugoslovenske vlade zbog ovog incidenta, ali pretežno svedena na optužbe na račun neodgovornog držanja njujorške policije.¹¹

Poučene ranijim iskustvima, vlasti u Beogradu i Vašingtonu nisu dozvolile da svi ovi potencijalni izvori nesuglasica između dve strane dovedu u pitanje obostrano izraženu spremnost za poboljšanje bilateralnih odnosa. Najbolji način za otklanjanje svih prepreka na tom putu i bolje međusobno razumevanje, videli su u što češćem iniciranju kontakata visoko pozicioniranih jugoslovenskih i američkih funkcionera.

Saglasnosti i nesaglasnosti

Sam početak 1975. godine nagoveštavao je dalji napredak jugoslovensko-američke saradnje i uklapao se u pozitivan trend koji je tu već ostvaren zahvaljujući aktivnijem nastupu zvaničnika dve države.

U tom duhu, predsednik skupštine SFRJ Kiro Gligorov primio je 9. januara delegaciju Predstavničkog doma američkog Kongresa, koju je predvodio član spoljnopolitičkog odbora Čarls Vilson (Charles Wilson). S jugoslovenske strane istaknuta je „spremnost i želja za daljim unapređenjem odnosa dveju zemalja na principima obostrane koristi i međusobnog poštovanja” i – kako je naglasio Gligorov – „uz otvoreni dijalog, jer je to najbolji način da razumemo jedni druge i bolje sarađujemo”. Američki kongresmeni su sa svoje strane ponovili „zainteresovanost za proširenje saradnje, kako na privrednom planu, tako i češćim kontaktima predstavnika dva parlamenta”. Stoga je upućen poziv jugoslovenskom predsedniku skupštine da poseti SAD.¹²

---

¹⁰ DA MSP RS, 1975, PA, f-119, SAD, 423 615. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 13. maj 1975.*

¹¹ AJ, KPR, I-5-b/104-20

¹² „Borba”, 9. januar 1975.

Već narednog dana, jugoslovenski premijer Džemal Bijedić primio je predsednika američke Eksport-import banke Viljema Kejsija (William Casey). Ta banka je od zaključenja sporazuma sa Jugoslavijom 1971. odobrila kredite jugoslovenskim privrednicima koji su premašivali vrednost od milijardu dolara (samo za izgradnju nuklearne elektrane „Krško” je juna 1974. odobrila kredit od skoro 270 miliona dolara).¹³ Tokom razgovora sa Kejsijem jugoslovenska strana je izrazila želju da se novi krediti Eksport-import banke ubuduće usmere u prioritetne grane razvoja Jugoslavije kao što su energija i proizvodnja sirovina i hrane. Prema oceni Kejsija upravo je to i bila intencija kredita za izgradnju prve termoelektrane u Jugoslaviji – „Krško” i najavio pozitivan odgovor na jugoslovensku inicijativu, s obzirom na to „da je Jugoslavija uredna i na vreme otplaćuje do sada odobrene kredite”.¹⁴

Jugoslovenskom premijeru je ubrzo posle ovih razgovora uručen poziv da poseti Sjedinjene Američke Države. Naime, američki ambasador Tun zatražio je hitan prijem kod Bijedića i 4. februara mu preneo poziv predsednika Forda da poseti SAD, 18. marta 1975. Ford je sugerisao razgovore o bilateralnim odnosima i detaljno razmatranje međunarodne situacije, ali i kontakte jugoslovenskog premijera sa ostalim funkcionerima Stejt departmenta (gde bi posebno mesto imao susret sa državnim sekretarom za trgovinu – Frederikom Dentom) i kontakte sa istaknutim liderima Kongresa. Tun je izrazio nadu „da će se naći mogućnost da se ova poseta realizuje pošto je već dugo odlagana”. Bijedić se zahvalio na pozdravima predsednika Forda i prihvatio poziv uz ogradu u vezi s ponuđenim terminom.¹⁵

Sredinom januara, Ford je uputio kratku, ali srdačnu poruku Titu u kojoj ga je obavestio da prihvata njegov poziv da poseti Jugoslaviju. Napomenuo je da „visoko ceni” prepisku sa Titom i da, u duhu svoje poruke koju je Titu poslao istog dana kada je stupio na dužnost predsednika SAD, ima nameru „da nastavi politiku proširenja i daljeg poboljšanja odnosa između Sjedinjenih Država i Jugoslavije u skladu sa načelima iz Zajedničkog američko-jugoslovenskog saopštenja od oktobra 1971. godine”.¹⁶

---

¹³ Ljubiša Adamović, n. d, str. 124

¹⁴ „Borba”, 11. januar 1975.

¹⁵ AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Beleška o razgovoru predsednika SIV Džemala Bijedića sa ambasadorom SAD M. Tunom, 4. februar 1975.*

¹⁶ AJ, KPR, I-1/1122. *Poruka predsednika SAD Geralda R. Forda, predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 13. januar 1975.*

Početakom 1975. godine u Beogradu je veliku pažnju privuklo donošenje novog američkog Zakona o trgovini, kojim je ozakonjena diskriminacija i selektivan prilaz SAD zemljama u razvoju i nesvrstanim zemljama. U jugoslovenskim političkim krugovima taj zakon je ocenjen kao refleksija energetske krize i oslabljenog položaja SAD u međunarodnim odnosima i u Ujedinjenim nacijama, odnosno, kao mera usvojena u cilju „zaštite ekonomskih interesa SAD u novoj situaciji”. Naime, suština Zakona je protumačena kao američko nastojanje da se, u zavisnosti od konkretne politike potencijalnih trgovinskih partnera SAD, primenjuju i odgovarajući trgovinski uslovi. Stoga su sve zemlje razvrstane u više različitih grupa. „Komunističke zemlje”, „zemlje članice međunarodnih kartela (OPEC)” i „zemlje koje primenjuju embargo i druge diskriminatorne mere prema SAD” – nisu više mogle uživati ranije povlastice u trgovinskoj razmeni sa SAD. Povoljan i poseban tretman ubuduće je važio samo za najmanje razvijene zemlje u razvoju i one zemlje koje ispoljavaju odgovarajući stepen kooperativnosti prema SAD.¹⁷

Pa, ipak, u Beogradu je s olakšanjem konstatovano da je Jugoslavija u Zakonu o trgovini zadržala raniji tretman („klauzulu najpovlašćenije nacije”) i poziciju korisnika „opšte šeme preferencijala”. Doduše, uočena je i potencijalna opasnost da Jugoslaviji budu ukinute ove povlastice. Naime, u Zakonu je predsedniku SAD dato ovlašćenje da sam procenjuje oportunističku primenu pomenutih povlastica za svaku pojedinačnu zemlju. Dakle, ako bi se Jugoslavija udružila sa zemljama koje sprovode embargo prema SAD, onda bi izgubila te povlastice.¹⁸

Sudeći po izveštajima iz jugoslovenske ambasade u Vašingtonu, pomenuta opasnost vezana za trgovinsku razmenu Jugoslavije sa SAD – nije se činila realnom. Detaljno elaborirajući stavove američkih zvaničnika iznošene tokom razgovora sa jugoslovenskim diplomatama, ambasador Granfil je ukazivao na izuzetno pozitivan obrt u tom kontekstu. Obaveštavao je svoju vladu da Amerikanci „pridaju sve veći značaj razgovorima sa jugoslovenskim predstavnicima”, ispoljavaju želju „da se upoznaju sa jugoslovenskim stavovima (naročito u vezi s nesvrstanim zemljama, zemljama u razvoju i Ujedinjenim nacijama)”, „izbegavaju zaoštavanje i konfrontaciju oko jugoslovenskih stavova

---

¹⁷ DA MSP RS, 1975, PA, f-123, SAD, 44 915. *Neke ocene međunarodnih posledica novog američkog Zakona o trgovini*

¹⁸ Isto

koji su dijametralno suprotni od stavova SAD, ali ih ipak pažljivo razmatraju”, „ni u jednom momentu nisu uslovljavali bilateralnu saradnju sa promenom jugoslovenske politike prema novom međunarodnom poretku”. Granfil je posebno ukazivao na činjenicu da se „u Zakonu o trgovini vodilo računa da u njega ne uđu formulacije koje bi pogodile Jugoslaviju”.¹⁹

Kao i obično, kooperativnost američkih zvaničnika nije bila u potpunosti lišena i određenih rezervi prema politici Jugoslavije i određenih upozorenja zbog jugoslovenskih postupaka koji su bili u koliziji sa američkim političkim rezonima. U svojim izveštajima jugoslovenskom Ministarstvu inostranih poslova Granfil je upozoravao da SAD gledaju na nesvrstane zemlje kao na „potencijalne protivnike” i da će zato na sve načine pokušati da ih razjedine, koristeći njihove razlike. Iako u Stejt departmentu naglašavaju spremnost na saradnju sa Jugoslavijom i da je njihov interes da Jugoslavija ostane „ovakva kakva je”, oni istovremeno ukazuju i na to „da iznenađenja nisu nemogućna, jer ni Stejt department, ni Ford, ni Kisindžer, nisu svemoćni. Kongres može da nameće svoje stavove”. U Stejt departmentu napominju „da je vlast razjedinjena”, „položaj administracije oslabljen”, „da se atmosfera vezana za izbore već oseća”. U takvim uslovima, predstavnici američke vlade sugerišu Jugoslaviji da treba da ima u vidu da oni tu „nemaju veliki izbor alternativa oko strategije prema zahtevima zemalja u razvoju i da oni nemaju nameru da bitno odstupe od onoga što smatraju da je nužno za normalan razvoj razvijenih zemalja, odnosno svojih interesa”.²⁰

Ono što se, takođe, nije uklapalo u pozitivan trend jugoslovensko-američkih odnosa bilo je izuzetno negativno pisanje američke štampe o Jugoslaviji. Suđenje Mihajlu Mihajlovu, suspenzija osmorice beogradskih univerzitetskih profesora, zabrana časopisa „Praksis”²¹ –

---

¹⁹ DA MSP RS, 1975, PA, f-123, SAD, 24 481. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 18. januar 1975*; isto, *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 22. februar 1975*.

²⁰ Isto

²¹ Mihajlo Mihajlov je osuđen 28. februara 1975. zbog „zlonamernog i neistinitog prikazivanja društveno-političkih prilika u zemlji” na kaznu zatvora od sedam godina. Osam profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu (Dragoljub Mićunović, Ljubomir Tadić, Svetozar Stojanović, Mihailo Marković, Miladin Životić, Zagorka Golubović, Trivo Indić i Nebojša Popov) su, januara 1975, odlukom Skupštine SR Srbije, na osnovu posebnog zakona donetog krajem 1974. godine – isključeni iz Fakulteta, a

sve su to bile teme kojima se američka štampa ponajviše zaokupljala kada je izveštavala o Jugoslaviji, karakterišući je kao zemlju u kojoj dominira „jednpartijska diktatura” i „staljinizam”. Pored toga, naglašavan je „Titov antiamerikanizam”, odnosno njegova sklonost da stalno ukazuje na opasnost koja pretila svetu od SAD, a ne od SSSR, i to u momentu kada „kupuje od SAD najmodernije oružje”.²²

U Beogradu se postavljalo pitanje: da li je to odstupanje između kooperativne zvanične politike SAD prema Jugoslaviji i izrazito negativnog pisanja američke štampe – prividno ili suštinsko; da li Amerikanci zapravo vode politiku na dva koloseka: u zvaničnim kontaktima ispoljavaju svoje razumevanje prema stavovima Jugoslavije, a istovremeno, posredno ili neposredno, podstiču negativno pisanje štampe o Jugoslaviji. Težak zadatak da sve ovo demistifikuje dobio je ambasador Granfil. On je, uz dosta pojednostavljivanja, pokušao da objasni mehanizam funkcionisanja američkog predsedničkog sistema i ulogu medija u političkom životu SAD. Skrenuo je pažnju na činjenicu da, iako na te medije, naravno, utiču ključni američki politički akteri, veliki uticaj na njih imaju i mnogi drugi, često spolja nevidljivi centri moći, koji se bore za demokratizaciju društva, kako na unutrašnjem planu, tako i u široj međunarodnoj sferi. Tu je izdvojio neformalne i lobističke grupe, među kojima posebno mesto imaju grupe koje se bore za zaštitu građanskih prava i ljudskih sloboda. „Za njih nije bitno da li se socijalistički sistem obračunava sa levom ili desnom frakcijom, već to što je ta frakcija u opoziciji vladajućem sistemu.” Na osnovu odnosa prema opoziciji procenjuje se koliko je jedan politički sistem stvarno demokratski. Stoga je, po Granfilu, ipak olakšavajuća okolnost to što osmorica beogradskih profesora nisu uhapšena i što im je dozvoljeno da se van univerziteta bave i dalje svojom akademskom delatnošću. Slučaj Mihajlova, međutim, po svemu sudeći će u tom smislu biti podlozan „dugoročnoj kampanji” medija, ali i pojedinih američkih političara, jer su se oko toga angažovale brojne američke i međunarodne organizacije i uticajne ličnosti.²³

časopis „Praksis”, koji su oni uređivali – zabranjen. (Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića 2. Politička represija u Srbiji 1953–1985*, Beograd 2011, str. 313, 425–432)

²² DA MSP RS, 1975, PA, f-123, SAD, 410 990. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 4. mart 1975.*

²³ DA MSP RS, 1975, PA, f-123, SAD, 423 737. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 16. maj 1975.*

S druge strane, negativno tretiranje Jugoslavije u američkim medijima, posebno u najuticajnijem listu „Njujork tajmsu”, Granfil je objasnio i američkim nastojanjima da se „kompromituje jugoslovenski sistem i upozore, kako zapadne zemlje u kojima raste uloga komunističkih partija, tako i posebno zemlje u razvoju – da im primer Jugoslavije ne može biti alternativa, odnosno orijentacija”.²⁴

Poseta premijera Džemala Bijedića SAD – „nova era bilateralne ekonomske saradnje”

U Beogradu su vrlo pažljivo analizirali Granfilove izveštaje, ali su ipak bili generalno zadovoljni javnim istupanjima američkih zvaničnika, u kojima je zapažena velika doza kooperativnosti prema Jugoslaviji. Posebno je pozitivno primljena Fordova pomirljiva izjava data povodom priprema za Specijalno zasedanje Generalne skupštine UN, da su nesvrstane zemlje „vitalni element spoljne politike SAD” i njegova konstatacija „da se stari poredak u trgovini, finansijama i sirovinama – menja, te treba tražiti kompromis između razvijenih i nerazvijenih”.²⁵

U takvoj atmosferi dolazi do dugo planirane i u više navrata odlagane radne posete predsednika Saveznog izvršnog veća Džemala Bijedića Sjedinjenim Američkim Državama. Za vreme te posete, od 19. do 21. marta 1975, jugoslovenski premijer je tokom razgovora sa predsednikom Džeraldom Fordom i američkim zvaničnicima učinio važan korak u pravcu boljeg međusobnog razumevanja stavova prema pojedinim bitnim međunarodnim pitanjima i u sklopu konkretizacije modaliteta buduće ekonomske saradnje.²⁶

Prvi susret Džemala Bijedića i Džeralda Forda otpočeo je dobrodošlicom američkog predsednika svom gostu iz Jugoslavije pred glavnim ulazom u Belu kuću, pošto se jugoslovenski premijer tu dovezao u prepodnevni časovima sa svojom delegacijom iz jugoslovenske rezidencije iz kompleksa „Blerhaus” („Blair House”). Posle toga, Bijedić i Ford su se uputili u „Državnu odaju za ručavanje”, gde su vođeni prvi

---

²⁴ DA MSP RS, 1975, PA, f-123, SAD, 49 128. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 22. februar 1975.*

²⁵ DA MSP RS, 1975, PA, f-119, SAD, 418 132. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 11. april 1975.*

²⁶ DA MSP RS, 1975, str. pov, f-1, 61. *Poseta Predsednika SIV Džemala Bijedića SAD*

razgovori, a potom priređen radni ručak predsednika SAD u čast jugoslovenskog premijera. Pored predsednika SIV-a, u sastavu jugoslovenske delegacije su bili i ambasador Toma Granfil, član SIV-a Janko Smole i zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove Lazar Mojsov. Listu zvanica sa američke strane činili su: vršilac dužnosti državnog sekretara Robert Ingersol (Kisindžer je u to vreme vodio pregovore sa Arapima i Izraelcima oko rešavanja krize na Bliskom istoku), Frederik Dent, sekretar za trgovinu, Erl Bak (Earl Butc), sekretar za poljoprivredu, Džejms Lin (James Lynn), direktor za upravu i budžet, Viljem Kejsi, predsednik američke Eksport-import banke, i ambasador Malcolm Tun.²⁷

Tokom ručka, u svojoj zdravici (koja je u jugoslovenskim diplomatskim krugovima ocenjena kao „topla i izuzetno prijateljska”)²⁸, Ford je praktično celo svoje srdačno obraćanje gostima iz Jugoslavije uklopio u slikovitu metaforu o „čuvenom kamenom mostu” koji se nalazi u „rodnom mestu” Džemala Bijedića i čvrstim vezama, koje decenijama, poput tog mosta – povezuju Jugoslaviju i SAD. „Kao i most u Mostaru, most između naše dve zemlje i naroda izdržao je dobru probu vremena. Osnova mosta uzajamne saradnje između SAD i Jugoslavije posle Drugog svetskog rata postavljena je pre više od četvrt veka. Ta saradnja zasniva se na snažnom uzajamnom interesu za nezavisnost Jugoslavije, integritet i jedinstvo, kao i na želji za održavanje mira u Evropi i u svetu. Ona simbolizuje težnje za uzajamno korisnu saradnju između dveju zemalja sa veoma različitim političkim i društvenim sistemima... Zadatak koji sada stoji pred nama jeste taj da održimo ovaj most američko-jugoslovenske saradnje i da pojačamo saobraćaj preko njega.”²⁹

Odgovarajući na Fordovu zdravicu, Bijedić je istakao u prvi plan prijateljstvo dve zemlje „koje povezuje dugogodišnja tradicija i savezništvo u toku dva svjetska rata”. Ukazao je na dva važna datuma iz istorije jugoslovensko-američkih odnosa, koji već godinama, sami po sebi, upućuju Jugoslaviju i SAD na saradnju i prijateljstvo. Prvi od ta dva datuma bio je 14. oktobar 1881, dan kada su u Beogradu potpisani

---

²⁷ Isto; AJ, KPR, I-5-c/23. *Poseta predsednika SIV-a Vašingtonu*; AJ, KPR; I-5-b/104–20. *Informacija o razgovorima predsednika SIV-a Džemala Bijedića za vreme posete SAD. Iz razgovora sa predsednikom SAD Fordom na ručku u Beloj kući, 19. marta 1975.*

²⁸ AJ, KPR, I-5-c/23. *Poseta predsednika SIV-a Vašingtonu*

²⁹ *Zdravica na ručku u čast Predsednika SIV („Borba”, 20. mart 1975)*

prvi međudržavni aranžmani između dve zemlje – Trgovinski ugovor i Konzularna konvencija Kneževine Srbije i SAD. „Danas su retki takvi bilateralni dokumenti koji su prebrodili sva iskušenja vremena. Naše dvije zemlje su bile zajedno u najtežim istorijskim iskušenjima ovog stoljeća, boreći se kao saveznici protiv zajedničkih neprijatelja.” Proslavi drugog datuma, na koji se osvrnuo Bijedić – 200-godišnjici SAD i usvajanju Deklaracije o nezavisnosti, bile su posvećene opsežne pripreme u SAD upravo u momentu kada je jugoslovenski premijer stigao u Vašington. Bijedić je tim povodom istakao i ulogu „preko milion jugoslovenskih iseljenika, Amerikanaca jugoslovenskog porekla, lojalnih građana SAD” u borbi za izgradnju američke državnosti. „Ponosni smo što su u istoriji SAD, u njenoj borbi za nezavisnost i izgradnju državnosti, zacrtana i imena mnogih ljudi poreklom iz Jugoslavije, koji nisu žalili napore i živote da bi doprinijeli dobrobiti ove zemlje.”³⁰

Pošto se Bijedić zahvalio Fordu na pozivu da poseti SAD i srdačnom dočeku u Vašingtonu, na samom početku razgovora sa američkim predsednikom preneo mu je Titove pozdrave i još jednom ponovio njegov poziv da tokom 1975. godine dođe u posetu Jugoslaviji. Ford je smatrao da bi najbolji termin za ovu posetu bilo vreme neposredno posle održavanja Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji, koja bi trebala da se održi ili krajem juna ili početkom jula 1975. Tada je Ford planirao da, posle svog nastupa na pomenutoj konferenciji, poseti neke evropske zemlje i u tu svoju turneju uključi i Jugoslaviju. Rekao je Bijediću da je Jugoslaviju posetio kao senator u vreme katastrofalnog zemljotresa u Skoplju i da mu je u sećanju ostao „prizor pustoši i nesrećnog grada teško oštećenog zemljotresom”.³¹

Najvažniji deo razgovora dvojice predsednika ticao se bilateralnih odnosa. Razmatranje tog pitanja kanalisano je u dva pravca: problem otklanjanja aktuelnih nesuglasica koje su ozbiljno dovodile u pitanje dalje unapređenje političkih odnosa i problem uspostavljanja adekvatnih ekonomskih okvira za unapređenje privredne saradnje.

Kada je u pitanju ovaj prvi problem, ispoljena je obostrana težnja da se razjasne neke kontroverze vezane za stav SAD prema jugoslovenskoj politici nesvrstanosti s jedne strane i, s druge, za optužbe

³⁰ *Zdravica Predsednika SIV, Džemala Bijedića* („Borba”, 20. mart 1975)

³¹ AJ, KPR; I-5-b/104–20. *Informacija o razgovorima predsednika SIV-a Džemala Bijedića za vreme posete SAD. Iz razgovora sa predsednikom SAD Fordom na ručku u Beloj kući, 19. marta 1975.*

zvaničnika iz Beograda povodom neprijateljskog pisanja američke štampe o zbivanjima u Jugoslaviji i o njenoj spoljnoj politici.

Amerikanci su pledirali na to da Jugoslavija iskoristi svoju „vodeću ulogu među nesvrstanim zemljama” i utiče na njih da zauzimaju „realističnije stavove” prema ključnim međunarodnim problemima, a ne da deluje u suprotnom pravcu i zastupa rešenja koja su u direktnoj koliziji sa američkim „vitalnim interesima”. U tom kontekstu posebno je podvučeno usvajanje Deklaracije o novom međunarodnom ekonomskom poretku na Šestom specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN. Američkim zvaničnicima se činilo neprihvatljivo to što nesvrstane zemlje jednostrano usaglašavaju svoje stavove na svojim internim sastancima i onda, nastupajući spremno i jedinstveno na zasedanjima UN, stavljaju ostale članice OUN pred svršen čin, inicirajući usvajanje dokumenata bez usaglašavanja stavova i iznalaženja kompromisa sa ostalim članicama Svetske organizacije, koje prethodno nisu imale vremena da se za to pripreme. Bijedić je na ovo reagovao objašnjavajući da „Jugoslavija nije vodeća nesvrstana zemlja, niti ima pretenziju liderstva” u Pokretu nesvrstanosti, već je „samo jedna od veoma aktivnih nesvrstanih zemalja”. Istakao je da „SAD moraju poći od činjenice da nesvrstane zemlje nesumnjivo predstavljaju značajan faktor u svetu” i da je pogrešno to što je „taj faktor potcenjivan” tokom konfrontacije između dveju supersila. Sada, kada dve supersile pokušavaju da pristupe rešavanju ključnih međunarodnih problema, one, po Bijediću, opet previđaju činjenicu da su „nesvrstane zemlje začetnici politike detanta”, da su one „dale doprinos sadašnjem popuštanju među super-silama”. Bipolarni detant bi, u tom duhu, morao da preraste u multilateralni detant – „nužno je postojanje takvog dijaloga i sa nesvrstanim, kako putem bilateralnih kontakata, tako i na multilateralnim skupovima, jer je to jedini put za prevazilaženje teškoća u svetu. Konfrontacija ne vodi ničemu”.³²

S američke strane je konstatovano da Bijedić „jako skromno iznosi ulogu Jugoslavije među nesvrstanim zemljama, uticaj Jugoslavije je mnogo veći; vaš interes za ekonomski razvoj vaše zemlje i postavljanje u saradnji sa razvijenim zemljama, može da pokaže drugim zemljama u razvoju kako treba da rešavaju problem sopstvenog razvoja i u tom smislu jugoslovenski uticaj može da bude koristan u pravcu realnijeg postavljanja”. Ford je istakao da „SAD žele da dalje razvijaju

---

³² Isto

saradnju sa Jugoslavijom na trgovinskom, kulturnom i drugim poljima i da s njom razmenjuju mišljenje o pitanjima međunarodne situacije". Potvrdio je doslednost SAD u sprovođenju politike prema Jugoslaviji zasnovanoj na Zajedničkom saopštenju Tita i Niksona iz 1971. godine. U tom smislu, napomenuo je da je „njima stalo da se u međusobnim odnosima između dve zemlje akcenat stavi na zajedničke ciljeve i interese, a istovremeno da se razumeju i uvažavaju razlike”.³³

Kad je reč o jugoslovenskim primedbama na račun američke štampe, Ingersol se ogradio ukazujući na to da Stejt department nema nikakav uticaj na pisanje američke štampe i da njegova vlada „ne razgovara preko štampe sa Jugoslavijom, kada za to postoje dobri diplomatski kanali”. Sugerisao je Bijediću da sve nesuglasice treba rešavati direktnim ličnim kontaktima zvaničnika dve zemlje i da nipošto ne treba stavove pojedinih američkih novinara tretirati kao stavove američke vlade. Tim pre što ti isti novinari često ozbiljno dovode u pitanje aktuelnu američku unutrašnju i spoljnu politiku.³⁴

S obzirom na vidno pojačan uticaj Kongresa na vođenje američke spoljne politike, od posebnog su značaja bili razgovori Bijedića sa oko petnaest članova Spoljnopolitičkog odbora Predstavničkog doma ovog zakonodavnog tela i sa deset uticajnih senatora. Ti razgovori protekli su u „vrlo srdačnoj atmosferi, sa izraženim interesom za unutrašnji jugoslovenski razvoj i buduće perspektive razvoja Jugoslavije, podršku nezavisnosti i dobrim odnosima sa SAD... jedinstvenoj poziciji Jugoslavije u međunarodnim odnosima i simpatije za aktivnu i otvorenu politiku Jugoslavije”. Iako je u to vreme u Jugoslaviji sve više dolazio do izražaja proces opšte dezintegracije, kongresmeni i senatori su se interesovali „kako je Jugoslavija uspela prevazići etničke i regionalne probleme i stvoriti čvrstu zajednicu”. Podržavali su napore učinjene u pravcu unapređenja saradnje Jugoslavije i SAD i izražavali spremnost da se lično po tom pitanju energičnije angažuju.³⁵

Međutim, čini se da se, ipak, najvažniji deo razgovora između Bijedića i Forda u Vašingtonu ticao mera koje bi vodile unapređenju ekonomske saradnje između dve države. U tom smislu, ne može se baš govoriti da je posle ovog susreta otpočela „nova era” u jugoslovensko-

---

³³ Isto; DA MSP RS, 1975, str. pov, f-1, 61.

³⁴ Isto

³⁵ Isto; DA MSP RS, 1975, str. pov, f-1, 61. *Poseta Predsednika SIV Džemala Bijedića SAD AJ, KPR, I-5-c/23. Poseta predsednika SIV-a Vašingtonu*

američkim (kako je to iznošeno u jugoslovenskoj štampi)³⁶, ali nesumnjivo je da je ekonomskim odnosima tu ostvaren krupan pomak i da su promovisani sasvim novi institucionalni mehanizmi buduće saradnje. Realizacija ovakvih rešenja inicirana je razgovorima Džemala Bijedića sa američkim sekretarom za trgovinu – Frederikom Dentom, sekretarom za poljoprivredu – Erl Bakom, direktorom za upravu i budžet – Džejsom Linom, predsednikom Međunarodne banke za obnovu i razvoj – Robertom Maknamarom (Robert McNamara), predsednikom američke Eksport-import banke – Viljemom Kejsijem i drugim američkim bankarima, privrednicima i poslovnim svetom SAD. Naime, obe strane su se složile da treba obezbediti veću efikasnost i kontinuitet saradnje kroz formiranje određenih institucionalnih mehanizama (predstavništava, komora, posebnih agencija). Tako bi se izbegle komplikacije oko uspostavljanja bližih i češćih kontakata između jugoslovenskih i američkih preduzeća i oko uspostavljanja čvršćih veza između tih preduzeća i banaka i trgovinskih firmi. Zvanično saopštenje o razgovorima Bijedića i Forda, koje je trebalo biti objavljeno po okončanju posete jugoslovenskog premijera SAD, ocenjeno je kao dodatno „ohrabrenje američkim kompanijama za ulazak u poslove sa jugoslovenskim preduzećima”. Ministar za trgovinu Dent najavio je da će već tokom 1975. godine stupiti na snagu važne olakšice na osnovu opštetrgovinskih preferencijala, čiji će korisnik biti Jugoslavija. Dogovorio se sa Bijedićem o konkretnim merama koje bi podstakle nadogradnju sistema zajedničkih ulaganja kapitala, industrijsku kooperaciju i zajedničko istupanje na trećim tržištima. Robert Maknamara, predsednik Međunarodne banke za obnovu i razvoj, institucije koja je svojim kapitalom učestvovala u izgradnji mnogih objekata u Jugoslaviji – obavestio je jugoslovenske predstavnike da se globalnim programom Banke predviđaju ulaganja od 38 milijardi dolara (tokom prethodnog petogodišnjeg perioda taj iznos je bio 16 milijardi). Bijedić je dao punu podršku ovakvoj politici, posebno kada je reč o konkretnim programima pojedinih zemalja koje će u tom sklopu biti finansirane. Sa predsednikom američke Eksport-import banke Kejsijem vođeni su razgovori o dva zajma za finansiranje energetskih objekata i razvoja poljoprivrede u visini od 140 miliona dolara. Kejsi je posle tog razgovora dao intervju jugoslovenskim novinarima u kome je izjavio da ga je Bijedić „iznenadio

---

³⁶ *Jugoslovensko-američka privredna saradnja* („Borba”, 28. mart 1975.); *Povoljni uslovi za unapređenje saradnje* („Borba”, 23. mart 1975)

svojom efikasnošću". Napomenuo je da je „premijer Bijedić jednostavnim jezikom objasnio šta je sve Jugoslavija preduzela za jačanje privrede i ukazao nam je dalji mogući način kako treba proširiti puteve saradnje. Stabilnost ekonomskih odnosa SAD i Jugoslavije uživa, kao što je poznato, podršku našeg Kongresa, što je važna komponenta koja, uz objašnjenje vašeg premijera, označava stvaranje dovoljno širokog puta za efikasan rad”.³⁷

Posle dvodnevne zvanične posete Vašingtonu, Bijedić je doputovao u Njujork, gde je nastavio razgovore sa američkim privrednicima i bankarima. U njegovu čast, predsednik Upravnog odbora Prve nacionalne gradske banke (First National City Bank), jedne od najuglednijih i najjačih banaka u svetu – priredio je ručak na kome je prisustvovao veliki broj bankara i poslovnih ljudi iz Njujorka. Bijedić je upoznao prisutne sa razgovorima koje je vodio sa Fordom i garancijama koje je američka vlada bila spremna da im pruži u poslovanju sa Jugoslavijom. „Vi i vaši partneri u Jugoslaviji možete računati na našu kooperativnost i podršku. Jugoslavija za svoj ubrzani razvoj treba dodatna sredstva. Mi zbog toga koristimo inostrana sredstva. Jugoslovenske banke i preduzeća su uredne platiše. Mi želimo i kao vlada insistiramo na očuvanju kreditnog ugleda.” Upitan kada će američkim bankama omogućiti da otvore svoja predstavništva u Jugoslaviji, Bijedić je pokazao rukom na člana SIV-a, Janka Smolea, koji je sedeo pored njega, i objasnio da je upravo on zadužen za to pitanje, koje će vrlo brzo biti rešeno.³⁸

Bijedić je u Njujorku vodio razgovore i sa generalnim sekretarom UN Kurtom Valdhajmom. Najviše pažnje bilo je posvećeno predstojećem Sedmom specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN, posvećenom međunarodnim ekonomskim problemima. S obzirom na sve izraženiju konfrontaciju na liniji Sever–Jug, Valdhajm je apelovao na Bijedića da Jugoslavija iskoristi svoj uticaj u nesvrstanom svetu kako bi podstakla povoljniju atmosferu za dijalog u Njujorku. Smatrao je da veliku ulogu u tom kontekstu može odigrati Konferencija ministara inostranih poslova, koja treba da se održi krajem avgusta u Limi. Vrlo je pohvalno govorio o ulozi Jugoslavije u UN. Jugoslaviju je označio kao „faktor ravnoteže”, kao zemlju „koja je delovala i deluje kao spona između velikih zemalja kada su u sporu i u sukobu” i kao

---

³⁷ Isto; „Borba”, 22. mart 1975.

³⁸ *Jugoslovensko-američka privredna saradnja* („Borba”, 28. mart 1975); *Bijedić u Njujorku* („Borba”, 22. mart 1975)

„konstruktivni faktor u odnosima razvijenog sveta i zemalja u razvoju”. Razgovor se završio Bijedićevim pozivom Valdhajmu da uskoro poseti Jugoslaviju, što je ovaj prihvatio, napominjući da će to za njega biti „velika čast”.³⁹

Posle završetka zvanične posete Džemala Bijedića Sjedinjenim Državama, objavljeno je Zajedničko saopštenje o razgovorima dvojice predsednika u kome se potvrđuje „trajna važnost principa izloženih u Zajedničkom saopštenju od 30. oktobra 1971. godine, koji predstavljaju čvrstu osnovu za stabilne i prijateljske odnose i širok spektar korisne saradnje između dve zemlje”. Dvojica državnika su se složila „da politika nesvrstanosti Jugoslavije aktivno doprinosi većem razumevanju među narodima i traženju miroljubivih rešenja za međunarodne probleme i sukobe”. Isto tako, „obe strane su izrazile svoju trajnu rešenost da se bore za efikasne mere razoružanja, koje bi učvrstile mir i bezbednost svih naroda”. U vezi sa svetskim ekonomskim problemima istaknuto je „da mir i stabilnost u svetu zavise od stepena postizanja suštinskog napretka u rešavanju tih problema i da se takav napredak može najbolje postići zajedničkim naporima i rešenjima koja vode računa o pravima i interesima svih zemalja, a ne putem konfrontacije”. Dve strane su „izrazile zadovoljstvo što je u bilateralnoj saradnji između SFRJ i SAD zabeležen stalni napredak”. U tom kontekstu, učešće Jugoslavije na predstojećoj proslavi 200-godišnjice SAD ocenjeno je kao važan momenat u daljem „produbljanju razumevanja između naroda dve zemlje”.⁴⁰

Sudeći po izveštavanju domaćih i stranih medija, poseta Džemala Bijedića je označila veliki zaokret u sklopu obostranih nastojanja zvaničnika iz Beograda i Vašingtona da unaprede ekonomsku saradnju između Jugoslavije i SAD. To je bilo vreme kada dolazi do određene vrste konkretizacije pojedinih segmenata jugoslovenske ekonomske strategije u pogledu privlačenja stranog kapitala (posebno američkog) i stranih kompanija da intenzivnije participiraju u jugoslovenskom razvojnom i investicionom programu. U tu svrhu, uz podršku jugoslovenske i američke vlade, u Jugoslaviji i u SAD po prvi put su osnovane paralelne organizacije privrednika iz dve zemlje. U Beogradu je obrazovana

---

³⁹ AJ, KPR; I-5-b/104–20. *Iz razgovora sa Generalnim sekretarom OUN Valdhajmom*

⁴⁰ *Zajedničko saopštenje o razgovorima predsednika Forda i predsednika SIV Džemala Bijedića („Borba”, 20. mart 1975)*

Jugoslovenska komora za unapređenje privredne saradnje sa Sjedinjenim Državama, kao deo Privredne komore Jugoslavije sa 102 člana osnivača i Upravnim odborom od 25 članova. Ubrzo posle toga, u Njujorku je osnovan Američko-jugoslovenski ekonomski savet (US-Yugoslav Economic Council USYEC) sa Upravnim odborom, koji je predstavljao 35 korporacija. Ova dva predstavništva preuzeli su ulogu posredovanja u uspostavljanju i jačanju privrednih veza između jugoslovenskih i američkih preduzeća, kao i ulogu dostavljača svih važnih informacija od interesa za ovu vrstu poslovanja. Amerikanci su svom predstavništvu naložili da se prvenstveno bavi poslovima proučavanja problema trgovine i ekonomske politike i „lobing“ akcije kod obe vlade, radi poboljšanja stanja u tim poslovima, dok su Jugosloveni prioritet davali olakšavanju kontakata i poslovanja. Od samog početka vlade obe zemlje su pružale energičnu podršku delovanju ovih „paralelnih organizacija“. Ambasador Toma Granfil i generalni konzul Milan Bulajić prisustvovali su osnivačkoj skupštini USYEC u Njujorku, kao i predstavnici Stejt departmenta, a pomoćnik državnog sekretara Ričard Džonson prisustvovao je prvom sastanku Jugoslovenske komore za unapređenje privredne saradnje sa Sjedinjenim Državama. Obe vlade su redovno slale svoje ambasadore i druge predstavnike na visokom nivou (ministre ili pomoćnike ministara) na godišnje zajedničke sastanke ili ambasadore i zvanične predstavnike na informativne sastanke. Sastanci su bili dobra prilika za informativne izjave predstavnika vlada, a istovremeno i pogodno mesto za neformalne sastanke privrednika, mesto gde su se stvarali ili obnavljali kontakti i gde su se proučavali ili zaključivali poslovni aranžmani. Od maja 1975, kada je održan prvi sastanak, predstavnici obe organizacije sastajali su se svake godine u letovalištima u Jugoslaviji, uglavnom u Dubrovniku. USYEC je takođe organizovao niz godišnjih informativnih sastanaka, obično u Njujorku, krajem novembra ili početkom decembra. Inače, taj prvi zajednički sastanak ova dva tela, održan u Dubrovniku, 19. maja 1975, okupio je predstavnike 46 američkih kompanija i banaka i preko 90 jugoslovenskih preduzeća. Tom prilikom je konstatovano da posebne mogućnosti za proširenje dugoročne saradnje leže u oblasti sirovina, energetike, saobraćaja, prenosa tehnologije i usavršavanja kadrova. Posebno mesto u razgovorima imala je ideja da se efikasnije i organizovanije pristupi ispitivanju mogućnosti zajedničkih ulaganja jugoslovenskih i američkih firmi u treće zemlje, zatim mogućnosti čvršćeg povezivanja u tekstilnoj industriji,

građevinarstvu, proizvodnji mašina i opreme, poljoprivredi, prehrambenoj industriji i korišćenju prirodnih bogatstava.⁴¹

Novi podsticaji za unapređenje političke saradnje

Ubrzo posle posete Džemala Bijedića SAD pojavila se prilika da se proverí stvarna čvrstina i kvalitet novouspostavljene platforme jugoslovensko-američkih odnosa. U to vreme održana su dva važna međunarodna skupa na kojima je nastavljena akcija nesvrstanih zemalja za radikalnu izmenu postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. U Havani je od 17. do 19. marta 1975. održan Ministarski sastanak Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja, na kome je usvojena zajednička strategija nastupa prema industrijski razvijenim zapadnim zemljama, a u Limi (Peruu), od 11. do 27. marta 1975, održana je Konferencija UN za industrijski razvoj (UNIDO), u sklopu priprema za Sedmo specijalno zasedanje Generalne skupštine UN, koje je trebalo biti posvećeno međunarodnim ekonomskim problemima. Naime, ova vrsta sastanaka, na kojima su nesvrstane zemlje, po pravilu, oštro osuđivale američku nepopustljivost prema zahtevima zemalja u razvoju, predstavljala je svojevrsan test postojanosti novog kooperativnog prilaza jugoslovenskih i američkih zvaničnika bilateralnoj saradnji.

Tokom razgovora jugoslovenskog ambasadora u Vašingtonu Tome Granfila sa predstavnikom Stejt departmenta Džejmson Bejkerom (James Baker), 8. aprila 1975, posebna pažnja posvećena je upravo nastupu nesvrstanih zemalja na skupovima na kojima se raspravljalo pitanje odnosa Sever–Jug ili Istok–Zapad. Bejker je ocenio da stavovi nesvrstanih na konferencijama u Havani i u Limi „vode daljoj konfrontaciji sa SAD i razvijenim zemljama”. Izrazio je čuđenje da se u poslednje vreme na skupovima nesvrstanih usvajaju deklaracije čiji su predlagači „ekstremisti Kuba, Sirija, Alžir”, a „da umerenija linija nije naročito uticajna, niti aktivna”. To je bila aluzija na opadanje uticaja Jugoslavije u Pokretu nesvrstanosti, zbog čega je Granfil dosta burno reagovao, objašnjavajući da Amerikanci „preterano dramatizuju značaj deklaracija iz Havane i Lime, što stvara nepovoljnu atmosferu za konstruktivnu saradnju”. Naime, po njemu, „osnovna intencija nesvrstanih zemalja je međunarodna saradnja, ali ravnopravna”. Bejker je posle

---

⁴¹ Ljubiša Adamović, n. d, str. 127–131; *Sastanak u Dubrovniku* („Borba”, 21. maj 1975)

ove napomene skrenuo pažnju „da SAD nameravaju da zauzmu konstruktivan prilaz u OUN, ali ako nesvrstane zemlje budu nastupale sa pozicija Lime i Havane, onda će se teško postići saglasnost o bilo kom pitanju”. Ukazao je i na neprihvatljivo tretiranje Portorika u okviru SAD od strane pojedinih učesnika sastanaka nesvrstanih u Havani. „Neshvatljivo je, kako je moguće tretirati Portoriko na način kako je to učinjeno. To je isto, kao kad bi neko za Kosovo ili neku drugu vašu republiku predložio sličnu stvar.” Granfilu očigledno u datom momentu nije bila primarna distinkcija između statusa Kosova i statusa republika u jugoslovenskoj federaciji. Problem na koji je usmerio svoju pažnju bilo je ublažavanje utiska da se na skupovima nesvrstanih na kojima učestvuje Jugoslavija često vodi svojevrstna antiamerička kampanja. U nedostatku pravih argumenata, Granfil je pokušao da objasni Bejkeru da Pokret nesvrstanosti predstavlja jednu heterogenu asocijaciju, sastavljenu od velikog broja država i da se stoga u njoj mogu često čuti radikalna gledišta, ali da je bitno da konačni stavovi uvek idu u pravcu akcija koje doprinose demokratizaciji odnosa u međunarodnoj zajednici i naporima za očuvanje mira i bezbednosti u svetu. „Stavovi nesvrstanih izražavaju društvene promene do kojih je došlo u svetu, a koje determinišu i promene postojećih ekonomskih i političkih struktura i odnosa. Ako se priznaju te činjenice, onda se neće moći kvalifikovati deklaracije nesvrstanih kao znak konfrontacije, već kao izraz odnosa i tendencija u sadašnjem dobu.”⁴²

Iako je Granfil pokušavao da ubedi Bejkera u delotvornost usaglašavanja stavova nesvrstanih zemalja na njihovim skupovima uoči zasedanja Generalne skupštine UN, i sam je pre ovog sastanka često ukazivao svojoj vladi na problematičnost aktuelnog sistema nadglasavanja u UN, odnosno na delimičnu opravdanost američkih primedbi u vezi s nametanjem odluka nesvrstanih zemalja ostalim članicama Svetske organizacije. Jugoslovenski ambasador je upozoravao na nezadovoljstvo američkih zvaničnika time što nesvrstane zemlje na svojim sastancima, održanim uoči zasedanja Generalne skupštine UN, usaglašavaju svoje stavove i onda nastupaju jedinstveno kao blok, stavljajući ostale članice UN pred svršen čin. Na taj način nesvrstane zemlje svesno onemogućavaju proces usaglašavanja svojih stavova sa stavovima ostalih članica UN i bilo kakve pregovore za postizanje opšteprihvatljivih

---

⁴² DA MSP RS, 1975, PA, f-119, SAD, 417 853. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 8. april 1975.*

kompromisa. Taj sistem „brzog glasanja” su nekada koristile SAD, ali u sadašnjim izmenjenim uslovima, upravo one smatraju da je „pogrešno” i „vrlo opasno vraćati istom merom” – u Vašingtonu su to doživljavali kao „da neko jednostavno želi da se sveti”. Granfil je, imajući u vidu izjave američkih političara u vezi s tim problemom, upozoravao: „Rezolucije koje se usvajaju automatski, bez pregovaranja i kompromisa ili bez mogućnosti za kompromise, mogu da proizvedu antagonizam kod razvijenih zemalja, što bi po mišljenju SAD, bilo loše i za zemlje u razvoju... Ukoliko bi se ovaj trend, a SAD misle da ga sagledavaju, nastavio tokom 1975, krugovi koji su kritički raspoloženi prema aktivnosti američke administracije u OUN, mogu uticati na slabljenje entuzijazma prema OUN ili će, pak, reći da SAD mogu imati odnose sa zemljama u razvoju postavljene na drugoj osnovi.”⁴³

Glavni problem je, po Granfilu, bio u tome što realan odnos snaga u OUN ne odgovara odnosu snaga u svetu. Jedna grupa zemalja (nesvrstani) ima ubedljivu većinu glasova u OUN, a druga grupa zemalja (zapadne zemlje) ima ekonomsku i vojnu moć. To što će brojčano nadmoćna grupa zemalja u UN izglasati neke odluke, kojima se protivi malobrojna grupa ekonomski moćnih država, ne znači ništa. Velike sile nisu obavezne da sprovode te odluke i rezolucije, jer one nisu pravno obavezujuće. Sve to samo vodi erodiranju ugleda Svetske organizacije i zaoštavanju konfrontacije između nesvrstanih i razvijenih zemalja.⁴⁴

Što se Jugoslavije tiče, problem je bio u tome što je i ona (doduše, dobrovoljno), takođe stavljena pred svršen čin i prinuđena da se prikloni jednoj strani, oštro se zamerajući drugoj (SAD). Ono što je, po Granfilu, u svemu tome činilo ipak olakšavajuću okolnost za Jugoslaviju, bile su zvanične inicijative Beograda za usvajanje određenih mera kojima bi se sprečila majorizacija i nadglasavanje. Naime, u Vašingtonu su pozdravljali to što su jugoslovenske vlasti očigledno davale prednost jednom novom sistemu glasanja, koji bi se zasnivao na uvažavanju realnog odnosa snaga u svetu i na donošenju odluka putem opšteg konsenzusa. Takav sistem, sistem usaglašavanja različitih gledišta i dugog procesa pregovaranja svih zainteresovanih učesnika, Jugoslavija je uvek zagovarala u Pokretu nesvrstanih, ali i u Ujedinjenim nacijama, inicirajući

---

⁴³ DA MSP RS, 1975, PA, f-123, SAD, 42 477. *Telegram Ambasade SFRJ Državnom sekretarijatu inostranih poslova, 16. januar 1975.*

⁴⁴ Isto

indirektno reviziju nekih odredbi Povelje UN. Po tom pitanju, stavovi Jugoslavije i SAD su se potpuno poklapali.⁴⁵

pozitivna američka percepcija aktuelne jugoslovenske spoljno-političke aktivnosti mogla se osetiti i tokom srdačnih razgovora ambasadora Tuna sa jugoslovenskim zvaničnicima povodom njegovog odlaska na novu dužnost. U razgovoru sa potpredsednikom Predsedništva SFRJ Petrom Stambolićem (Tito se izvinio što zbog „išijasa” ne može da ga primi), 14. aprila 1975, i premijerom Džemalom Bijedićem, 16. aprila 1975, američki ambasador je izrazio svoje žaljenje što napušta Jugoslaviju, za koju ga vezuju lepe uspomene i inspirativni kontakti sa ljudima uvek spremnim na konstruktivnu saradnju i tolerantan razgovor. Stoga je, istovremeno, izrazio i svoje zadovoljstvo što napušta Jugoslaviju u trenutku kada su jugoslovensko-američki odnosi dosegli visoku tačku i kada se s nestrpljenjem očekuje kulminacija takvog trenda u sklopu predstojećeg susreta Tita i predsednika Forda u Beogradu. Rekao je da mu je žao što tada neće biti u Beogradu, ali da je pred njime važna misija, jer preuzima značajnu funkciju u sklopu pregovaračkog procesa oko iznalaženja rešenja krize na Bliskom istoku. Pri tome je istakao „divljenje koje on, kao i svi Amerikanci, oseća prema Titu za sve ono što je učinio za svoj narod i za međunarodnu zajednicu”. Istakao je svoje zadovoljstvo postignutim rezultatima u ekonomskoj saradnji Jugoslavije i SAD tokom perioda dok je on bio ambasador u Jugoslaviji. Tokom tog razdoblja trgovinska razmena između dve zemlje se utrostručila, potpisan je Sporazum o izgradnji nuklearne elektrane „Krško” i dogovor o predstojećem sporazumu sa hrvatskom naftnom kompanijom (Industrija nafte – INA), u vrednosti od preko 600 miliona dolara. Smatrao je da će sve to olakšati posao njegovom nasledniku, ambasadoru Lorensu Silbermanu. Tun je novog američkog ambasadora opisao kao „veoma uglednu ličnost”, „ličnog prijatelja Forda i Kisindžera”, „čoveka koji odlično poznaje Belu kuću” i političara „u koga se može imati poverenje”. Samim tim, njegov izbor Tun je tumačio kao izraz Fordovog visokog uvažavanja jugoslovenske spoljne politike i interesa SAD za unapređenje bilateralne saradnje.⁴⁶

---

⁴⁵ Isto

⁴⁶ AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Beleška o razgovoru potpredsednika Predsedništva SFRJ Petra Stambolića sa ambasadorom SAD Malkolmom Tunom, 14. april 1975; Isto. Beleška o razgovoru predsednika SIV Džemala Bijedića i Petra Stambolića sa ambasadorom SAD Malkolmom Tunom, 16. april 1975.*

U duhu opšteg otopljanja jugoslovensko-američkih odnosa bilo je i srdačno pismo predsednika Forda Titu, 7. maja, povodom proslave 30-godišnjice pobjede saveznika u Drugom svetskom ratu. U tom pismu on je istakao „da se sa najdubljim poštovanjem seća doprinosa i žrtava Jugoslavije u toku rata” i „da su za vreme borbe protiv zajedničkog neprijatelja, kako jugoslovensko stanovništvo, tako i vojnici, jednako stavljali na kocku svoje živote spasavajući posade američkih aviona oborenih u Jugoslaviji”. Sve to, po Fordu, nameće potrebu „da i dalje treba zajednički da radimo kako bi se postigao naš zajednički cilj ostvarenja miroljubivog sveta. U tom duhu Sjedinjene Države sa zadovoljstvom upućuju delegaciju na proslavu godišnjice pobjede saveznika”.⁴⁷

Tito se zahvalio Fordu na njegovoj poruci i, osvrćući se na „tradicionalno savezništvo” dve zemlje, povezao intenciju saradnje Jugoslavije i SAD tokom ratnog perioda sa njihovom aktuelnom saradnjom u sklopu realizacije jedinstvenog cilja – „mira u svijetu” i istovremenog uspostavljanja „čvršće osnove za nove i pravednije odnose među zemljama i narodima”. Izražavajući svoje poštovanje za doprinos predsednika Forda „opštim naporima za obezbjeđenje svjetskog mira, za sreću i napredak američkog naroda”, Tito se založio za daljnje napore Jugoslavije i SAD u istom cilju „kako bi budućim generacijama, ne samo u Vašoj i našoj zemlji, obezbijedili u miru bolji i srećniji život. U tome Sjedinjene Američke Države mogu dati neprocjenjiv doprinos”.⁴⁸

Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji – od bilateralnog ka multilateralnom detantu

Za dalje unapređenje jugoslovensko-američke saradnje od velikog je značaja bila i kooperativnost SAD i SSSR u pogledu rešavanja spornih pitanja koja su opterećivala odnose u Evropi – ispoljena tokom završne faze Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji. Tokom te faze, održane u Helsinkiju od 30. jula do 1. avgusta 1975, usvojen je Završni akt ove konferencije, koji je zbog svog dalekosežnog značaja kasnije često nazivan Evropska povelja. U tom aktu su u velikoj meri ugrađeni i principi politike nesvrstanosti (poštovanje pune ravnopravnosti, suverene jednakosti i teritorijalnog integriteta svih država, zabrana

---

⁴⁷ AJ, KPR, I-1/1123. *Pismo predsednika Forda predsedniku Titu, 7. maj 1975.*

⁴⁸ AJ, KPR, I-1/1123. *Odgovor predsednika Tita na pismo predsednika Forda, 13. maj 1975.*

upotrebe ili pretnje silom, nemešanje u unutrašnje poslove drugih država), kao i ciljevi za koje se zalažu nesvrstane države: prevazilaženje blokovske podjeljenosti, demokratizacija međunarodnih odnosa, nedeljivost svetskog mira – povezanost bezbednosti u Evropi sa bezbednošću ostalog dela sveta.⁴⁹

Tito i ostali jugoslovenski predstavnici, koji su inače vrlo aktivno učestvovali na ovoj konferenciji, bili su generalno zadovoljni ishodom tog skupa. Zahvaljujući relativno jedinstvenom nastupu grupe sedam nesvrstanih i neutralnih zemalja (Jugoslavija, Kipar, Malta, Švedska, Finska, Austrija i Švajcarska), među kojima je posebno aktivna bila Jugoslavija – prihvaćena je ideja o kontinuitetu konferencije i potrebi da se posle Konferencije održavaju periodični sastanci predstavnika ministara inostranih poslova svih zemalja učesnica. Odluka o konačnom rešenju tog pitanja odložena za prvi sastanak ove vrste, koji će se održati u Beogradu 1977. godine. Time je odato posebno priznanje Jugoslaviji, ne samo zbog njenih konstruktivnih inicijativa na KEBS-u, nego i zbog njene posredničke ulogu u momentima kada se činilo da će se teško stići do obostrano prihvatljivih kompromisa između dveju suprotstavljenih blokovskih grupacija.⁵⁰

Pa, ipak, Tito je u svom govoru na KEBS-u ispoljio određenu dozu sumnjičavosti prema budućem domašaju odluka donetih na tom skupu, ukoliko se tu i dalje bude osećalo pre naglašeno prisustvo aktuelnog bipolarnog detanta i dominantne uloge dveju supersila: „Naša očekivanja ostvariće se jedino ako se ovaj proces proširi na sve dijelove sveta i obuhvati sve najvažnije međunarodne probleme i ako u tom budu ravnopravno učestvovale sve zemlje, bez obzira na njihovu veličinu, stepen razvoja i društveno-političko uređenje. Sadašnji pozitivni trendovi u politici popuštanja zategnutosti svakako bi veoma brzo došli u krizu, ako bi se detant sveo na sporazumijevanje između blokova umjesto da u sve većoj mjeri bude oblik sporazumijevanja svih naroda na principima poštovanja, nezavisnosti, suverenosti, ravnopravnosti i nemiješanja u unutrašnje stvari.”⁵¹

⁴⁹ Robert D. Šulcinger, n. d, str. 304; Đuro Ninčić, *Evropska povelja*, „Međunarodna politika”, 1–16. avgust 1975. godine; Ljubivoje Aćimović, *Evropski principi*, „Međunarodna politika”, 1. oktobar 1975. godine

⁵⁰ AJ, KPR, I-4-d. *Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji*; „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1975.”, Beograd 1976, str. 34–36; 63–94

⁵¹ *Govor predsjednika Tita na Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju*, „Borba”, 1. avgust 1975.

Zvaničnici iz Beograda su stalno ispoljavali veliku dozu sumnjičavosti prema svim vrstama međunarodnih nagodbi koje su bile refleksije bipolarnog, a ne multilateralnog detanta. Kada je u pitanju KEBS, smatrali su da je taj skup u svom ukupnom domašaju, ipak, znatno izašao iz blokovskih i regionalnih barijera. Jugoslovenska delegacija je veliki deo svoje aktivnosti usredsredila upravo na postizanju konsenzusa oko stava da se i evropska saradnja, i evropska bezbednost razmatraju i regulišu u okviru širih geografskih i političkih okvira. Pri tome je od posebne važnosti bilo uključivanje mediteranske komponente u pojam evropske bezbednosti, s obzirom da je u Evropi teško bilo ostvariti bezbednost dok je Mediteran bio poprište konfrontacije velikih sila i žarište oštih lokalnih sukoba (kriza na Bliskom istoku, Kiparska kriza). Ta jugoslovenska nastojanja su prihvaćena i ugrađena u Završni akt KEBS-a, i to – i u Preambulu poglavlja posvećenog pitanjima koja se odnose na bezbednost, i u Načelne postavke operativnog odeljka o vojnim aspektima bezbednosti.⁵²

Osnovnu slabost Završnog akta iz Helsinkija, Tito i njegovi saradnici videli su u činjenici da je on, s obzirom da je predstavljao kompromis tri globalna politička prilaza (Istoka, Zapada i trećeg sveta), bio isuviše uopšten, široko formulisan, neprecizan, nejasan i zasnovan na polovičnim rešenjima. To se donekle činilo razumljivim, jer je složena materija koja je razmatrana zahtevala da se prvo postigne jedan generalni sporazum u načelu, pa da se tek onda pređe na konkretizaciju. Stoga su velike nade polagane u sledeći Sastanak u Beogradu 1977. godine, na kome bi se potencijalno moglo očekivati konkretno tretiranje svake posebne grupe pitanja koja su okvirno regulisana Završnim aktom iz Helsinkija.⁵³

Krajnji domašaj Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji i pomenuto pitanje sprovođenja u život odluka Završnog akta iz Helsinkija, predstavljali su teme kojima će, ubrzo posle završetka ovog važnog međunarodnog skupa, otpočeti razgovori dvojice aktivnih učesnika KEBS-a – Tita i Forda.

---

⁵² „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1975”, Beograd 1976, str. 90

⁵³ AJ, KPR, I-4-d. *Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji*

POSETA PREDSEDNIKA DŽERALDA FORDA JUGOSLAVIJI AVGUSTA 1975.

Spremnost jugoslovenske i američke vlade da otklone sve nesporazume koji su tokom prethodnog perioda opterećivali bilateralne odnose i da u tom cilju održavaju što češće bilateralne kontakte na najvišem nivou došla je do izražaja u sklopu jugoslovenskog iniciranja posete američkog predsednika Beogradu i pozitivne američke reakcije na ovu inicijativu.

Kao dobru priliku za iniciranje posete, jugoslovenska strana iskoristila je razmenu kurtoaznih poruka Tita i Forda još u momentu kada je Ford preuzeo funkciju predsednika SAD, avgusta 1974. Naime, odmah po preuzimanju predsedničke funkcije, Džerald Ford je uputio srdačno pismo Titu, u kome mu je naglasio svoju odlučnost da će „nastaviti politiku bliskih odnosa i uzajamno korisne saradnje između naše dve zemlje” i učiniti sve što je u njegovoj moći da „ojača veze” koje su stvorene pod vođstvom predsednika Niksona i predsednika Tita.⁵⁴ U svom kratkom odgovoru na pismo predsednika Forda, Tito se zahvalio na „prijateljskoj poruci” i izrazio svoje zadovoljstvo zbog spremnosti američkog predsednika da doprinese poboljšanju odnosa i proširivanju saradnje sa Jugoslavijom. Napominjući da su „značajno mesto u unaprijeđenju odnosa između naše dvije zemlje” imali njegovi „kontakti sa uvažanim ranijim predsjednicima Sjedinjenih Američkih Država”, i ukazujući na „korisnost takve prakse”, Tito je uputio zvaničan poziv Fordu da poseti Jugoslaviju, „u vrijeme koje Vam bude odgovaralo”.⁵⁵

U sklopu posebnog Memoranduma, koji je Kisindžer uputio Fordu 10. januara 1975, američki državni sekretar sugerisao je Fordu da prihvati Titov poziv da poseti Jugoslaviji. Napomenuo je da je tokom svoje posete Beogradu „detaljno i iskreno razgovarao sa Titom i drugim čelnicima Jugoslavije” o nepristrasnom pristupu spornim pitanjima i „potrebi da se konsultujemo direktno, a ne preko govora i štampe”. Skrenuo je pažnju Fordu da su tom prilikom jugoslovensko-američke nesuglasice oko kiparskog pitanja uglavnom svedene na

---

⁵⁴ AJ, KPR, I-1/1120. *Poruka Predsednika SAD Geralda R. Forda Predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 10. avgust 1974.*

⁵⁵ AJ, KPR, I-1/1120. *Odgovor Predsedniku Republike Josipa Broza Tita, Predsedniku SAD G. R. Fordu, 21. avgust 1974.*

prihvatljivu formu i da je krajnje vreme da se Ford izjasni oko Titovog poziva da poseti Beograd. „Odgovor bi u ovom trenutku bio dobro tempiran zbog nedavnih događaja u Jugoslaviji koji doprinose pozitivnijem stavu Jugoslavije prema SAD. U septembru (1974. godine – D. B.) Tito je otkrio da je SSSR ponovo uključen u unutrašnje rasprave u Jugoslaviji. Subverzivne sovjetske aktivnosti, kroz neku vrstu zavere kominformista, razljutile su Tita i potvrdile najgore jugoslovenske strahove da titoizam ostaje neprihvatljiv za Sovjete koji će nastaviti njegovo podrivanje, što je u određenom stepenu ohrabrilo Jugoslaviju da pokuša dalje širenje odnosa sa Zapadom.” Kisindžer je u svom memorandumu napomenuo: „Sudeći po mojim razgovorima u Beogradu i uticaju ovih događaja, jasno je da Jugoslavija i Tito lično, pridaju veliku pažnju Vašoj poseti Jugoslaviji čim se usaglase rasporedi. Oni bi cenili Vaš lični sastanak sa Titom kao novo i jasno priznavanje jugoslovenske nezavisnosti i nesvrstavanja. Meni se čini da bi takva poseta pozitivno doprinela Vašim spoljnopolitičkim ciljevima ne samo prema Jugoslaviji, već i zarad stabilnosti u odnosima Istoka i Zapada... U Vašem odgovoru bi takođe trebalo prihvatiti Titov poziv za posetu Jugoslaviji, izražavajući da se radujete zakazivanju datuma posete koji odgovara obema stranama.”⁵⁶

Prihvatajući Kisindžerovu argumentaciju, predsednik Ford je, 13. januara 1975. godine, uputio pismo Titu u kome je prihvatio poziv da poseti Jugoslaviju. „Važno je da Sjedinjene Države i Jugoslavija vode stalni dijalog o problemima od zajedničkog interesa. U tom duhu ja sa zadovoljstvom prihvatom Vaš poziv da posetim Jugoslaviju. Unapred se radujem što ćemo lično razmeniti gledišta o odnosima SAD – Jugoslavija, kao i o važnim međunarodnim pitanjima, a naročito o izgledima za mir i stabilnost u svetu. Iako je suviše rano da predložim konkretne datume, ja ću sa zadovoljstvom odrediti sa Vama vreme koje bude obostrano povoljno za posetu.”⁵⁷

Datum posete predsednika Forda Jugoslaviji orijentaciono je utvrđen tokom razgovora jugoslovenskog premijera Džemala Bijedića sa Džeraldodom Fordom u Vašingtonu, 19. marta 1975. Bijedićev domaćin je tom prilikom rekao „da oni rade na tome da do posete dođe

---

⁵⁶ FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 72. *Memorandum From the Presidents Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, Washington, January 10, 1975*

⁵⁷ AJ, KPR, I-1/1122. *Poruka Predsednika SAD Geralda R. Forda, predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 13. januar 1975.*

tokom ove godine i da je njihova namera da posle sastanka, koji će se u okviru Konferencije o evropskoj saradnji održati krajem juna ili početkom jula, posete neke zemlje Evrope, među kojima i Jugoslaviju”.⁵⁸

Fordova prva poseta Evropi otkako je postao predsednik SAD otpočela je njegovim dolaskom u Brisel na samit NATO-a, 28. i 29. maja 1975. Potom je 31. maja stigao u Madrid. Fordovi razgovori sa ozloglašanim španskim diktatorom Franciskom Frankom i Fordova uporna nastojanja da ubedi svoje zapadne saveznike da podrže prijem Španije u NATO, a da se iz te zapadne alijanse odstrani levičarski nastrojen Portugal – nisu baš pozitivno primljeni u jugoslovenskim političkim krugovima, uprkos evidentnom zadovoljstvu zvaničnika iz Beograda zbog Fordove skore posete Jugoslaviji.⁵⁹ Daleko pozitivnije je u Jugoslaviji ocenjena njegova poseta Austriji i razgovori koje je vodio u Salzburgu 1. i 2. juna sa Sadatom o razrešenju krize na Bliskom istoku, kao i u Rimu o intenziviranju napora evropskih zemalja u pravcu eliminisanja kriznih žarišta u svetu. Uoči otpočinjanja završne faze Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju (održane od 30. jula do 1. avgusta 1975), Ford je posetio Poljsku i SR Nemačku, a posle ove konferencije doputovao je u Rumuniju. Potom je došao red i na Jugoslaviju, čime je okončana njegova evropska turneja.

Specijalni avion američkog predsednika, „Duh 76”, u pratnji još šest drugih aviona za raznovrsnu logističku podršku, doleteo je iz Bukurešta na Beogradski aerodrom 3. avgusta, tačno u 17.20 časova (kako je predviđeno u ranije precizno sačinjenoj satnici ministarstava spoljnih poslova dveju država). Predsednika Forda, koji je u Beograd doputovao sa svojom suprugom, sinovima i velikim brojem saradnika, dočekali su na aerodromu Tito i Jovanka Broz i najviši jugoslovenski zvaničnici. Posle pozdrava sa domaćinom i obilaska počasne garde, Ford je izrazio svoje posebno zadovoljstvo što je ponovo u Jugoslaviji⁶⁰ i podvukao da je uveren da će razgovori sa Titom „dati pozitivan

⁵⁸ AJ, KPR, I-5-c/23. *Poseta predsednika SIV-a Vašingtonu*; AJ, KPR; I-5-b/104–20. *Informacija o razgovorima predsednika SIV-a Džemala Bijedića za vreme posete SAD. Iz razgovora sa predsednikom SAD Fordom na ručku u Beloj kući, 19. marta 1975.*

⁵⁹ AJ, KPR, I-5-b/104–20; „Borba”, 1. jun 1975. godine; „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu, 1975”, Beograd 1976.

⁶⁰ Džerald Ford je od 12. do 20. septembra 1963. učestvovao na 52. konferenciji interparlamentarne unije, u Beogradu, kao član američke delegacije. („Hronika međunarodnih događaja 1963”, Beograd 1964, 160A; AJ, KPR, I-3-a/107–215;)

doprinosa međunarodnom miru, saradnji i bezbednosti". Istakao je značaj tih razgovora posle Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju, na kojoj je učestvovao zajedno sa predsednikom Titom, „koji uživa istinsko poštovanje u SAD i čitavom svetu kao jedan od najvećih državnika u periodu posle Drugog svetskog rata”.⁶¹

Ulice kojima su prolazila dva predsednika bile su ukrašene zastavama dveju zemalja, upadljivo velikim portretima Tita i Forda i transparentima kojima se pozdravlja jugoslovensko-američko prijateljstvo i želi dobrodošlica visokom gostu. Iako je bila nedelja, na trotoarima se okupio veliki broj Beograđana kojima su dvojica predsednika mahali iz otvorenog automobila. Sve je to predstavljalo dobar uvod za razgovore između Tita i Forda, koji su potom u ranim večernjim satima (od 19.35 do 21h) vođeni u zgradi Saveznog izvršnog veća.

Na samom početku razgovora Tito je izrazio svoje zadovoljstvo što mu se ukazala prilika da pozdravi američkog predsednika i razmeni mišljenje sa njime i njegovim saradnicima u Beogradu. Rekao je da mu je žao što na raspolaganju imaju isuviše malo vremena, ali da se nada da će Ford u bližoj budućnosti ponovo posetiti Jugoslaviju. Zahvaljujući se Titu na dobrodošlici, Ford je napomenuo da je i njemu žao što poseta ne traje duže i da bi se i on i njegova supruga „rado vratili i uživali u lepotama Jugoslavije”.⁶²

S obzirom da su glavni razgovori dvojice predsednika trebali da se vode narednog dana, Tito je, uz napomenu da: „nemamo mnogo vremena večeras”, predložio da se akcenat stavi na neka pitanja koja se tiču budućnosti međunarodnih odnosa i bilateralne saradnje. Pošto je Bliski istok „najproblematičnija tačka”, Tito je predložio da se razmatranje tog pitanja odloži za sutra. Osvrnuo se kratko na rezultate nedavno održane Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju i postavio pitanje kako unaprediti sigurnost u svetu. Smatrao je da postoji određena veza između Konferencije u Helsinkiju i aktuelnih pregovora dveju supersila o razoružanju („Redukcija naoružanja svakako

---

⁶¹ „Borba”, 4. avgust 1975.

⁶² AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekscelencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 3. avgusta 1975. u Beogradu*; DA MSP RS, 1975, str. pov, f-2, 156. *Poseta predsednika SAD Dž. Forda Jugoslaviji*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 73. Memorandum of Conversation, Belgrade, August 3, 1975

pripada Helsinškom konceptu”).⁶³ Pošto jugoslovenska strana vrlo malo zna o tim pregovorima „sem da su se zaglavili”, Tito je želeo da od svog sagovornika čuje nešto više o njihovom stvarnom domašaju. Ford se složio sa Titom da tu nije bilo baš mnogo progressa („u ćorsokaku smo”) i da se sve svelo na čisto „tehničke pregovore”, iako su Amerikanci želeli da doprinesu suštinskom iskoraku u pogledu „redukcije naoružanja”. Po njemu, problem je u tome što je „do sada svaka strana predložila razoružanje druge”. Pa ipak, Ford je istakao da je „umereni optimista” oko krajnjeg ishoda pregovora: „Uveravam Vas da ćemo dati sve od sebe. Imamo formulu i pokušaćemo prodor. Mislim da će duh Helsinkija pogurati pregovore napred.”⁶⁴

⁶³ Pregovori SAD i SSSR o ograničavanju strateškog naoružanja, poznati pod nazivom SALT (Strategic Arms Limitation Talks), predstavljali su važnu tekovinu bipolarnog detanta tokom 70-ih godina. Dve sile su tokom 1972. godine sklopile određene sporazume o kontroli odbrambenog naoružanja (SALT I), a sada je trebalo postići dogovor o ograničavanju ofanzivnog naoružanja (SALT II). Ti novi pregovori odvijali su se u dve faze: prva je trajala od 31. januara do 7. maja 1975, a druga je otpočela 2. jula i trebala je da bude završena do kraja 1975. godine. Problemi su nastali kada se moralo pristupiti konkretizaciji i preciziranju vrsta vojne opreme i naoružanja koje će biti podvrgnuto ugovornim ograničenjima i utvrđivanju ustrojstva samog sistema kontrole sprovođenja odredbi budućeg sporazuma. Što se tiče prvog problema, on je velikim delom proizilazio iz činjenice da su dve sile u toku razvoja svojih vojnih potencijala težište stavljale na različite vrste naoružanja shodno svojim vojnostrateškim koncepcijama. U tom smislu, pregovarači su odbijali da se u ofanzivno naoružanje uvrste i ograničenju podvrgnu najsavremeniji tipovi sopstvenog oružja koje njihov rival nije posedovao, a istovremeno pokušavali da nametnu suprotnu logiku kada se radi o novom vojnom arsenalu druge strane. Pošto je trebalo postići vrlo precizna kvantitativna i kvalitativna ograničenja razmatrane vojne tehnike, svaka reč i svaka brojka je oprezno vagana i bila predmet opsežnih rasprava kojima se uopšte nije nazirao kraj. Što se, pak, tiče same kontrole sprovođenja budućeg sporazuma, problem je bio u tome što se za SALT II nije mogao primeniti sistem kontrole nacionalnim sredstvima, korišćen kod prethodnog sporazuma. Takav sistem, kada je reč o sofisticiranoj ofanzivnoj vojnoj tehnologiji, ne bi bio pouzdan, jer ne bi mogao da registruje čitav niz tehničkih inovacija. Iako su se pregovarači oko toga u potpunosti složili, nisu nikako mogli da se dogovore o mogućoj alternativi. („Godišnjak 1975”, Beograd 1976, str. 8–11, 153–157; Vukadinović Radovan, *Nuklearne strategije supersila*, Zagreb 1985)

⁶⁴ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 3. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 73. Memorandum of Conversation, Belgrade, August 3, 1975

Podržavajući mišljenje svog sagovornika o „pozitivnom uticaju Helsinškog koncepta” na rešavanje ključnih međunarodnih 'problema, Tito je izneo svoje viđenje uloge naredne konferencije o evropskoj bezbednosti, koja će biti održana u Beogradu tokom 1977. godine. Pohvalio se svom gostu: „Sve međunarodne konferencije održane u Beogradu su bile uspešne. Naprimera, prva konferencija nesvrstanih.”⁶⁵

Ford je na samo pominjanje nesvrstanih nezadovoljno uzvratilo: „Sada su veći nego oba bloka. To je sada najveći blok... Mislim da podela sveta na blokove nije najbolji način za rešavanje problema. U današnjem svetu, ne može biti konfrontacije i vojne aktivnosti kakvu smo poznavali tokom Vaše i moje mladosti. Ja ću se posvetiti eliminaciji tih izvora sukoba koji mogu voditi do vojne konfrontacije. To će biti naša orijentacija.”⁶⁶

Tito i jugoslovenski rukovodioci koji su učestvovali u razgovoru sa Fordom, energično su se suprotstavili oceni američkog predsednika da je Pokret nesvrstanih treći blok i da su nesvrstane zemlje dovele do nove vrste konfrontacije i sukoba u svetu. Prvi je reagovao Džemal Bijedić: „Ne, to nije blok”, a potom se umešao i Tito, uz istu konstataciju: „Da, to nije blok”. Kardelj je otišao još dalje i upozorio Forda: „Mnogo zavisi od vas da ne bude blok. Treba razgovarati, a ne konfrontirati se.” Nepoželjnu napetost u razgovoru i neprijatnu atmosferu koja se sve više osećala u komunikaciji dveju delegacija pokušao je da prevaziđe Kisindžer uz opasku na račun nesvrstanih: „Postali ste moćan blok na koji ćemo morati računati, tim pre što je 'disciplina' kod vas daleko bolja nego u našem bloku.” Prihvatajući Kisindžerov pomirljiv

---

⁶⁵ Isto

⁶⁶ Isto

Tokom razdoblja koje je prethodilo Fordovoj poseti američki predsednik i Kisindžer su oštro napadali nesvrstane zemlje da su, u vreme kada blokovski antagonizmi između Istoka i Zapada slabe i kada je svet konačno ušao u fazu detanta dveju supersila – nesvrstane zemlje formirale novi blok i dovele do opasnog zaoštavanja u međunarodnoj zajednici. Njihov jedinstven nastup u OUN okarakterisao je kao „tiraniju većine” i otvoreno nagoveštavao primenu vojne sile ukoliko bi energetska situacija u svetu postala kritična za Zapad. AJ, KPR, I-3-a/107–212. *SAD i politika nesvrstavanja. Nastup Predsednika Forda na XXIX redovnom zasedanje GS UN*; AJ, KPR, I-5-c/21. *Sednica Saveta za nacionalnu bezbednost. Primena vojnih mera*; AJ, KPR, I-5-b/104–20. Kisindžerov intervju časopisu „Business week”, januar 1975. *Izjava o mogućoj upotrebi vojne sile*; AJ, KPR, I-5-c/25. *Kisindžerov govor u Misuriju, 15. maj 1975*; *Fordov govor na Universitetu Viskonsin instituta za svetske poslove u Milvokiju, 14. jul 1975.*

ton, Tito je uzvratilo: „Malo se ta disciplina drma u poslednje vrijeme, ali mislim da ćemo to savladati, jer ne valja biti isključiv.“⁶⁷

Ford se koncentrisao na bilateralne odnose i izrazio svoje zadovoljstvo što su se ti odnosi već dve decenije stalno „razvijali i postajali sve prošireniji“, što je bilo „korisno i za obe zemlje i za mir u celini. Kao rezultat toga, kod američkog naroda se razvilo osećanje ljubavi i divljenja za Vašu zemlju“. Međutim, „upravo stoga, SAD teško shvataju kad čuju kritičke primedbe u odnosu na američku politiku, u odnosu na određene akcije SAD. Ponavljam, ta ljubav, to divljenje za Jugoslaviju su u SAD veoma izraženi, pa zato i ne shvaćaju kritike koje su upućene. Zbog toga bih apelovao, a i mi ćemo se tako ponašati, za umerenost u korišćenju reči i kada govorimo jedni o drugima“. Svestan da pomenute umerenosti u komunikaciji dveju strana nije bilo dovoljno i da je upravo to dodatno doprinelo pogoršanju jugoslovensko-američkih odnosa, Tito je podržao ovu Fordovu sugestiju: „Ja se po tom pitanju slažem sa Vama, jer se može neka stvar kazati vrlo prijatnim riječima iako je kritička, a može se reći nešto što može da ima drugojačiji smisao. Slažem se sa Vama i mi sada nastojimo da tako djelujemo. Kritika se može izraziti u prijateljskom ili neprijateljskom duhu.“ Zadovoljan Titovom reakcijom, Ford je zaokružio ovu temu napomenuvši: „Obično kažem u Kongresu, to je igra reči – možemo se razilaziti, možemo ne slagati, a opet biti prijatni jedni drugima.“⁶⁸

Vraćajući se na temu koja je samo ovlaš dotaknuta na početku razgovora – predstojeću Konferenciju o evropskoj bezbednosti i saradnji, čiji će domaćin biti Jugoslavija tokom 1977. godine, Kardelj je ukazao na značaj konsultacija i kontakata jugoslovenskih zvaničnika sa političarima zemalja učesnica, a posebno na saradnju sa SAD. Minić je dodao da, kada je reč o saradnji Jugoslavije i SAD, „već duže vremena između dva ministarstva i ambasada postoje tesne komunikacije, konsultacije“ i „da se to pokazalo veoma korisnim i da ih možemo dalje još više intenzivirati“. Ford i Kisindžer su se složili. Kisindžer je rekao da oni „pridaju veliku pažnju razumevanju između Jugoslavije i SAD, imajući u vidu položaj Jugoslavije u nesvrstanom svetu“. To je bio i

⁶⁷ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 3. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 73. Memorandum of Conversation, Belgrade, August 3, 1975

⁶⁸ Isto

jedan od razloga zbog kojih je Kisindžer istakao: „Učinićemo sve što možemo da ostanemo u bliskom kontaktu.” Pri tome nije toliko imao u vidu pripreme za Konferenciju u Beogradu koliko Sedmo vanredno zasedanje Generalne skupštine UN, posvećeno problemima ekonomskog razvoja, koje je trebalo da počne u septembru („nadam se da ćemo nastaviti da se konsultujemo i konsultovaćemo se pre naredne vanredne sednice sledećeg meseca”).⁶⁹ Za SAD je bilo veoma važno da Jugoslavija iskoristi svoj uticaj među nesvrstanim zemljama i zemljama u razvoju i pokuša da ih ubedi da odustanu od svojih radikalnih zahteva za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka.⁷⁰ Kisindžer je, nadovezujući se na Minićevu inicijativu za intenziviranje jugoslovensko-američkih kontakata, podsetio da su se njih dvojica ranije dogovorili „da budemo u kontaktu pre Specijalnog zasedanja, pošto bi mi želeli da se izbegnu konfrontacije između nesvrstanih i razvijenih zemalja. Želja nam je da Specijalno zasedanje bude stvarno konstruktivno zasedanje”.⁷¹

Na kraju ove runde razgovora, predsednik Ford je pokušao da otkloni još jednu zabludu, koja je, inače, bila prisutna u jugoslovenskim političkim krugovima, u vezi s njegovim negativnim odnosom prema Kisindžeru i pojedinim ključnim ličnostima iz američke administracije koje je svojevremeno postavio predsednik Nikson. Naime, razdoblje koje je prethodilo Fordovoj poseti Jugoslaviji bilo je u znaku oštre polemike u Kongresu o Kisindžerovoj neuspehoj posredničkoj

---

⁶⁹ Isto

⁷⁰ U američkoj administraciji preovladavao je u ovo vreme potpuno neutemeljen stav da je jugoslovensko liderstvo u Pokretu nesvrstanih dovedeno u pitanje izbijanjem u prvi plan radikalno nastrojenih nesvrstanih zemalja (Alžira, Iraka, Sirije, Libije), koje su se nametnule kao autentični predstavnici „trećeg sveta” i „trećeg bloka” u beskompromisnoj borbi za prava siromašnog Juga antagoniziranog prema bogatom Severu. U tom duhu, zvaničnici iz Vašingtona su smatrali da novi prioriteti pokreta nesvrstanih, usmereni na radikalnu transformaciju postojećeg sistema međunarodnih odnosa, neminovno vode marginalizaciji Titove uloge u toj asocijaciji, a favorizovanju alžirskog predsednika Bumedijena, koji je kao domaćin samita nesvrstanih na kome je pokrenut projekat novog međunarodnog ekonomskog poretka, izbio naglo u vrh. (AJ, KPR, I-5-c/23. *Neke američke ocene politike nesvrstanih zemalja*; isto, I-5-c/14. *Samit u Alžiru*)

⁷¹ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 3. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 73. Memorandum of Conversation, Belgrade, August 3, 1975

misiji na Bliskom istoku, čiji je rezultat bio ne samo pogoršanje odnosa sa arapskim zemljama nego i sa Izraelom, koji je vrlo burno reagovao zbog Kisindžerovog pritiska da se odustane od ekstremističke politike prema Arapima i potpunog kraha američke politike u Indokini (poraz sva tri režima sa tog prostora, koji su uživali ogromnu vojnu i političku podršku SAD i Kisindžera – poraz Tijeovog režima u Južnom Vijetnamu; poraz Lon Nolovog režima u Kambodži i, na kraju, poraz desničarske vlade u Laosu i povlačenje američke misije iz te zemlje).⁷² Jugoslovenska štampa, ali i jugoslovenski političari, pažljivo su pratili polemike i rasprave koje su se odvijale u Kongresu, ali i u samom Stejt departmentu, koje su ukazivale na odsustvo harmonije unutar američkog političkog vrha. U tom kontekstu, aktuelizovala se dilema da li Kisindžer uopšte uživa i dalje poverenje predsednika Forda i koliko je okončanje diplomatske misije ranijeg američkog ambasadora Malkolma Tuna, a dolazak u Jugoslaviju novog ambasadora Lorenasa Silbermana, deo kadrovske reorganizacije i Fordovog nezadovoljstva učinkom administracije njegovog prethodnika, Ričarda Niksona.⁷³

Svestan da pomenute špekulacije u jugoslovenskim političkim krugovima mogu negativno da utiču na poziciju američkih diplomata u sklopu njihove komunikacije sa Titom i njegovim saradnicima, Ford je na kraju razgovora, pomalo napadno i neočekivano, naglasio: „Imam vrlo blizak i srdačan odnos sa sekretarom Kisindžerom. Među nama nema razlika. A ambasadora sam ja postavio. On ima moje puno poverenje, tako da imamo dobru situaciju...”⁷⁴ Tokom naredne runde razgovora, Tito je najavio da će i njegova vlada akreditovati novog ambasadora u SAD. Umesto ambasadora Tome Granfila, u Vašington iduće godine dolazi Dimče Belovski.

⁷² „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu, 1975”, Beograd 1976., str. 7–19, 21–23, 399–405

⁷³ AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Položaj Kisindžera u američkom vrhu*; AJ, KPR, I-5-c/23. Depeša iz ambasade u Vašingtonu, br. 429, 26. mart 1975. *Neuspeh Kisindžerove turneje*; isto. Depeša iz ambasade u Vašingtonu, br. 451, 28. mart 1975; AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Krupne promene u američkoj administraciji*; AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Ocena američke spoljne politike*

⁷⁴ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 3. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 73. Memorandum of Conversation, Belgrade, August 3, 1975

Pošto je vreme za prvu rundu razgovora dveju delegacija isteklo, u zgradi SIV-a priređena je svečana večera za visoke goste iz SAD, tokom koje su Tito i Ford održali uobičajene zdravice. Tito je napomenuo da u Fordovoj poseti vidi „novu potvrdu tradicionalnog prijateljstva između naših naroda... provjereno i učvršćeno kroz savezništvo u dva svjetska rata”, a zasnovano na „dugoročnoj, obostranoj zainteresovanosti za stalno unapređenje saradnje”. „Principi na kojima se ta saradnja zasniva, a koji su potvrđeni i prilikom moje posjete Vašoj zemlji, pokazali su veliku vitalnost, što se izražava, kako u pomenutim rezultatima, tako i u prevazilaženju raznih teškoća u međusobnim odnosima.”⁷⁵

Odgovarajući na Titovu zdravicu, Ford je, moglo bi se reći, bio mnogo izdašniji od svog domaćina kada su u pitanju lični komplimenti i iskazivanje poštovanja prema spoljopolitičkom kursu države na čijem je čelu. „Mi Amerikanci oduvek smo cenili naše prijateljske veze s Jugoslavijom. Amerikanci se naročito dive jugoslovenskom duhu za nezavisnost. Kadgod je negde nezavisnost ugrožena, narodi se svugde ugledaju na primer borbe jugoslovenskih naroda kroz njihovu istoriju. Iz tih primera oni su crpili inspiraciju i snagu. Gospodine Predsedniče, taj duh i Vaša rukovodeća hrabrost doveli su uspešno jugoslovenske narode, kroz teškoće drugog svetskog rata, u eru mira, stabilnosti i ekonomskog napretka.” U istom duhu Ford je završio svoj govor karakterišući Tita kao ličnost „čija hrabrost, mudrost i vođstvo toliko mnogo znače za Jugoslaviju i za svet u kojem njegova zemlja igra tako važnu ulogu”.⁷⁶

Istovremeno, američki predsednik je još jednom istakao američki interes za očuvanje nezavisne i nesvrstane Jugoslavije: „Jugoslavija zauzima istaknutu ulogu u međunarodnim odnosima pod Vašim rukovodstvom, gospodine Predsedniče. Sjedinjene Države priznaju da politika nesvrstavanja Vaše zemlje predstavlja aktivan doprinos većem razumevanju među narodima. Jugoslavija i Sjedinjene Države su neprekidno radile na saradnji koja se zasniva na ravnopravnosti svih članova međunarodne zajednice na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija.” Međutim, ono što je posebno privuklo pažnju diplomata koje su prisustvovala svečanoj večeri u zgradi SIV-a, bio je deo Fordove zdravice u kom je on otvoreno izrazio svoje nezadovoljstvo nastupom nesvrstanih

---

⁷⁵ *Zdravica na svečanoj večeri*, „Borba”, 4. avgust 1975.

⁷⁶ Isto

zemalja u Generalnoj skupštinu u sklopu njihovih nastojanja da se izvrši radikalna transformacija postojećeg sistema međunarodnih odnosa. „Bili smo uznemireni neodgovornošću (misli na nesvrstane zemlje – D. B.) koja se odrazila u nekim diskusijama o životnim ekonomskim problemima u forumu Ujedinjenih nacija. Sve veće udaljavanje između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju može samo da povredi najbolje interese obe strane i da dovede u opasnost izgleda za rešavanje svetskih problema.”⁷⁷

Tokom druge runde razgovora, vođenih narednog dana, posle svečanog doručka u zgradi SIV-a, ključna tema bila je kriza na Bliskom istoku. Koliko se ta tema prožimala i preplitala sa gotovo svim važnijim zbivanjima u međunarodnim odnosima, moglo se videti i iz pomalo dramatičnog početka jugoslovensko-američkih razgovora, 4. avgusta, uslovljenog zabrinjavajućom informacijom, koju je upravo u tom momentu primio Kisindžer, a potom i saopštio Titu i njegovim saradnicima. Radilo se o napadu na američki konzulat u Maleziji od strane japanske Crvene armije, koju je Kisindžer povezivao sa palestinskim organizacijama („ti Japanci su isti oni koji su odgovorni za ubistva u Tel Avivu”). Skrećući pažnju na ovu „šokantnu situaciju”, predsednik Ford je ukazao na evidentni uticaj međunarodnog terorizma na bliskoistočnu krizu.⁷⁸

Time je, već na samom početku razgovora, Ford donekle pojasnio i pokušao da opravda logiku američke strategije rešavanja bliskoistočne krize „korak po korak”, u kojoj je očigledno tek poslednji „korak” trebao da bude učinjen u cilju zaštite prava palestinskog naroda. Ta strategija, koja je davala ton Kisindžerovoj posredničkoj misiji na Bliskom istoku tokom prve polovine 1975. godine, kao što je već napomenuto, doživela je potpuni neuspeh i postala je predmet ozbiljnog preispitivanja u američkom Kongresu i Stejt departmentu.⁷⁹ Ukoliko se u

⁷⁷ Zdravica Predsednika Forda. („Borba”, 3. avgust 1975)

⁷⁸ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu*; Mile Bjelajac i Marija Obradović, *Prilog za istoriju odnosa SFRJ i SAD. Američki zapisnik sa razgovora Tito-Ford, održanih 4. avgusta 1975. godine u Beogradu, Jugoslavija*, „Tokovi istorije”, 3–4/2003, str. 133–147; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74. *Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975.*

⁷⁹ AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Položaj Kisindžera u američkom vrhu*; AJ, KPR, I-5-c/23. Depeša iz ambasade u Vašingtonu, br. 429, 26. mart 1975. *Neuspeh Kisindžerove*

skoraj budućnosti ne otkloni zastoje u pregovorima oko rešavanja krize na Bliskom istoku – po mišljenju Forda i Kisindžera – neizbežno će doći do novog i još krvavijeg rata na tom prostoru, koji se lako može proširiti i na direktan sukob između SAD i SSSR. Zbog toga je američka strana smatrala predstojeće Kisindžerove pregovore na Bliskom istoku značajnim. S obzirom da je Tito imao veliki uticaj na arapske nesvrstane zemlje, a Sjedinjene Države već deset godina nisu imale kontakte sa arapskim svetom, Ford je pozvao Tita da preuzme ulogu posrednika između Arapa i Amerikanaca i ubedi arapske lidere da zauzmu „umereniji kurs” po pitanju razrešenja krize. Poseban značaj u tom kontekstu mogao je imati „konstruktivan” jugoslovenski nastup na predstojećoj Ministarskoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Limi (Peruu), koja treba da se održi od 25. do 30. avgusta 1975, neposredno uoči realizacije nove Kisindžerove posredničke misije na Bliskom istoku.⁸⁰

Pošto je predsednik Ford naglasio da se njegova vlada zalaže za rešavanje bliskoistočne krize punom primenom rezolucija Ujedinjenih nacija 242 i 338⁸¹, Tito mu je skrenuo pažnju da najveći problem leži upravo u tome što Izrael ne poštuje te rezolucije i da stoga svaki napredak u razrešenju krize na Bliskom istoku zavisi od Izraela: „Izrael nije postupio u skladu sa UN rezolucijama koje ste pomenuli... Mi mislimo da Izraelu ne treba dozvoliti da radi što želi... Izrael nastavlja da krši volju drugih i zato mislimo da treba izvršiti pritisak na Izrael.”

---

turneje; isto. Depeša iz ambasade u Vašingtonu, br. 451, 28. mart 1975; AJ, KPR, I-5-b/104–20. Krupne promene u američkoj administraciji; AJ, KPR, I-5-b/104–20. Ocena američke spoljne politike

⁸⁰ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekscelencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu; Mile Bjelajac i Marija Obradović, Prilog za istoriju odnosa SFRJ i SAD. Američki zapisnik sa razgovora Tito–Ford, održanih 4. avgusta 1975. godine u Beogradu, Jugoslavija, „Tokovi istorije”, 3–4/2003, str. 133–147; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74. Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975.*

⁸¹ Rezoluciju 242, po okončanju trećeg arapsko-izraelskog rata (od 6. do 10. juna 1967), usvojio je Savet bezbednosti UN – 22. novembra 1967. U njoj se zahteva hitno povlačenje izraelskih snaga sa okupiranih teritorija, obustava ratnog stanja i priznanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti svih država ovog područja. Rezoluciju 338 usvojio je, posle okončanja četvrtog arapsko-izraelskog rata (od 6. do 26. oktobra 1973), Savet bezbednosti – 26. oktobra 1973. Ona se svodi na poziv na okončanje rata i na primenu Rezolucije 242.

Zbog takvog izraelskog ponašanja neke arapske zemlje su pokrenule inicijativu da se na narednom zasedanju Generalne skupštine UN Izrael izbacila iz te organizacije. „To bi bio veoma nesrećan razvoj za UN. To bi bilo loše za UN i to bi dovelo do podele u nesvrstanom svetu.” O tome će se raspravljati u Limi, što će jako iskomplikovati poziciju ministra Minića na toj konferenciji. Tito je precizirao da je Jugoslavija „protiv izbacivanja Izraela iz UN. To bi bila veoma nesrećna situacija. Imam veliko poverenje da ekstremne mere neće biti primenjene. Ali postoje i druge, srednje mere. Mi nismo protiv sankcija. Trebalo bi da pokušate da ubedite Izrael, jer u ovom slučaju oni su vrlo kratkovidni”. Jedini način da se razreši kriza na Bliskom istoku, po Titu, svodio se na povlačenje Izraela sa svih okupiranih teritorija i priznanje suvereniteta i nacionalne nezavisnosti svih država sa tog prostora (tu je imao u vidu kako priznanje suvereniteta Izraela od strane arapskih zemalja, tako i izraelsko priznanje nezavisne palestinske države).⁸²

Ford se saglasio sa Titom da treba izvršiti određeni pritisak na Izrael i naterati ga da zauzme kooperativniji stav u vezi sa sveobuhvatnim rešenjem bliskoistočne krize. „Proveli smo maksimalno vreme pokušavajući da ubedimo arapske lidere da moraju da povuku neke poteze, a sada ćemo to da radimo sa Izraelom.” Ali, veliku prepreku na tom putu Ford je video u radikalizmu pojedinih arapskih zemalja i njihovom nastojanju da izbace Izrael iz UN. „Ako Izrael bude suspendovan, sva će podrška Izraelu ići preko Sjedinjenih Američkih Država i Izraelci će doći kod nas i pitati – kako se možemo osloniti na nagodbu sa policijskim snagama UN, kada mi čak nismo ni u Ujedinjenim nacijama... Sve što bi se tako učinilo, bilo bi da Izrael ispadne mučenik i otežalo bi napredak ka rešenju... Kada se radi o Izraelu, njihova strategija je, da im daleko više odgovaraju radikalni arapski lideri, nego umereni. Ukoliko su Arapi anti-američki ili anti-sovjetski nastrojeni, Izraelci mogu da apeluju na grupe u SAD koje su antisovjetske i da stoga imaju mnogo bolje šanse da njihovi stavovi budu prihvaćeni.” Ford je naglasio da bi arapski zahtev za isključenje Izraela iz UN primorao Sjedinjene Države da uvedu embargo na uvoz nafte iz arapskog sveta, što bi nesumnjivo teško pogodilo nerazvijene zemlje, a takođe i

⁸² AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74. *Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975.*

usporilo oporavak američke privrede i time onemogućilo SAD da pruža pomoć nerazvijenima. Stoga se obratio Titu: „Važno je za Vas, gospodine Predsedniče, da utičete na Arape na umerenom kursu. To je u njihovom interesu da nastave politiku umerenosti koju su vodili. Ovo je već imalo pozitivan uticaj na američku politiku koja je sada u potpunosti angažovana na ravnomeran način.”⁸³

Bilo je očigledno da jugoslovenska strana nije bila naročito impresionirana izjavama o američkoj nepristrasnosti u odnosu na sukobljene strane na Bliskom istoku. Nespremnost Izraela da se povuče sa okupiranih arapskih teritorija u velikoj meri uslovljena je upravo američkim tolerisanjem izraelske isključivosti po tom pitanju. U jugoslovenskim političkim krugovima procenjavano je da je takva politika SAD dovela do ćorsokaka u pregovorima i ohrabrila Izraelce da ignorišu rezolucije UN o Bliskom istoku. Stoga je Tito tokom razgovora sa Fordom uporno insistirao na tome da Amerikanci pojačaju pritisak na Izrael da odustane od svojih maksimalističkih zahteva i ne zloupotrebjava američku podršku. Upravo stoga, Jugosloveni su glavni uzrok zastoja u rešavanju bliskoistočne krize videli u slabosti američke politike etapnog rešavanja te krize kroz strategiju „korak po korak”. „Nadali smo se da će se neki rezultati postići sa korak po korak pregovorima – oni se sprovode od strane sekretara Kisindžera. Ali, samo je jedan korak postignut. Sada mi se čini da smo u pat poziciji... Svestan sam da ne možete da uradite ove stvari preko noći, ali svaki korak ne bi trebao da traje deset godina.” Minić je bio još direktniji i postavio je pitanje: „Šta mislite, gospodine predsedniče i sekretare, da će se desiti ako ne bude uspeha? Pomenuli ste rat, ali koje druge ideje osim svojih napora imate?” Pomalo nevoljno, Ford je priznao da bi u tom slučaju Amerikanci morali da nastave sa preispitivanjem takve politike i prihvate opciju (na kojoj je inače insistirala Jugoslavija) da se pristupi celovitom rešavanju bliskoistočne krize, u sklopu jedne međunarodne konferencije, uz učešće SSSR i svih involviranih arapskih zemalja i predstavnika palestinskog naroda. „Jedna mogućnost je da ćemo preći u Ženevu i zagovarati širok sporazum, iako znamo da je to manje poželjni tok akcije.” Objašnjavajući razloge zbog kojih se SAD protive održavanju Ženevske konferencije, Kisindžer je napomenuo da bi u tom slučaju „Arap tražili da se tu uključi Palestinska oslobodilačka organizacija, a to bi moglo da dovede do zastoja koji bi mogao da traje mesecima”,

---

⁸³ Isto

jer Izraelci odlučno odbijaju da sednu za pregovarački sto sa Palestincima. Ford i Kisindžer su smatrali da se palestinsko pitanje može rešiti tek pošto se prethodno postignu posebni sporazumi sa Egiptom i Sirijom. Dodatni argument u prilog američkoj tezi o nepoželjnosti održavanja Ženevske konferencije u skoroj budućnosti, svodio se na stav o nejedinstvu Arapa po pitanju konkretnog rešenja krize na Bliskom istoku: „Oni koji poznaju Arape, smatraju da sa četiri grupe njih u istoj sobi, razgovori ne bi baš protekli mirno. To bi išlo na ruke izraelskoj strategiji odlaganja.”⁸⁴

Objašnjavajući svojim sagovornicima komplikacije koje bi imao u Kongresu u slučaju da se rešenje bliskoistočne krize u sadašnjem momentu traži na Ženevskoj konferenciji⁸⁵, Ford je sugerisao Titu da iskoristi predstojeću posetu delegacije američkog Kongresa da ih informiše o jugoslovenskim stavovima o Bliskom istoku. „Oni ispoljavaju veliko poštovanje prema Vama i Jugoslaviji. Mislim da bi bilo korisno da vodite iskrenu diskusiju sa njima i izložite im svoju analizu situacije na Bliskom istoku. To bi bilo veoma korisno za nas.” Titu je pri tome indirektno skrenuta pažnja na to da upravo Kongres donekle predstavlja ograničavajuću instancu u vojnoj saradnji Jugoslavije i SAD i pruža otpor rešavanju pitanja prodaje oružja Jugoslaviji. „Shvatam da možda postoje neki ljudi u birokratiji koji ne pridaju odgovarajuću pažnju i ne doprinose ubrzanju realizacije zahteva da se to uradi (da se udovolji jugoslovenskim zahtevima u vezi sa isporukom vojne opreme – D. B.), ali kada se vratim ja ću tom lično posvetiti svoju pažnju i mogu da Vas uverim da će ta stvar biti rešena.”⁸⁶

Drugo pitanje koje je bilo od posebnog značaja za bilateralnu saradnju, a koje je takođe samo ovlaš dotaknuto, ticalo se američke

---

⁸⁴ Isto

⁸⁵ Ford i Kisindžer su uoči posete Jugoslaviji imali sastanak sa najuticajnijim kongresmenima o zastoju u pregovorima oko rešavanja bliskoistočne krize. Tom prilikom su od strane kongresmena izrečene ozbiljne primedbe na politiku američke administracije, koja je dovela do opšteg opadanja prestiža SAD na međunarodnoj sceni. Kongresmeni su insistirali na preispitivanju politike „korak po korak” i nagovestili mogućnost svog energičnijeg angažovanja i uplitanja u sklopu spoljnopolitičkih akcija predsednika i državnog sekretara SAD. (AJ, KPR, I-5-c/23)

⁸⁶ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74. *Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975*

ekonomske podrške privrednom razvoju Jugoslavije i investiranja američkog kapitala u jugoslovensku industriju. Kardelj je skrenuo pažnju svojim gostima da Jugoslavija ima veliku potrebu za stranim kapitalom. „Mi verujemo da najveći izvor kapitala dolazi iz Sjedinjenih Država. Želimo da imamo veći upliv američkog kapitala u našu industriju. U industriji, poljoprivredi, tehnologiji, know-how, mi smo želeli da dobijemo više od Sjedinjenih Država. Iako se naši sistemi razlikuju, mi imamo sistem koji nam omogućava da koristimo i javne i privatne investicije za izgradnju naše zemlje. Pripremamo novi zakon o investicijama, koji će olakšati situaciju investitorima iz inostranstva.⁸⁷ Ali, mi smo primetili da još uvek postoji nepoverenje u nekim američkim krugovima. Bilo bi dobro da administracija SAD više pomogne da se stvori atmosfera u kojoj bi se razvilo poverenje u ovoj saradnji.”⁸⁸

S američke strane je ispoljeno razumevanje u pogledu jugoslovenskih zahteva za proširivanje obima američkih investicija za razvojne programe u Jugoslaviji. Ford je zadovoljno napomenuo da je impresioniran onim što je video u Jugoslaviji i da je očigledno „da su američka industrija i kapital veoma dobro primljeni u Jugoslaviji i da su tu postignuti veliki uspesi”. Ali, ukazao je i na negativan uticaj aktuelne energetske krize na sposobnost američke privrede i investitora da prošire saradnju sa jugoslovenskim privrednicima. Naime, ta investiciona sposobnost uslovljena je kapacitetom i snagom američke privrede, koja

---

⁸⁷ Jugoslavija je bila prva socijalistička zemlja koja je obezbedila pravne okvire za investicije stranog kapitala u svoju privredu. Prvi u seriji zakona koji su regulisali ovu oblast donet je još 1967. godine. Neizvesnost u pogledu transfera dobiti, pravna nesigurnost i bojazan da bi novi propisi mogli dovesti u pitanje strana ulaganja, odvrćali su potencijalne strane investitore od zaključivanja poslova u Jugoslaviji. Stoga su 1971. godine doneti novi zakonski i ustavni amandmani, po kojima prava koja bi strani investitor stekao ugovorom o zajedničkom ulaganju nisu mogla da budu umanjena kasnije donetim zakonima i propisima. Iako se broj stranih investitora u Jugoslaviji povećao, jugoslovenski ekonomisti nisu bili zadovoljni ukupnim bilansom aktuelnog reformskog kursa i normativnim rešenjima, tako da se uporedo se izradom Zakona o udruženom radu pripremao i novi zakon koji bi doprineo aktivnijem uključivanju stranih investitora. (Ljubiša S. Adamović, Džon R. Lempi, Rasel O. Priket, *Američko-jugoslovenski ekonomski odnosi posle drugog svetskog rata*, Beograd 1990, str. 112–116, 134–141)

⁸⁸ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74. *Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975*

je zbog naftnog embarga zapala u ozbiljnu recesiju. „Mi želimo da proširimo naše odnose u celom svetu i da bi to uradili moramo da imamo zdravu privredu.” Međutim, konfrontacija nesvrstanih zemalja sa razvijenim zemljama, po Fordu, ozbiljno onemogućava ovakva nastojanja njegove vlade. Ova konstatacija otvorila je nove teme razgovora, oko kojih je postojala značajna kolizija u stavovima Jugoslavije i SAD. Radilo se o čitavom nizu međusobno povezanih pitanja iz sfere međunarodne ekonomske problematike: dakle, pitanje uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka, položaja nerazvijenih zemalja na svetskom tržištu, priprema za Sedmo specijalno zasedanje Generalne skupštine UN posvećeno problemima ekonomskog razvoja i konfrontacije Sever–Jug.⁸⁹

Pošto su razgovori završeni tačno u 11.30 časova (prema ranije utvrđenom programu), u Sali federacije u zgradi SIV-a, dvojica predsednika održali su konferenciju za štampu, a potom u zdravici tokom „radnog ručka” još jednom izložili svoja stanovišta u pogledu međunarodnih pitanja.

Američki predsednik je i na konferenciji za štampu i u svojoj zdravici podvukao odlučnost svoje vlade da doprinose ostvarenju najvažnijeg cilja SAD, a to je „svet u kome će svi narodi uživati mir, prosperitet i bezbednost”. Iskoristio je priliku da još jednom optuži pojedine nesvrstane arapske zemlje da zbog svoje ekstremističke politike snose krivicu za neuspeh pregovora o razrešenju krize na Bliskom istoku i za aktuelnu svetsku ekonomsku krizu i pozvao ih da zauzmu elastičnije stavove: „Smatram da je sadašnji ćorsokak neodrživ. Smatram, takođe, da je potrebna umerenost na svim stranama, kao i fleksibilnost, ukoliko želimo da izbegnemo posledice koje bi mogle da budu vrlo teške. Ponavljam, znači, umerenost i fleksibilnost su neophodni da bi se postigli željeni rezultati.” Pohvalio je doprinos Jugoslavije u ostvarivanju pomenutih ciljeva kojima streme Sjedinjene Države i posebno istakao svoje zadovoljstvo razgovorima koje je vodio sa Titom. „Naročito cenim to što mi se ukazala mogućnost da čujem Vaše mišljenje o bilateralnim pitanjima i o problemima koji se odnose na međunarodnu zajednicu. Cenim Vaše iskustvo i Vašu mudrost koji su došli do izražaja prilikom našeg razgovora i razmatranja svih pitanja.”⁹⁰

---

⁸⁹ Isto

⁹⁰ „Borba”, 5. avgust 1975.

Tito je u svojoj zdravici, takođe, izrazio svoje zadovoljstvo tonom i sadržajem razgovora, povezujući ih sa konstruktivnim tokom nedavno održane Konferencije o bezbednosti i saradnji, konstatujući da su razgovori sa predsednikom Fordom upravo bili „u duhu Deklaracije koju smo usvojili u Helsinkiju”. Napomenuo je da se Jugoslavija dosledno pridržava načela politike nesvrstanosti i da će to činiti i u budućnosti. U sklopu takve politike izuzetno je važno da se dalje unapređuje saradnja sa SAD, „da se učvršćuje međusobno povjerenje i izgrađuju takvi međunarodni odnosi u kojima će nezavisnost, ravnopravnost i saradnja svih naroda dolaziti do sve većeg izražaja”. Naglašavajući da su mu razgovori sa Fordom „pričinili veliko zadovoljstvo”, izrazio je nadu da će se ubrzo ukazati prilika da njegov gost ponovo poseti Jugoslaviju i ostane malo duže kako bi se bolje upoznao sa narodima Jugoslavije, koji „gaje prijateljstvo prema američkom narodu i žele da se te veze produbljuju i učvršćuju”.⁹¹

S obzirom na učestale izjave američkih zvaničnika u kojima se osuđuje formiranje bloka nesvrstanih zemalja, ali i sve brojnije optužbe na račun politike nesvrstanosti generalno, za Jugoslaviju je bilo izuzetno značajno to što je u Zajedničkom jugoslovensko-američkom saopštenju povodom razgovora Tito–Ford, ponovo potvrđen „trajni interes Sjedinjenih Američkih Država i njihova podrška nezavisnosti, integritetu i nesvrstanoj poziciji Jugoslavije”. U tom smislu Zajednički kominike predstavlja reafirmaciju principa bilateralne saradnje, koje su u formi posebne platforme („Vašingtonske deklaracije”) usvojili Tito i Nikson 1971. godine i koji su činili osnovu saradnje dveju država tokom prve polovine 70-ih godina. Radi se o principu nezavisnosti i poštovanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta, principu mirnog rešavanja sporova, uzajamnog uvažavanja i pune ravnopravnosti bez obzira na razlike u društveno-političkim sistemima. Na samom kraju Saopštenja podvučeno je: „Principi izloženi u ovoj Zajedničkoj izjavi su osnova odnosa Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država. Oni predstavljaju čvrstu bazu na kojoj će se prijateljski odnosi dve zemlje ubuduće razvijati.” U zajedničkom saopštenju je takođe potvrđeno stanoviše na kome je Jugoslavija uporno insistirala, „da je međuzavisnost svih naroda i zemalja, kako razvijenih tako i zemalja u razvoju, jedan od bitnih faktora u pronalaženju pravednih rešenja za efikasan ekonomski razvoj”. Što se gorućeg problema tiče – otklanjanja opasnog

---

⁹¹ Isto

jaza u razvoju između Severa i Juga, potvrđena je odlučnost dvaju predsednika da obojica učine sve što je u njihovoj moći u cilju „iznalaženja pravednih rešenja na bazi poboljšanja međunarodne saradnje i poštovanja interesa svih”.⁹²

Sudeći po tekstu zajedničkog saopštenja i izjavama dvojice predsednika posle sastanka u Beogradu, čini se da su obe strane bile zadovoljne ishodom razgovora. Tito je direktni kontakt sa Fordom iskoristio da pojasni Amerikancima poziciju Jugoslavije u Pokretu nesvrstanosti i ubedi ih da je jugoslovenska spoljna politika i dalje komplementarna sa globalnim interesima SAD. Zahvaljujući tome, omekšao je stav Forda prema jugoslovenskim zahtevima oko vojnih nabavki i privatnih američkih investicija za jugoslovenske razvojne projekte. I ono što je najvažnije, obezbedio je uslove za opšte poboljšanje bilateralnih odnosa i prisniju političku saradnju dve zemlje, koja je poslednjih godina ozbiljno dovedena u pitanje. S druge strane, kada je reč o Sjedinjenim Državama, može se reći da se predsednik Ford iz prve ruke uverio da će Jugoslavija voditi računa o interesima SAD na predstojećem Ministarskom sastanku nesvrstanih zemalja u Limi, koji treba da se održi neposredno uoči nove Kisindžerove posredničke misije na Bliskom istoku. Titova spremnost da posreduje između SAD i nesvrstanih zemalja oko bliskoistočne krize i oko otklanjanja nesuglasica u sklopu sve oštrije konfrontacije Sever–Jug – predstavljali su važne elemente zbog kojih je američki predsednik mogao pozitivno oceniti bilans svojih razgovora sa jugoslovenskim zvaničnicima. Pored toga, kroz lični kontakt sa Titom i otvorenu diskusiju, Ford se mogao uveriti u spremnost Jugoslavije da sačuva svoju nezavisnost u odnosu na SSSR i da se odupre tendencijama u Pokretu nesvrstanosti koje su išle u prilog pretvaranju tog pokreta u privezak istočnog bloka.

---

⁹² *Zajednička jugoslovensko-američka izjava*, „Borba”, 5. avgust 1975.

NOVA STRATEGIJA SJEDINJENIH DRŽAVA PREMA KONCEPTU NOVOG MEĐUNARODNOG EKONOMSKOG PORETKA

Pošto su odbile početni nalet i oporavile se od inicijalnog šoka izazvanog akcijom nesvrstanih zemalja i proizvođača nafte, pokrenutom u cilju radikalne transformacije aktuelnog međunarodnog ekonomskog poretka – Sjedinjene Države su postepeno odustajale od svoje ranije rigidne i agresivne strategije prema protagonistima takve politike. U svojim govorima Ford i Kisindžer su sada akcenat stavljali na potrebu dijaloga između suprotstavljenih strana i korigovanja svega onoga što predstavlja smetnju prosperitetu svetske ekonomije. Doduše, i dalje je odbacivana svaka mogućnost radikalne izmene osnova na kojima je počivao aktuelni međunarodni ekonomski poredak, ali su deklarativno podržavane inicijative da se razmotre i eventualno koriguju neki važni segmenti tog sistema.⁹³

Jednu od polaznih i završnih tačaka nove američke strategije predstavljalo je gledište da bez čvrstog i stabilnog međunarodnog ekonomskog poretka, baziranog na ekspanziji zapadnih industrijskih sila (odnosno na ekspanziji američke privrede kao „mašine svetskog prosperiteta”) – nije moguć razvoj nesvrstanih zemalja, niti realizacija zahteva zemalja u razvoju, a ni očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. U duhu ovakve argumentacije, koju je posebno energično zastupao Kisindžer – nema ekonomskog prosperiteta zemalja u razvoju bez ekonomskog prosperiteta SAD, a taj prosperitet je sada ugrožen u „haotičnoj svetskoj privredi”. Stoga je taj „sistem u ozbiljnom šoku. Mnoge od njegovih funkcionalnih pretpostavki su zemlje u razvoju dovele u pitanje... Svetski ekonomski sistem je pred rastućim izazovom novih zemalja koje veruju da on ne odgovara najbolje njihovim potrebama... One pozivaju na totalno novi ekonomski poredak, zasnovan na ideologiji i sopstvenom nacionalnom interesu. Cilj je, kao što to stoji sa povećanjem cena nafte – masovna preraspodela svetskog bogatstva”. Ali, potvrđujući spremnost SAD na dijalog sa zemljama u razvoju, Kisindžer je

---

⁹³ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Neki aktuelni aspekti međunarodnih ekonomskih odnosa i politike SAD; Isto. SAD – zemlje u razvoju i nesvrstane zemlje*; AJ, KPR, I-5-b/104–20; AJ, KPR, I-4-c. *Predstojeće zasedanje Generalne skupštine OUN o međunarodnim ekonomskim problemima*; DA MSP RS, 1975, str. pov, f-1, 5. *Pregled najnovijeg razvoja situacije u svetu*

istovremeno i naglašavao da „ovi problemi ekonomskog sistema – hrana, sirovine, energija, predstavljaju osnovni izazov sistemu i osnovni test političke budućnosti sveta. Oni su postali jedna od centralnih briga naše diplomatije”.⁹⁴

Nova američka „strategija prilagođavanja” u suštini predstavljala je svojevrsnu kombinaciju kooperativnosti prema zahtevima zemalja u razvoju i imperativa jačanja aktuelnog sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, bez koga, iz američke vizure, nemaju nikakvu perspektivu ni razvijene zemlje ni zemlje u razvoju. „Spremni smo da razmotrimo realističke predloge, ali smo ubeđeni da siromašnije zemlje imaju najviše koristi od ekspanzivne svetske privrede. Istorija je pokazala da napredak svake zemlje zahteva ekspanziju globalnog prosperiteta. Ovo će biti središte naših napora. Sjedinjene Države su, dalje, za kooperativni pristup... Ne možemo prihvatiti nerealne predloge, ali moramo delovati tako da ojačamo sistem tamo gde on ne funkcioniše dobro. Spremni smo da ojačamo i proširimo međunarodni ekonomski sistem.” U tom smislu, „sadašnji svetski ekonomski sistem je dovoljno prostran da obuhvati dobrobit i potrošača i proizvođača, i bogatih i siromašnih... SAD su spremne da rade na njegovom menjaju. Ali, mora postojati proces uzajamnog prilagođavanja koji štiti interese svih zemalja. Nećemo se potčinuti ucenama blokovskog pritiska ili ideološkoj retorici. Branićemo naše interese. Ali, slušaćemo razumnu debatu i razmotriti produktivne predloge za reformu”.⁹⁵

Zvanični Beograd je u američkoj „strategiji prilagođavanja” video, u stvari, „strategiju odugovlačenja i dobijanja na vremenu”. Smisao takve strategije tumačen je kao nastojanje da se „otupi oštrica” borbe za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka i unese razdor u Pokret nesvrstanosti. Stoga su negativno ocenjene američke optužbe na račun politike zemalja izvoznica nafte da su upravo one politikom visokih cena svojih izvoznih energenata dovele

---

⁹⁴ H. Kissinger, *Strengthening the World Economic Structure*, An Address made before the Kansas City International Relations Council, Kansas City, May 13, 1975, „Department of State Bulletin”, June 2, 1975, p. 713–718 (Dušan Nikoliš, n. d, str. 74–75)

⁹⁵ Kissinger, *Strengthening the World Economic Structure*, p. 715, 718; H. Kissinger, *Constancy and Change in American Foreign Policy*, An Address before Southern Council on International and Public Affairs and the Atlanta Chamber of Commerce, Atlanta, June 23, 1975, „Department of State Bulletin”, July 14, 1975, p. 55 (Dušan Nikoliš, n. d. str. 75)

do ozbiljnog pogoršanja u platnom bilansu ostalih zemalja u razvoju. Iako se Jugoslavija zalagala za formiranje Fonda solidarnosti unutar Grupe 77 kako bi se olakšala izuzetno teška ekonomska situacija u nesvrstanim zemljama, pogođenim četverostrukim povećanjem cena nafte, Tito i njegovi saradnici su istovremeno oštro osuđivali istu ovakvu inicijativu SAD kao pokušaj prebacivanja odgovornosti sa razvijenih industrijskih zemalja na zemlje članice OPEC-a. Naime, Kisindžer je uporno insistirao na tome da se teret od 30 milijardi dolara deficita najsiromašnijih zemalja u razvoju mora ravnomerno podeliti između „starobogatih” (zapadnih država) i „novobogatih” („petrolejskih država”). Takva inicijativa je u jugoslovenskom rukovodstvu tumačena kao pokušaj odbrane stečenih privilegija zapadnih sila i strategija koja bi trebala dovesti do konfrontacije između bogatih i siromašnih nesvrstanih zemalja.⁹⁶

Pa, ipak, u jugoslovenskim političkim krugovima ocenjeno je da aktuelni kooperativniji nastup SAD u vezi sa zahtevima zemalja u razvoju i iskazana spremnost Kisindžera za dijalog po tom pitanju, predstavljaju važnu tekovinu u sklopu težnji za premošćavanjem jaza između Severa i Juga i da sada treba koristiti svaku priliku za proširivanje tog dijaloga kako bi se obezbedilo kasnije usvajanje opšteprihvatljive platforme transformacije postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa.⁹⁷ Važnu ulogu u tom sklopu svakako su imali i ranije pomenuti razgovori Tita i najvišeg jugoslovenskog rukovodstva sa američkim predsednikom Džeraldom Fordom tokom njegove posete Jugoslaviji, avgusta 1975.

Jedno od važnih pitanja koja je američki predsednik razmatrao sa svojim domaćinima bilo je pitanje odnosa razvijenih zemalja i zemalja u razvoju prema korigovanju postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. Pošto je posle susreta Tita i Forda trebalo da se održi Sedmo zasedanje Generalne skupštine UN, posvećeno upravo ovoj problematici, jugoslovenski ministar inostranih poslova Miloš Minić pokrenuo je ovo pitanje ukazujući na sudbonosni značaj tog zasedanja za izlazak i ćorsokaka u koji su zapeli pregovori Severa i Juga. Istakao je da će rezultati Sedmog specijalnog zasedanja u velikoj

---

⁹⁶ DA MSP RS, 1975, PA, SAD, f-119, 48 019. *SAD i problemi energije i ekonomskih odnosa u svetu*; Isto, str. pov, f-1, 5. *Pregled najnovijeg razvoja u svetu*

⁹⁷ AJ, KPR, I-3-a/107-215. *Neki aktuelni aspekti međunarodnih ekonomskih odnosa i politike SAD*

meri zavisiti od spremnosti razvijenih zemalja da izađu u susret zahtevima zemalja u razvoju i nesvrstanih zemalja. U tom kontekstu naglasio je „da će tu Sjedinjene Države igrati ključnu ulogu” i da će „ishod zavisiti u velikoj meri od pozicije Sjedinjenih Država”. Upozorio je svoje sagovornike iz Vašingtona da se katastrofalno ekonomsko stanje u nerazvijenim afroazijskim zemljama tiče celog sveta i da bi tokom oštrih debata, koje će se o tome voditi u Generalnoj skupštini UN, SAD trebale da iskažu više strpljenja, a ne da se drže rezervisano, kao što je to bio slučaj tokom prethodnog, Šestog specijalnog zasedanja svetskog parlamenta.⁹⁸

Predsednik Ford se nije složio sa ovim Minićevim primedbama. Napomenuo je da su SAD permanentno imale „konstruktivan stav” po pitanju saradnje sa zemljama u razvoju, da je politika njegove administracije oduvek bila da pomaže nerazvijenima i da će takav stav ta administracija zadržati i na narednom zasedanju Generalne skupštine. „Sadašnja kriza nije naša krivica. To je zbog ekstremnog povećanja cena nafte. Mi želimo da radimo da izbegnemo katastrofu... Mi smo posvećeni UN. Mi smo ostavili mnogo novca i vremena u toj organizaciji. Ali, ona ne može biti organizovana i kontrolisana od strane blokova.”⁹⁹ Kisindžer se nadovezao na poznate optužbe da za aktuelnu tešku ekonomsku krizu u svetu odgovornost snose zemlje izvoznice nafte, ukazujući na to da se ovde zapravo radi o „ideološkoj konfrontaciji”, o filozofskim raspravama lišenim konkretnog sadržaja i pokušaju da se uspostavi jedan potpuno novi međunarodni ekonomski poredak upravljen direktno protiv interesa zapadnih sila.¹⁰⁰ Međutim, na zadovoljstvo Tita i njegovih sagovornika, s američke strane date su garancije da će SAD zauzeti konstruktivan stav kad je reč o konkretnim predlozima o

⁹⁸ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekscelencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74. *Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975*

⁹⁹ Tu je Ford mislio na „Treći blok” – blok nesvrstanih zemalja koje su jedinstveno nastupale u Ujedinjenim nacijama, zalažući se za radikalnu transformaciju postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, koji je po njima bio skrojen po meri zapadnih sila.

¹⁰⁰ Pri tome Kisindžer je potpuno ignorisao činjenicu da je na Šestom specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN usvojena Deklaracija o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka i posebni Program akcije, kojim su konkretizovane mere u cilju sprovođenja u život ovog projekta.

energiji, sirovinama, finansiranju i razvoju u cilju ublažavanja sve većeg jaza između razvijenog Severa i siromašnog Juga. „Takođe ćemo podržati dijalog potrošači–proizvođači i osećamo da, dok sednica Ujedinjenih nacija može raspravljati o pitanjima politike, možemo da pređemo na konkretne pregovore u tri ili četiri komisije uspostavljene u okviru Energetske konferencije.”¹⁰¹

Da su Sjedinjene Države spremne za razgovor i da ne žele konfrontaciju sa nesvrstanim, Kisindžer je pokušao da predoči svojim domaćinima kroz predlog da na predstojećoj Konferenciji ministara inostranih poslova nesvrstanih zemalja u Limi učestvuje i on lično: „Ja se nudim kao posmatrač. Da li to prihvatate?” Zbunjen ovim predlogom, Minić je objašnjavao da to nije tako jednostavno: „Ne, ne mogu to ja prihvatiti, to treba da zajedno prihvate nesvrstane zemlje, potreban je konsensus.”¹⁰²

Posle Fordove posete Beogradu, a neposredno uoči održavanja Sedmog specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN, od 25. do 30. avgusta 1975, održana je Ministarska konferencija nesvrstanih zemalja u Limi, na kojoj je usvojena zajednička platforma zemalja u razvoju na kojoj je trebalo da se zasnivaju buduće zajedničke akcije tih zemalja u OUN. Na Minićev nastup u Limi očigledno je veliki uticaj imao razgovor sa američkim predsednikom u Beogradu. Insistirajući na „konstruktivnom dijalogu” sa razvijenim zemljama, jugoslovenski ministar inostranih poslova je kao prioritetan pravac delovanja nesvrstanih zemalja označio „borbu za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka koji bi bio zasnovan na ravnopravnosti i uvažavanju legitimnih interesa svih zemalja i rešavanju međunarodnih ekonomskih problema, pre svega razvoja zemalja u razvoju” i borbi za „jačanje jedinstva i međusobne saradnje nesvrstanih zemalja kroz zajedničke programe i akcije, a posebno jačanje solidarnosti i međusobne pomoći u slučajevima opasnosti za bezbednost i nezavisnost pojedinih nesvrstanih zemalja”. U tom duhu, Konferencija u Limi je akcenat stavila na razradu

---

¹⁰¹ AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu*; FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74. *Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975*

¹⁰² AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 3. avgusta 1975. u Beogradu*

čitavog niza mera koje su trebale pomoći nesvrstanim zemljama da se nametnu kao poželjni i važni partneri razvijenom delu sveta i koje su trebale obezbediti zemljama u razvoju što efikasnije uključivanje u međunarodnu podelu rada i međunarodne političke tokove. Posebno mesto u tom sklopu imala je akcija u pravcu kolektivnog oslanjanja na sopstvene snage i formiranja Zajedničkog fonda nesvrstanih zemalja.¹⁰³

Odmah posle završetka Konferencije u Limi, 1. septembra 1975, otpočeo je Plenarni deo Sedmog specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN, posvećenog međunarodnim ekonomskim problemima i pitanjima ekonomskog razvoja. Ovo zasedanje je u velikoj meri bilo u znaku evidentne spremnosti na konstruktivnu saradnju, izraženu kako u nastupu predstavnika razvijenih zemalja, tako i predstavnika zemalja u razvoju. Ta želja da se kroz konstruktivan dijalog dođe do obostrano prihvatljivih rešenja i izbegne konfrontacija karakteristična za ranije pregovore dveju suprotstavljenih grupacija država (posebno naglašena tokom prethodnog, Šestog specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN) – bila je rezultat njihovog obostranog realnijeg i pragmatičnijeg sagledavanja sopstvenih užih interesa.

Nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju konačno su shvatile da ništa ne mogu postići time što će, zahvaljujući svojoj brojčanoj premoći, usvojiti odluke u OUN kojima se protivi malobrojna, ali ekonomski superiorna grupa razvijenih zemalja. Pošto te odluke (odnosno deklaracije), u duhu Povelje UN, nisu imale obavezujući pravni značaj – njihova realizaciji u praksi nije bila mogućna, jer su ih SAD i ostale industrijski razvijene zemlje u celini ignorisale i smatrale recidivom jednog anahronog sistema odlučivanja koji se svodio na „tiraniju većine”. U tom smislu, Deklaracija o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka i Program akcije, usvojeni na Šestom specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN, ostali su samo „mrtvo slovo na papiru” na koje se više niko nije obazirao. Da bi se izbegao sličan epilog pregovora Severa i Juga u OUN, Jugoslavija i jedna manja grupa nesvrstanih zemalja su tokom pripremnih sastanaka nesvrstanih u Dakaru i Alžiru (februara 1975) i Limi (krajem avgusta 1975) uporno insistirale na novoj metodologiji pregovora sa zapadnim silama, koja bi se zasnivala na strpljivom i postepenom usaglašavanju stavova, lišenom ranije sklonosti ka nametanju konačnih i jednostranih rešenja. Iako ovakva formula nije naišla na opštu saglasnost svih nesvrstanih

---

¹⁰³ „Godišnjak 1975”, str. 40

zemalja, ona je ipak generalno predstavljala političku platformu nastupa tih zemalja na Šestom specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN.¹⁰⁴

Spremnost SAD i industrijski razvijenih zemalja za dijalog sa nesvrstanim zemljama takođe je bila motivisana novom percepcijom sopstvenih interesa u sklopu aktuelnih turbulencija u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa prouzrokovanih energetsom krizom. Dalji frontalni i nepomirljiv nastup prema zemljama u razvoju nosio je u sebi opasnost dalje eskalacije energetske krize i novih povećanja cena nafte na svetskom tržištu. Arogantan stav SAD prema zahtevima nesvrstanih zemalja vodio je jačanju kohezije i solidarnosti unutar Pokreta nesvrstanosti i opasnosti međunarodne izolacije SAD, odnosno sužavanju prostora za penetraciju te sile na afroazijskom prostoru u korist njenih konkurenata – SSSR i Kine. Pored toga, procene u Vašingtonu o nezaustavljivosti i neminovnosti procesa transformacije postojećeg svetskog ekonomskog sistema, navodile su američke zvaničnike na zaključak da je bolje da se u taj proces aktivnije uključe i usmeravaju ga prema svojim interesima i koncepcijama. Partnerski odnos prema najuticajnijim nesvrstanim zemljama i spremnost na manje ustupke vodili bi poboljšanju pozicije SAD u nesvrstanom svetu i obezbeđivali bi uslove da se u Pokretu nesvrstanosti ojača podela na umerene i radikalne snage, odnosno na one nesvrstane zemlje koje će se zadovoljiti sitnim američkim koncesijama koje bitno ne dovode u pitanje funkcionisanje svetskog ekonomskog poretka i zemlje koje će i dalje insistirati na radikalnoj izmeni stanja na tom planu.¹⁰⁵

Novi prilaz nesvrstanih zemalja i zapadnih sila pregovorima oko rešavanja nagomilanih ekonomskih problema na Sedmom specijalnom zasedanju Generalne skupštine rezultirao je jednoglasnim usvajanjem Rezolucije (Završnog dokumenta), u kojoj su obuhvaćena sva važnija pitanja međunarodne ekonomske saradnje. Sama činjenica da se ovaj put SAD nisu suprotstavile usvajanju ovakvog dokumenta (za razliku

---

¹⁰⁴ AJ, KPR, I-4-c/2–21. *Predstojeće zasedanje Generalne skupštine OUN o međunarodnim ekonomskim problemima*; Isto. *Sedmo specijalno zasedanje UN*; DA MSP RS, 1975, str. pov, f-1, 5. *Pregled najnovijeg razvoja situacije u svetu*; AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Neki aktuelni aspekti međunarodnih ekonomskih odnosa i politike SAD*; Isto. *SAD – zemlje u razvoju i nesvrstane zemlje*; AJ, KPR, I-5-b/104–20; „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu, 1975“, Beograd 1976, str. 56–58, 402–403

¹⁰⁵ DA MSP RS, 1975, str. pov, f-2, 182. *Sedmo specijalno zasedanje Generalne skupštine UN, Njujork, 1.-16. septembar 1975*

od dokumenata koji su usvojeni na prethodnom Vanrednom zasjedanju Generalne skupštine, 1974. godine) – generalno je ukazivala na njegov veliki ekonomski i politički domašaj. Takav domašaj proizilazio je iz činjenice da razrešenje nijednog bitnijeg pitanja, pokrenuto od strane zemalja u razvoju, nije odbačeno od SAD uz stavljanje onih uobičajenih rezervi i zauzimanja negativnog stava. Naime, u slučajevima kada SAD nisu bile spremne da podrže neke inicijative ovih zemalja, te inicijative u usvojenoj Rezoluciji nisu odbačene ili definisane kao mere u pogledu kojih SAD „imaju ozbiljne rezerve”, već su definisane kao mere koje će biti „predmet budućih proučavanja i razmatranja”. Za veliki broj predloga zemalja u razvoju koje su SAD do tada odlučno odbacivale učinjeni su „prvi koraci ka budućem usaglašavanju gledišta”. U pogledu delimično prihvatljivih predloga, pak, ispoljena je spremnost industrijskih sila za njihovo definitivno razrešenje i konkretizaciju mera koje bi trebalo stoga preduzeti.¹⁰⁶

Međutim, svojevrsna diverzifikacija implementacije usvojenih rešenja ukazivala je na favorizovanje objektivno manje značajnih mera od onih koje bi u bližoj budućnosti bitnije dovodile u pitanje strukturu aktuelnog stanja u međunarodnim ekonomskim odnosima.

U tom smislu, postignut je sporazum o potrebi supstancijalnog povećanja obima finansijskih sredstava i poboljšanja uslova za pružanje pomoći zemljama u razvoju, da tok pritanja tih sredstava mora biti „prihvatljiv”, „neprekidan” i „što sigurniji”. Ovim kvalifikacijama je u suštini prihvaćen „princip automatizma” u pritanju inostranih sredstava u zemlje u razvoju, što su do tada razvijene zemlje odlučno odbijale kao apsolutno neprihvatljivo. Izuzimajući Francusku, koja je tu jedina imala određene rezerve, dogovoreno je da se prihvati kao opšte pravilo da finansijska pomoć ne bude vezana za kupovine u zemljama davaocima pomoći. Potvrđena je obaveza razvijenih zemalja o transferu sredstava u zemlje u razvoju u visini od 1%, odnosno 0,7% njihovog bruto nacionalnog dohotka na ime zvanične, direktne pomoći do kraja dekade. Sjedinjene Države su ovu obavezu preuzele, ali bez preciziranja određenog roka, što je predstavljalo značajan pomak u njihovom stavu, iako je to od nesvrstanih zemalja okarakterisano kao

¹⁰⁶ Isto; AJ, KPR, I-4-c/2–21. *Predstojeće zasjedanje Generalne skupštine OUN o međunarodnim ekonomskim problemima*; Isto. *Sedmo specijalno zasjedanje UN*; DA MSP RS, 1975, str. pov, f-1, 5. *Pregled najnovijeg razvoja situacije u svetu*; AJ, KPR, I-3-a/107–215. *Neki aktuelni aspekti međunarodnih ekonomskih odnosa i politike SAD*; Isto. *SAD – zemlje u razvoju i nesvrstane zemlje*; AJ, KPR, I-5-b/104–20

„razgradnja čitavog koncepta pomoći”. Postignut je dogovor (opet uz rezerve SAD) da uspostavljanje veze između specijalnih prava vučenja i finansiranja razvoja bude integralni deo razmatranja u Međunarodnom monetarnom fondu. Pored toga, doneta je odluka da se važna institucija u borbi zemalja u razvoju za transformaciju postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa – Organizacija ujedinjenih nacija za industrijski razvoj (UNIDO) pretvori u specijalizovanu agenciju OUN. Time je bitno ojačana njena uloga, jer joj je omogućeno samostalno donošenje odluka (ranije je to bio samo pomoćni organ Ekonomskog i socijalnog saveta UN). U Završni dokument, uz opštu saglasnost, uneta je odluka o preferencijalnom tretmanu zemalja u razvoju koji se ne bi zasnivao na reciprocitetu i diskriminaciji i prioritetu rešavanja carinske i necarinske liberalizacije, multilateralnih pregovora sa ključnim međunarodnim instrumentom koji reguliše svetsku trgovinu – GATT-om (General Agreement on Tariffs and Trade – Opšti sporazum o carinama i trgovini). U cilju obezbeđivanja efikasnijeg rešavanja međunarodnih ekonomskih problema i povoljnijeg tretmana zemalja u razvoju u sklopu međunarodne podele rada, doneta je i odluka o formiranju Ad hoc komiteta za restrukturizaciju ekonomsko-socijalnih organa u sistemu UN.¹⁰⁷

Međutim, na Sedmom zasedanju Generalne skupštine UN najslabiji rezultati postignuti su upravo u sferama koje su bile od prioritetnog značaja za razrešenje ekonomskih problema sa kojima su se suočavale nesvrstane zemlje. Naime, SAD su najveće rezerve imale oko pitanja vezanih za korigovanje aktuelnih mehanizama u oblasti međunarodne trgovine – direktnog i indirektnog indeksiranja cena sirovina i primarnih proizvoda (sprečavanja pojave da se efekat porasta cena ovih proizvoda u zemljama u razvoju u potpunosti anulira momentalnim porastom cena industrijskih proizvoda u zapadnim zemljama), pitanje reprogramiranja dugova i tereta prezaduženosti, pitanje većeg pristupa zemalja u razvoju tržištima industrijski razvijenih zemalja i pitanja finansijske saradnje i nužnih mera koje bi vodile monetarnoj reformi aktuelnog sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. Što se tiče indeksiranja cena sirovina i primarnih proizvoda, odnosno njihovog vezivanja za porast cena industrijskih proizvoda, stav SAD je bio da bi takva mera predstavljala ozbiljnu inflacionu opasnost po razvijene zemlje. Oslobođanje od dužničkih obaveza velikog broja zemalja u raz-

---

¹⁰⁷ AJ, KPR, I-4-c/2–21. *Sedmo specijalno zasedanje UN*

voju, pak, SAD su okarakterisale kao isuviše veliko budžetsko opterećenje, a veći pristup tih zemalja tržištima industrijski razvijenih zemalja i liberalizacija prenosa tehnologija – kao opasnost po povećanje nezaposlenosti.¹⁰⁸

Pa, ipak, u političkim krugovima u Beogradu pozitivno je ocenjen nastup SAD na Sedmom specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN. Bez obzira na pomenute američke rezerve, uočeno je da SAD tu nisu kategorično odbacile inicijative nesvrstanih zemalja, već su se založile za dalje usaglašavanje stavova u tom sklopu, uz napomenu da se tako ozbiljna pitanja ne mogu u kratkom roku razrešiti, već da treba da budu tema dugoročnog procesa razmatranja, lišenog bilo kakvog jednostranog nametanja krajnjih rešenja. Stoga su jugoslovenski zvaničnici procenjivali da su Amerikanci konačno otvorili vrata ozbiljnom dijalogu između Severa i Juga i ispoljili spremnost za postupnim modifikacijama u sferi ekonomskih odnosa između do tada dveju suprotstavljenih grupa zemalja. Naravno, granicu te kooperativnosti predstavljao je imperativ očuvanja postojećeg međunarodnog poretka skrojenog prema interesima razvijenih zemalja.¹⁰⁹

S američke strane, opet, ispoljeno je zadovoljstvo prilikom Jugoslavije ekonomskoj problematici na Specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN i govorom jugoslovenskog ministra inostranih poslova Miloša Minića, u kome je on stavio akcenat na postepenom usaglašavanju stavova zemalja u razvoju i razvijenih zemalja i time posredno ukazao na neodrživost mehanizma nametanja jednostranih odluka kroz mehanizam nadglasavanja. Sasvim suprotno, Minić je insistirao na tezi da se ništa ne može rešiti preko noći, tokom jednog zasedanja Generalne skupštine UN, već u sklopu jednog dugog procesa pregovaranja i iznalaženja obostrano prihvatljivih kompromisa. „Želim da istaknem da su nesvrstane zemlje, među kojima i moja zemlja, stalno ukazivale, a naročito od Četvrte alžirske konferencije šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja, na neophodnost da se otvoreni problemi ne rešavaju konferencijama, već pregovorima i sporazumevanjem, na osnovu stvarne ravnopravnosti.”¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Isto

¹⁰⁹ AJ, KPR, I-5-c/29. *Tok dosadašnje debate Zasedanja Generalne skupštine UN*; AJ, KPR, I-4-c/2–21. *Sedmo specijalno zasedanje UN*; AJ, KPR, I-5-b/104–20.

¹¹⁰ *Govor Miloša Minića na VII specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN* („Borba”, 4. septembar 1975)

U Vašingtonu je pažljivo analiziran nastup jugoslovenske delegacije na Sedmom specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN i ocenjeno je da je njen ton „odmeren, prihvatljiv i konstruktivan”. U Stejt departmentu su, inače, delili sve nesvrstane zemlje na „radikalne i antiamerički nastrojene” i na „umerene” (zemlje koje su pokušavale da iznađu prihvatljive kompromise sa Zapadom, adekvatne aktuelnom stanju u međunarodnim odnosima). Taj selektivan prilaz nesvrstanim zemljama preuzela je i američka štampa. U tom smislu, „Njujork tajms” svrstao je Alžir i Jugoslaviju u „suprotne tabore među nesvrstanim zemljama” iznevši gledište „da se Jugoslavija protivi ekstremističkim stavovima Alžira”.¹¹¹ Svoje zadovoljstvo nastupom Jugoslavije izrazio je i Kisindžer, tokom razgovora sa Minićem u Njujorku, 25. septembra 1975. Pošto je naglasio da „Jugoslavija poslednjih meseci zauzima mnogo realnije stavove”, američki državni sekretar je istakao da je veoma korisno to što Jugoslavija „dobro poznaje problematiku zemalja u razvoju”, a istovremeno je „bliska i razumevanju razvijenih zemalja”.¹¹²

U duhu ispoljene kooperativnosti SAD prema zahtevima zemalja u razvoju u pogledu manjih korekcija aktuelnog sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, američka delegacija podržala je pojedine inicijative Jugoslavije i grupe nesvrstanih zemalja na XXX redovnom zasedanju Generalne skupštine UN, koje je započelo sa radom 16. septembra, dakle, istog dana kada je završeno Sedmo specijalno zasedanje Generalne skupštine UN. Od pomenutih inicijativa poseban značaj je imala jugoslovenska inicijativa da se na predstojećoj Pariskoj konferenciji o međunarodnoj ekonomskoj saradnji ne razmatraju samo problemi vezani za energiju (odnosno pitanje cena nafte), nego i širi krug pitanja koja bi obuhvatala problem cena primarnih proizvoda i sirovina u sklopu razmene sa industrijski razvijenim zemljama (problem „makaza cena”), monetarna pitanja i problem ubrzanog ekonomskog razvoja zemalja u razvoju.¹¹³

---

¹¹¹ AJ, KPR, I-4-c/2–21. *Sedmo specijalno zasedanje UN. Reagovanje na naš istup*

¹¹² DA MSP RS, 1975, str. pov, f-3, 210. *Zapisnik iz razgovora M. Minić – H. Kisindžer, državni sekretar inostranih poslova SAD, 25. septembar 1975*; AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Izveštaj o radnoj poseti potpredsednika SIV-a i Saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića Vašingtonu i razgovorima sa državnim sekretarom H. Kisindžerom 25. septembra 1975.*

¹¹³ AJ, KPR, I-4-c/2–21. *Trideseto redovno zasedanje Generalne skupštine UN*

U duhu pomenute jugoslovenske inicijative, na Pariskoj konferenciji o međunarodnoj ekonomskoj saradnji, održanoj decembra 1975. godine, u cilju očuvanja kontinuiteta rada tog skupa, formirane su četiri komisije: Komisija za energiju, Komisija za sirovine, Komisija za razvoj i Komisija za finansije. Time su stvoreni stabilni institucionalni okviri za kontinuirani dijalog na relaciji Sever–Jug.¹¹⁴

Godine koje su usledile posle Pariske konferencije označile su jednu novu eru u istoriji međunarodnih odnosa. Nastupalo je vreme kada su za nesvrstane zemlje veću opasnost predstavljali njihovi neposredni susedi nego blokovske grupacije; vreme kada se velike sile sve više nameću kao pokretači i nosioci čitavog niza pozitivnih inicijativa i miroljubivih akcija i praktično postaju glavni zagovornici pregovora i sporazuma o ključnim međunarodnim pitanjima, a konfrontacija Istok–Zapad, uporedo sa razgradnjom bipolarne strukture međunarodne zajednice, postepeno gubi svoj raniji značaj i ustupa mesto konfrontaciji Sever–Jug. Takođe, to je bio početak mirnijeg razdoblja, kada afroazijski prostor nije više bio poprište burnih antikolonijalnih revolucija i kada je proces dekolonizacije praktično priveden kraju. U takvim izmenjenim međunarodnim okolnostima, prioriteti jugoslovenske politike nesvrstanosti, a i većine članica Pokreta nesvrstanosti, okrenuti su sasvim novim globalnim ciljevima. Akcenat se sada stavlja na razradu čitavog niza mera koje su trebale pomoći nesvrstanim zemljama da se nametnu kao poželjni i važni partneri razvijenom delu sveta i koje su trebale obezbediti zemljama u razvoju što efikasnije uključivanje u međunarodnu podelu rada i međunarodne političke tokove. Da bi se to ostvarilo u praksi i da ne bi, kao što je to do tada bio slučaj, sve ostalo „samo mrtvo slovo na papiru”, u Beogradu je definisana nova strategija realizacije ekonomskog programa nesvrstanih zemalja. Radi se, u stvari, o novom prilazu razvijenim zemljama čije je težište sada bilo prebačeno sa konfrontacije na kooperaciju. Žestoke optužbe ustupile su mesto dijalogu, a ultimativni zahtevi zamenjeni su konstruktivnim inicijativama. Takva strategija modernizacije i osavremenjivanja programa nesvrstanih zemalja – po analogiji sa nastojanjima sovjetskog lidera Gorbačova da se prilagodi duhu vremena i uhvati korak s njime – kasnije je na Zapadu nazvana „Perestrojka Pokreta nesvrstanosti”.

---

¹¹⁴ M. Dromnjak, *Pariski pregovori*, „Međunarodna politika”, br. 619, Beograd 1976; „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu. 1975”, Beograd 1976, str. 57 i 173

Ironijom sudbine, taj koncept nesvrstanih, koji je velikim delom bio rezultat brojnih jugoslovenskih inicijativa i akcija unutar pokreta, dobio je svoju konačnu fizionomiju tek na Konferenciji šefova država i vlada nesvrstanih zemalja u Beogradu, septembra 1989, neposredno uoči raspada jugoslovenske države. Tako je vreme kada je Jugoslavija nestala sa političke karte sveta, ujedno bilo i vreme kada će se kao glavni prioritet Pokreta nesvrstanih nametnuti borba za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka.

EPILOG KRIZE NA BLISKOM ISTOKU

Mesec dana posle Titovog susreta sa Fordom, 4. septembra 1975. godine, američka politika „korak po korak”, koja je s nepoverenjem praćena iz Beograda, rezultirala je potpisivanjem novog Sporazuma Egipta i Izraela o razdvajanju i dezangažovanju vojnih snaga na Sinaju.¹¹⁵ Tim sporazumom je, do daljnjeg, otklonjena opasnost novog oružanog sukoba između ova dva ključna aktera i dva glavna suparnika u sklopu bliskoistočne krize.

Sadržina sporazuma objavljena je 1. septembra 1975, a tri dana kasnije su vojni predstavnici SAD, Izraela i Egipta, uz predsedavanje komandanta vanrednih snaga Ujedinjenih nacija na Golanskoj visoravni i Sinaju, generala Ensija Silasvuoa, potpisali u Ženevi pet dokumenata kojima je precizno regulisana ova materija. Egipat i Izrael su se obavezali da će ubuduće sve svoje sporove rešavati isključivo mirnim putem, bez upotrebe sile (što se kosilo sa dogovorom Egipta i arapskih zemalja da nema pomirenja sa Izraelom dok on ne povuče svoje trupe sa svih okupiranih arapskih teritorija).¹¹⁶

Sporazumom je predviđeno povlačenje Izraelaca preko planinskog lanca koji se prostire od severa prema jugu kroz Sinajsku pustinju, s tim da se koridor na kome se nalaze vanredne snage UN pomeri u tom pravcu. Pored toga, Izrael se obavezao da preda Egiptu i važna naftonosna polja Abu Rodeis i Res Sudar, koja su bila od sudbonosnog

---

¹¹⁵ Početkom prethodne godine, 18. januara, u cilju sprečavanja dalje eskalacije sukoba na Bliskom istoku, potpisan je Egipatsko-izraelski sporazum o dezangažovanju i razdvajanju njihovih trupa u oblasti Sueckog kanala.

¹¹⁶ „Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu, 1975”, Beograd 1976, str. 181–185; 403–404

značaja za egipatsku privredu. Potpuno povlačenje Izraela sa Sinaja (Izrael je i dalje zadržao kontrolu na dve trećine Sinajskog poluostrva) trebalo je da bude ostvareno u roku od pet meseci. Međutim, sada se napetost u arapsko-izraelskom konfliktu pojačala na granici prema Siriji, Golanskoj visoravni i Zapadnoj obali Jordana.¹¹⁷

Sporazum Egipta i Izraela je stavio jugoslovensko rukovodstvo na velike muke, jer je svako eksplicitnije izjašnjavanje o njegovim dobrim i lošim stranama nosilo u sebi opasnost pogoršanja odnosa ili sa Egiptom ili sa pojedinim arapskim državama, koje su ga okarakterisale kao „izdaju” i akt koji nanosi ogromnu štetu međuarapskom jedinstvu. Pa, ipak, Jugoslavija je ocenila da je Egipat snosio najveći deo tereta rata i da je zato njegovo legitimno pravo da pristupi rešavanju bliskoistočne krize u skladu sa sopstvenim nacionalnim interesima. Sporazum Egipta i Izraela je u Beogradu naišao na pozitivnu reakciju. U izjavi predstavnika jugoslovenskog Ministarstva inostranih poslova, 5. septembra, ocenjen je kao „značajan momenat” u prevazilaženju dotadašnjeg stanja „ni rat, ni mir” i kao „pozitivan korak” ukoliko podstiče napore ka trajnom i pravednom rešenju krize na Bliskom istoku. Nastojeći da se ne zameri arapskim zemljama koje nisu odobravale ovaj potez Egipta (Sirija, Jordan, Irak, Alžir), jugoslovensko rukovodstvo je, istovremeno, naglašavalo da će stvarna vrednost sporazuma i definitivni sud o njemu zavisiti od toga da li će uskoro uslediti drugi slični koraci, posebno dezangažovanje na Golanu i stvaranje uslova za povlačenje Izraela sa svih okupiranih teritorija i ostvarivanje prava palestinskog naroda na sopstvenu državu.¹¹⁸

U Vašingtonu su pozitivno ocenili reakciju jugoslovenskih zvaničnika na potpisivanje Egipatsko-izraelskog sporazuma. U tom duhu je bilo intonirano i pismo predsednika Forda Titu, 18. septembra 1975. godine: „Sa zadovoljstvom sam primio vest da je zvanični predstavnik Vaše Vlade ocenio novi privremeni egipatsko-izraelski sporazum kao 'pozitivan korak i značajan trenutak za razvoj situacije na Bliskom istoku'. Cenim ovakvu ocenu, gospodine predsedniče i znam da i Vi u ovom sporazumu vidite, kao i ja, put ka pravednom i trajnom miru za sve zemlje i narode na Bliskom istoku. Ovaj sporazum treba da bude praćen stalnim naporima u cilju postizanja napretka na drugim

---

¹¹⁷ Tekst Sporazuma je objavljen u „Borbi” od 4. septembra 1975. godine

¹¹⁸ Izjava predstavnika SSIP-a povodom Sporazuma na Sinaju („Borba”, 5. septembar 1975)

frontovima, uključujući napore da se pokrenu pregovori između Sirije i Izraela." Izražavajući istovremeno i svoje žaljenje što su „neki pokušali da oklevetaju ono što je ostvareno sporazumom” (mислеći na arapske zemlje koje su taj sporazum okarakterisale kao „izdaju”) – Ford se obratio Titu: „Bio bih Vam duboko zahvalan da drugima prenesete Vašu mudrost i savet u tom pogledu, naročito rukovodiocima zemalja kao što su Irak i Alžir, čiji se glas veoma sluša u arapskom svetu. Vaša podrška bi sada mogla predstavljati važan doprinos da se očuva odvijanje mirovnog procesa.”¹¹⁹

U političkim krugovima u Beogradu ispoljena je spremnost da se izađe u susret zahtevu predsednika Forda koji se odnosio na jugoslovensku podršku realizaciji Egipatsko-izraelskog sporazuma u sklopu kontakata sa arapskim liderima. Ali, istovremeno, ispoljeno je i određeno nezadovoljstvo što je Ford u svom pismu Titu akcenat stavio na pozitivnu odrednicu jugoslovenskog stava prema tom sporazumu, a svesno ignorisao napomenu da sporazum može biti pozitivan korak u rešavanju bliskoistočne krize samo ukoliko on predstavlja uvod u naredne koraka na tom planu: sporazum Izraela sa Sirijom i pregovore Izraela sa predstavnicima Palestinske oslobodilačke organizacije oko uspostavljanja nezavisne palestinske države.¹²⁰

Dobra prilika da se još jednom precizira jugoslovenski stav prema ovom pitanju ukazala se pošto je, 25. septembra 1975. godine, kao što je ranije napomenuto, na inicijativu Stejt departmenta, organizovana poseta Miloša Minića Vašingtonu i razgovor sa Kisindžerom. Tokom razgovora dvojice ministara inostranih poslova obostrano je izražena saglasnost o nužnosti nastavljanja arapsko-izraelskog dijaloga i opasnosti zadržavanja statusa kvo na prostoru Bliskog istoka. Minić je izložio stav Jugoslavije „da, ako ne bi došlo do inicijative za pregovore sa Sirijom vrlo brzo i ako se ne bi pronašla bilo kakva formula za otvaranje neke perspektive Palestincima – situacija bi mogla postati još gora nego što je sada”. U tom slučaju, po Miniću, postojala bi velika opasnost „da se novi izraelsko-egipatski sporazum o dezangažovanju sruši iznutra i spolja”. Kisindžer se složio sa ovom konstatacijom i obavestio Minića da su SAD pokrenule akciju da već početkom novembra otpočnu pregovori Izraela i Sirije oko potpisivanja sporazuma o dezangažovanju i

---

¹¹⁹ AJ, KPR, I-1/1124. *Poruka Predsednika SAD Džeralda Forda - Predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 18. septembar 1975. godine*

¹²⁰ AJ; AJ, KPR; I-5-c/29. *Pregled depeša jugoslovenskih predstavništava iz inostranstva, Vašington, br. 1390, 1490*

razdvajanju snaga na Golanskoj visoravni. Ali, pre toga moraju razgovarati sa Izraelcima i zato su pozvali izraelskog premijera Isaka Rabina (Yitzhak Rabin) da dođe u Vašington. Što se pregovora sa Palestincima tiče, Kisindžer je napomenuo „da o tome ne može da zauzme zvaničan stav”, ali da je „sigurno da se u nedogled ne mogu ignorisati Palestinci” i „da je problem Palestinaca – problem vremena”.¹²¹

Ono što je Miniću očigledno poprilično zasmetalo tokom razgovora sa Kisindžerom, bila je sklonost njegovog sagovornika da uporno potencira i preuveličava ulogu SAD u sklopu mirovnih inicijativa na Bliskom istoku i da predstavlja svoju državu kao jedinog aktera na međunarodnom planu koji može doprineti iznalaženju „trajnog i pravednog” rešenja bliskoistočne drame. Iako je s jugoslovenske strane pozitivno ocenjeno posredovanje SAD između sukobljenih strana, uporno je isticana i negativna uloga ove supersile u arapsko-izraelskoj konfrontaciji. Jugoslovensko rukovodstvo je smatralo da su SAD svojom ogromnom vojnom i političkom podrškom Izraelu omogućile toj državi da prkosi naporima međunarodne zajednice i brojnim odlukama UN u kojima se insistiralo na hitnom povlačenju izraelskih trupa sa okupiranih arapskih teritorija. Minić je ukazao Kisindžeru na potrebu da se u rešavanje bliskoistočne krize, pored SAD, uključe i drugi važni međunarodni akteri. Napomenuo je „da smo mi želeli da i nesvrstane zemlje preko svojih predstavnika učestvuju na konferencijama gde se rešavaju pitanja Bliskog istoka”. Interesovalo ga je zašto se SAD suprotstavljaju inicijativi SSSR da se u Ženevi održi konferencija o Bliskom istoku na kojoj bi aktivno učestvovala i ova druga supersila i sve zainteresovane arapske države, kao i predstavnici palestinskog naroda. Kisindžer je objasnio da bi Izraelci odbili da učestvuju na takvom skupu (zbog prisustva Palestinaca) i da bi on samim tim bio osuđen na neuspeh. Prednost je davao „neformalnim sastancima”, objašnjavajući „da je problem Ženevske konferencije taj, što ako dođe do ćorsokaka, to će se pretvoriti u 'gnojnu ranu', a kod neformalnih sastanaka može se reći da će trajati pet dana, mogu da se vode na raznim učesnicima na jedan kreativniji način, dok Ženevska konferencija ima ograničenu listu”. Neformalnim sastancima bi bio

¹²¹ AJ, KPR, I-5-b/104–20. *Izveštaj o radnoj poseti potpredsednika SIV-a i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića Vašingtonu i razgovorima sa državnim sekretarom H. Kisindžerom 25. septembra 1975*; DA MSP RS, 1975, str. pov, f-3, 210. *Zapisnik iz razgovora M. Minić-H. Kisindžer, državni sekretar inostranih poslova SAD, 25. septembar 1975.*

obuhvaćen širi broj učesnika i u tom kontekstu se „razmišlja i o kontaktima sa PLO”.¹²²

Posle razgovora dvojice ministara inostranih poslova u Vašingtonu, 13. oktobra, Tito je odgovorio na pismo predsednika Forda, koje mu je ovaj uputio još 18. septembra. U Titovoj poruci su još eksplicitnije naglašene razlike u stavu Jugoslavije i SAD oko modaliteta rešavanja bliskoistočne krize. Naime, Tito je, kao i Minić, deklarativno podržao potpisivanje Egipatsko-izraelskog sporazuma, ali je u prvi plan istakao njegovu negativnu stranu. Taj sporazum je okarakterisao kao akt koji doprinosi jačanju međunarodne pozicije Izraela u odnosu na arapske zemlje, čiji su zajednički front i jedinstvo sada oslabljeni. Po Titu, upravo „jedinstvo arapskih naroda predstavlja jedan od najbitnijih faktora u postizanju pravednog mira i nastavljanju sadašnjeg procesa miroljubivog rješavanja krize”, a „nepopustljiv stav Izraela – najvažniju prepreku ka miru”.¹²³

Stalno ističući da izuzetno ceni „zalaganje i doprinos” američkog predsednika rešavanju bliskoistočne krize i navodnu saglasnost u stavovima Jugoslavije i SAD po tom pitanju, Tito je u svom pismu, zapravo, izražavao svoj pesimizam kad je reč o mogućnosti da se primenom „američke formule” eliminiše ovo žarište svetske krize. U tom smislu, napomenuo je da „razvoj novonastale situacije i pored postignutih rezultata i dalje krije u sebi mnoge neizvjesnosti i opasnosti koje mogu da ugroze mir, ako u najkraćem roku ne uslijede novi koraci, koji bi trebalo da osiguraju povlačenje Izraela sa svih teritorija okupiranih 1967. godine i ostvarenje legitimnih nacionalnih prava arapskog naroda Palestine, uključujući i pravo na stvaranje nacionalne države. Samo tim putem će se osigurati nezavisnost i bezbjednost svih država i naroda ovog regiona”.¹²⁴

Suprotstavljajući se „parcijalnim rešenjima” i potiskivanju Jugoslavije, Sovjetskog Saveza, involviranih arapskih država i Pokreta nesvrstanosti na marginu procesa rešavanja bliskoistočne krize, Tito je na kraju svog pisma istakao: „Istovremeno, želim Vas uvjeriti da će i SFR Jugoslavija, u okviru svojih mogućnosti, nastaviti sa naporima u pravcu ubrzanja kretanja ka cjelovitom rješenju ovog problema.

---

¹²² Isto

¹²³ AJ, KPR, I-1/1124. *Poruka Predsednika Republike Josipa Broza Tita – Predsedniku SAD Džeraldū Fordu, 13. oktobar 1975. godine*

¹²⁴ Isto

Smatramo, takođe, da ozbiljnost i neizvjesnost razvoja situacije na Bliskom istoku zahtijeva svestrano angažovanje cijele međunarodne zajednice, a prije svega neposredno angažovanih zemalja u rješavanju krize kako bi se izbjegla eventualna nova ratna opasnost i da se ne bi ponovo iznevjerile nade napaćenih naroda ovog regiona.”¹²⁵

U neku ruku, moglo bi se reći da su Titova strahovanja zbog mogućeg nepovoljnog epiloga aktuelne američke strategije rešavanja bliskoistočne krize, bila potvrđena daljom eskalacijom arapsko-izraelske konfrontacije, koja je usledila ubrzo posle ove razmene gledišta jugoslovenskog i američkog predsednika. Pregovori između Sirije i Izraela, koje su Amerikanci pokušali da iniciraju, propali su zbog dramatične eskalacije građanskog rata u Libanu i zbog kasnije direktne intervencije sirijske armije u toj državi i to na strani hrišćanske milicije, a protiv Palestinaca i muslimanske frakcije.

Takav obrt dodatno je iskomplikovao situaciju na Bliskom istoku i negativno uticao na i inače sve izraženije nejedinstvo unutar arapskog sveta. Svi naponi u pravcu celovitijeg rešavanja krize na Bliskom istoku su blokirani, mogućnosti za održavanje Ženevske konferencije, na kojoj bi učestvovala sve zainteresovane strane i obe supersile – krajnje sužene, a izgledi za uspešan ishod dotadašnje američke strategije „korak po korak” – minimalni.

Jugoslavija je pružala punu podršku odlukama Arapske lige o obustavljanju sukoba u Libanu i upućivanju arapskih mirovnih snaga u tu zemlju, smatrajući to „početnim korakom u smirivanju krizne situacije i stvaranju povoljne atmosfere za pregovore među libanskim snagama u sukobu”. U Beogradu su, ipak, smatrali da je sve to nedovoljno i da aktuelna situacija nameće potrebu ulaganja „mnogo većih napora” arapskih zemalja radi postizanja pune efikasnosti arapske akcije.¹²⁶ U svom pismu Jaseru Arafatu, Tito se založio za što brže prevazilaženje sukoba između Sirije i Palestinske oslobodilačke organizacije na liniji usaglašavanja stavova i zajedničkog programa i upozorio palestinskog lidera da „PLO treba da učini veće napore u tom pravcu”. Istovremeno, istakao je neophodnost arapskog jedinstva i jačanja jedinstva unutar palestinskih redova.¹²⁷

---

¹²⁵ Isto

¹²⁶ AJ, KPR, I-3-a/106–21. *Situacija u Libanu*

¹²⁷ Isto

Tito i njegovi sledbenici su ispoljavali sve veće nezadovoljstvo politikom koju su vodili njihovi arapski saveznici iz Pokreta nesvrstanosti. Sirija je izvršila agresiju na Liban; Maroko je zbog nasilnog suprotstavljanja nacional-oslobodilačkim težnjama naroda Zapadne Sahare ušao u sukob sa Alžiirom; spor između Egipta i Sirije oko Sinajskog sporazuma poprimao je zabrinjavajuće razmere; Libija je ulazila istovremeno u sve veću konfrontaciju sa Egiptom i Tunisom, a Sirija sa Irakom. Iako su dve supersile stajale iza većine ovih sporova, sve više se činilo da nesvrstanim zemljama ne preći više direktna opasnost od blokova, nego od njihovih neposrednih suseda i saveznika iz Pokreta nesvrstanosti.¹²⁸

U jugoslovenskim političkim krugovima se strahovalo da će afroazijski svet „okrenuti leđa” politici nesvrstanosti i, poput Egipta, oslonac tražiti u nekoj od dveju supersila. Uočeno je da egipatski i sirijski zvaničnici, kao i štampa u ovim zemljama, više uopšte ne pominju politiku nesvrstanosti. Egipat je svojevremeno pretvorio svoju luku Aleksandriju u sovjetsku pomorsku vojnu bazu, a slična je bila situacija i sa sirijskom lukom Latakijom. Doduše, tokom 1975. egipatska vlada je raskinula vojni aranžman sa Sovjetima, ali u korist svog novog saveznika – SAD. U Beogradu je zapaženo da se uporedo sa promenom spoljnopolitičke orijentacije u Egiptu odvijaju i krupne promene na unutrašnjem planu – „napušta se socijalizam i ide se ka kapitalizmu”, „širi se jaz između bogatih i siromašnih”, sve je dominantniji „ofanzivan nastup buržoasko-veleposedničkih snaga”.¹²⁹

U postojećoj situaciji, posle neuspelog pokušaja na Ministarskoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Limi, avgusta 1975, da se formira posebno telo u okviru Pokreta nesvrstanosti za Bliski istok, Jugoslavija je svoje napore usmerene na revitalizaciju zajedničkih akcija nesvrstanih zemalja u međunarodnim odnosima, kanalisala na sastanke posvećene pripremama za Samit ovih zemalja, koji je trebao da se naredne godine održi u Kolombu, prestonici Šri Lanke. I ovaj put se pokazalo da je dalja sudbina heterogenog i nejedinstvenog Pokreta nesvrstanosti u velikoj meri zavisila od Titove sposobnosti da svoje afroazijske i latinoameričke saveznike ubedi da je i u novoj konstelaciji snaga u svetu, laviranje između blokova daleko isplativije od direktnog kretanja u njihovoj orbiti.

---

¹²⁸ AJ, KPR, I-3-a/121–74. *Kriza na Bliskom istoku*

¹²⁹ Isto

Inače, pregovori Sadata sa Amerikancima i Izraelcima, uprkos protivljenju većine arapskih zemalja, nastavljani su tokom 1976. i 1977. godine. Mirovni sporazum između Izraela i Egipta zaključen je konačno 17. septembra 1978. godine u Kemp Dejvidu, uz posredovanje predsednika Džimija Kartera. Ali, to je ujedno bilo i vreme kada postepeno dolazi do gašenja bipolarnog detanta i kada se ispoljava sve agresivniji nastup nove američke administracije prema Sovjetskom Savezu. Tokom ovog novog razdoblja međunarodnih odnosa, Sjedinjene Države su bitno promenile i svoj prilaz politici i Pokretu nesvrstanosti. Podvajajući nesvrstane zemlje na prosovjetske, prokineske i proameričke, Karterova administracija je pokušala da izazove podele i konfrontacije u Pokretu nesvrstanosti čiji bi krajnji cilj bilo, zapravo, razbijanje pokreta i paralisanje zajedničkih akcija nesvrstanih zemalja u Ujedinjenim nacijama i u široj sferi međunarodnih odnosa. U takvoj situaciji ozbiljno je ugrožen do tada relativno pozitivan trend unapređenja jugoslovensko-američke saradnje, karakterističan za završnu fazu arapsko-izraelskog rata. Kulminaciju takvog negativnog obrta predstavljao je momenat kada je američki ambasador Lorens Silberman proglašen nepoželjnim u Jugoslaviji i potom, tokom leta 1977. godine, povučen iz Beograda.

REGISTAR LIČNIH IMENA

- Albert Karl 211
Ali Ahmed 159
Aljende Salvador 12, 13, 58, 62, 63, 64, 65, 66
Andropov Jurij 96, 107
Arafat Jaser 153, 274
Asad Hafez el 91, 153, 159, 160, 163, 164, 180
- Bak Erl 223, 227**
Bandaranaike Sirimavo 155,180
Barišić Miroslav 42
Bejker Džejms 231, 232
Belovski Dimče 211, 246
Bijedić Džemal 6,35, 159,161, 201, 211, 218, 222–229, 231, 234, 239, 240, 243
Birendra Bir Bikram 180
Brežnjev Leonid Iljič 10, 27, 37, 38, 39,47, 80, 82, 84, 88, 90, 91–97, 139, 156, 195
Brežnjev 210
Braj Čarls 42
Brajković Anđelko 42
Bulajić Milan 44, 230
Bumedijen Huari 80, 92, 93, 124, 154, 156, 245
- Crvenkovski Krsto 51**
- Čolaković Rodoljub 51
Ču En Laj 139
Dajan Moše 151, 157
Dejvis 44
Denktaš Rauf 135, 138, 149
Dent Frederik 124, 218, 223, 227
Dolanc Stane 20, 21, 22
Dolničar Ivan 25
- Džonson Ričard 27, 40, 49, 51, 230**
Džekson 105, 213
- Eban Abe 151**
- Egnju Spiro 103
Elsvort Robert 125
Engels Fridrih 91
- Ford Džerald 68, 103, 105, 106, 127, 139, 143, 162, 167, 168, 192–195, 196–198, 203, 204, 211–213, 216, 218, 220, 222–229, 234, 235, 237–257, 259–261, 269–271, 273
Franko Francisko 240
Funset Robert 229
- Gadafi Moamer 159, 176**
Gandi Indira 180
Goldman Naom 163, 164
Gizikos 135
Granfil Toma 26, 27, 40, 44,59, 64–67, 71, 72, 74, 116, 121, 143,147,193, 195, 196, 200, 204–207, 219–223, 230–233, 246
Grečko Andrej Antonovič 154
Gromiko Andrej 90, 151
- Hartman Artur 143**
Husein Bin Talal 152, 153, 158, 159, 163
Husein Sadam 159
- Ingersol Robert 223, 226**
- Kadijević Veljko 25**
Karamanlis Konstantinos 130, 135, 145
Kardelj Edvard 159, 161, 185, 243, 244, 253
Karter Džimi 216, 276
Kejsi Viljem 218, 223, 227
Kenedi Edvard 105, 173, 174
Kisindžer Henri 8, 48, 52, 59, 60, 62, 66–68, 70, 71, 91, 93, 99, 100–102, 105, 106, 111, 122–125,143–145, 147–149, 151, 153, 154, 156–158, 161–165, 167, 168, 182, 188–191,

-
- 193, 195–198–202, 204, 211–214, 216, 217, 220, 223, 234, 238, 239, 243–246, 248, 249, 251, 252, 256, 257, 259–261, 267, 271, 272
Kleridis Glifkos 135, 138, 149
Koks Edvard 51
Kosigin Aleksej 84, 86–89, 92
- Lajl R. 172
Lalović Miloš 41
Le Duk To 48, 52
Lenjin Vladimir Iljič 85, 91
Lin Džejms 223, 227
Lobdel H. 125
Lon Nol 246
- Makarios 13, 101, 129–133, 135, 136, 138, 142–150, 159, 161
Makedonski Aleksandar 110
Maknamara Robert 227
Malkolm Tun 20–22, 41, 54–58, 66, 67, 72–76, 80, 81, 111, 116, 117, 121, 125, 132, 137–139, 144, 154, 156, 181, 182, 200, 211, 218, 223, 234, 246, 275
Marks Karl 91, 184, 185, 198
Meir Golda 69, 151, 163,
Mendeljevič 120
Mensfeld 105
Mihajlov Mihajlo 220, 221
Minić Miloš 54–60, 66–68, 71, 99–102, 11, 122–125, 127, 128, 132, 133, 135–139, 144, 145, 147, 161, 188, 189, 211, 214, 244, 245, 250, 251, 259–261, 266, 267, 271, 273
Moro Aldo 127, 128
Mojsov Lazar 56, 57, 144, 223
- Naser Gamal Abdel 91
Nikson Ričard 7, 10, 26, 27, 30, 32–39, 41, 48–51, 53, 60, 69, 70, 77–80, 91, 93, 99, 100, 102–105, 120, 122, 124, 162, 165, 176, 193, 216, 226, 238, 245, 246, 255
Nikson Triša 51
Nuiru Hedi 159
- Petrić Jakša 21, 66–68, 72–76, 116, 117, 140, 172, 181, 182, 203
Podgorni Nikolaj Viktorovič 84
Popović Vladimir 171
- Raš Kenet 125
Rahman Mudžibur 180
Roberts E. 25
Rodžers Vilijem 32, 33, 35–41, 43
Rokfeler senator 105
Rolović Vladimir 42
Rumor Marijan 128
- Sadat Anvar el 70, 71, 91, 93, 153, 156, 157, 159, 163, 164, 240, 276
Sajmon Viljem 212
Skali Džon 202, 203
Silberman Lorens 211, 215, 234, 246, 276
Skoukroft Brent 212
Smole Janko 223, 228
Stabler Vels 116, 121
Stivenson Adlaj 172, 173
Stambolić Petar 234
Stosel Volter 59, 64–67, 74
Sulcberger Sajrus 142
- Šlezindžer Džejms 105, 197, 212, 213
- Tepavac Mirko 21, 35, 36, 43, 46
Tije Ngujen Van 34, 50, 246
Tito Josip Broz 8, 10, 12–15, 17–22, 24, 28, 30, 32, 35, 37–39, 44, 45–48, 50–53, 58, 63–65, 67–70, 75, 77–82, 84, 87–94, 96, 100, 101, 111, 116, 121, 128, 129, 131, 135–137, 142–146, 148–150, 154–157, 159–164, 169, 170, 172–175, 180, 185, 191, 201, 202, 209–211, 215, 218, 221, 224, 234–251, 254–256, 259, 269, 273–275
Torihos Omar 58, 59
- Valdhajm Kurt 115, 139, 228, 229
Vlahov Gustav 51

IZVORI I LITERATURA

I. NEOBJAVLJENA ARHIVSKA GRAĐA

ARHIV JUGOSLAVIJE

Kabinet Predsednika Republike
Savezno izvršno veće
Komisija za međunarodne odnose i veze CK SKJ
Bilteni informativne službe TANJUG

DIPLOMATSKI ARHIV MINISTARSTVA SPOLJNIH POSLOVA REPUBLIKE SRBIJE

Fond Politička arhiva
Fond Politička arhiva – strogo poverljivo

THE NATIONAL ARCHIVES LONDON

Foreign Office 371
Foreign and Commonwealth Office
Prime Minister's Office: Correspondence and Papers

II. OBJAVLJENA ARHIVSKA GRAĐA

Clissold, S (ed.), *Yugoslavia and the Soviet Union. A Documentary Survey*, Oxford 1975.

Foreign Relations of the United States, 1961–1963 Volume XVI, Eastern Europe

Foreign Relations of the United States, 1964–1968 Volume XVII, Eastern Europe

Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe

Keesing's Contemporary Archives, Record of World Events, London

Simić P., Zvonimir, D., *Tito – strogo poverljivo. Arhivski dokumenti*, Beograd 2010.

Skupovi nesvrstanih zemalja, Beograd 1974.

Spoljnopolitička dokumentacija (1961–1972), Beograd 1990.

Stojković, M. (prir.), *Balkanski ugovorni odnosi. Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnoj granici, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama*, III tom (1946–1996), Beograd 1999.

Pavlović, M. (prir.), *Dokumenti CIA o Jugoslaviji 1948–1983*, Beograd 2009.

Tito, J. B., *Govori i članci*, Zagreb 1978.

III. DNEVNICI I MEMOARI

Adamović, M., „*Galeb*” *mira i razdora*, Beograd 2002.

Adamović, M., *Brozovi strahovi. Kako je čuvan Tito i pokušaji atentata: prema kazivanju i dnevniku generala Milana Žeželja*, Beograd 2004.

Atlagić, D. (ur.), *Svet o Titu 1980*, Beograd 1981.

Ben - Gurion, D., *Israel: A Personal History*, London 1971.

Dayan, M., *Story of My Life*, London 1976.

Dragojević, M., *Razvoj našeg naoružanja. VTI kao sudbina*, Beograd 2003.

Duhaček, A., *Ispovest obaveštajca. Uspon i pad jugoslovenske obaveštajne službe*, Beograd 1992.

Đilas, M., *Druženje sa Titom*, Beograd 1990.

El Sadat, A., *U potrazi za identitetom. Autobiografija*, Zagreb 1979.

Громько, А. А., *Памянное, I–II*, Москва 1988.

Johnson, L. B., *Memoari 1963–1969*, Zagreb 1984.

Капица, М., *На разных параллелях*, Москва 1996.

Kenan, G., *Memoirs 1950–1963*, Boston 1972.

Mandić, B., *Tito u dijalogu sa svetom*, Novi Sad 2005.

Matović, J., *Vojni poslovi Jugoslavije i svet XX veka*, Beograd 2003.

Mićunović, V., *Moskovske godine 1969–1971*, Beograd 1984.

Nenadović, A., *Mirko Tepavac – Sećanja i komentari*, Beograd 1998.

Štaubinger, Z., *Tito, građanin sveta*, Beograd 1974.

Vrhunec, M., *Šest godina s Titom*, Beograd 2000.

IV. PERIODIKA

Борба

Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Hronika međunarodnih događaja

Jugoslovenski pregled

Međunarodna politika

Međunarodni problemi

Narodna armija

Политика

Службени лист ФНРЈ

International Affairs

New York Times

The Times

V. SINTEZE I MONOGRAFIJE

- Aćimović, Lj., *Problemi bezbednosti i saradnje u Evropi*, Beograd 1978.
- Adamović, Lj., *Međunarodni ekonomski odnosi*, Beograd 1970.
- Adamović, Lj. Lempi, Dž., Priket, R., *Američko-jugoslovenski ekonomski odnosi posle Drugog svetskog rata*, Beograd 1990.
- Babić, V. K., *Avijacija u lokalnim ratovima*, Beograd 1990.
- Bartlett, R., *The Making of Europe*, London 1994.
- Bideleux, R., Jeffries, I., *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*, Routledge 1998.
- Bilandžić D., *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zagreb 1985.
- Bjelajac M., *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom, 1918–1991*, Beograd 1999.
- Bodrožić, L., *Strategijsko-operativna iskustva iz lokalnih ratova vođenih posle Drugog svetskog rata*, Beograd 1984.
- Bogetić D., *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, Beograd 1990.
- Bogetić D., *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, Beograd 2000.
- Bogetić, D., *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Beograd 2006.
- Bogetić D., *Jugoslavija i arapsko-izraelski rat 1967*, koautor Aleksandar Životić, Beograd 2010.
- Bortwich M., B., *Comparative Politics of the Middle East. An Introduction*, New Jersey 1980.
- Bregman, A., El Tahri, J., *The Fifty Years War: Israel and the Arabs*, London 1998.
- Bregman, A., *Israel's Wars. A History Since 1947*, London 2002.
- Calvocoressi, P., *World Politics 1945–2000*, London 2001.
- Brown, C. L. (ed.), *Diplomacy in the Middle East. The International Relations of Regional and Outside Powers*, London – New York 2004.
- Childs, D., *Britain Since 1945*, London 2006.
- Cohen, A., *Israeli and the Arab World*, London 1970.
- Cohen, M. J., *Truman and Israeli*, Berkley 1990.
- Curtis, M., Aurelia Gitelson, S., *Israel in the Third World*, New Jersey 1976.
- Dawisha, K., *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, London 1979.
- Dimitrijević, B., *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992*, Beograd 2006.
- Dimitrijević, B., *Modernizacija i intervencija. Jugoslovenske oklopne jedinice 1945–2006*, Beograd 2010.
- Dobson, A. P., Marsh, S. *US Foreign Policy Since 1945*, London 2000.

-
- Duroselle, J. P., *Histoire diplomatique de 1919 a nos jours*, Paris 1990.
- Đilas M., *Pad nove klase. Povest o samorazaranju komunizma*, Beograd 1994.
- Frankel, J., *British Foreign Policy, 1945–1973*, Oxford 1975.
- Gaddis, J. L., *The Cold War*, London 2005.
- Gavranov, V., Stojković, M., *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavija*, Beograd 1972.
- Гедис, Ц., *Хладни рат. Ми сад знамо*, Београд 2003.
- Гелер, М., Њекрич, А., *Ушорија на власи. Историја Совјетског Савеза*, Подгорица 2000.
- Golan, G., *Soviet Policies in the Middle East from World War Two to Gorbachov*, Cambridge 1990.
- Grupa autora, *Radnički i nacionalno-oslobodilački pokreti*, Beograd 1968.
- Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik. Vanjsko-politički odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Jugoslavije (1955–1963)*, Zagreb 1998.
- Jakovina, T., *Socijalizam na američkoj pšenici*, Zagreb 2002.
- Janković, B., *Međunarodno javno pravo*, Beograd 1970.
- Jovanović J., *Jugoslavija i Savet bezbednosti, 1945–1985*, Beograd 1990.
- Kenedi, P., *Uspon i pad velikih sila. Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, Podgorica – Beograd 2003.
- Кремптон, Р. Ц., *Балкан после Другој светској рату*, Београд 2003.
- Kreveld, M. V., *Veština komandovanja*, Beograd 1992.
- Лакер, В., *Историја Европe, 1945–1990*, Београд 1990.
- Lane, A., *Yugoslavia: When Ideals Collide*, London 2004.
- Levkov, M., *Izraelska tajna služba*, Beograd 2002.
- Little, D., *American Orientalism. The United States and the Middle East since 1945*, New York 2003.
- Ljuština, Đ., *Munjeviti rat na Bliskom istoku*, Beograd 1967.
- Mansfield, P., *Nasser's Egypt*, London 1969.
- Mark, C., L., *Egypt – United States Relations*, Washington 2003.
- Марковић, П., Ј., *Београд између Истока и Запада 1948–1965*, Београд 1996.
- Mates, L., *Nesvrstanost – teorija i suvremena praksa*, Beograd 1970.
- Mates, L., *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976.
- May, A., *Britain and Europe since 1945*, London 1999.
- Milton – Edwards B., Hinchcliffe, *Conflicts in the Middle East Since 1945*, London 2003.
- Nikoliš, D., *SAD. Strategija dominacije*, Beograd 1985.
- Pelikan, J., *Praško proljeće*, Zagreb, 1982.
- Peretz, D., *The Government and Politics of Israel*, New York 1979.

Petković, R., *Nesvrstanost. Nezavisan, vanblokovski i globalni faktor u međunarodnim odnosima*, Zagreb 1981.

Petković, R., *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet. Spoljna politika Jugoslavije 1945–1985*, Zagreb 1985.

Петковић, Р., *Субјективна историја југословенске дипломатије, 1943–1991*, Београд 1995.

Petranović, B., *Istorija Jugoslavije*, III tom, Beograd 1988.

Roman A., *Raspodela dohotka privrednih organizacija*, Beograd 1963.

Rowley, G., *Israel into Palestine*, London – New York 1974.

Rubinstein, A., *Yugoslavia and Nonaligned World*, Princeton 1970.

Schulze, K., *The Arab – Israeli Conflict*, London 1999.

Стаматовић, А., *Војна уривега групе Југославије*, Београд 2001.

Touval, S., *The Peace Brokers. Mediators in the Arab – Israeli Conflict (1948–1979)*, Princeton 1982.

Tripalo, M., *Hrvatsko proljeće*, Zagreb 1989.

Vukadinović, R., *Sila i interesi. Vanjska politika SAD*, Zagreb 1972.

Vukadinović, R., *Hladni rat i Evropa*, Zagreb 1983.

Westad, O., A., Hanhimaki, J. M., *The Cold War. A History in Documents and Eyewitness Accounts*, London 2003.

Westad, O., A., *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times*, London 2005.

Willets, P., *The Nonaligned Movement. The Origins of a Third World Alliance*, New York, 1978.

VI. ČLANCI I RASPRAVE

Allison, R., *The Soviet Union and the Strategy of Non-Alignment in the Third World*, Cambridge 1988, 59–66.

Бјелајац, М., *ЈНА на искушењима 60-их година прошлог века*, Зборник радова 1968 – четрдесет година после, Београд 2008, 379–418.

Bogetić, D., *Jugoslavija u Hladnom ratu*, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd 2008, 315–370.

Bogetić, D., *Uvođenje američkih ekonomskih restrikcija Jugoslaviji tokom 1962. Ukidanje statusa najpovlašćenije nacije*, Istorija 20. veka, br. 1, Beograd 2009, 87–106.

Bogetić, D., *Početak Vijetnamskog rata i jugoslovensko-američki odnosi*, Istorija 20. veka, br. 1, Beograd 2007, 91–116.

Bogetić, D., *Arapsko-izraelski rat 1967. godine i jugoslovensko-američki odnosi*, Istorija 20. veka, br. 1, 2008, 101–114.

Bogetić, D., *Međunarodni položaj Jugoslavije u vreme prvih spoljnopolitičkih akcija Džonsonove administracije*, Tokovi istorije, br. 3/2009, Beograd 2010, 131–161.

Bogetić, D., *Kriza jugoslovenskog društva početkom 70-ih godina i pitanje sovjetske pomoći opstanku Titovog režima*, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd 2010, 79–92.

Bogetić, D., *Jugoslovensko-američki odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkoj 1968*, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd 2007, 75–88.

Bogetić, D., *Niksonova poseta Jugoslaviji 1970. Novi američki prilaz politici i pokretu nesvrstanih*, Arhiv, godina VIII, br. 1–2, Beograd 2007, 165–178.

Golan, G., *The Soviet Union and Outbreak of the June 1967 Six Day War*, Journal of Cold War Studies, vol. 8, no. 1, Winter 2006, 3–19.

Lebl, A., *Prekid odnosa SFRJ – Izrael 1967. godine*, Tokovi istorije, 1–4/2001, 39–75.

Матовић, И., *Извештач „с израа свеској партиа”*, Војска, бр. 651, 22–23.

Nikezić, I., *Operativno-strategijske funkcije PVO u Vijetnamskom i Arapsko-izraelskim ratovima*, Vojno delo, 1/1975, 99–131.

Papcosma, V., *Europe's Neutral and Nonaligned States: Between NATO and the Warsaw Pact*, Wilmington 1989, 181–207.

Rajak, S., *In Search of a Life Outside the two Blocks. Yugoslavia's Road to Non – Alignment*, Zbornik Velike sile i male države u Hladnom ratu – slučaj Jugoslavije, Beograd 2005, 84–105.

Tripković, Đ., *Kubanska kriza i odnos Jugoslavije prema njoj*, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd 2002, 89–102.

Tripković, Đ., *Međunarodni položaj Jugoslavije i vojna intervencija u Čehoslovačkoj 1968*, Istorija 20. veka, br. 1, Beograd 2008, 115–129.

Tripković, Đ., *Jugoslovensko-sovjetski odnosi i promena u vrhu 1963–1964*, Istorija 20. veka, br. 1, Beograd 2009, 107–123.

Visković, I., *Odnosi Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država*, Jugoslovenski pregled, Beograd 1985, 23–47.

Visković, I., *Odnosi Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država (I)*, Jugoslovenski pregled, Beograd 1985, 23–47.

Visković, I., *Odnosi Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država (II)*, Jugoslovenski pregled, godina XXXII, 2. 1988, 93–110.

Zimmerman, W., *Open Borders, Nonalignment, and the Political Evolution of Yugoslavia*, Princeton 1987, 30–36.

Živojinović, D., *US – Yugoslav Relations during Cold War: Inadequate Model for Contemporary Relations, 125 Years of Diplomatic Relations Between the USA and Serbia*, Belgrade 2008, 165–171.

SKRAĆENICE

- AID – Agencija za međunarodni razvoj
- CENTO – Organizacija centralnog ugovora
- CIA – Centralna obaveštajna služba
- CZ – Civilna zaštita
- DLF – Fond za zajmove za razvoj
- DSIP – Državni sekretarijat inostranih poslova
- ECA – Uprava za privrednu saradnju
- EEZ – Evropska ekonomska zajednica
- EOZ – Evropska odbrambena zajednica
- EXIM banka – Eksport-import banka
- FNL – Front za nacionalno oslobođenje
- FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija
- FRUS – Spoljni odnosi Sjedinjenih Američkih Država
- IBRD – Međunarodna banka za obnovu i razvoj
- IDA – Međunarodno udruženje za razvoj
- IK – Izvršni komitet
- GATT – Opšti sporazum o carinama i trgovini
- JNA – Jugoslovenska narodna armija
- KEBS – Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji
- KPJ – Komunistička partija Jugoslavije
- KPR – Kabinet Predsednika Republike
- KPSS – Komunistička partija Sovjetskog Saveza
- MDAP – Program za uzajamnu odbrambenu pomoć
- MFN – Tretman najpovlašćenije nacije
- MMF – Međunarodni monetarni fond
- MSA – Zakon o uzajamnoj bezbednosti
- NATO – Severnoatlantski pakt
- NOB – Narodnooslobodilačka borba
- NSC – Nacionalni savet za odbranu
- OAD – Organizacija američkih država
- OAJ – Organizacija afričkog jedinstva
- OEBS – Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
- OECD – Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju
- OPEC – Organizacija izvoznika nafte

OUN – Organizacija ujedinjenih nacija
PLO – Palestinska oslobodilačka organizacija
SAD – Sjedinjene Američke Države
SALT – Pregovori o ograničenju strateškog naoružanja
SB – Savet bezbednosti
SEATO – Organizacija pakta Jugoistočne Azije
SEV – Savet za uzajamnu ekonomsku pomoć
SIV – Savezno izvršno veće
SKJ – Savez komunista Jugoslavije
SSIP – Savezni sekretarijat za inostrane poslove
SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUNFED – Specijalni fond Ujedinjenih nacija za privredni razvoj
TANJUG – Telegrafaska agencija Nove Jugoslavije
TAS – Telegrafaska agencija Sovjetskog Saveza
TET – Vijetnamska Nova godina
TO – Teritorijalna odbrana
UNCTAD – Konferencija Ujedinjenih nacija za trgovinu i razvoj
UNIDO – Organizacija ujedinjenih nacija za industrijski razvoj
ZET – Zajedničko evropsko tržište

BELEŠKA O AUTORU

Dr Dragan Bogetić je rođen 24. januara 1953. u Beogradu. Na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, na međunarodnom smeru, diplomirao 1976. Na istom smeru i fakultetu magistrirao 1982. i doktorirao 1988.

Od 1984. zaposlen u Institutu za savremenu istoriju, gde i danas radi u zvanju naučnog savetnika.

Bavi se istraživanjem opšte istorije Hladnog rata i jugoslovenske posleratne diplomatske istorije, posebno problematikom vezanom za odnose Jugoslavije sa zapadnim silama (naročito sa SAD i NATO), SSSR-om i nesvrstanim zemljama

Autor je više od stotinu radova objavljenih u domaćim i stranim naučnim časopisima, Zbornika *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1950*, Beograd 1993. i monografija: *Nastanak i razvoj politike i pokreta nesvrstanosti*, (koautor Olivera Bogetić), Beograd 1981; *Hronologija nesvrstanosti 1956–1980*, (koautor Olivera Bogetić), Beograd 1982; *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, Beograd 1990; *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*, Beograd 2000; *Hronologija jugoslovensko-bugarskih odnosa 1878–2003*, Beograd 2003; *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Beograd 2006; *Tršćanska kriza 1945–1954*, (koautor Bojan Dimitrijević), Beograd 2009; *Jugoslavija i arapsko-izraelski rat 1967*, (koautor Aleksandar Životić), Beograd 2010; *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, Beograd 2012, str. 352; *Beogradska konferencija nesvrstanih zemalja. 1–6. septembra 1961. Prilog istoriji Trećeg sveta*, (koautor Ljubodrag Dimić), Beograd 2013, str. 584

DRAGAN BOGETIĆ

Jugoslovensko – američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975. godine

Prvo izdanje, 2015. godine

Izdavači:

Zavod za udžbenike, Obilićev venac 5 www.zavod.co.rs

Institut za savremenu istoriju, Trg Nikole Pašića 11 www.isi.co.rs

Likovni urednik

AIDA SPASIĆ

Lektura i korektura

MARJANA STEVANOVIĆ

Grafički urednici

MLADEN ACKOVIĆ

BORIS POPOVIĆ

Priprema za štampu

MLADEN ACKOVIĆ

Obim 18 štamparskih tabaka

Format 16,5x23,5cm

Tiraž: 500 primeraka

Rukopis predat u štampu novembra 2015. godine

Štampanje završeno novembra 2015. godine

Štampa Scanner studio, Beograd

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.1:73)"1971/1975"

94(497.1)"1971/1975"

БОГЕТИЋ, Драган, 1953-

Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975 / Dragan

Bogetić. - Beograd : Institut za savremenu istoriju : Zavod za udžbenike, 2015

Scanner studio). - 286 str. : autorova slika ;

24 cm. - (Biblioteka Posebna izdanja / [Zavod za udžbenike])

Tiraž 500. - Skraćeniice: str. 285-286. - Beleška o piscu: str. [287]. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 279-284.

- Registar.

ISBN 978-86-17-19214-1 (3Y)

a) Југославија - САД - 1971-1975 b) Југославија - Историја - 1971-1975

COBISS.SR-ID 217940748